PUB.

VIRGILII MARONIS

OPERA;

QUIBUS ACCESSERE

Exercitationes Rhetoricæ in præcipuas ejus Conciones:

NECNON TRES INDICES LOCUPLETISSIMI;

Quorum primus Descriptiones continet, Secundus Comparationes, seu Similitudines, Tertius Dicta memorabilia,

Quæ in toto hoc Opere reperiuntur.

PATAVII, Ex Typographia Seminarii. MDCCXXI.
Apud Joannem Manfrè.
SUPERIORUM PERMISSU.

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E.III · NAPOLI

TYPOGRAPHUS
Lectori.

Ix dum typis noſtris emiſſo hiſtoricorum Principe, prodit in lucem, continuato pene labore, ſumptuque, ſummus Poetarum Virgilius. Vel hic habes, in quo maximo cum fructu præclarum ingenium tuum exerceas, Lector Optime: nam cum opus ipſum per ſe egregium illud eſt, ac plane divinum, quod omnes norunt: tum vero nonnulla addidimus, quibus mirum in modum legentium ſtudia adjuvari poſſint; nam & ſingulos libros in capita cum eorum ſumma diviſimus, tenentes ſcilicet idem inſtitutum in omnibus, ut interrupta identidem lectio animos reficiat, ac recreet; & rem ipſam paulo altius inſpicientes, celebres quaſque Æneidos conciones expendimus, eaſque Rhetoricis Exercitationibus illuſtravimus; tres denique addidimus uberrimos indices, quorum primus Deſcriptiones continet; Secundus ſimilitudines, ſive Comparationes: Tertius dicta omnia memorabilia, quibus quaſi qui-

luſdam gemmis Maro opus ſuum diſtinxit, & exornavit. Hæc igitur accipe bono animo, quodque factum eſt, qualecumque eſt, tuo maxime commodo, tuaque cauſa factum puta. Vale.

DE

DE

P. VIRGILII MARONIS

VITA

Ex Claudio Donato.

PUb. Virgilius Maro natus est Idibus Octobr., Cn. Pompejo Magno, M. Licinio Crasso primum coss., in pago, qui Andes dicitur, qui est a Mantua non procul. Parentibus modicis fuit, & præcipue patre Marone, quem quidam opificem figulum tradiderunt. Egit usque ad septimum annum Cremonæ. Cremona Mediolanum, & inde paulo post Neapolim transiit, ubi cum literis & Græcis, & Latinis vehementissimam operam dedisset, tandem omni cura, omnique studio se Medicinæ, & Mathematicæ tradidit. Quibus rebus cum ante alios eruditior, peritiorque esset, se in Urbem contulit,

sta-

ſtatimque Auguſto conciliatus; a quo & plurimi factus eſt, & regia munificentia ornatus, ſolitus nunquam habere repulſam, quæcumque ab Imperatore peteret. Carus fuit & Mecœnati, cujus prope hortos in Eſquiliis habitavit. Coævos omnes poetas ita adjunctos habuit, ut cum inter ſe plurimum invidia arderent, illum una omnes colerent, Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Corpore, & ſtatura fuit grandi, aquilino colore, facie ruſticana, valetudine varia: Animo tam probum fuiſſe conſtat, ut Neapoli Parthenias vulgo appellaretur. Scripſit adoleſcens Catalecton, & Moretum, & Priapeia, & Epigrammata, & Diras, & Culicem, &, de qua ambigitur, Ætnam. Tranſiit mox ad Bucolica: maxime ut Aſinium Pollionem, Alphenum, Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam veteranis, Triumvirorum juſſu, trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde Georgica in honorem Mecœnatis edidit, cum ſibi, vix dum noto, opem tuliſſet in vitæ periculo. Noviſſime autem Æneidem aggreſſus eſt; argumentum varium &

mul-

multiplex, & quasi amborum Homeri carminum instar: præterea nominibus, ac rebus Græcis, latinisque commune, & in quo, quod maxime studebat, Romanæ simul urbis, & Augusti origo continetur. Bucolica, & Georgica emendavit. Anno vero quinquagesimo secundo, ut ultimam manum Æneidi imponeret, profectus est in Græciam, ut inde & in Asiam transiret, triennio continuo omnem operam limationi daturus. Verum in itinere languorem nactus est, coactusque reverti, ingravescente ab navigatione morbo, tandem Brundusium adventavit: ubi diebus paucis obiit, decimo Kalen. Octobris, C. Sentio, & Q. Lucretio coss. Moriens testamento jusserat cremari Æneida, ut rem inemendatam, & imperfectam. Obstitit Augustus, quo auctore Tucca, & Varius, nihil addentes, summatim tantum emendarunt. Ejus ossa, ut voluerat, jussu Augusti translata fuere Neapolim; ubi diu, & suavissime vixerat, sepultaque via Puteolana intra lapidem secundum, ejusque sepulchro epitaphium id distichon, quod extrema valetudine ipse sibi fecerat, inscriptum est.

Man-

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: cecini Paſcua, Rura, Duces.

SCALIGER

de Virgilio.

Nihil omiſſum cæleſti viro: nihil addendum niſi ab ineptis; nihil mutandum niſi ab imperitis, omnia ſignate, ex natura, ex arte, ex eruditione. Sententiæ, numeri, figura, ſimplicitas, candor, ornatus, incomparabilia; atque, uno ut abſolvam, Virgilii.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS

BUCOLICA.

Ecloga Prima.

TITYRUS.

ARGUMENTUM.

URbs Mantua vicina est urbi Cremonæ. Faverunt Cremonenses Cassio Brutoque percussoribus Julii Cæsaris. Augustus rerum jam potitus, & profligatis hostibus, Cremonensem agrum veteranis suis assignavit [erat hæc tunc & pœna & præmium ; pœna victis, præmium victoribus,] Non suffecit militibus pars agri Cremonensis : jussum ab Augusto, ut eandem pœnam subirent Mantuani vicini. Ergo multis Mantuanis ablatæ sunt possessiones, & in his Virgilio; nam ejus rusculum, & tenues agelli venere in alienam potestatem. Hæc tam levis occasio præbuit toti orbi tantum vatem; qui a Græcis gloriam Poeticæ facultatis eriperet, & ad Latinos transferret; qui rebus Romanis novum lumen daret; qui Imperium Juliorum tunc in incunabulis in omniũ seculorum posteritatem propagaret: neque enim tantum gloriæ Augusto arma sua, quam Virgilii carmina attulerunt. Ergo spoliatus agello suo Virgilius [Cœlo illum vocante ad ostentandas feracissimas ingenii opes] Romam contendit, ubi per Mecœnatem, aliosque in Augusti gratiam commendatus, & amissum agrum recuperavit, & multas denuo divitias comparavit. Repræsentat in hac Ecloga Tityrus Virgilium, felicem jam, & lætabundum recuperata possessione; Melibœus reliquos Mantuanos miseros, & calamitosos, quibus bona adēpta sunt, neque restituta. Ideo cum de se loquitur Meli-

 bœus,

bœus, semper loquitur plurali numero, ut qui multorum personas gerat. Affectus omnes divisi in lætitiam, & tristitiam sunt: lætitia attollente Tityrum, tristitia Melibœum deprimente. Demum Virgilius servum se fingit, qui libertatis desiderio Romam profectus sit, & eam tandem in senectute consequutus.

ARGUMENTUM.

Dolet Melibœus se patrio solo exterminari, cum interim Tityrus otiosus, & lætabundus indulgeat amoribus Amaryllidis.

Melibœus, Tityrus.

a A vocatione proprii nominis exorditur.
b Propositio.
c Anaphora.
d Pathos e loco.

Me. Tityre, *a* tu patulæ recubans sub tegmine fagi,
Silvestrem *b* tenui musam meditaris avena.
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arva.
Nos *c* patriam fugimus: tu Tityre lentus in *d* umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.

ARG. *Enumerat Tityrus felicitates suas: quas Deo attribuit.*

Ti. O Melibœe, deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, & ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.

ARG. *Pari filo Melibœus infelicitates suas: & rogat quis ille Deus.*

e Amplificatio ab omine.
f Hunc versum confodiunt Critici ut adulterinum.

Me. Non equidem invideo, miror magis. Undique totis
Usque adeo turbatur agris. en ipse capellas
Protinus æger ago: hanc etiam vix, Tytire, duco.
Hic inter densas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe *e* malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus:
Sæpe *f* sinistra cava prædixit ab ilice cornix:
Sed tamen, iste deus qui sit, da Tytire nobis.

Nihil

Nihil respondet Tytirus de Deo, sed agit tantum de urbe, in qua is Deus: & explicat qualem illam putaverit, qualem jam putet, omnia aptis comparationibus pastorum. ARG.

Ti. Urbem, *a* quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros *b* depellere fœtus.
Sic *c* canibus catulos similes, sic matribus hœdos
Noram, sic parvis componere magna solebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

a *Hyperbaton longum usque, hic illum vidi.*
b *Periphrasis, .i. agnos.*
c *Collatio bucolica.*

Quærit Melibœus, cur eam urbem videre optaverit? Respondet Tityrus, libertatem hanc esse, quam nactus est Romæ jam in senio. Obiter more amantium blanditur Amaryllidi, queritur de Galatea, tecto semper sermone, quo Romam, & Mantuam signat. ARG.

Me. Et quæ *d* tanta fuit Romam tibi causa videndi?
Ti. Libertas: quæ sera tamen respexit inertem:
Candidior postquam tondenti barba cadebat:
Respexit tamen, & longo post tempore venit:
Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamvis multa meis exiret victima septis,
Pinguis & ingratæ premeretur caseus urbi;
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.

d *Al. atque.*

Ex responsione Tityri conjicit Melibœus causam tristitiæ Amaryllidis. ARG.

Me. Mirabar, quid mœsta deos Amarylli vocares,
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat: *e* ipsæ te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant.

e *Mala Pieri. Pathos a ruris amœnitate.*

Explicat tandem Tytirus, quis ille Deus sit, qui sibi libertatem dederit. ARG.

Ti. Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam præsentes alibi cognoscere divos.
Hic illum vidi, juvenem, Melibæe, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum *f* primus dedit ille petenti:
Pascite, ut ante, boves pueri, submittite tauros.

f *Primum, alii.*

Connumerat Melibœus felicitates Tityri, dividens in bonum, utile, & delectabile. ARG.

a Gratulatur tam lætos successus.
b Descriptio ruris Virgiliani, & commendationes.

Me. Fortunate *a* senex, ergo tua rura manebunt,
Et tibi magna satis, quamvis lapis omnia nudus,
Limosoque *b* palus obducat pascua junco:
Non insueta graves tentabunt pabula fœtas,
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hic inter flumina nota,
Et fontes sacros frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes
Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sæpe levi somnum suadebit inire susurro.
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras:
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aeria cessabit turtur ab ulmo.

ARG. *Augusti benefactoris sui memorem se fore pollicetur Tityrus, adjectis impossibilibus, si tantus Princeps animo excidat.*

c Gratia, quam rependit pro restitutis agris & libertate.
d Vide Politianum, Miscel. c. 37.

Ti. Ante *c* leves ergo pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in littore pisces;
Ante, pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim *d* Parthus bibet, aut Germania Tigrim;
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

ARG. *Amplificat Melibæus exilii sui deformitatem a locis, in quę iturus, quæ relicturus. dolet possessionum suarum futuros dominos: abjicit curam rerum, quæ sibi utiles & delectabiles.*

e Exclamatio adversus bellum civile. Homerus in Ili. 203.

Me. At nos hinc alii sitientes ibimus Afros:
Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem:
Et penitus toto divisos orbe Britannos.
En unquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? en, *e* quo discordia cives
Perduxit miseros: en, queis consevimus agros.
Insere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites.
Ite meæ, quondam felix pecus, ite capellæ.
Non ego vos posthac viridi projectus in antro
Dumosa pendere procul de rupe videbo:
Carmina nulla canam: non, me pascente, capellæ
Florentem cytisum, & salices carpetis amaras.

ARG. *Abeuntem Melibæum retinet Tityrus, ab jucundo, utili, necessario.*

Ti. Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctē
Fronde super viridi: sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, & pressi copia lactis:

Et

Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ. 84

Ecloga II. Alexis.

ARGUMENTUM.

Lubet auspicari argumentum hujus Eclogæ ab nota Cæs. Scaligeri, lib. 1. Poeticæ, cap. 4. qui ait, pastoralium carminum olim multiplicem fuisse materiam, sed vetustissimam omnium amatoriam. Tum quia amoris vis omnibus insita est a natura animantibus, tum quia mortales utriusque sexus promiscue pascentes coeuntium pecorum exemplo facile inflammarentur. Postremo cantus ipse pastorum mire facit ad gaudia Veneris, locorum solitudo, vita mæroris, metus, atque odii expers: præsertim cum nudi, aut male tecti magna ex parte agerent. Inter notas, quibus Nazian. in Apolog. pastores signat, hanc reperi. Καί τι τι καὶ ἐρωτικὸν ᾆσαι μετὰ τ̃ Κισσυβίου amatorium quiddam cum Cisybio cantillare. *Et supra dixerat, pastori tantum esse curæ* δρῦς, καὶ σκιὰ, καὶ δόνακες, quercus, umbram, fistulas. *Noluit itaque Poeta hanc materiam intactam relinquere, sed illi hanc Eclogam præcipuo quodam argumento dedicavit, sequutus nascentis naturæ initia, & prima humani generis incunabula. Ergo Corydon [per quem intelligi volunt Virgilium] fertur amore in Alexim, puerum Mecœnatis, vel Pollionis. Habet Ecloga partes septem. Primo Corydon cum Alexi expostulat: secundo accusat: tertio se commendat: quarto illum invitat: quinto offert munera: sexto se iterum reprehendit: septimo canit receptui, sibique consulit.*

Corydon Alexin frustra deperit, amore ab altero præoccupato: levandi doloris causa petit deserta, rupes, arbores.

CORYDON.

Formosum pastor Corydon ardebat Alexin,
Delicias domini, nec quid speraret, habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Assidue veniebat: ibi hæc incondita solus
Montibus, & silvis studio jactabat inani:

ARG. *Amplificat Corydon crudelitatem Alexis ab effectis breviter, assumptis aliarum rerum comparationibus longius,*

a Propositio b Pathos a tempore.

O crudelis Alexi, *a* nihil mea carmina curas,
Nil nostri miserere, mori me denique cogis.
Nunc etiam *b* pecudes umbras, & frigora captant;
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos:
Thestylis & rapido fessis messoribus æstu
Allia, serpyllumque, herbas contundit olentes.
At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.

c Increpatio ad priores amores.

Nonne *c* fuit satius tristes Amaryllidis iras,
Atque superba pati fastidia? nonne Menalcam?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.

ARG. *Admonet illum, ne ætati fidat, ab exemplo florum, qui fragiles sunt: deinde, quo puerum alliciat, jactat opes suas, musicam, formam.*

O formose puer nimium ne crede colori:
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum, nec, quis sim, quæris, Alexi:

d Ab opibus.

Quam dives pecoris nivei, quam lactis abundans.
Mille meæ *d* Siculis errant in montibus agnæ:
Lac mihi non æstate novum, non frigore desit.

e Amphion saxa concivit, ut in mœnia coirent ad Thebas condendas.

Canto, quæ solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion *e* Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec sum adeo informis: nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis staret mare. non ego Daphnin
Judice te metuam, si nunquam fallit imago.

ARG. *Pro his postulat, ut secum rus adveniat: proponit, si id faciat, quæ adventum hunc consequantur, exemplo sui, & Amyntæ.*

O tantum tibi libeat mecum tibi sordida rura,
Atque humiles habitare casas, & figere cervos,
Hœdorumque gregem viridi compellere hibisco.

i Amplificat studium musicæ, & pastorū conditionem, exemplo Panos.

Mecum una in sylvis *f* imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera conjungere plures
Instituit: Pan curat oves, oviumque magistros.
Nec te pœniteat calamo trivisse labellum:
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?

Ad-

Addit donum duplex, fistulam, & capreolos: utrumque commendat. ARG.

Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens, Te nunc habet ista secundum.
Dixit Damœtas, invidit stultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti,
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ovis ubera, quos tibi servo.
Jampridem a me illos *a* abducere Thestylis orat: *a Pathos.*
Et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.

Iterum invitat; & cum se suis donis nihil videat profecisse, alia a Nymphis offert: cum quibus ipse certat. ARG.

Huc ades o formose puer; *b* tibi lilia plenis *b Coacervatio.*
Ecce ferunt nymphę calathis: tibi candida Nais
Pallentes violas, & summa papavera carpens,
Narcissum, & florem jungit bene olentis anethi.
Tum casia, atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,
Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna, & honos erit huic quoque pomo.
Et vos o lauri carpam, & te proxima myrte:
Sic positæ quoniam suaves miscetis odores.

Ad se redit, & reprehendit, considerata pueri arrogantia: sed non sinit amor quiescere pastorem miserum; ideo iterum ad rus invitat, exemplo Deorum, & Paridis. ARG.

Rusticus es Corydon, nec munera curat Alexis:
Nec, si muneribus certes, concedat *c* Iolas.
Eheu, quid volui misero mihi? floribus austrum
Perditus, & liquidis immisi fontibus apros. *c Alexis, Augustus, Iolas, bonus civis.*
Quem fugis ah demens? habitarunt dii quoq; silvas,
Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit arces,
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvæ.

Exemplo ferarum, quibus sua cuique est voluptas, suas delicias ait esse Alexim. Tandem abeunte jam Sole, cessantibus bobus a labore, receptui quoque pastor canit: culpat dementiam suam, & tempus male insumptum, discedit que cum contemptu Alexidis. ARG.

Torva *d* leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam: *d Hortatur ad amorem ab exemplo.*
Florentem cytisum sequitur lasciva capella:
Te Corydon, o Alexi. trahit sua quemq; voluptas.
Aspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Et sol crescentes decedens duplicat umbras:

a *Epiphonema.* b *Castigatio.* c *Argumentum ab Utili.*

Me tamen urit amor: *a* quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon, *b* quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potius, *c* quorum indiget usus,
Viminibus, mollique paras detexere junco?
Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.

Ecloga III. Palæmon.

ARGUMENTUM.

Hæc Æcloga continet amœbeam disputationem inter Damœtam, & Menalcam. Hujus carminis lex est, ut qui dicit loco posteriore, vel majora, vel paria saltem afferat cum priore: secus victus est. Ergo pastores primum se contumeliis proscindunt, Damœtas Menalcæ libidinem objicit, stupra, luxuriem: Menalcas Damœtæ furta. Deinde provocant se ad certamen pignoribus positis. Tertio intervenit Palæmon, & constituitur judex. Quarto certant amœbeo carmine, ubi miri affectus, mille acumina, quibus quisque ad victoriam contendit. Quinto judex pares dimittit pastores.

ARGUMENTUM.

Rogat Menalcas Damœtam de domino pecoris, Damœtas aperit. his sumpta Menalcæ occasio prima evomendi virus, & primo objicit crimen furti.

MENALCAS, DAMOETAS, PALÆMON.

d *Exprobratio.*

Me. Dic mihi, Damœta, *d* cujum pecus? an Melibœi?
Da. Non, verum Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.
Me. Infelix o semper ovis pecus: ipse Neæram

e *Objectio furti.*

Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur;
Hic *e* alienus oves custos bis mulget in hora;
Et succus pecori, & lac subducitur agnis.

ARG. *Proscindunt se contumeliis, projecti in omnem verborum petulantiam, & oris procacitatem. Omnia ferme reducuntur ad libidinem, & furtum.*

f *Detractio, & est Sarcasmos.*

Da. Parcius ista viris tamen objicienda memento.
Novimus *f* & qui te, transversa tuentibus hircis,
Et quo, sed faciles nymphæ risere, sacello.

Me.

Me. Tum credo, cum me arbustum videre Myconis,
Atque mala vites incidere falce novellas.
Da. Aut hic ad veteres fagos, cum Daphnidis arcum
Fregisti, & calamos: quæ tu, perverse Menalca,
Et, cum vidisti puero donata, dolebas:
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.
Me. Quid *a* domini facient, audent cum talia fures?
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, *b* multum latrante Lycisca?
Et, cum clamarem, quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas.

a Duæ figuræ proverbiales.
b *Epiplexis.*

Excusat Damætas furtum capri, inde iterum occasio est Menalcæ lacerandi Damæta.

A R G.

Da. An *c* mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit, & mihi Damon
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.
Me. Cantando tu illum? *d* aut unquam tibi fistula cera
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

c *Defensio est, & Apophrasis.*
d *Indignatio cum Eclipsi in intempestivius agentes.*

Provocat Damætas Menalcam ad certamen cantus, ponit vitulam, excusat se Menalcas non a certamine, sed a simili pignore: objicit pocula fortunæ alea, quibus suo item Damætas: uterque illa elegantissime commendat.

A R G.

Da. Vis ergo, inter nos, *e* quid possit uterque, vicissim
Experiamur? ego *f* hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic, mecum *g* quo pignore certes.
Me. De grege non ausim quicquam deponere tecum.
Est mihi namque domi pater, est injusta noverca:
Bisque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verum id, quod multo tute ipse fatebere majus,
(Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno *h* facili superaddita vitis,
Diffusos hedera vestit pallente corymbos
In medio duo signa, Conon, &, quis fuit *i* alter?
Descripsit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet.
Nec dum illis labra admovi, sed condita servo.
Da. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus *k* acantho:
Orpheaque in medio posuit, silvasque sequentes.
Nec dum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectes, nihil est, quod pocula laudes.

e *Occasio certaminis.*
f *A fertilitate, & ætate.*
g *Allæosis.*
h *Sunt qui fragilis legant.*
i *Archimedes*
K *Achantus, spina semper frondens.*

Palæm.n intervenit, fit jud.x.

A R G.

Me.

Me. Nunquam hodie effugies. veniam quocumq; vocaris.
Audiat hæc tantum vel qui venit, ecce, Palæmon.
Efficiam, posthac ne quemquam voce lacessas.
Da. Quin age, si quid habes, in me mora non erit ulla,
Nec quemquam fugio. tantum vicine Palæmon
Sensibus hæc imis (res est non parva) *a* reponas.

a Liptote est, & attentio.

ARG. *Invitat ad cantum ex loci, in quo erant, amænitate: ver describitur.*

Pa. Dicite: quandoquidem in molli consedimus herba:
Et nunc *b* omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent silvę, nunc formosissimus annus:
Incipe, Damœta: tu deinde sequere Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna camœnæ.

b Copia per expolitionem.

ARG. *Gloriantur pastores; Damœtas Jovi se carum esse; Menalcas Phœbo.*

Da. Ab Jove principium musæ, Jovis omnia plena:
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.
Me. Et me *c* Phœbus amat: Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, & suave rubens hyacinthus.

c Traductio.

ARG. *Commendat Damœtas lasciviam Galateæ erga se, Menalcas verum, & stabilem amorem Amyntæ.*

Da. Malo me Galatea petit, lasciva puella,
Et fugit ad salices, & se cupit ante videri.
Me. At *d* mihi sese offert ultro, meus ignis, Amyntas:
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.

d Contentio.

ARG. *Ait Damœtas, missurum se munera sua Veneri, Menalcas jam misisse, & missurum deinde suo Cupidini.*

Da. Parta meæ *e* Veneri sunt munera: namque notavi
Ipse locum, aeriæ quo congessere palumbes.
Me. Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta,
Aurea mala decem misi, cras altera mittam.

e Galateam Venerem vocat.

ARG. *Jactat exultabundus Damœtas, quæ sibi Galatea dixerit: dolet Menalcas acerbissime aversum a se Amyntam.*

Da. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta est?
Partem aliquam venti divum referatis ad aures.
Me. Quid *f* prodest, quod me ipse animo non spernis Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?

f Liptote.

ARG. *Vocat Damœtas Phyllida, quæ se oblectet: ea voluptate jam se perfunctum insinuat Menalcas.*

Da.

Da. Phyllida *a* mitte mihi; meus est natalis, Iola: — *a Petitio.*
Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.
Me. Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit, — *Duplicatio.*
Et, longum formose vale, *b* vale, inquit, Iola. — *b Paradiastole.*

Iras suæ Dametas egregie comparat, egregie Menalcas amorem suum. — ARG.

Da. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.
Me. Dulce satis humor, depulsis arbutus hœdis,
Lenta salix fœto pecori, mihi solus Amyntas.

Damœtas Pollionem commendat Musæ suæ lectorem, Menalcas factorem carminum: uterque assignat præmium. — ARG.

Da. Pollio amat nostram, quamvis sit rustica, musam:
Pierides vitulam lectori pascite vestro.
Me. Pollio *c* & ipse facit nova carmina, pascite taurum, — *c Pollionis encomium.*
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.

Optat Damœtas multam felicitatem iis, qui Pollionem amaverint: Menalcas infausta quæque, & absurda iis, qui Bavium non oderint. — ARG.

Da. Qui te Pollio amat, veniat, te quoque gaudet.
Mella fluant illi, ferat & rubus asper amomum.
Me. Qui *d* Bavium non odit, amet tua carmina Mævi, — *d Marcum Bavium, qui obiit in Cappadocia.*
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.

Monet Damœtas pueros, fugiant a floribus pratorum, ubi latent serpentes: Menalcas oves, ut a ripis fluviorum, ubi est periculum. — ARG.

Da. Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri fugite hinc, latet anguis in herba.
Me. Parcite oves nimium procedere: non bene ripæ
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.

Iterum Damœtas Tityrum, ut capellis consulat: Menalcas pueros, ut ovibus. — ARG.

Da. Tityre pascentes a flumine rejice capellas:
Ipse, *e* ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo. — *e Apostrophe ad tempus.*
Me. Cogite oves pueri: si lac præceperit æstus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.

Queritur prior de macie tauri, cui ipse exitium attulit: posterior de macie agnorum, quibus oculus fascinans. — ARG.

Da. Eheu, *f* quam pingui macer est mihi taurus in arvo? — *f Pathos.*

Idem

Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro.
Me. His certe neque amor causa est, vix ossibus hærent;
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

ARG. *Mutuo sibi quæstiones proponunt, neque solvunt.*

Da. Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas.
Me. Dic a quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores, & Phyllida solus habeto.

a *Vide Crin. lib. 3. ca. 8.*

ARG. *Judex partes dimitit, & cum elogio.*

Pa. Non nostrum inter vos tantas componere lites,
Et vitula tu dignus, & hic, & quisquis amores
Aut metuet dulces, aut experietur amaros.
Claudite b jam rivos, pueri, sat prata biberunt.

b *Allegoria. Clausula rustica*

Ecloga IV. Pollio.

ARGUMENTUM.

Asinius Pollio ductor Germanici exercitus, cum post captos Salonas, Dalmatiæ civitatem, primo triumphum duxisset, mox etiam Consulatum gessisset, eodem anno filium suscepit, quem a capta civitate Saloninum vocavit, cui nunc Virgilius genethliacon dicit, admiscetque interim & patris Pollionis, & Augusti Imperatoris laudes. Cujus rei occasione Poeta infert, quæ legerat scripta a Sibylla de aurei seculi felicitate, ad quam rem facit, quod se vidisse in Romano Codice Pierius dicit, nimirum pro lemmate hujus Eclogæ scriptum esse, seculi novi interpretatio, *& in Longobardico,* de interpretatione seculi novi. *Sed omnia hujus Eclogæ CHRISTO Servatori conveniunt, de quo tam mira Sibylla cecinit, cujus rei ignarus Poeta omnia transtulit ad Cunas, & natalitium Salonini. Adi Eusebium in vita Constantini, ubi plurima hujus Eclogæ Græce reddita invenies. Sunt qui serio affirment, Poetam capiendum in toto hoc sermonis excursu tantum de Augusto, ut ejus incunabula celebrentur: nullatenus de Pollione, aut Salonino. Mihi non dubium, quin Virgilius respexerit ad tempora Au-*

gusti, quæ felicissima, tranquillissima, confectis jam bellis, sed ita tamen, ut negari nequeant, quæ dicuntur de Salonino, vel eo versu.

Teque adeo decus hoc ævi, te consule ini bit Pollio.

Neque video cur Poeta accusandus sit majestatis, si seculi instaurationem alii, quam Augusto, tribuat. Potuit sane, quæ Augusti essent, dare Salonino, amoris & benevolentiæ ergo.

ARGUMENTUM.

Invocat Musas Siciliæ: ait, adesse ævum aureum ex vaticinio Sibyllæ: proponit ævi ejus signa, sermonem convertit ad Saloninum.

POETA.

Sicelides *a* Musæ, paulo majora canamus.
Non omnes arbusta juvant, humilesque *b* myricæ.
Si canimus silvas, silvæ sint consule dignæ,
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas:
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Jam redit & virgo, redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu *c* modo nascenti puero, *d* quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina: tuus jam regnat Apollo.

a Invocatio cum propositione.
b Alii genistæ
c Apostrophe
d Orditur a descriptione temporis.

Præcedunt quædam illo adhuc latente in utero cum præsagio ad futura: admiscetur sermo de patre Pollione. ARG.

Teque adeo decus hoc ævi, *e* te consule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.
Ille deum vitam accipiet, divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis;
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

e Conduplicatio.

Canitur ejus pueritia cum notis vitæ aureæ, quæ sequuntur eam ætatulam. ARG.

At tibi *f* prima puer nullo munuscula cultu
Errantes hederas passim cum baccare tellus,
Mistaque ridenti colocasia fundet acantho.

f Allusio ad aureum seculum pueritiæ.

Ipsæ

Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera: nec magnos metuent armenta leones,
a Cunabula.
Ipsa tibi blandos fundent *a* cunabula flores:
b Anaphora.
Occidet *b* & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgo nascetur amomum.

A R G. *Adolescentia cum incremento ejusdem vitæ aureæ.*

c Al. parentum.

At simul heroum laudes, & facta *c* parentis
Jam legere, & , quæ sit, poteris cognoscere virtus:
Molli paulatim flavescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
d Occupatio.
Pauca *d* tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
e Anaphora.
Quæ tentare *e* Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
f Propositio per consertum.
Alter erit tum *f* Tiphys, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam *g* altera bella:
g Traductio.
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.

A R G. *Perfecta, & virilis ætas perfectissima vita aurea.*

h Juventus.
Hinc ubi jam *h* firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipse mari vector, nec nautica pinus
i Ex Cumæo carmine copia.
Mutabit merces: *i* omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem:
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator:
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto:
K Hypallage.
Sponte sua sandyx pascentes vestiet agnos.
l Peroratio.
Talia secla suis dixerunt K currite fusis
Concordes *l* stabili fatorum numine Parcæ.

A R G. *Invitat virum ad honores gerendos, quo omnia in posterum meliora sint: optat res ejus canere, vita, & spiritu suppetente: opponit se canentem res Salonini Lino, Orpheo, Pani.*

Aggredere o magnos (aderit jam tempus (honores,
m Apostrophe ad Augustum.
Cara *m* deum soboles, magnum Jovis incrementum.
n A toto ad partes.
Aspice convexo nutantem pondere mundum,
Terrasque, *n* tractusque maris, cœlumq; profundum:
Aspice, venturo lætentur ut omnia sæclo.
o Exclamatio.
O *o* mihi tam *p* longæ maneat pars ultima vitæ,
p Al. longe.
Spiritus , & quantum sat erit tua dicere facta.
q Amplificat & exaggerat.
Non me carminibus vincet nec *q* Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atq; huic pater adsit,
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo,
Pan] etiam Arcadia mecum si judice certet,
Pan etiam Arcadia dicet se judice victum.

Redit

Redit ad puerum, quem allicit ad risum, quo inde omen sumatur ad reliquam ætatem. **ARG.**

Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem.
Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
Incipe, parve puer: a cui non risere parentes,
Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

a *Locus notus eruditorum contentionibus.*

Ecloga V. Daphnis;

ARGUMENTUM.

Superior Ecloga unius natalem celebravit, hæc alterius obitum deflet. Præcedunt quæpiam inter pastores ante cantilenam: hæc ab unoquoque absolvitur versibus quinque supra viginti: laudant se invicem, & invicem dant munera. Posterior oratio priori opponitur, hæc tota luctuum, & funeris; illa gloriarum Apotheosis plena. Sed est magna difficultas inter Interpretes, quis hic lateat sub nomine pastoris Daphnidis? Sunt qui vere Daphnim intelligant, pastorem Siculum, quem mater compressa a Mercurio, & enixa abiecit, ac pastores mox inter lauros invenere, unde & illi nomen. Hunc Pan Musicam docuit, amavit eum Nympha, astrinxitque gravi iuramento, ne cum alia jungeretur. Sed dum boves persequitur, ad Reglam pervenit, ubi appetitus ob pulchritudinem cum Regis filia consuetudinem habuit. Rescivit Nympha, orbavit oculis: ille patrem Mercurium in auxilium vocavit, qui filium in cœlum rapuit, fontemque in eo loco elicuit, qui Daphnis vocatur, ubi quotannis sacrificant Siculi. Sic ferme Servius Pet. Dan. Addit Diodorus lib. 4. hunc primum invenisse in Sicilia carmen bucolicum. Pastorem hunc ita celebrat Silius lib. 14.

Daphnin amarant
Sicelides Musæ, dexter donavit avena
Phæbus Castalia, & jussit projectus in herba
Si quando caneret, lætos per prata, per arva
Ad Daphnin properare greges, rivosque silere.

Per-

Pergit pluribus. Lege. Hæc est prima sententia. Altera ait, latere sub hoc nomine Julium Cæsarem, pro quo facit, nonnulla hujus Eclogæ posse illi commode attribui. Tertia vocat ad luctum hunc Saloninum filium Pollionis, nam obiit ille immature: videtur enim consonare, ut nunc ejus Apotheosin canat, cui in superiore Ecloga tribuit vitæ aureæ restaurationem. Quarta mavult defleri Flaccum Maronem Virgilii Maronis fratrem. Nam exstat pervulgatum distichum Poetæ ἀδήλου

Tristia fata tui dum fles in Daphnide Flacci,
Docte. Maro, fratrem Diis immortalibus æquas:

Extrema denique Quintilium Varum accipit, casum in Germania cum tribus legionibus. Me profecto nihil inclinat, ut hoc potius præ illo credam, ideo tibi sententias omnes retuli. Lege etiam Luysinum lib. 1. Parerg. cap. 24. qui ex Polluce putat defleri Borimum, Iolam, Opii regis filium, juvenem in venatione messis tempore exstinctum.

ARGUMENTUM.

Menalcas Mopsum invitat ad canendum, tum a loco umbroso, qui aptus; tum a cupiditate ostentandi ingenii. Cedit Mopsus, ut qui minor, & vult canere: de loco tamen proposito ambigit, & alium proponit.

MENALCAS, MOPSUS.

Me. Cur non, Mopse (boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare leves, ego dicere versus)
Hic corylis mistas inter consedimus ulmos?
Mo. Tu major: tibi me est æquum parere, Menalca:
Sive sub incertas zephyris motantibus umbras,
Sive antro potius succedimus: aspice ut antrum
Silvestris raris sparsit labrusca racemis.

ARG. *Præcedunt quæpiam ante cantum, in quibus major Menalcas materiam canendam proponit; junior Mopsus, ea rejecta, pro arbitratu eligit, quam vult ipse: est vero sparsa adolescentis arrogantia in omnibus, quæ ipse dicit: viri modestia & urbanitas in placando adolescente.*

Me.

Me. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.
Mo. Quid, *a* si idem certet Phœbum superare canendo?

a *In arrogantes.*

Me. Incipe, Mopse, prior, si quos *b* aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe: pascentes servabit Tityrus hœdos.

b *Argumentum cantilenarum.*

Mo. Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
Me. Lenta *c* salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis,
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
Sed tu desine plura puer: successimus antro.

c *Comparatio bucolica.*

In hac oratione Mopsi, primo Daphnin deflent Nymphæ & parens; bestiæ mites, atque immites. Deinde narrantur ejus præclara facta erga sacra, ornamenta erga suos. Tertio defletur calamitas, quæ secuta ejus obitum. Quarto fiunt illi sacra, addito tumulo & elogio.

ARG.

Mo. Extinctum *d* Nymphæ crudeli funere *e* Daphnin
Flebant: vos coryli testes, & flumina Nymphis,
Cum complexa sui corpus miserabile nati
Atque deos, atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos *f* illis egere diebus
Frigida Daphni boves, ad flumina, nulla neq; amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni *g* tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri, silvæque loquuntur.
Daphnis & Armenias *h* curru subjungere tigres
Instituit: Daphnis thyasos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas,
Vitis *i* ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ:
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis,
Tu decus omne tuis: postquam te fata tulerunt;
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium, & steriles dominantur *k* avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,
Carduus, & spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite *l* fontibus umbras,
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo superaddite carmen:
Daphnis ego *m* in silvis, hinc usque ad sidera *n* notus.
Formosi pecoris custos, *o* formosior ipse.

d *Propositio.*
e *Hypotyposis.*
f *Ab eventu seu consequentibus.*
g *Anaphora.*
h *Julius instituit Bacchanalia.*
i *Comparationes Bucolicæ.*
k *Metaphora.*
l *Frondibus al. exclamatio.*
m *Epitaphium.*
n *Hyperbole.*
o *Comparatio rustica.*

Laudat Menalcas Mopsi carmina adductis comparationibus, partem facit magistro, sua qualiacunque promittit dictarum: hoc extremum gratum sibi fore ait Mopsus, cujus rei ratio duplex.

ARG.

Me. Tale tuum carmen nobis, divine poeta,

Quale sopor fessis in gramine, quale per æstum
Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo.
Nec calamis solum æquiparas, sed voce magistrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi nostra vicissim
Dicemus, Daphninque *a* tuum tollemus *b* ad astra
Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
Mo. An quicquam nobis tali sit munere majus?
Et puer ipse fuit cantari dignus: & ista
Jampridem Stimicon laudavit carmina nobis.

a Epanalepsis.
b Conduplicatio.

A R G. *Canitur Daphnis, ut Deus: ad ejus Nomen omnia afficiuntur voluptate, requie, lætitia. Deinde offeruntur illi, quæ deorum sunt, aræ, lac, vinum, oleum: illique attribuuntur sacra compitalitia, ut Deo Lari. Tertio, perpetua hæc fore promittuntur. Quarto datur illi nomen non in pastores solum, sed etiam in agricolas.*

Me. Candidus insuetum miratur *c* limen olympi:
Sub pedibusque videt nubes, & sidera Daphnis.
Ergo *d* alacris silvas, & cætera rura voluptas,
Panaque, pastoresque tenet, Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipsi *e* lætitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes: ipsæ jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta, deus, deus ille, Menalca.
Sis bonus *f* o felixque tuis: en quatuor aras:
Ecce duas *g* tibi, Daphni, duoque altaria Phœbo.
Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,
Crateraque duos statuam tibi pinguis olivi:
Et multo in primis hilarans convivia baccho,
Ante focum, si frigus erit; si messis, in umbra,
Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Ægon:
Saltantes satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt; & cum *h* solemnia vota
Reddemus nymphis, & cum lustrabimus agros.
Dum *i* juga montis aper, fluvios *k* dum piscis amabit;
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoque votis.

c Apotheosis.
d Clausula.
e Repetitio cum traductione.
f Epiphonema, precatio.
g Cultus rusticus.
h Ambarvalem hostiam intelligit.
i Epanaphora.
k Affirmatio Poetis familiaris.

A R G. *Vicem reddit Mopsus Menalcæ, nam ejus quoque laudat carmina, adductis etiam comparationibus: deinde sibi mutuo dant, & commendant dona.*

Mo. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis sibilus austri,
Nec percussa juvant fluctu tam littora, nec quæ

Saxosas inter decurrunt flumina valles.
Me. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.
Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexin:
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melibœi?
Mo. At tu sume pedum: (quod, me cum sæpe rogaret,
Non tulit Antigenes, & erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis, atque ære, Menalca.

Ecloga VI. Silenus.

ARGUMENTUM.

ALii *hanc Eclogam* Metamorphosin *nominant*, *alii* Theologiam, *alii* Varum, *vulgus* Silenum. *Nam in ea multarum rerum metamorphoses numerantur, & quædam gentium Theologia, quantum illarum captus: scriptaque est in gratiam Vari, & cantata a Sileno. Utcunque sit, certe Virgilius operam dedit sub Silone magistro Sectæ Epicureorum condiscipulo Quintilio Varo. Ideo hic de rerum origine canitur juxta Sectam Epicureorum, & Silonem repræsentat Silenus. Post cantatam originem primam nascentis orbis, ejusdemque renovationem, transit ad fabulas. Dicitur Ecloga hæc fuisse a Virgilio ingenti favore recitata, & cum eam postea Cytheris cantasset in theatro, audissetque, & stupuisset Cicero, quæsivisse, cujus esset, & cum Auctorem tandem vidisset, novisset, adiisset; dixisse ad suam & Virgilii laudem*, Magnæ spes altera Romæ: *quod hemistichium postea Vates suis versibus inserendo, nobilitavit. Hoc, an verum, aliorum esto judicium.*

ARGUMENTUM.

In hoc proœmio dicit Poeta, se primum omnium donasse Latino poemate Bucolica Theocriti: deinde cœpisse se heroica canere, sed a Phœbo admonitum abstitisse. Tertio, ex jussu hoc Phœbi excusat se, quod Vari res non attingat. Quarto promittit, se in his rusticis Vari laudes celebraturum.

POETA.

a Præfatio.

PRima *a* Syracusio dignata est ludere versu
Nostra, nec erubuit silvas habitare, Thalia.

b Attentionis fact.

Cum *b* canerem reges, & prælia, Cynthius aurem
Vellit, & admonuit: Pastorem, *c* Tityre, pingues

c Apostrophe.

Pascere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque super tibi erunt; qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, & tristia condere bella)

d Extenuatio.

Agrestem *d* tenui meditabor arundine musam.
Non in jussa cano: si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore leget, te nostræ, Vare, myricæ,

e Amplificatio.

Te nemus omne canet: *e* nec Phœbo gratior ulla est,
Quam sibi, quæ Vari præscripsit pagina nomen.

A R G.

Pergit ad opus, in quo Satyri duo ligant Silenum somno, & ebrietate plenum; fit illis comes Nympha Ægle, quæ faciem Deo interpingit colore rubeo. Ridet Silenus dolos, petit solvant, accingit se ad cantum.

f Narratio.
g Hypotyposis.

Pergite Pierides: *f* Chromis & Mnasylus in antro
Silenum pueri somno videre *g* jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapsa jacebant,
Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.
Aggressi (nam sæpe senex spe carminis ambos
Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle,

h Palilogia. Ægle, splendor.

Ægle *h* Najadum pulcherrima: jamque videnti
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille, dolum ridens, Quo vincula nectitis? inquit:
Solvite me pueri: satis est potuisse videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit: simul incipit ipse.

A R G.

Ludant ad illum Fauni, & feræ aliæ: flectuntur arbores, gaudent rupes. Canit Silenus primam urbis constitutionem ex atomis: enumeratisque partibus mundi peculiaribus omnia apte discriminat.

i Amplificatio ab exemplis.
k Similitudo.

Tum vero in numerum *i* Faunosque, ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec *k* tantum Phœbo gaudet Parnasia rupes:
Nec tantum Rhodope miratur, & Ismarus Orphea;

l Allusio ad Chaos.

Namque canebat, uti magnum per *l* inane coacta
Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreverit orbis:
Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.

Jam-

Jamque novum terræ stupeant lucescere solem,
Altius atque cadant summotis *a* nubibus imbres: *a Alii, ignibus.*
Incipiant silvæ cum primum surgere, cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.

Post orbem conditum canit orbem renovatum a Pyrrha, Saturno, Prometheo. Adjungit alias fabulas, primam Hylæ rapti a Nymphis in fonte, & inclamati ab Hercule. alteram Pasiphaes taurum perdite amantis; hanc mire exornat Pasiphaes infelicitate, dementia, turpitudine, erroribus, tauri incuria & neglectu. A R G.

Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaseasque refert volucres, furtumque Promethei.
His adjungit, *b* Hylam, nautæ quo fonte relictum *b Alludit ad ludos in honorem Herculis.*
Clamassent: ut littus, Hyla, Hyla, omne sonaret.
Et *c* fortunatam, si nunquam armenta fuissent, *c Amplificatio ab exemplo.*
Pasiphaen nivei solatur amore juvenci.
Ah virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prœtides implerunt falsis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in levi quæsisset cornua fronte.
Ah *d* virgo infelix, tu nunc in montibus erras: *d Exclamatio;*
Ille, *e* latus niveum molli fultus hyacintho, *e Hypotyposis,*
Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas,
Aut aliquâ in magno sequitur grege, *f* claudite nymphæ *f Aversio.*
Dictææ, nymphæ nemorum jam claudite saltus.
Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia: forsitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta secutum
Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ.

Tertiam Atalantę deceptæ malis aureis Quartam sororum Phaetontis, quæ mutatæ in arbores. Quintam narrationem, quam ipse confingit, de Gallo, qui ductus est ad cœtum Musarum, & factus Poeta, ut olim Hesiodus. A R G.

Tum *g* canit Hesperidum miratam mala puellam: *g Transgressio.*
Tum Phaetontiadas musco circumdat amaræ
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permessi ad flumina *h* Gallum *h Laus Galli Poetæ.*
Aonas *i* in montes ut duxerit una sororum, *i Descriptio.*
Utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis:
Ut Linus hæc illi, divino carmine pastor,
Floribus, atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit, Hos tibi dant calamos (en accipe) musæ,
Ascræo *k* quos ante seni, quibus ille solebat *k Antonomasia.*
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi memoris dicatur origo:
Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.

A R G. *Sextam Scyllæ mutatæ in marinos scopulos. Septimam Terei, Philomelæ, Prognes, qui versi in aves. Datur finis Eclogæ cum laude Sileni, qui par Phœbo, cum nocte adventante.*

Quid loquar? aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, *a* & gurgite in alto
Ah timidos nautas canibus lacerasse marinis?
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit?
Quo cursu deserta petiverit? & quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia, quæ, Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, jussitque ediscere lauros,
Ille canit: pulsæ referunt ad sidera valles:
Cogere donec oves stabulis, numerumque referre
Jussit, & invito processit vesper Olympo.

a Tapinosis.

Ecloga VII. Melibœus.

ARGUMENTUM.

Contendunt in hac Ecloga Corydon, & Thyrsis amœbæo carmine, ubi quisque ingenii sui opes, & gloriam ostentat. Initium Eclogæ festivum est. Ex eo apparet Corydonem, & Thyrsin contulisse in diem certum litem suam coram Daphnide, cui tamen liti ex occasione fortuita Melibœus non tam interfuit, quam præfuit: nam in fine sententiam pronuntiat pro Corydone contra Thyrsin, cum prius tamen pares dicti fuissent in pangendis carminibus. Volunt Interpretes per Corydonem intelligi Virgilium; per Thyrsin poetas alios, qui cum illo carminis gloria contendebant. Sed ego Thyrsin libentius retulerim ad Theocritum, & Græcos alios, quos Virgilius longe superavit, id quod hoc Bucolico testatum esse volunt. Nam quid rex Poetarum curaret Bavium, & Mævium poetas sordidissimos? quid dignaretur cum illis contendere? Hoc perspicuum erat; &, ut luce clarius, ita nec lite, nec judicio opus.

A R-

ARGUMENTUM.

Sedet Daphnis ad umbram, adveniunt illo Corydon, & Thyrsis; horum greges scribuntur, virtus corporis, peritia in canendo.

CORYDON, THYRSIS, MELIBOEUS.

FOrte *a* sub arguta consederat ilice Daphnis,
Compulerantque greges Corydon & Thyrsis in unum, a *Exordium, quo præludit certamini.*
Thyrsis oves, *b* Corydon distentas lacte capellas;
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, & respondere parati. b *Distributio.*

Jacitur semen ad sequentem disputationem. Errantem enim Melibœum Daphnis videt, vocat, invitat etiam blandimento loci: ille, etsi invitus, cedit, comparant se ad certamen pastores. A R G.

Huc mihi, *c* dum teneras defendo a frigore myrtos, c *Amplificatio a circumstantiis.*
Vir gregis ipse caper deerraverat: atque ego Daphnin
Aspicio: ille ubi me contra videt, ocius, inquit,
Huc ades o Mœlibœe: caper tibi salvus, & hœdi:
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.
Huc *d* ipsi potum venient per prata juvenci. d *A loco.*
Hic virides tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
Quid *e* facerem? neq; ego Alcippem, nec Phyllida habebã, e *Consultatio.*
Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos:
Et certamen erat, *f* Corydon cum Thyrside, magnum. f *Hypallage.*
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere: alternos musæ meminisse volebant.
Hos *g* Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis. g *Distributio.*

Vult Corydon aut versus Codri æmulari poetæ magni, aut cedere arti poeseos: Thyrsis poetam alium Codro præponit, objiciens huic crimen invidiæ, & fascini. A R G.

Co. Nymphæ, *h* noster amor, Libethrides, aut mihi carmen, h *Invocatio.*
Quale meo Codro, concedite (proxima *i* Phœbi i *Locus arrogantiæ.*
Versibus ille facit) aut si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.
Th. Pastores *k* hedera crescentem ornate poetam k *Amplificatio a majori.*
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro:
Aut si ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

Offert Corydon venatrici Dianæ caput apri, cervi cornua; promittitque eidem venatorios cothurnos. Thyrsis pauper suo Priapo lac, & liba; & majora, suppetente fœtura. A R G.

Co. Setosi caput hoc apri tibi Delia parvus,
Et ramosa Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.
a *A simili.* *Th.* Sinum *a* lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis
Expectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.

A R G. *Corydon laudatam prius Galateam ad consortium invitat in eam noctem: Thyrsis, nisi hoc idem vehementer cupiat, diras sibi, & odium ejusdem Nymphæ imprecatur.*

b *Amores.* *Co.* Nerine *b* Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, hedera formosior alba:
Cum primum pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
Th. Immo *c* ego Sardois videar tibi amarior herbis,
c *Inversio.* Horridior rusco, projecta vilior alga,
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.

A R G. *Consectatur Corydon commoda, & delicias agrorum, Thyrsis pastoralium tectorum.*

d *Precatio tempestate.* *d* *Co.* Muscosi fontes, & somno mollior herba,
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite: jam venit æstas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.
e *Antithesis.* *Th.* Hic focus, *e* & tædæ pingues; hic plurimus ignis
Semper, & assidua postes fuligine nigri.
f *Similitudo.* Hic tantum Boreæ curamus frigora, *f* quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

A R G. *Speciosa sunt omnia, & venusta in agris, præsente Alexide: squallida, & deformia eo absente. Arescit ager & moritur abeunte inde Phyllide: virescit, & vivit ea adveniente.*

Cor. Stant & juniperi, & castaneæ hirsutæ:
Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma.
g *De absentia pueri.* Omnia nunc rident: *g* at, si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina sicca.
Th. Aret ager, vitio moriens sitit aeris herba:
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit,
Jupiter & læto descendet plurimus imbri.

A R G. *Corylus, quam amat Phyllis, præfertur arboribus, quas Dii ipsi amant: Lycidas, si sit cum Thyrside, superat arbores, quæ a locis, ubi sunt, commendationem accipiunt.*

Co. Po-

Co. Populus *a* Alcidæ gratissima, vitis Iaccho, — a *Distributiones.*
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo.
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
Th. Fraxinus *b* in silvis pulcherrima, pinus in hortis, — b *Collatio arborum.*
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in silvis cedet tibi, pinus in hortis.

Sententia Melibæi victor est Corydon. — ARG.

Me. Hæc memini, & victum frustra contendere Thyrsin.
Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

Ecloga VIII. Pharmaceutria.

ARGUMENTUM

DUæ sunt Eclogæ hujus partes. In priore Damon Nisæ amore captus, cum illa sibi Mopsum prætulisset, erumpit in varias querelas. Posterior pars pene tota sumpta est ex Theocriti ejusdem nominis Idyllio, in quo venefica pharmacis, & incantationibus animum viri, a quo spernebatur, ad sui amorem conatur revocare: ita hic maga quæpiam inducitur animum Daphnidis incantationibus oppugnans, quem & expugnat. Hæc Ecloga facta videtur Augusto gerente bellum in Illyrio.

ARGUMENTUM.

Jacitur fundamentum Eclogæ. Damonis, & Alphesibæi Musa cum præclaro Elogio prædicatur.

DAMON, ALPHESIBOEUS.

PAstorum *c* musam Damonis, & Alphesibœi, — c *Propositio.*
Immemor herbarum, quos est mirata juvenca
Certantes, quorum stupefactæ *d* carmine lynces, — d *Hyperbole.*
Et mutata suos requierunt flumina cursus:
Damonis musam dicemus, & Alphesibœi.

Petit favorem Augusti, ardet ejus facta canere, illi Eclogam dedicat. — ARG.

Tu mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis æquoris; en erit unquam

Ille

a Extenuatio.

Ille a dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet, accipe jussis

b Allegoria.

Carmina cœpta tuis, atq; hanc sine b tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

ARG. *Describitur Aurora, Damon querelas comparat de fraudibus Nisæ sibi conjugio pactæ: vult ut Lucifer illas, & Dii audiant: vult illas canere Mænaliis versibus.*

Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cum c ros in tenera pecori gratissimus herba est:

c Narratio a temporis descriptione.

Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
Da. Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, almum,
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore,
Dum queror, & divos (quanquam nil testibus illis
Profeci) extrema moriens tamen alloquor hora.

d Propositio.

Incipe d Mænalios mecum mea tibia versus.

ARG. *Reddit rationem, cur canere paraverit Mænaliis versibus.*

Mænalus argutumque nemus, pinosque loquentes
Semper habet, semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertes.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.

ARG. *Est jam in querelis, quibus dolet Nisam sibi abripi, Mopso dari. Inde elicit monstra in ævum sequens. Marito invide gratulatur de nupta.*

e Emphasis.

Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur e jam gryphes equis, ævoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge marite nuces: tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.

ARG. *Insultat jam stultitiæ Nisæ, qui prius deformitati Mopsi.*

f Ironia.
g Insultatio.
h Alii, promissa.

O f digno conjuncta viro, g dum despicis omnes:
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, h prolixaque barba,
Nec curare deum credis mortalia quemquam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.

ARG. *Describit locum, ætatem, tempus, & circumstantias alias, quibus amare Nisam incæpit.*

i A veteri consuetudine.

Sepibus i in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.

Alter

Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Jam fragiles poteram a terra contingere ramos:
Ut *a* vidi, ut perii, ut me malus abstulit error. *a Epiphonema.*
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.

Qui Mopsi deformitati insultaverat, & Nisæ stultitiæ, insultat jam sævitiæ Amoris, objiciens illi natales feros. ARG.

Nunc scio quid sit amor: duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec nostri generis puerum, nec sanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.

Indicavit sævitiam Amoris ab ejus natalibus, jam à crudelitate Medeæ. ARG.

Sævus *b* amor docuit natorum sanguine matrem *b A crudelitate.*
Commaculare manus: crudelis tu quoque mater:
Crudelis *c* mater magis, an Puer improbus ille? *c Dubitatio.*
Improbus *d* ille puer: crudelis tu quoque mater. *d Conclusio.*
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.

Redit ad impossibilia. ARG.

Nunc *e* & oves ultro fugiat lupus: aurea duræ *e Optat rerum naturas mutari.*
Mala ferant quercus: Narcisso floreat alnus:
Pinguia corticibus sudent electra myricæ:
Certent & cycnis ululæ: sit Tityrus Orpheus,
Orpheus *f* in silvis, inter Delphinas Arion. *f Palilogia.*
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.

Moriturus Damon omnibus valedicit. Dat Poeta versus Alphesibæi canendos Musis. ARG.

Omnia vel medium fiant mare: vivite silvæ:
Præceps *g* aerii specula de montis in undas *g Summa desperatio.*
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine tibia versus.
Hæc Damon. *h* vos, quæ responderit Alphesibæus, *h Transitio.*
Dicite Pierides: Non omnia possumus omnes.

Jubet venefica, afferri sibi quæ necessaria ad illiciendum Daphnin amoris philtro: adduntur carmina ad formam integram. ARG.

Al. Effer aquam, & molli cinge hæc *i* altaria vitta: *i Altare ad victimam transfertur.*
Verbenasque adole pingues, & mascula thura:
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris,
Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

Car

ARG. *Carminum virtus prædicatur.*

a Incantationis vis.

Carmina vel *a* cœlo possunt deducere lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulyssi:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

ARG. *Incipit Maga ab ternario numero, qui potentissimus in hac arte.*

Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
Licia circumdo: terque hæc altaria circum
Effigiem duco: numero deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

ARG. *Imperat famulæ partem laboris.*

Necte tribus nodis ternos Amarylli colores:
Necte Amarylli modo, & Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

ARG. *Adduntur nova sacra valida, & fortia.*

b Similitudo.

Limus *b* ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit
Uno, eodemque igni: sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit: ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

ARG. *Nihil sacris proficientibus, fit imprecatio.*

c Similitudo Bucolica cum precatione.
d Vulgari codices habent herba.

Talis amor Daphnin, *c* qualis, cum fessa juvencum
Per nemora, atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ rivum viridi procumbit in *d* ulva
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti:
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin.

ARG. *Additur validior & fortior magia.*

Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui, quæ nunc ego limine in ipso
Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

ARG. *Commendat maga herbas, & venena, quibus usa est in sacris istis, veluti admirabunda, nihil sibi procedere.*

Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Mœris: nascuntur plurima Ponto.

His

His ego sæpe lupum fieri, & se condere silvis
Mœrin, sæpe animas imis excire sepulchris,
Atque satas alio vidi traducere messes.
Ducite ab urbe domũ mea carmina, ducite Daphnin

Augentur sacra validissimo, & fortissimo genere magiæ. ARG.

Fer *a* cineres Amarylli foras, rivoque fluenti,
Transque caput jace: ne respexeris: his ego Daphnin
Aggrediar: nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

a *Indignatio.*

Allucent felicia omnia, Daphnis accedit, victrix est maga, ideo a sacris cessat. ARG.

Aspice, *b* corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse, bonum sit.
Nescio, *c* quid certe est: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an qui amant, ipsi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite carmina, Daphnis.

b *Ominatio.*
c *Dubitatio.*

Ecloga IX. Mœris.

ARGUMENTUM.

Post Philippensem victoriam, cum in distributione agrorum, qui Triumvirorum jussu trans Padum dividebantur, sua quoque prædia Virgilius amisisset, Romam profectus, cum favore ingenii, tum præsertim adjuvante Pollione, Transpadanæ regionis præfecto, possessiones suas recepit. Verum ægre id ferente Ario centurione, cui Virgilii fundus in portionem cesserat, parum abfuit, quin ab irato milite Virgilius interficeretur. Denuo itaque Romam profecturus præcepit villico suo, ut Ario usque ad reditum suum, quam minimo posset detrimento suo, obsequeretur. Is igitur ex patroni sui præcepto Mantuam proficiscitur, hœdorum munusculum Ario oblaturus. Mœrin subsequitur Lycidas, itineris ejus causam requirens. Ibi nactus occasionem temporum calamitatem deflet. Deinde una Mantuam euntes, itineris tædium variis sublevant cantilenis. Menalcas in hac Ecloga Virgilius est, Mœris Virgilii villicus.

ARGUMENTUM.

Aperit Mœris Lycidæ, quo statu sint agelli Virgiliani sub injusto possessore Ario.

LYCIDAS, MOERIS.

a *Expositio.* b *Occasio fingitur, & est Pathos.*

Ly. Quo a te, Mœri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?
Mœ. O Lycida, vivi pervenimus, b advena nostri,
(Quod nunquam veriti sumus) ut possessor agelli
Diceret, Hæc, mea sunt, veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes (quoniam sors omnia versat)
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.

ARG. *Vix credit Lycidas, persuadet Mœris, quin addit vitam Virgilii fuisse in discrimine.*

c *Topographia, & est Admiratio.* d *Non esse locum honestati apud Martiales.*

Ly. Certe equidem audieram, c qua se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam, & veteris jam fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcam.
Mœ. Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter d Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.
Quod nisi me quacunque novas incidere lites
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.

ARG. *Miratur, & horret Lycidas potuisse tale facinus humana mente concipi. Laudantur quæpiam Virgilii carmina primum ab Lycida, deinde ab Mœri.*

e *Pathos, & est magna exaggeratio sceleris.* f *Distributio.* g *Allegoria.* h *Alii legunt væ.*

Ly. Heu e cadit in quemquam tantum scelus? heu tua nobis
Pene simul tecum solatia rapta, Menalca?
Quis caneret nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra?
Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, dum redeo (brevis est via) pasce capellas:
Et f potum pastas age, Tityre, & inter agendum
Occursare g capro (cornu ferit ille) caveto.
Mœ. Immo hæc, quæ Varo nec dum perfecta canebat,
Vare tuum nomen (superet modo Mantua nobis,
Mantua h væ miseræ nimium vicina Cremonæ)
Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.

ARG. *Vult jam Lycidas audire versus ipsius Mœris, annuit hic, & quinque recitat, quos fecerat.*

i *Notatio.*

Ly. Sic tua i Cyrnæas fugiant examina taxos:

Sic

Sic cytiso pastæ distentent ubera vaccæ :
Incipe, si quid habes : *a* & me fecere poetam — *a Anaphora.*
Pierides, sunt & mihi carmina, me quoque dicunt
Vatem pastores: sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna
Digna, sed argutos inter strepere anser olores.
Mœ. Id quidem ago, & tacitus Lycida mecum ipse voluto,
Si valeam meminisse : neque est ignobile carmen.
Huc *b* ades o Galatea : quis est nam ludus in undis ? — *b Attentio.*
Hic ver purpureum : varios hic flumina circum
Fundit humus flores : hic candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades : insani feriant, sine, littora fluctus.

Adducit Lycidas Mœri in memoriam quinque alios, quos etiam Mœris recitat : deinde, ut dicat plures, fingit se præsenso memoria destiri. — ARG.

Ly. Quid? quæ te pura solum sub nocte canentem
Audieram ? numeros memini, si verba tenerem.
Mœ. Daphni quid antiquos signorum suspicis ortus ? — *c Aliud canticum de Julio Cæsare.*
Ecce *c* Dionæi processit Cæsaris astrum :
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere Daphni pyros : carpent tua poma nepotes.
Omnia *d* fert ætas, animum quoque : sæpe ego longos — *d Sententia.*
Cantando puerum memini me condere soles.
Nunc oblita mihi tot carmina, vox quoque Mœrin
Jam fugit ipsa : *e* lupi Mœrin videre priores. — *e Jocus.*
Sed *f* tamen ista satis, referet tibi sæpe Menalcas. — *f Interrumpit.*

Urget de novo Lycidas, multisque invitat, recusat Mœris, finis imponitur. — ARG.

Ly. Causando nostros in longum ducis amores : — *g Ab opportuno.*
Et *g* nunc omne tibi stratum silet æquor, & omnes
(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeo media est nobis via : namque sepulchrum
Incipit apparere Bianoris: hic, ubi densas
Agricolæ stringunt frondes, hic Mœri, canamus :
Hic hœdos depone : tamen veniemus in urbem.
Aut, si, nox pluviam ne colligat ante, veremur,
Cantantes licet usque (minus via lædet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
Mœ. Desine plura puer, *h* &, quod nunc instat, agamus: — *h Diasiole.*
Carmina tum melius, cum venerit ipse, canemus.

Ecloga X. Gallus.

ARGUMENTUM.

Cornelius Gallus eximius fuit Poeta, primusque Ægypti Præfectus, uti apparet ex Xiphilino in Augusto, ex Sueton. in eodem cap. 66. Eutropio lib. 7. Historiæ. Hic Cytheridem meretricem, Volumniique libertam (Poeta Lycoridem vocat) perdite amavit. Huic tanto amori illa minime respondit, immo, spreto Gallo, secuta est Antonium in Galliam. Tulit Gallus ægerrime hanc amoris repulsam. Quem ideo hac Ecloga consolatur Virgilius, non recedens a pastoralibus personis, & comparationibus. Argumentum fere sumptum ex Thyrside Theocriti, ubi similis amor Daphnidis. Libet hic transcribere verba Ammiani, ut quæ de Gallo attigi, ejusque fatum plenius sciat Lector. Ergo lib. 17. Longe postea Cornelius Gallus, Octaviano res tenente Romanas, Ægypti procurator exhausit civitatem (Thebarum) plurimis interceptis: reversusque cum furtorum arcesseretur, & depopulatæ provinciæ metu nobilitatis acriter indignatæ, cui negotium spectandum dederat Imperator, stricto incubuit ferro. Is est, si recte existimo, Gallus Poeta, quem flens quodammodo in postrema Bucolicorum parte Virgilius carmine leni decantat. Hic te lector moneo de vicissitudine non ingrata Poetæ, quam servavit in his Eclogis decem. Ita enim rem variavit, ut alternas Eclogas duabus, aut pluribus personis dederit; alternas uni tantum. In prima, tertia, quinta, septima, nona duos, aut plures pastores loquentes facit: in secunda, quarta, sexta, octava, decima sub unica tantum persona res geritur; nam tametsi in octava duo loquantur, Damon, & Alphesibæus; ita tamen separatim, ut sermonem secum non misceant.

AR-

ARGUMENTUM.

Invocat Arethusam, cui, ut adveniat, blandicias dicit.

POETA.

Extremum *a* hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca *b* meo Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris,
Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, cum fluctus subter labere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.
Incipe: sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ.
Non *c* canimus surdis: respondent omnia silvæ.

a Invocatio. b Propositio. c Occupatio.

Queritur, Nymphas non venisse ad fletum Galli, cum illum flerent arbores, montes, oves. ARG.

Quæ *d* nemora, aut qui vos saltus habuere puellæ
Najades, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque *e* Aoniæ Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ
Pinifer illum etiam sola sub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt saxa Lycæi.
Stant & oves circum, nostri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris divine Poeta:
Et formosus oves ad flumina pavit *f* Adonis:

d Increpatio civilis. e Probus legit, Aoniæ Aganippes. f Adonim amavit Venus.

Addit, pastores, & Deos quoque accessisse ad mœrentem Gallum: illos admirabundos, istos objurgatorios. ARG.

Venit & upilio: tardi venere *g* bubulci:
Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant: tibi venit Apollo:
Galle, quid insanis? inquit: tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida castra secuta est.
Venit *h* & agresti capitis Silvanus honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.
Et quis erit modus? inquit: *i* amor non talia curat:
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ.

g Alias, subulci. h Descriptio. i Amplificatio.

Convertit se Gallus ad pastores, quibus res suas canendas committit: optat illorum cantus, vitam, amores. ARG.

Tristis at ille tamen, k Cantabitis Arcades, inquit,
Montibus hæc vestris, soli cantare periti.
Arcades. o mihi tum quam molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem,

k Fingit Gallum respondentem, ut magis ob oculos ponat hominis insaniam.

a Objectio.

Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ.
Certe *a* sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicumque furor (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, & vaccinia nigra)
Mecum inter salices lenta sub vite jaceret:
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.

ARG. *Invitat ad amœnitatem pastoralis vitæ Lycoridem, quam dolet versari in Alpibus, ubi immania frigora.*

Hic gelidi fontes, hic mollia prata Lycori,
Hic nemus, hic ipso tecum consumerer ævo.
b Dilatio per rejectionem. Nunc *b* insanus amor duri me Martis in armis,
Tela inter media, atque adversos detinet hostes.
c Invocatio a loco. Tu *c* procul a patria (nec sit mihi credere tantum)
Alpinas, ah dura, nives, & frigora Rheni
Me sine sola vides: ah te ne frigora lædant:
Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas.

ARG. *Quærit Gallus dolori suo remedium triplex, quæsitum respuit.*

Ibo, & Chalcidico quæ sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
d Disceptat quorsum se conferat amorem evitaturus. Certum *d* est in silvis, inter spelæa ferarum
Malle pati, tenerisque meos incidere amores
Arboribus: crescent illæ, crescetis amores.
e Al. Myste. Interea *e* mistis lustrabo Mænala nymphis,
Aut acres venabor apros; non me ulla vetabunt
Frigora, Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes videor, lucosque sonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula, tanquam hæc sit nostri medicina furoris;
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
f Al. mutat superius consilium. Jam *f* neque Hamadryades rursus, nec carmina nobis
Ipsa placent: ipsæ rursus concedite silvæ.
Non illum vestri possunt mutare labores:
g Exaggeratio. Nec *g* si frigoribus mediis, Hebrumque bibamus,
Scythoniasque nives hiemis subeamus aquosæ:
h Antithesis. Nec *h* si, cum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus oves sub sidere cancri.
i Epiphonema. Omnia *i* vincit amor; & nos cedamus amori.

ARG. *Absolvitur Ecloga cum commendatione amoris erga Gallum.*

k Epilogus. Hæc *k* sat erit Divæ vestrum cecinisse Poetam,
Dum sedet, & gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo,
l Tapinosis. Gallo, *l* cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.
m Periodus Bucolica. Surgamus: *m* solet esse gravis cantantibus umbra:
Juniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICORUM
Liber Primus.

ARGUMENTUM.

Habet hic Liber sex partes, præter propositionem operis, & invocationem Numinum: habet (inquam) partes sex: prima continet arationem, secunda sementem, tertia inventionem frugum, quarta instrumentum rusticum, quinta operum rusticorum tempora, sexta prognostica. Indicabo breviter, quid quæque harum partium complectatur. In prima itaque parte docet, uti inchoanda aratio vere primo: discenda prius natura soli, quod arandum est: attinguntur obiter varii terrarum mores, leges, ingenia: discriminat inter pinguem & tenuem terram, docens, quo tempore quæque earum aranda sit: præfert agris omnibus novalem, quem si habere nequeat pauper agricola, adhibet tres modos, quibus terra novitatem induat, videlicet mutationem seminum, stercorationem, ustionem. Secunda pars continet sementem, docetque uti solum sterile curandum sit, uti fertile, enumeratque pestes satorum: ex quarum pestium occasione digreditur ad ævum Saturni & Jovis, ac discriminat inter felicitatem prioris, & posterioris labores: ex quibus sub Jove laboribus nata sunt artes ad vitam tolerandam, interque cæteras agricultura. Tertia pars, quæ pendet ab extrema secundæ, indicat agricolationis originem primam, hæc est Ceres: causam ejus originis, nimirum inopiam glandium. In hac parte docet quoque, qui labores hanc artem comitentur, & quæ remedia contra illos. Pars quarta continet instrumentum rusticum, & sistitur in aratro, ut quod

 præ-

ARGUMENTUM.

Proponit quid dicturus in libris quatuor Georgicorum.

AD MECOENATEM.

Uid *a* faciat lætas segetes, quo sidere terram   a *Propositio.*
Vertere, Mecœnas, ulmisque adjungere vites
Conveniat: quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam.

Invocat Numina, quæ præsident rebus rusticis, contentis quatuor libris Georgicorum.   ARG.

—— *b* Vos o clarissima mundi   b *Invocatio.*
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,
Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis:
Et vos agrestum præsentia numina Fauni,
Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellæ.
Munera vestra cano. Tuque o cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cææ
Tercentum nivei tondent dumeta juvenci.
Ipse nemus linquens patrium, saltusque Lycæi,
Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis o Tegeæ *c* favens: oleæque Minerva
Inventrix: uncique *c* puer monstrator aratri: c *Triptolemus.*
Et teneram ab radice ferens Silvane cupressum:
Diique, deæque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis nonnullo semine fruges,
Quique satis largum cœlo demittitis imbrem,

Augustum speciatim, in cujus potestate relinquit, eligat, quam velit divinitatis rationem ex terrenis, marinis, cœlestibus numinibus; nam quartam illi denegat infernorum Deorum classem.   ARG.

Tuque *d* adeo, quem mox quæ sint habitura deorum   d *Augustum invocat tanquam deum.*
Concilia, incertum est, urbisne invisere, Cæsar,
Terrarumque velis curam, & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempestatumque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto:
An deus immensi venias maris, ac tua nautæ

Numina sola colant; tibi serviat ultima Thule,
a *Al. amat.*
Teque sibi generum Thetys *a* emat omnibus undis:
An ne novum tardis sidus te mensibus addas,
b *Virgo Chelae Scorpius. Scilicet quod Scorpius duorum siderum spatium obtinebat, quod libram veteres ignorabant.*
Qua locus Erigonem inter, *b* Chelasque sequentes
Panditur: ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli justa plus parte relinquit.
Quicquid eris (nam te nec sperent tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum; atque audacibus annue cœptis;
Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes
Ingredere, & votis jam nunc assuesce vocari.

ARG. *Incipit a præcepto arationis, quæ inchoanda vere primò.*

c *Narratio.*
Vere novo, *c* gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit;
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit:
Illius immensæ ruperunt horrea messes.

ARG. *Dicit, ante arationem prædiscendam esse naturam loci, qui arandus. Hujus rei occasione indicat varias terrarum leges, mores, ingenia.*

Ac prius, ignotum ferro quam scindimus æquor,
Ventos, & varium cœli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusque, habitusque locorum.
d *Differentia soli.*
Et *d* quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injussa virescunt
Gramina: nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges, æternaque fœdera certis
e *Amplificat a figmento.*
Imposuit natura locis, *e* quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
Unde homines nati, durum genus.

ARG. *Redit ad præceptum de aranda terra, signatque tempus, quo aranda pinguis, quo tenuis. Deinde ait, novales agros utilissimos esse ad proventus, quos si habere non possit pauper agricola, adhibet modos duos, quibus terra novitatem indicat, videlicet mutationem seminum, & stercorationem.*

——— ergo age, terræ
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
For-

Fortes invertant tauri, glebasque jacentes
Pulverulenta coquat maturis solibus æstas.
At, si *a* non fuerit tellus fœcunda, sub ipsum — a *Differentia agrorum.*
Arcturum, tenui sat erit suspendere sulco:
Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ:
Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
Alternis idem tonsas cessare novales,
Et segnem patiere situ durescere campum.
Aut ibi flava seres mutato *b* sidere farra, — b *Al. semine.*
Unde prius *c* lætum siliqua quassante legumen, — c *Al. lectum.*
Aut tenues fœtus viciæ, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos, silvamque sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenæ,
Urunt Lethæo perfusa papavera somno.
Sed tamen alternis facilis labor. arida tantum
Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fœtibus arva,
Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ.

ARG. *Mutationi seminum, & stercorationum adjungit ustionem, & causas cur hæc fiat. Agit in fine de occatione, & obliqua aratione.*

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis.
Sive inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt: sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas:
Seu durat magis, & venas astringit hiantes:
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertes,
Vimineasque trahit crates, juvat arva: neque illum
Flava Ceres alto nequicquam spectat Olympo.
Et qui, proscisso quæ suscitat æquore terga,
Rursus in obliquum verso *d* perrumpit aratro, — d *Al. prorumpit.*
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.

ARG. *Docet, quæ anni tempestas melior: quæ cura agricolæ post creditum semen terræ, in curando solo sterili, in eodem rigando; in fertili depascendo; in avertendis lacunis ab utroque. Harum rerum occasione docet in fine, quæ sint pestes satorum.*

Humida solstitia, atque *e* hiemes optate serenas, — e *Tempestates.*
Agricolæ: hiberno lætissima pulvere farra,
Lætus ager; nullo tantum se *f* Mœsia cultu — f *Al. Mysia.*
Jactat, & ipsa suas mirantur Gargara messes.

Quid dicam, jacto qui semine cominus arva
Insequitur, cumulosq; ruit male pinguis arenæ?

a *Alii, fluentes.*

Deinde satis fluvium inducit, rivosque *a* sequentes?
Et, cum exustus ager morientibus æstuat herbis,

b *Hypotyposis.*

Ecce *b* supercilio clivosi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
Cum primum sulcos æquant sata? quique paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Præsertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit, & obducto late tenet omnia limo,
Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cum sint hominumque, boumq; labores
Versando terram experti) nihil improbus anser,

c *Al. Intuba.*

Strymoniæque grues, & amaris *c* intyba fibris
Officiunt, aut umbra nocet.

ARG. *Ex occasione pestium digreditur ad avum Saturni, & Jovis: docetque, uti sub illo fuerint tranquilla omnia, & plena opum; sub isto agitata, & plena inopiæ: ex qua inopia natæ sunt artes ad vitam tolerandam.*

d *Excursus.*

Pater *d* ipse, colendi
Haud facilem esse viam voluit: primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni:

e *Omnium rerum communio.*

Nec signare *e* quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant; ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Prædarique lupos jussit, pontumque moveri:
Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit:

f *Usus.*

Ut varias *f* usus meditando extunderet artes
Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam:
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas:

g *Nautæ primi observarunt stellas.*

Navita *g* tum stellis numeros, & nomina fecit,
Plejadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circumdare saltus:
Atque alius latum funda jam verberat amnem
Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ:
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.)

h *Epiphonema.*

Tum variæ venere artes. *h* Labor omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas.

Origo

Origo prima agricolationis, causa ejus originis, labores hujus artis, remedia contra labores. ARG.

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, cum jam glandes, atque arbuta sacræ
Deficerent silvæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos
Esset rubigo, segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes, subit aspera silva,
Lappæque tribulique, interque nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Quod nisi & assiduis *a* terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem;
Heu, magnum alterius frustra spectabis acervum,
Concussaque famem in silvis solabere quercu.

a *Alii herbam.*

Enumerantur instrumenta agricolarum octo, quatuor ad arandam terram, quatuor ad parandam messem: docetur rusticorum providentia: sistitur in aratro, ut quod potissimum instrumentum; explicantur ejus partes præcipuæ, quæ septem sunt. ARG.

Dicendum & *b* quæ sint duris agrestibus arma,
Queis sine nec potuere seri, nec surgere messes.
Vomis & inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribulaque traheæque, & iniquo pondere rastri:
Virgea præterea Celei, vilisque supellex,
Arbuteæ crates, & mystica *c* vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in silvis magna vi flexa domatur
In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic a stirpe pedes temo protentus in octo:
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Cæditur & tilia ante jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos,
Et suspensa focis explorat robora fumus.

b *Agricolarum arma.*

c *Vallus, ex Varrone.*

Docet, uti paranda sit area, ne ab herbis, pulvere, pestibus bestiarum infestetur. ARG.

Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuesque piget cognoscere *d* curas.
Area cum primis ingenti adæquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta solidanda tenaci:
Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat:
Tum *e* variæ illudant pestes: sæpe exiguus mus
Sub terris posuitque domos, atque horrea fecit:

d *Alii causas: Vide Gellium lib.17.ca.2.*

e *Agrorum pestes.*

Aut

Aut oculis capti fodere cubilia talpæ:
Inventusque cavis bufo: & quæ plurima terræ
Monstra ferunt, populatq; ingentem farris acervum
Curgulio, atque inopi metuens formica senectæ.

ARG. *Præfert amygdalus vaticinium anni fertilis, aut infæcundi. Fabarum semina qua medela a nonnullis curentur, sed quæ vera. Agrestia omnia in pejus ruunt: similitudo, qua hoc probatur.*

a Prognostica. Contemplator item, *a* cum se nux plurima silvis
Induet in florem, & ramos curvabit olentes:
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuria foliorum exuberat umbra,
Nequicquam pingues paleæ teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca,
Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset:
Et quamvis igni exiguo properata maderent:
Vidi lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: *b* sic omnia fatis
b Epiphonema. In pejus ruere, & retro sublapsa referri.
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
c Al. amne. Atque illum in præceps prono rapit alveus *c* amni.

ARG. *Necessitas Astrologiæ. Præcepta sementis; quibus docet hordeum, linum, papaver serenda inter Æquinoctium Autumni, & Brumam: fabam, medicam, milium Aprili mense: triticum, & far mense Octobri: viciam, faselum, lentem eodem.*

Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis,
Hœdorumque dies servandi, & lucidus Anguis:
Quam, quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.
d Discrimina dierum. Libra, *d* die somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci, atque umbris jam dividet orbem:
Exercete viri tauros, serite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Necnon & lini segetem, & cereale papaver
Tempus humo tegere, & jamdudum *e* incumbere aratris,
e Al. Rastris. Dum sicca tellure licet; dum nubila pendent.
f Satio fabarum & milii. Vere *f* fabis satio, tum te quoque medica putres
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
g Al. verso. Taurus, *g* & adverso sedens Canis occidit astro.
At si triticeam in messem, robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:

Ante

Ante tibi *a* Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiaque ardentis decedat stella coronæ,
Debita quam sulcis committas semina, quamque
Invitæ properes anni spem credere terræ
Multi ante occasum Majæ cœpere: sed illos
Expectata seges vanis elusit avenis.
Si vero viciamque seres, vilemque faselum,
Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes.
Incipe, & ad medias sementem extende pruinas,
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.

a Vergiliæ.

Dividitur sphæra cœli in Zonas quinque, media a calore, extremæ duæ a gelu atque imbribus inhabitabiles, duæ reliquæ ex temperie habitabiles. Polus Arcticus superior, Antarcticus inferior: ille perpetuo lucet, nam ursæ, & quæ illas anguis amplectitur, nunquam occidunt: iste aut perpetuis tenebris damnatur, aut a nobis lucem mendicat quadam vicissitudine. Astrologia utilis ad cognoscenda tempora tempestatis, messis, sationis, navigationis, cædendæ materiæ. ARG.

Quinque tenent *b* cœlum zonæ: quarum una corusco
Semper Sole rubens, & torrida semper ab igni:
Quam circum extremæ dextra, lævaque trahuntur
Cærulea glacie concretæ, atque imbribus atris.
Has inter, mediamque duæ mortalibus ægris
Munere concessæ divum, & via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam, Riphæasque arduus arces
Consurgit, premitur Libyæ devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt, manesque profundi.
Maximus *c* hic flexu sinuoso elabitur anguis
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.
Illic (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtenta densantur nocte tenebræ:
Aut redit a nobis aurora, diemque reducit.
Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio prædiscere cœlo
Possumus, hinc messisque diem, tempusque serendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat, quando armatas deducere classes:
Aut tempestivam silvis evertere pinum.

b Ratio sphæræ & Zonarum.

c Descriptio siderum.

Non frustra Astrologiam sciri, cum pendeant ex ea, quæ necessaria sunt rustico: ex qua occasione docet, quid faciendum agricolæ hiemante cœlo, & subnectit, quid festis diebus. ARG.

Nec

Nec frustra signorum obitus speculamur, & ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
a Quæ agenda agricolæ domi, cum per tempestatem foris esse non liceat.
Frigidus *a* agricolam si quando continet imber;
Multa forent, quę mox cœlo properanda sereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem, cavat arbore lintres,
Aut pecori signum, aut numeros impressit acervis:
Exacuunt alii vallos, furcasque bicornes,
Atque Amerina parant lentę retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiscina virga:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
b Quæ festis agenda diebus.
Quippe *b* etiam festis quędam exercere diebus
Fas & jura sinunt. rivos deducere nulla
Relligio vetuit: segeti prętendere sepem:
Insidias avibus moliri: incendere vepres:
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Sępe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens
Incusum, aut atrę massam picis urbe reportat.

A R G. *Transit ad observationem quatuor dierum Lunarium: nam constituit discrimina Quinti, Septimi, Noni, Decimi; admiscet fabulas huic narrationi.*

c Ipsa dies quandoque parens, quandoque noverca est.
Ipsa *c* dies alio dedit ordine Luna
Felices operum: quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumenidesque satę: tum partu terra nefando
Cœumque, Japetumque creat, sęvumque Typhœa,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres,
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossę frondosum involvere Olympum:
Ter pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima post decimam felix: & ponere vites,
Et prensos domitare boves, & licia telę
Addere: nona fugę melior, contraria furtis.

A R G. *Pergit ad distinctionem noctium & dierum. Æstiva nocte secanda prata, hyberna inspicandæ faces, texendæ telæ, coquenda sapa: æstiva die secandæ segetes, terendæ messes: Autumnali aranda & serenda tellus; cruda hieme lætandum, gaudendum, epulandum; ita tamen, ut incumbatur legendis glandibus, baccis, olivis, myrtis, interim etiam aucupio & venationi,*

d Nox.
Multa *d* adeo gelida melius se nocte dedere;
Aut cum Sole novo terras irrorat Eous,
Nocte leves stipulę melius, nocte arida prata
e Al. noctes.
Tondentur, *e* noctis lentus non deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto,
Interea longum cantu solata laborem

Argu.

Arguto conjux percurrit pectine telas;
Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam tepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur ęstu,
Et medio tostas ęstu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus, hiems ignava colono:
Frigoribus parto agricolę plerumque fruuntur;
Mutuaque inter se lęti convivia curant.
Invitat *a* genialis hiems, curasque resolvit,
Ceu pressę cum jam portum tetigere carinę,
Puppibus & lęti nautę imposuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tunc stringere tẽpus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta.
Tunc *b* gruibus pedicas, & retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores, tum figere damas,
Stupea torquentem balearis verbera fundę,
Cum nix alta jacet, glaciem cum flumina trudunt.

a *Otium hybernum.*

b *Venatio hyberna.*

A R G.

Accidit tempestas initio autumni, exitu veris: describitur prima ab segetibus erutis a radice, expulsisque in altum: altera ab eversis satis. Excurritur in fine ad tremores terrarum, ferarum fugas, pavores hominum.

Quid *c* tempestates Autumni, & sidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior ęstas,
Quę vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum Ver;
Spicea jam campis cum messis inhorruit, & cum
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?
Sępe ego, cum flavis messorem inducerer arvis
Agricola, & fragili jam stringeret hordea culmo,
Omnia *d* ventorum concurrere pręlia vidi.
Quę gravidam late segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hiems culmumque levem, stipulasq; volantes.
Sępe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectę ex alto nubes: ruit arduus ęther,
Et pluvia ingenti sata lęta, boumque labores
Diluit: implentur fossę, & cava flumina crescunt
Cum sonitu, ferverque fretis spirantibus ęquor.
Ipse pater, *e* media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra: quo maxima motu
Terra tremit: fugere ferę, & mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit: ingeminant Austri, & densissimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.

c *Tempestates, vel signa tempestatum.*

d *De seditione, aut stulta multitudine dici potest.*

e *Tonitrua.*

A R G.

Duplex cautio ad evitandas tempestates, altera cognitio cœli, & siderum, altera religio erga Deos, præsertim Cererem, cujus sacra describuntur.

Hoc

a Prognostica, quæ tempestates indicant. Pietas.

Hoc metuens, a cœli menses, & sidera serva:
Frigida Saturni sese quo stella receptet:
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,

b Al. Cæsum.

Extremæ sub b casu hiemis, jam vere sereno.
Tunc agni pingues, & tunc mollissima vina,
Tunc somni dulces, densæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret,
Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho:

c Ambarvalia sacra.

Terque novas c circum felix eat hostia fruges,
Omnis quam chorus, & socii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri, torva redimitus tempora quercu
Det motus incompositos, & carmina dicat.

ARG. *Dividuntur tempestates in fulmina, pluvias, ventos. Earum præscientia in Astrologiam, & experientiam: relicta Astrologia adducuntur decem prognostica sumpta ab experientia, quibus indicium fit tempestatis ventorum in mari.*

Atque hæc ut certis possimus discere signis,
Æstusque, pluviasque, & agentes frigora ventos:
Ipse pater statuit, quid menstrua Luna moneret:

d Al. Quod.

Quo signo caderent Austri: d quid sæpe videntes
Agricolæ, propius stabulis armenta tenerent.
Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere: & aridus altis
Montibus audiri fragor; aut resonantia longe
Littora misceri: & nemorum increbescere murmur.

e Quando non sit tutum navigare.

Jam e sibi dum curvis male temperat unda carinis,
Cum medio celeres revolant ex æquore mergi,
Clamoremque ferunt ad littora: cumque marinæ
In sicco ludunt fulicæ, notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam stellas vento impendente videbis

f Al. umbram.

Præcipites cœlo labi, noctisque per f umbras
Flammarum longos a tergo albescere tractus:

g Hypotyposis.

Sæpe g levem paleam, & frondes volitare caducas,
Aut summa nantes in aqua colludere plumas.

ARG. *Pergit ad prognostica pluviarum, quæ duodecim.*

h Varia pluviæ venturæ argumenta.

At Boreæ h de parte trucis cum fulminat, & cum
Eurique Zephyrique tonat domus: omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. Nunquam imprudentibus imber
Obfuit, aut illum surgentem vallibus imis
Aeriæ fugere grues; aut bucula cœlum
Suspiciens, patulis captavit naribus auras:

Aut

Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter: & bibit ingens
Arcus, & e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Jam varias pelagi volucres, & quæ Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores:
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassum videas gestire lavandi:
Tum cornix plenâ pluviam vocat improba voce,
Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nescivere hiemem, testa cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concrescere fungos.

Facit transitum ad prognostica serenitatis, quæ novem: reddit rationem, cur illa sumantur ab avibus. ARG.

Nec *a* minus ex imbri Soles, & aperta serena — *a Signa serenitatis venturæ.*
Prospicere, & certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur:
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna:
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad Solem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones: non ore solutos
Immundi meminere sues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campoque recumbunt:
Solis & occasum servans, de culmine summo
Nequicquam seros exercet noctua cantus:
Apparet liquido sublimis in aere Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacumque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
Insequitur Nisus, qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum *b* liquidas corvi presso ter gutture voces, — *b Impietas corvorum notatur.*
Aut quater ingeminant, & sæpe cubilibus altis,
Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulcesque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major.
Verum ubi tempestas, & cœli mobilis humor
Mutavere vias, & Jupiter humidus austris
Denset, erant quæ rara modo, & quæ densa, relaxat:
Vertuntur species animorum, & *c* pectora motus — *c al. pectore.*
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: *d* hinc ille avium concentus in agris, — *d Alia signa.*
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.

Pro-

ARG. *Prognoſtica certiora ſumenda a Sole, & Luna. Lunæ tria afferuntur: obſcura pluviam ſignat, rubens ventos, pura ſerenitatem.*

Si vero Solem ad rapidum, Lunaſque ſequentes
Ordine reſpicies, nunquam te craſtina fallet
Hora, *a* nec inſidiis noctis capiere ſerenæ.
Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aere cornu,
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit, vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certiſſimus auctor)
Pura, nec obtuſis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluvia ventiſque carebunt,
Votaque ſervati ſolvent in littore nautæ
Glauco, & *b* Panopeæ, & Inoo Melicertę.

a Al. neque.

b Panopea, ſerenitatis dea.

ARG. *Dein de Sole multa, hac diſtinctione, ut prius dicantur, quæ pendent a Sole Oriente, deinde quæ a Sole Occidente, tertio quæ conjunctim ab utroque.*

Sol quoq; & *c* exoriens, & cum ſe condet in undas,
Signa dabit; ſolem certiſſima ſigna *d* ſequentur,
Et quæ mane refert, & quæ ſurgentibus aſtris.
Ille ubi naſcentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suſpecti tibi ſint imbres: namque urget ab alto
Arboribuſque ſatiſque Notus, pecorique ſiniſter.
Aut ubi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diverſi *e* erumpent radii, aut ubi pallida ſurget
Tithoni croceum linquens aurora cubile,
Heu male tum mites defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans ſalit horrida grando.
Hoc etiam, e menſo cum jam *f* decedet Olympo,
Profuerit meminiſſe magis: nam ſæpe videmus
Ipſius in vultu varios errare colores.
Cęruleus pluviam denunciat, igneus Euros,
Sin maculę incipient rutilo immiſcerier igni,
Omnia tum pariter vento, nimbiſque videbis
Fervere: non illa quiſquam me nocte per altum
Ire, neque a terra moveat convellere funem.
At ſi, cum referetque diem, conderetque relatum,
Lucidus orbis erit, fruſtra terrebere nimbis,
Et claro ſilvas cernes Aquilone moveri.
Denique quid veſper ſerus vehat, unde ſerenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auſter,
Sol tibi ſigna dabit. Solem quis dicere falſum
Audeat? ille etiam cæcos inſtare tumultus
Sępe monet, fraudemq;, & operta tumeſcere bella.

c De ortu.

d al. Sequuntur.

e al. rumpent.

f De occaſu.

Perſe-

Persequitur præsagia Solis prodigiosa, quæ præcesserunt bellum civile Augusti atque Antonii contra Brutum & Cassium. ARG.

Ille *a* etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Cum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoq; & æquora ponti,
Obscœnique canes, importunæque volucres
Signa dabant: quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere saxa?
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens: & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis: pecudesque locutæ,
Infandum; sistunt amnes, terræque dehiscunt,
Et mœstum illacrimat templis ebur, æraq; sudant.
Proluit insano contorquens vortice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnes
Cum stabulis armenta tulit: nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit, & alte
Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
Non alias cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arsere cometæ.
Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi.
Nec fuit *b* indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam, & latos Hæmi pinguescere campos.
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra rubigine pila:
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanes,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.

a Excurrit in locum communem, deplorat enim temporum calamitatem, queriturque & ardere omnia bello, & apparuisse certa belli signa.

b Poetice amplificati

Absolvit librum cum precatione ad Deos pro salute Augusti, qui unus potest subvenire everso orbi, ac bellorum tumultibus concusso. Dilatat hanc cladem, tum ex malis imminentibus, tum aptissima comparatione. ARG.

Di Patrii *c* Indigetes, & Romule, Vestaque mater,
Quæ Tuscum Tiberim, & Romana Palatia servas,
Hunc saltem everso juvenem succurrere sæclo
Ne prohibete. Satis jam pridem sanguine nostro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.
Jampridem nobis cœli te regia, Cæsar,
Invidet, atque hominum queritur *d* curare triumphos.
Quippe ubi fas versum, atq; nefas, tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies: non ullus aratro

c Votum.

d Querimonia.

Dignus honos: squallent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt: sævit toto Mars impius orbe.
Ut a cum carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt in spatia, & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

a *Proverbialis versiculus de iis qui non audiant,*

P. VIRGILII
MARONIS
GEORGICORUM
Liber Secundus.

ARGUMENTUM.

Discrimino hunc librum in partes septem. Prima continet rationem creandarum arborum tam ex natura, quam ex arte: naturales modos tres adhibet, sponte, semine, radice: ex arte septem, videlicet avulsionem, infossionem, propagationem, transpositionem, surculum, consitionem, insitionem: mox recurrit ad omnes istos modos, docens in naturalibus, ut arbores reddantur utiliores; in artificialibus, uti feliciores. Secunda varias arborum species, ulmorum, salicum, lotorum, cupressorum, olearum: harum adducit tria genera; pomorum, horum totidem: vitium, harum quindecim. Tertia loca, in quibus hæ præ illis arboribus felicius proveniant; & post multas species arborum in una sistit medica, quam late, & graphice describit: huic parti annectit laudes Italiæ, quod ea ferat plura, & meliora, quam reliquæ orbis partes. Quarta terrarum variarum ingenia, docens quæ terra aptior sit oleis,

viti-

vitibus, pascuis, frumentis: absolvit hanc partem docens agricolam, uti debeat terram cognoscere, an sit densa, pinguis, humida, gravis, lenis, nigra, frigida. Quinta longissimam tractationem vitium: hanc partem cæteris longius producit, ut quæ in vineis versatur, quæ continet præcipuum libri hujus argumentum: præcepta peculiaria, ut quæ multa, hic non attingo. Sexta olearum curam, pomorum, & reliquarum arborum, facta interdum mentione fruticũ. & de oleis quidem, ac pomis docet, facilem esse culturam: reliquarum arborum utilitates connumerat ad usus humanæ vitæ necessarios. Septima encomium vitæ rusticæ, quam primo comparat cum urbana, dans illi principem locum; deinde cum doctrina rerum, dans proximum, etiam si postea, veluti sententiam mutans, videatur parem facere: tertio cum variis hominum studiis, quibus omnibus illam anteponit, remque confirmat humano ac divino testimonio.

ARGUMENTUM.

Proponit quid dicturus: Bacchum invocat.

HActenus arvorum cultus, & sidera cœli:
Nunc [a] te, Bacche, canam; nec non silvestria tecũ
Virgulta, & prolem tarde crescentis olivæ.
Huc pater o Lenæe (tuis hic omnia plena
Muneribus; tibi pampineo gravidus Autumno
Floret ager, spumat plenis vindemia labris)
Huc pater o Lenæe veni, nudataque musto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.

a Hic liber tradit rationẽ vitium colendarum præterea præcepta de olea & aliis nonnullis arboribus.

A R G.

Arbores, quas dedit natura, tribus modis nascuntur, sponte, semine, radice.

Principio arboribus [b] varia est natura creandis:
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus ipsæ
Sponte sua veniunt, camposque & flumina late
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genistæ,
Populus, & glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: ut altæ
Castaneæ, nemorumque Jovi, quæ maxima frondet
Æsculus, atque habitæ Grajis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva,

b Quam variæ nascantur arbores.

Ut cerasis, ulmisque, etiam Parnassia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Silvarum, fruticumque viret, nemorumque sacrorum.

A R G. *Quas ars, septem; videlicet avulsione, infossione, propagatione, transpositione, surculo, concisione, insitione.*

Sunt alii, quos ipse via sibi repperit usus.
Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis: hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes, & acuto robore vallos.
Silvarumque aliæ pressos propaginis arcus
Expectant, & viva sua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ, summumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur e sicco radix oleagina ligno.
Et sæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamque insita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidosa rubescere corna.
a Adhortatio. Quare *a* agite o proprios generatim discite cultus
Agricolæ, fructusque feros mollire colendo:
Neu segnes jaceant terræ, juvat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.

A R G. *Invocat Mecœnatem, facit illum benevolum, attentum, docilem.*

b Apostrophe ad Mecœnatem. Tuque ades, *b* inceptumque una decurre laborem,
O decus, o famæ merito pars maxima nostræ,
Mecœnas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto,
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox: ades, & primi lege littoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
c Al. longe. Atque per ambages, & *c* longa exorsa tenebo.

A R G. *Docet, uti tria illa arborum genera, quæ proveniunt sponte, semine, radice, esse utiliora possint.*

Sponte sua quæ se tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, sed læta & fortia surgunt:
Quippe solo natura subest, tamen hæc quoque si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum, cultuque frequenti
d Al. volis. In quascumque *d* voces artes, haud tarda sequentur.
Nec non & sterilis, quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros.
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Crescentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.
Jam

Jam quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram.
Pomaque degenerant succos oblita priores,
Et turpes avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.

ARG.

Recurrit ad modos illos, quibus humana industria novas arbores reperit, docetque quo illorum singulæ istarum feliciores reddantur.

Sed truncis oleę melius propagine vites
Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus:
Plantis *a* & duræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, & casus abies visura marinos.
Inseritur *b* vero ex fœtu nucis arbutus horrida,
Et steriles platani malos gessere valentes,
Castaneas fagus, ornusque incanuit albo
Flore pyri; glandemque sues fregere sub ulmis.
Nec modus inserere, *c* atque oculos imponere simplex:
Nam qua se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit *d* nodo sinus; huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.
Aut rursum enodes trunci resecantur, & alte
Finditur in solidum cuneis via, deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondes, & non sua poma.

a *Al. edura.*

b *De insitione.*

c *De differentia insitionis & inoculationis.*

d *Insitionem describit.*

ARG.

Docet varias esse arborum species: ulmorum, salicum, lotorum, cupressorum, olearum: harum adducit tria genera: pomorum, horum totidem: vitium, harum quindecim: additque incredibilem esse copiam vinorum, illustratque comparationibus.

Præterea *e* genus haud unum nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotoque,, nec Idæis cyparissis.
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivę,
f Orchades, & radii, & amara pausia bacca,
Pomaque, & Alcinoi silvæ: nec surculus idem
Crustumiis, Syriisque pyris, gravibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thasiæ vites, sunt & Mareotides albæ:
Pinguibus e terris habiles, levioribus illæ:
Et passo Psythia utilior, tenuisque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam:
Purpureæ, pretiæque; & quo te carmine dicam

e *Varias esse species in singulis generibus.*

f *Al. orchites.*

a *Al. adeo.*
b *Al. sunt etiam Aminea.*
c *Al. non ego te diis, & mensis.*

Rethica? nec cellis *a* ideo contende Falernis:
Sunt *b* etiam Amineæ vites, firmissima vina:
Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phanæus,
Argitisque minor: cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non *c* ego te mensis, & diis accepta secundis
Transierim, Rhodia, & tumidis Bumaste racemis.
Sed neque quam multæ species, nec nomina quæ sint,
Est numerus: neque enim numero comprendere refert.
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere quam multæ zephyro turbentur arenę.
Aut ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Jonii veniant ad littora fluctus.

ARG. *Duo ait, primum, quid peculiariter ferant loca cujusvis regionis: alterum, quid regiones ipsæ separatę. Loca unius regionis discriminat ab salicibus, alnis, ornis, myrtis, vineis, taxis, quæ non iisdem locis proveniunt: separatas regiones ab ebeno, thure, balsamo, acantho, gossipio, serico, arboribus ultra modum magnis, arbore medica, quę omnia nascuntur in distantissimis orbis partibus.*

d *Non omnes terræ omnia ferunt.*
e *Balsama in India crescunt.*
f *Descriptio mali aurei, seu citrei.*

Nec vero *d* terrę ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni,
Littora myrtetis lætissima: denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem, & frigora taxi.
Aspice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos:
Divisæ arboribus patriæ. Sola India nigrum
Fert ebenum: solis est *e* thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamaque, & baccas semper frondentis achanti?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis? ubi aera vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ:
Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris.
Media fert tristes succos, tardumque saporem
Felicis *f* mali, quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Miscueruntque herbas, & non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos, faciemque simillima lauro,
Et, si non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folia aut ullis labentia ventis:
Flos apprima tenax: animas, & olentia Medi
Ora fovent illo, & senibus medicantur anhelis.

Di-

A R G.

Digreditur in laudes Italiæ, quas octo capitibus discriminat. Primo ait, nullam partem orbis cum ea posse conferri, & numerat provincias aliquas: deinde nihil esse in ea prodigiosum aut in armentis, aut in segetibus, sed veras divitias tam in frugibus, quam in armentis; in frugibus vinum, oleum; in armentis, equos, & tauros præstantes: tertio miram temperiem, miram fœcunditatem pecudum, atque arborum. quarto nihil noxium in feris, aut herbis: quinto præstantes urbes, ædificia, maria inferum & superum, lacus plurimos: sexto fodinas auri, argenti, æris: septimo nationes, & viros belli magnos, interque hos maximum omnium Augustum: octavo salutat tam beatam orbis partem, & pollicetur suā operam in ea celebranda Latinis versibus.

Sed neque Medorum silvæ, ditissima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus [a] Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.
Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere, satis immanis dentibus Hydri:
Nec galeis, densisque virum seges horruit hastis:
Sed gravidæ fruges, & Bacchi Massicus humor
Implevere: tenent oleæque armentaque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert:
Hinc albi, Clitumne, greges, & maxima taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro
Romanos ad templa Deum duxere triumphos.
Hic ver assiduum, atque alienis mensibus æstas:
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At [b] rabidæ tigres absunt, & sæva leonum
Semina: nec miseros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
Squammeus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem:
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subter labentia muros.
An mare, quod supra, memorem, quodq; alluit infra?
Anne lacus tantos? te, Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu assurgens, Benace, marino?
An memorem portus? Lucrinoque addita claustra?
Atque indignatum magnis stridoribus æquor?
Julia [c] qua ponto longe sonat unda refuso?
Tyrrhenusque fretis immittitur æstus avernis?
Hæc eadem argenti rivos, ærisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virum, Marsos, pubemque Sabellam,
Assuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello, & te, maxime Cæsar,
Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris

[a] *Encomium Italiæ*

[b] *Al. rapidæ.*

[c] *Julius exclusit mare solitum irrumpere in Lucrinum lacum, facto aggere. De quo vide Suetonium.*

Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve magna parens frugum Saturnia tellus,
Magna virum, tibi res antiquæ laudis, & artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontes:
Ascræumque cano Romana per oppida carmen.

ARG. *Docet quatuor, videlicet quæ terra aptior sit primum oleis, deinde vitibus, tertio pascuis, quarto frumentis: ista seorsim, nam in fine conjunctim ponit indicia terræ illius, quæ apta ad hæc quatuor simul, oleas, vites, pascua, frumenta.*

a De differentiis terrarum & soli.

Nunc locus arvorum ingeniis, quæ *a* robora cuique,
Quis color, & quæ sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, collesque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumosis calculus arvis,
Palladia gaudent silva vivacis olivæ.
Indicio est tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, & strati baccis silvestribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quique frequens herbis, & fertilis ubere campus,
Qualem sæpe cava montis convalle solemus
Despicere, huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum, quique editus Austro,
Et filicem curvis invisam pascit aratris:

b Pinguis vitis.

Hic tibi prævalidas *b* olim, multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites, hic fertilis uvæ,
Hic laticis, qualem pateris libamus, & auro,
Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis studium, vitulosque tueri,
Aut fœtus ovium; aut urentes culta capellas,
Saltus, & saturi petito longinqua Tarenti,

c Pascua Mantuana probat.

Et qualem infelix amisit *c* Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt:
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.

d Nigra & putris optima frumentis.

Nigra *d* fere, & presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis: non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis.

e Al. dejecit. Novalia.

Aut unde iratus silvam *e* devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis:
At rudis enituit impulso vomere campus.
Nam jejuna quidem, clivosi glarea ruris

f Rorem marinum ex Plin. xiv.

Vix humiles apibus casias, *f* roremque ministrat:
Et tophus scaber, & nigris exesa chelydris
Creta, negant alios æque serpentibus agros

Dulcem

Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras.
Quæ tenuem *a* exhalat nebulam, fumosque volucres,
Et bibit humorem, & cum vult ex se ipsa remittit;
Quæque suo viridi semper se gramine vestit;
Nec scabie, & salsa lædit rubigine ferrum:
Illa tibi lætis intexit vitibus ulmos:
Illa ferax oleæ est; illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, & vicina *b* Vesevo
Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.

Docet uti cognoscenda terra densa, rara, salsa, pinguis, humida, gravis, levis, nigra, frigida.

Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
Rara sit, an supra morem si densa, requiras:
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo:
Ante locum capies oculis, alteque *c* jubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum, & pedibus summas æquabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecorique, & vitibus almis
Aptius uber erit: sin in sua posse negabunt
Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager: glebas cunctantes, crassaque terga
Expecta, & validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix, (ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Colaque prælorum fumosis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulcesque e fontibus undæ
Ad plenum calcentur, aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantum sensu torquebit *d* amaror.
Pinguis *e* item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsaque justo
Lætior. ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu *f* se prævalidam primis ostendat aristis.
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere promit;
Quæque levis, promptum est oculis prædiscere nigrã,
Et *g* quisquis color: at sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceæ tantum, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt vestigia nigræ.

Post exploratam terram sequuntur præcepta tria consitionis vitium: primum de scrobibus faciendis ad excipienda, quæ transferuntur ex seminariis: alterum de similitudine semi-

a *Ea est optima, quæ sæpe ex se exhalat nebulam.*

b *Vesevus, qui & Vesuvius, & Vesujus, mons est Campaniæ.*

ARG.

c *Al. videbis.*

d *Al. amaro*

e *Sit deprehendas densam si effossam terram rursus in eundem locum regeras. Et si superat, densa est, sin non implet fossam, est rara.*

f *Al. nec.*

g *Al. quis cuique, & removetur at.*

seminarii, & vitiarii: tertium de loco, quem semina debeant respicere, cum transferuntur.

a Scrobes faciendæ, & vertendum solum.
b Al. circundare.
c Al. mutatã.
d Translatæ arbores.
e Al. a teneris.

His animadversis, terram multo ante memento
Excoquere, & magnos *a* scrobibus concidere *b* montes:
Ante supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus: optima putri
Arva solo, id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robustus jugera fossor.
At si quos haud ulla viros vigilantia fugit,
Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges, & quo mox digesta feratur,
Mutata *c* ignorent subito ne semina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice signant:
Ut quo quæque modo *d* steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, qua terga obverterit axi,
Restituant. Adeo *e* in teneris consuescere multum est.

ARG. *Docet in plano debere esse vites arctiores, in colle laxiores: deinde, quærendam in ordinibus speciositatem, quam rem explicat eleganti comparatione militum: addit, provenire inde utilitatem vitibus.*

f An in colle magis conducat, vel in plano.
g Al. renidenti.
Renidere est proprium æris politi.

Collibus, *f* an plano melius sit ponere vites,
Quære prius: si pinguis agros metabere campi,
Densa sere: in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive solum, collesque supinos,
Indulge ordinibus: nec secius omnis in unguem
Arboribus positis secto via limite quadret.
Ut sæpe ingenti bello cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo stetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Ære *g* renitenti tellus, nec dum horrida miscent
Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum,
Non animum modo uti pascat prospectus inanem,
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.

ARG. *Transit ad scrobes, qui in vitibus exigui esse debent, in arboribus profundiores. Vagatur late in describenda æsculo ab altitudine, firmitate, ætate, amplitudine.*

h Scrobes vitium non admodum profundæ, arborum profundæ sint.
i Al. nepotes.

Forsitan & *h* scrobibus quæ sint fastigia, quæras:
Ausim vel tenui vitem committere sulco:
Altius, ac penitus terræ defigitur arbos,
Æsculus in primis: quæ quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multosque *i* per annos
Multa virum volvens durando sæcula vincit.

Tum

Tum fortes late ramos, & brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.

ARG.

Vineta occasum ne respiciant, in illis corylus ne feratur, amputentur plantandi surculi ex vite ima, ne lædantur obtuso ferro, oleastri ne interserantur: extremi hujus præcepti caussam late exequitur ducta similitudine ab incendio.

Neve tibi ad solem *a* vergant vineta cadentem:
Neve inter vites corylum sere: neve flagella
Summa pete aut *b* summas defringe ex arbore plantas:
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso
Semina, neve *c* oleæ silvestres insere truncos.
Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primum sub cortice tectus
Robora comprendit: frondesque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit: inde secutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat:
Et totum involvit flammis nemus, & ruit atram
Ad cœlum picea crassus caligine nubem.
Præsertim si tempestas a vertice silvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi, non a stirpe valent, cæsæque reverti
Possunt, atque ima similes revirescere terra:
Infelix superat foliis Oleaster amaris.

a *Non vergant ad occidentem.*
b *Non ex summis arboribus defringendæ plantæ.*
c *Non inserendus oleaster oleæ.*

ARG.

Docet, conserendas vites vere, aut Autumno. Præcepti hujus occasione ver elegantissime describit, atque in hoc tempus rejicit primos conditi orbis natales.

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
Tellurem *d* Borea rigidam spirante movere.
Rura gelu tum claudit hiems: nec semine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ratio est, cum *e* vere rubenti
Candida venit avis longis invisa colubris:
Prima vel Autumni sub frigora, cum rapidus Sol
Nondum hiemem contingit equis, jam præterit æstas.
Ver *f* adeo frondi nemorum, Ver utile silvis:
Vere tument terræ, & genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit magno commistus corpore fœtus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
Et venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus, superat tener omnibus humor,
Inque novos soles audent se *g* germina tuto
Credere, nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem:

d *Non fodiendum aut arandum, spirante Borea.*
e *Vere serendæ vites, aut Autumno.*
f *Descriptio Veris.*
g *Al. gramina.*

Sed

a Poetici excursus.

Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes:
Non alios a prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & hibernis parcebant flatibus Euri.

b Al. prima.

Cum b primum lucem pecudes hausere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ silvis, & sidera cœlo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.

ARG. *Sequuntur præcepta de stercoratione vitium, lapidum interpositione, pastinatione, pedatione, frondatione.*

c Fimum injiciendum vitibus.

Quod superest, quæcunque premes virgulta per agros,
Sparge c fimo pingui, & multa memor occule terra:
Aut lapidem bibulum, aut squallentes infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata: jamque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testæ
Urgerent; hoc effusos munimen ad imbres:
Hoc ubi hiulca siti findit Canis æstifer arva.

d Fodiendum singulis mensibus, & herba extirpanda.

Seminibus positis superest d deducere terram
Sæpius ad capita, & duros jactare bidentes:
Aut presso exercere solum sub vomere, & ipsa
Flectere luctantes inter vineta juvencos.

e Pedaminibus sublevandæ teneræ vites.

Tum leves calamos, & rasæ hastilia virgæ,
Fraxineasque aptare sudes, e furcasque bicornes:
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Assuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.
Ac dum prima novis adolescit frondibus ætas,
Parcendum teneris: & dum se lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immissus habenis,

f Al. acie.

Ipsa f acies falcis nondum tentanda, sed uncis

g Pampinatione utendum.

Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ stirpibus ulmos

h Al. valentes.

Exierint, tum g stringe comas, tunc brachia tonde:
Ante reformidant ferrum, tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compesce h fluentes.

ARG. *Præcipit, sepibus arcendum pecus a vitibus: ex cujus præcepti occasione dilabitur ad sacra Bacchi, quæ fiebant ritu Græcorum, quæ ritu Latinorum.*

i Al. tenendum Frons.

Texendæ sepes etiam, & pecus omne i tenendum est.
Præcipue dum frons tenera, imprudensque laborum,
Cui, super indignas hiemes, Solemque potentem,
Silvestres uri assidue, capreæque sequaces
Illudunt: pascuntur oves, avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,

Aut

Aut gravis incumbens scopulis arentibus *a* æstas, — *a Al. æstus.*
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho *b* caper omnibus aris — *b Caper Baccho immolatur.*
Cæditur, & veteres ineunt proscenia ludi:
Præmiaque *c* ingentes pagos, & compita circum — *c Al. ingeniis.*
Theseidæ posuere: atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos saliere per utres. — *d Deductitii cives.*
Necnon Ausonii Troja gens missa *d* coloni
Versibus incomptis ludunt, risuque soluto,
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis:
Et te, Bacche, vocant per carmina læta: tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu:
Complentur vallesque cavæ, saltusque profundi,
Et quocunque Deus circum caput egit honestum.
Ergo rite *e* suum Baccho dicemus honorem — *e Al. suos honores.*
Carminibus patriis, lancesque, & liba feremus:
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram:
Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.

ARG. *Redit a sacris ad vineas, quas docet sæpius esse pastinandas, bis pampinandas, semel ablaqueandas & putandas. His peractis, desinit in plura præcepta, quæ omnia eo tendunt, ut moneat vinitorem diligentiæ, quam is habiturus est in perdifficili vinearum tractatione.*

Est etiam ille labor *f* curandis vitibus alter: — *f De fodiendis vineis.*
Cui nunquam exhausti satis est: namq; omne quotannis
Terque, quaterque solum scindendum, glebaque versis
Æternum frangenda bidentibus: omne levandum
Fronde nemus, redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Et *g* jam olim, seras posuit cum vinea frondes, — *g Al. at jam. Nonnulli, et jam.*
Frigidus & silvis Aquilo decussit honorem:
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, & curvo Saturni dente relictam
Persequitur vitem *h* attondens, fingitque putando. — *h Post vindemiam sequitur putatio.*
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & vallos primus sub tecta referto.
Postremus metito: *i* bis vitibus ingruit umbra: — *i Bis pampinandum.*
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. necnon etiam aspera rusci
Vimina per silvam, & ripis fluvialis arundo
Cæditur, incultique exercet cura salicti.
Jam vinctæ vites: jam falcem arbusta reponunt:
Jam canit extremos effœtus vinitor Antes.
Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus,
Et jam maturis metuendus Jupiter uvis,

Tran-

ARG. *Transit a vineis ad curam olearum, pomorum, & reliquarum arborum, facta interdum mentione fruticum: & de oleis quidem ac pomis docet, facilem esse culturam; de reliquis arboribus utilitates magnas connumerat ad usus vitæ humanæ. Desinit in vituperium vinearum.*

a *Oliva.* Contra, non ulla est a oleis cultura: neque illæ
Procurvam expectant falcem, rastrosque tenaces,
Cum semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt.
Ipsa satis tellus, cum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
b *Poma.* Hoc pinguem, & placitam paci nutritor olivam.
Poma b quoque, ut primum truncos sensere valentes,
Et vires habuere suas, ad sidera raptim
c *Al. opisque,* Vi propria nituntur, c opis haud indiga nostræ.
d *De arbustis* Nec minus interea fœtu d nemus omne gravescit,
& fruticibus. Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytisi, tedas silva alta ministrat,
e *Al. ac* Pascuntur ignes nocturni, e & lumina fundunt:
Et dubitant homines serere, atque impendere curam?
Quid majora sequar? salices, humilesque genistæ,
Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbram
Sufficiunt, sepemque satis, & pabula melli:
Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos: juvat arva videre,
Non rastris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipsæ Caucaseo steriles in vertice silvæ,
f *Aliæ arbores.* Quas animosi Euri assidue franguntque, feruntque,
Dant alios f aliæ fœtus, dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedrosque, cupressosque.
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
Agricolæ, & pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fœcundæ, frondibus ulmi:
At myrtus validis hastilibus, & bona bello
g *Al. curvantur.* Cornus: Ityræos taxi g torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno rasile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto:
Necnon & torrentem undam levis innatat alnus
Missa Pado: necnon & apes examina condunt,
h *Al. alveo.* Corticibusque cavis, vitiosæque ilicis h alvo.
Quid memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus & ad culpam causas dedit, ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtumque, Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.

ARG. *Excurrit in laudes vitæ rusticæ, illam cum urbana comparans, ac principem locum attribuens.*

i *Propositio.* O i fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas, quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum justissima tellus!

Si

Si non *a* ingentem foribus domus alta superbis *a Collatio bonorum.*
Mane salutantum totis vomit ædibus undam,
Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
Illusasque auro vestes, Ephyreiaque æra;
Alba nec Assyrio fucatur lana veneno;
Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi:
At secura *b* quies, & nescia fallere vita, *b Bona ruris.*
Dives opum variarum, at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus, at frigida Tempe,
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni
Non absunt: *c* illic saltus, ac lustra ferarum, *c Alii illis.*
Et patiens operum, parvoque assueta juventus,
Sacra Deum, sanctique patres, extrema per illos
Justitia, *d* excedens terris vestigia fecit. *d Justitia.*

Comparat vitam rusticam cum rerum doctrina & cognitione, præstantiore quidem, sed cui rustica sit proxima. ARG.

Me vero primum dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero, ingenti *e* perculsus amore, *e Al. percussus.*
Accipiant: cœlique vias, & sidera monstrent,
Defectus Solis varios, Lunæque labores,
Unde tremor terris: qua vi maria alta tumescant
Obicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hiberni; vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturæ accedere partes,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis:
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem, silvasque inglorius. O, ubi campi,
Sperchiusque, & virginibus bacchata Lacænis
Taygeta! o, qui me gelidis in vallibus Hæmi
Sistat, & ingenti ramorum protegat umbra!

Corrigit quæ dixerat, & pari felicitate dignos putat Sapientes, ac Rusticos: adjungitq; rationes, quare hoc pateat. ARG.

Felix, *f* qui potuit rerum cognoscere causas, *f Sententia.*
Atque metus omnes, & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.
Fortunatus & ille, Deos qui novit agrestes,
Panaque, Silvanumque senem, Nymphasque sorores.
Illum non populi fasces, non purpura regum
Flexit, & infidos agitans discordia fratres:
Aut conjurato descendens Dacus ab Istro:
Non res Romanæ, perituraque regna: neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere sua, carpsit: nec *g* ferrea jura, *g Incommoda Urbis.*
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.

Post

ARG. *Post comparationem vitæ rusticæ cum urbana, & philosophica, jam hic tandem confert cum variis diversisque hominum studiis, atque omnibus unam illam antepouit.*

Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque
In ferrum: penetrant aulas, & limina regum.
Hic petit excidiis urbem, miserosque penates,
Ut gemma bibat, & Sarrano dormiat ostro.
Condit opes alius, defossoque incubat auro:
Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatur enim plebisque patrumque)
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exilioque domos, & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem.
a Commoda ruris. Agricola *a* incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor: hinc patriam, parvosque nepotes
Sustinet: hinc armenta boum, meritosque juvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut cerealis mergite culmi,
Proventuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hiems, teritur Sicyonia baccha trapetis:
Glande sues læti redeunt, dant arbuta silvæ:
Et varios ponit fœtus Autumnus, & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea pendent dulces circum oscula nati:
Casta pudicitiam servat domus: ubera vaccæ
Lactea demittunt, pinguesque in gramine læto,
Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
b Otium. Ipse dies agitat *b* festos, fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, & socii cratera coronant,
Te libans Lenæe vocat; pecorisque magistris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo:
Corporaque agresti nudat prædura palæstra.

ARG. *Confirmat, quæ dixit, humano, & divino testimonio: Librum finit.*

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
Hanc Remus, & frater: sic fortis Etruria crevit;
Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma,
c Al. una. Septem quæ *c* una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, & ante
Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Nec dum etiam audierant inflari classica, nec dum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
d Præcisio. Sed *d* nos immensum spatiis confecimus æquor;
e Alii, spumantia. Et jam tempus equum *e* fumantia solvere colla.

Finis Libri Secundi Georgicorum.

P. OVI-

P. VIRGILII MARONIS GEORGICORUM

Liber Tertius.

ARGUMENTUM.

Hunc librum visum est secare in partes quinque: possit quispiam in plures, quoniam tractatio ejus divulsa est. Prima pars proponit utilem materiam hujus libri, rejicit inutiles fabulas Poetarum: hac occasione gloriatur se primum fore, qui a Græcis futilibus & mendacibus eripiat palmam condendi carminis, & superbe promittit victoriæ suæ trophæum ad Mincium Mantuæ erecturum, ædificato templo in cultum Augusti, quo in templo pictura erit tum de rebus Augusti bello præclare gestis, tum de progenitoribus illius: demum in hac parte convertit se ad Mecœnatem, quem facit docilem, attentum, benevolum, promittitque divinam Aeneidem. Secunda pars continet longissimam tractationem equorum, & taurorum, alternate semper, & recurrente sermone jam ad equos, jam ad tauros. Initio docet, quæ vaccæ optimæ ad admissuram, & harum notas decem constituit, adhibetque tempus admissuræ: hinc transit ad equos admissarios, quorum generositatem ex ipsis pullis cognoscendam ait notis quinque, quibus enumeratis probat omnia testimonio Deorum, atque Heroum: adjungit curam, qua humaniter tractandi equi in senectute: & ex occasione notarum quarumpiam boni equi, excurrit poetice ad descriptionem equestris cursus: docet primum domitorem equorum ad usum curruum: primos domitores eorundem ad gyros militares. Deinde pergit ad tauros, qui ante admissuram saginandi, vaccæ macerandæ: post admissuram illæ recreandæ multa

E cura,

cura, arcendusque ab illis asilus, quo maxime pecus omne infestatur: sed post partum jam tota cura traducenda ad vitulos. Recurrit postea ad equos, de quibus docet, uti in teneriore ætate erudiendi sint, in robustiori vero domandi. Mox ait, utrumque animal arcendum ab nimio usu Veneris: quo loci, relictis equis, tauros assumit, qui pascendi seorsim a fœminis, aut clausi ad præsepia. Hujus rei occasione taurorum pugnas mire describit, ut vacca potiantur. Atque hinc fuse dilabitur ad describendos amores omnium animantium, sistitque in equa, quæ amat furiosissime, attingitque initium amoris in hac fera, narrat prodigium de conceptu ex ventis, loquitur de Hippomane. Tertia pars complectitur tractationem ovium, & caprarum, quæ tractatio difficilis, ut quæ tenuis, & ideo invocationem renovat. Docet oves, & capras alendas domi per hiemem: comparat utrumque gregem, attingit disciplinam pastionis in communi; deinde illam, quæ in Africa est, mox illam, quæ in locis frigidissimis. Pars quarta involvit peculiaria præcepta, primum de lanicio curando, alterum de lacte, tertium de canibus, quartum de fugandis serpentibus infestantibus pecora, ubi fit peculiaris mentio de Chelydro, quintum de curanda scabie, & morbo pecorum. Pars extrema excurrit late in describenda peste, qua pecudes, & feræ aliæ vastatæ. Et quia hic liber præcipue continet tractationem equorum, & taurorum, consumit versus plusculos in peste equorum, & plusculos deinde in peste taurorum: post utrumque animal, inducit stragem reliquarum ferarum, excitat miros affectus, & finit librum.

AR-

ARGUMENTUM.

Libri hujus materiam proponit, & rejicit fabulas Poetarum.

Pars I.

a Tertius liber continet descriptionem animantium, & quarum bestiarum est maximus usus.

b Al. carmine.

Te quoque magna *a* Pales, & te memorande canemus
Pastor ab Amphryso: vos silvæ, amnesque Lycæi.
Cætera, quæ vacuas tenuissent *b* carmina mentes,
Omnia jam vulgata: quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.

ARG.

Gloriatur, se primum fore, qui Græcis eripiat palmam condendi carminis, ac superbe promittit victoriæ suæ trophæum ad Mincium Mantuæ erecturum, ædificato templo in cultum Augusti, juxta quem locum equestres ludi & theatrales fiant: definitque in picturam quam facturus est in eo templo, tum de rebus Augusti bello præclare gestis, tum de progenitoribus illius.

Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit)
Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
Illi *c* victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi Alpheum linquens, lucosque Molorchi
Cursibus, & crudo *d* decernet Græcia cæstu.
Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. jam nunc solemnes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos:
Vel scæna ut versis discedat frontibus: utque
Purpurea intexti tollant Aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro, solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini.
Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphatem:
Fidentemque fuga Parthum, versisque sagittis:
Et duo rapta manu diverso ex hoste trophæa,
Bisque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt & Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis

c Al. illic.

d Al. decertet.

Nomina, Trosque parens, & Trojæ Cynthius auctor:
Invidia infelix furias, amnemque severum
a Al. orbes. Cocyti metuet, tortosque Ixionis *a* angues,
Immanemque rotam, & non exuperabile saxum.

ARG. *Facit Mecœnatem docilem, attentum, benevolum. Promittit divinam Æneidem.*

Interea Dryadum silvas, saltusque sequamur
Intactos, tua Mecœnas haud mollia jussa,
Te sine nil altum mens inchoat: en age segnes
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum:
Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas:
Cæsaris & nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ob origine Cæsar.

ARG. *Docet notas decem vaccarum, quas ut optimas probat.*

Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ
Pascit equos: seu quis fortes ad aratra juvencos,
Corpora præcipue matrum legat. Optima torvæ
b De bobus. Forma *b* bovis: cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus a mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna.
Pes etiam, & camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis, & albo:
Aut juga detrectans, interdumque aspera cornu,
Et faciem tauro propior, quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.

ARG. *Adhibetur tempus admissuræ.*

c Tempus idoneum partui. Ætas Lucinam, *c* justosque pati Hymenæos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cætera nec feturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum læta juventus,
Solve mares, mitte in venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
d Sententia. Optima *d* quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit, subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora *e* mavis.
e Al. malis. Semper enim refice, ac, ne post amissa requiras,
Ante veni, & sobolem armento sortire quotannis.

ARG. *Transit ad pullos equorum, quorum generositatem colligit a rebus quinque, Incessu, Audacia, Forma, Colore, Furore. Probat omnia testimonia Deorum, ac Heroum.*

Nec

Pars II.

Nec non & pecori est idem delectus *a* equino.
Tu modo, quos in spem *b* statuis submittere gentis,
Præcipuum jam inde a teneris impende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit:
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere *c* ponto:
Nec vanos horret strepitus. illi ardua *d* cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus, honesti
Spadices, glaucique color deterrimus albis,
Et gilvo: tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit: micat auribus, & tremit artus,
Collectumque *e* premens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina, cavatque
Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, &, quorum Graii meminere poetæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effudit equina,
Conjugis adventu pernix Saturnus: & altam
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.

a *De equis.*
b *Al. Statues.*
c *Al. Ponto.*
d *Equi forma.*
e *Al. fremens.*

ARG.

Admonet, equos inutiles generationi & bello ex morbo & senectute humaniter curandos propter gloriam præteritorum certaminum: docet notas quaspiam boni equi: excurrit poetice ad descriptionem equestris cursus.

Hunc quoq;, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus *f* in venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit: &, si quando ad prælia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. ergo animos, ævumque notabis
Præcipue, hinc alias artes, prolemque parentum:
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides, cum *g* præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus?
Cum spes arrectæ juvenum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
Et proni dant lora: volat ubi fervidus axis:
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque *h* assurgere in auras:
Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur: humescunt spumis, flatuque sequentum.
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.

f *Admissarius.*
g *Quomodo deprehendatur animositas.*
h *Al. exsurgere, & alii, insurgere.*

ARG.

Equorum primus domitor ad usum curruum Erichthonius fuit, Lapithæ ad gyros militares: adduntur notæ equi, necessariæ ad rem utramque.

Primus Erichthonios currus, & quatuor ausus
a Al. rapidus. Jungere equos, *a* rapidisque rotis insistere victor.
Fræna Pelethronii Lapythæ, gyrosque dedere
Impositi dorso: atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
Æquus uterque labor, æque juvenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis, & cursibus acrem:
Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostes,
b Hypallage. Et patriam *b* Epirum referat fortesque Mycenas:
Neptunique ipsa deducat origine gentem.

ARG. *Taurus ante admissuram saginandus, vaccæ macerandæ, sed post illam istæ rursus recreandæ.*

His animadversis instant sub tempus, & omnes
c De saginandis admissariis. Impendunt curas denso *c* distendere pingui,
Quem legere ducem, & pecori duxere maritum:
d Al. pubentes. Florentesque *d* secant herbas, fluviosque ministrant,
Farraque, ne blando nequeant superesse labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes:
e De equabus. Atque ubi *e* concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondesque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam cursu quatiunt, & sole fatigant:
f Descriptio meridiei rustica. Cum graviter *f* tunsis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali arvo, & sulcos oblimet inertes,
Sed rapiat citius venerem, interiusque recondat.
Rursus, cura patrum cadere, & succedere matrum
g Quomodo sint gravidæ curandæ. Incipit, exactis *g* gravidæ cum mensibus errant.
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, & acri
Carpere prata fuga, fluviosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascant, & plena secundum
Flumina, muscus ubi, & viridissima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & saxea procubet umbra.

ARG. *Ab gravidis arcendus tabanus. Cujus præcepti occasione tabanus ipse describitur, & res firmatur exemplo Junonis.*

Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem
Plurimus alburnum volitans, cui nomen Asylo
Romanum est, Oestron Graii vertere vocantes:
Asper, acerba sonans: quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concussus, silvæque, & sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
Inachię Juno pestem meditata juvencę.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori, armentaque pasces
Sole

Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.

Vitulis relictis, in tauris, & vaccis tota cura impendenda est: horum triplex genus assignat, & late disserit de illorum domitura. ARG.

Post partum, cura in vitulos *a* traducitur omnis,
Continuoque notas, & nomina gentis inurunt:
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare *b* sacris, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cetera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad studium, atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viamque insiste *c* domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ętas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis *d* e torquibus aptos
Junge pares, & coge gradum conferre juvencos:
Atque illis jam sępe rotę ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, & *e* junctos temo trahat ęreus orbes.
Interea pubi indomitę non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fętę
More patrum nivea implebunt *f* mulctralia vaccę,
Sed tota in dulces consument ubera natos.

a *Nonnulli legunt, Deducitur.*
b *Al. sacros.*
c *Domandi modus.*
d *Al. legunt, De torquibus, aliqui, & torquibus.*
e *Al. vinctos, &, orbis.*
f *Al. Mulgaria, aut, Mulctraria.*

Recurrit ad equos, de quibus docet, uti in teneriore ætate erudiendi sint, domandi in robustiore, ut apti sint & bellis, & certaminibus. Equum hunc ita eruditum, & domitum comparatione illustrat. Assignat in fine tempus dandæ farraginis. ARG.

Sin ad bella magis studium, *g* turmasque feroces,
Aut Alphea rotis prelabi flumina Pisę,
Et Jovis in luco currus agitare volantes:
Primus equi labor est, animos, atque arma videre
Bellantum: lituosque pati: tractuque gementem
Ferre rotam, & stabulo frenos audire sonantes.
Tum magis, atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, & plausę sonitum cervicis amare.
Atque hęc jam primo depulsus ab ubere matris
Audiat: inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, *h* etiamque tremens, etiam inscius ęvi.
At, tribus exactis, ubi quarta *i* accesserit ętas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonate
Compositis, sinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet: ac per aperta volans, ceu liber habenis,

g *De equis.*
h *Al. malunt, & jam.*
i *Al. acceperit Æstas.*

Æquora, vix summa vestigia ponat arena.
a *Homerica Comparatio.* Qualis *a* Hyperboreis Aquilo cum densus ab oris
Incubuit, Scythiæque hiemes, atque arida differt
Nubila, tum segetes altæ, campique natantes
Lenibus horrescunt flabris: summæque sonorem
b *Al. longe.* Dant silvæ, *b* longique urgent ad littora fluctus.
Ille volat, simul arva fuga, simul æquora verrens.
c *Aliqui legunt, hinc & ad.* Hic *c* vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito: namque ante domandum
Ingentes tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.

ARG. *Equi & tauri arcendi ab nimio usu Veneris. Sed relictis equis, sermo est de tauris. Pascendi hi seorsim a fœminis, aut clausi ad præsepia. Occasione hujus describit pugnas taurorum pro præsente fœmina, victi ignominiam, exilium, pœnitentiam, curam sui confirmandi ad reparandum bellum, reditum ad quærendum hostem: estque in fine ad rem apta comparatio.*

d *Al. servat.* Sed non ulla magis vires industria *d* firmat,
Quam venerem, & cæci stimulos avertere amoris,
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
Atque ideo tauros procul, atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, & trans flumina lata:
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
Carpit enim vires paulatim, uritque videndo
e *Al. neque.* Fœmina, nec nemorum patitur meminisse, *e* nec herbæ.
Dulcibus illa quidem illecebris, & sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantes.
Pascitur in magna silva formosa juvenca.
Illi alternantes multa vi prælia miscent
Vulneribus crebris: lavit ater corpora sanguis,
Versaque in obnixos urgentur cornua vasto
Cum gemitu: reboant silvæque, & magnus Olympus.
Nec mos bellantes una stabulare: sed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris,
Multa gemens, ignominiam, plagasque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores,
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, & inter
f *Al. pernix.* Dura jacet *f* pernox instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis, & carice pastus acuta:
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit,
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi collectum robur, viresque receptæ,
Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem.

Flu-

Fluctus *a* ut in medio cœpit cum albescere ponto, — *a Al. uti medio.*
Longius, ex altoque sinum trahit, utque volutus
Ad terras, immane sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit: at ima exæstuat unda
Vorticibus, nigramque alte subjectat arenam.

Persequitur furias hominum, ac ferarum in amando, adhibitis ad exemplum leæna, urso, apro, tigri, equo, leandro, lynce, lupo, cane, cervo. Post hunc catalogum sistit in equa, quæ amat furiosissime. Attingit initium hujus amoris, narrat prodigium de concepta ex ventis, in fine loquitur de Hippomane. — A R G.

Omne *b* adeo genus in terris hominumque, ferarumque, — *b Amoris vis.*
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In furias, ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis, nec funera vulgo
Tam multa *c* informes ursi, stragemque dedere. — *c Ursi informes.*
Per silvam tum sævus aper, tum pessima tigris:
Heu male tum Libyæ solis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam fræna virum, nec verbera sæva,
Non scopuli, rupesque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptosque unda torquentia montes.
Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit *d* sus, — *d De suibus.*
Et *e* pedibus subigit terram, fricat arbore costas, — *e Al. pede prosubigit.*
Atque hinc, atque illinc, humeros ad vulnera durat.
Quid *f* juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem — *f Homines.*
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæca serus freta: quem super ingens
Porta tonat cœli, & scopulis illisa reclamant
Æquora, nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid *g* lynces Bacchi variæ? & genus acre *h* luporum? — *g Lynces.* *h Lupi.*
Atq; *i* canum? quid quæ imbelles dant prælia *k* cervi? — *i Canes.* *k Cervi.*
Scilicet ante omnes furor est insignis *l* equarum, — *l Equas concipere sine maribus, qui partus durat solum triennium.*
Et mentem Venus ipsa dedit: quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium: superant montes, & flumina tranant:
Continuoque avidis ubi subdita flamma medullis
Vere magis (quia vere redit calor ossibus) illæ
Ore omnes versæ in Zephyrum, stant rupibus altis,
Exceptantque leves auras: & sæpe sine ullis
Conjugiis vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per, & scopulos, & depressas convalles
Diffugiunt, non Eure tuos, neque solis ad ortus,
In Boream, Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, & pluvio contristat frigore cœlum.

Hinc

a *Al. hic.* a Hinc demum Hippomanes, vero quod nomine dicunt
b *alii destillat.* Pastores, lentum *b* distillat ab inguine virus,
c *Hippomanes.* Hippomanes, *c* quod sępe malę legere novercę,
Miscueruntque herbas, & non innoxia verba.

A R G. *Fit transitus ad oves, & capras. Ait, esse difficile loqui splendide in re tenui: ac se dicturum de re indicta. Renovat invocationem.*

Pars III. Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
d *De minoribus pecudibus.* Hoc satis armentis: superat pars *d* altera curę,
Lanigeros agitare greges, hirtasque capellas.
e *Al. hinc.* Hic *e* labor: hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quam sit, & angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis
Raptat amor: juvat ire jugis, qua nulla priorum
Castaliam molli divertitur orbita clivo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.

A R G. *Oves, & capræ alendæ domi per hiemem, comparatur uterque grex.*

Incipiens, stabulis edico in mollibus herbam
f *De curandis ovibus.* Carpere *f* oves, dum mox frondosa reducitur ęstas.
Et multa duram stipula, filicumque maniplis
Sternere subter humum, glacies ne frigida lędat
Molle pecus, scabiemque ferat, turpesque podagras.
g *De capris.* Post hinc digressus, jubeo frondentia *g* capris
Arbuta sufficere, & fluvios prębere recentes,
Et stabula a ventis hiberno opponere soli
Ad medium conversa diem, cum frigidus olim
Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.
Hęc quoque non cura nobis leviore tuenda:
Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno
h *Al. colores.* Vellera mutentur, Tyrios incocta *h* rubores.
Utilitas ex capris. Densior hinc soboles, hinc largi copia lactis.
Quam *i* magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
i *Alii, quo magis.* Lęta magis pressis manabunt *k* ubera mammis.
Nec minus interea barbas, incanaque menta
k *Al. flumina.* Cinyphii tondent hirci, setasque comantes
Usum in castrorum, & miseris velamina nautis.
Pascuntur vero silvas, & summa Lycęi,
Horrentesque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipsę memores redeunt in tecta; suosque
Ducunt: & gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem, ventosque nivales,
Quo minus est illis curę mortalis egestas,
Avertes, victumque feres, & virgea lętus

Pabu-

Pabula, nec tota claudes fœnilia bruma.

Verno tempore producenda ad pastum. Discriminat quid quaque diei parte gerendum. A R G.

At vero Zephyris cum læta vocantibus æstas
In saltus utrumque gregem, atque in pascua mittes:
Luciferi primo cum sidere, frigida rura
Carpamus: *a* dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.
Inde, ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ,
Ad puteos, aut alta greges ad stagna jubeto
Currentem iligneis potare canalibus undam:
Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra.
Tum tenues dare rursus aquas, & pascere rursus
Solis ad occasum, cum frigidus aera vesper
Temperat, & saltus reficit jam roscida luna,
Littoraque Halcyonem resonant, & Achantida dumi.

a *Quatuor circa oves servanda.*

Subjicit disciplinam pastorum Africæ. A R G.

Quid tibi pastores Libyæ, quid pascua versu
Prosequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem, noctemque, & totum ex ordine mensem
Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet. omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram.
Non secus ac patriis acer *b* Romanus in armis
Injusto sub fasce viam cum carpit, & *c* hosti
Ante expectatum positis stat in *d* agmine castris.

b *Comparat pastores Romano militi.*
c *Al. hostem.*
d *Al. ordine.*

Transit ad pastiones Septemtrionis. Et inde arrepta occasione, late differit de immanitate frigoris illius orbis. A R G.

At non, qua Scythiæ gentes, Mæoticaque unda,
Turbidus & torquens flaventes Ister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
Illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes,
Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
Terra gelu late, septemque assurgit in ulnas.
Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum sol pallentes haud unquam discutit umbras,
Nec cum invectus equis altum petit æthera, nec cum
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ,

Unda-

Undaque jam tergo ferratos sustinet orbes:
Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris,
Æraque dissiliunt vulgo, vestesque rigescunt
Indutæ: cæduntque securibus humida vina,
Et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ,
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aere ningit.
Intereunt pecudes: stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum, *a* confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, & summis vix cornibus extant.
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem,
Cominus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus, secura sub alta
Otia agunt terra, congestaque robora, totasque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento, atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo *b* Septem subjecta Trioni
Gens effræna virum Riphæo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velantur corpora setis.

a Alii, conferte.

b Divisa.

ARG. *Præcepta quatuor de lanicio curando.*

c Lanicinium. Pars IV.

Si tibi lanicium *c* curæ; primum aspera silva,
Lappæque tribulique absint: fuge pabula læta,
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quamvis aries sit candidus ipse)
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Rejice: ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum, plenoque alium circumspice campo.
Munere sic niveo lanæ (si credere dignum est)
Pan Deus Arcadiæ captam te Luna fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.

ARG. *Docet, uti lactis proveniat ubertas largior: ex quo lacte caseus conficiendus, ex quo reliquæ deliciæ lacteæ.*

d Lac.

At cui lactis *d* amor, cytisum, lotosque frequentes
Ipse manu, salsasque ferat præsepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt;
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam excretos prohibent a matribus hœdos,
Primaque ferratis præfigunt ora capistris,
Quod surgente die mulsere, horisque diurnis,
Nocte premunt: quod jam tenebris, & sole cadente,
Sub lucem exportant calathis (adit oppida pastor)
Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.

De

De canibus, qui, & quo alendi: illorum duplex utilitas, videlicet custodia gregis, venatio ferarum. ARG.

Nec tibi cura *a* canum fuerit postrema; sed una
Veloces Spartæ catulos, acremque Molossum
Pasce sero pingui: nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,
Aut impacatos a tergo horrebis Iberos.
Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas:
Sæpe volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens: montesque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.

a *Canes alendi.*

Cedri, & Galbani nidore abigendæ serpentes, quæ pecus infestant. ARG.

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore *b* Chelydros.
Sæpe sub immotis præsepibus, aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit,
Aut tecto assuetus coluber succedere, & umbræ,
Pestis acerba boum, pecorique aspergere virus,
Fovit humum: cape saxa manu, cape robora pastor,
Tollentemque minas, & sibila colla tumentem
Dejice: jamque fuga timidum caput abdidit alte,
Cum medii nexus, extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbes.

b *De serpentibus.*

Chersidri serpentis patria, forma, vivendi ratio, sævities. ARG.

Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squammea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ, ac pluvialibus Austris,
Stagna colit: ripisque habitans, hic piscibus atram
Improbus ingluviem, ranisque loquacibus explet.
Postquam *c* exhausta palus, terræque ardore dehiscunt,
Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, *d* asperque siti, atque exterritus æstu.
Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas,
Cum positis novus exuviis, nitidusque juventa
Volvitur, aut catulos tectis, aut ova relinquens
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.

c *Al. exusta.*
d *Sitis serpentum.*

Proponuntur causæ scabiei in pecoribus, & remedium contra illam. ARG.

Mor-

Morborum quoque te causas, & signa docebo.
a De ovium scabie. Turpis oves tentat *a* scabies, *b* ubi frigidus imber
Altius ad vivum persedit, & horrida cano
b Alii, cum. Bruma gelu: vel cum tonsis illotus adhæsit
Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni.
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
c Alii, vivaque sulphura. Et spumas miscent argenti, ac *c* sulphura viva,
Idæasque pices, & pingues unguine ceras,
Scyllamque helleborosque graves, nigrumque bitumen.

A R G. *Remedium alterum contrà scabiem. Tum de febri pecorum, de remediis contra illam, de signis ejus, de vastitate, quam affert.*

Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os: alitur vitium, vivitque tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, & meliora Deos sedet omina poscens.
Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad ossa
d De febri. Cum furit, atque artus depascitur arida *d* febris;
Profuit incensos æstus avertere, & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere sæpius umbræ
e Al. segnius. Videris, aut summas carpentem *e* ignavius herbas,
Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, & seræ solam decedere nocti;
Continuo culpam ferro compesce, priusquam
Dira per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber agens hiemem ruit æquore turbo,
Quam multæ pecudum pestes. nec singula morbi
Corpora corripiunt: sed tota æstiva repente,
Spemque, gregemque simul, totamque ab origine gentem.
f Noricum. Tum sciat aerias Alpes, & *f* Norica si quis
g Bavaria. Castella in tumulis, & Iapidis arva *g* Timavi;
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, & longe saltus, lateque vacantes.

A R G. *Describitur pestis Autumnalis, quæ pecudes, & feras alias vastat.*

Pars V. Hic quondam morbo cœli miseranda coorta est
Tempestas, totoque Autumni incanduit æstu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum,
h Al. corripuitque. Corrupitque *h* lacus, infecit pabula tabo.

Nec

Nec via mortis erat simplex: sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.
Sæpe in honore Deum medio stans hostia ad aram,
Linea *a* dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda *b* ministros,
Aut si quam ferro mactaverat ante Sacerdos.
Inde nec impositis ardent altaria fibris,
Nec *c* responsa potest consultus reddere Vates:
Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
Summaque jejuna sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tussis anhela sues, & faucibus angit obesis.

a *Alii, lanea.*
b *Al. Magistros.*
c *Elevat auctoritatem auspiciorum.*

Equi peste correpti signa, miserandum exitium. ARG.

Labitur *d* infelix studiorum, atque immemor herbæ
Victor equus, fontesque avertitur, & pede terram
Crebra ferit: demissæ aures: incertus ibidem
Sudor & ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis, & ad tactum tractandi dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu cœpit crudescere morbus,
Tum vero ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis: & obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos: ea visa salus morientibus una:
Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque refecti
Ardebant: ipsique suos, jam morte sub ægra
(Dii meliora piis, *e* erroremque hostibus illum)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.

d *De morbo equorum.*
e *Al. ardorem.*

Taurorum clades, in qua magni affectus excitantur. ARG.

Ecce autem duro fumans sub vomere *f* taurus
Concidit, & mistum spumis vomit ore cruorem,
Extremosque ciet gemitus. it tristis arator
Mœrentem abjungens fraterna morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non gramina possunt
Grata movere animum: non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis: & ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? Quod vomere terras
Invertisse graves? atqui non Massica Bacchi

f *De Tauris.*

Mune-

Munera, non illis epulæ nocuere repostæ.
Frondibus, & *a* victu pascuntur simplicis herbæ:
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
Flumina. nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæsitas ad sacra boves Junonis, & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre rastris terram rimantur, & ipsis
Unguibus infodiunt fruges: montesque per altos
Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.

a Al. victum.

A R G. *Strages reliquarum ferarum terræ, maris, aeris. Adhibentur peculiares notæ ad excitandam conquestionem, & libro finis.*

Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat: timidæ damæ, cervique fugaces
Nunc interque canes, & circum tecta vagantur.
Jam maris immensi prolem, & genus omne natantum
Littore in extremo, ceu naufragia corpora, fluctus
Proluit: insolitæ fugiunt *b* in flumina phocæ.
Interit & curvis frustra defensa latebris
Vipera, & attoniti squammis astantibus hydri.
Ipsis est aer avibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt.
Præterea nec jam mutari pabula refert:
Quæsitæque nocent artes. cessere magistri
Phyllirides Chiron, Amythaoniusque Melampus.
Sævit & in lucem stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone: morbos agit ante, metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arentesque *c* sonant ripæ, collesque supini.
Jamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo:
Donec humo tegere, & *d* foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus, nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma:
Nec tondere quidem morbo, illuvieque peresa
Vellera: nec telas possunt attingere putres.
Verumetiam *e* invisos si quis tentarat amictus,
Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore *f* contractos artus sacer ignis edebat.

b Alii legunt, Ad.
c Al. horrentes.
d Pierius contendit legendum, fossis.
e Alii, quin etiam.
f Al. contactus.

Finis Libri Tertii Georgicorum.

P. VIR-

P. VIRGILII

MARONIS

GEORGICORUM

Liber Quartus.

ARGUMENTUM.

Habet hic liber Apum tractationem, quarum res ornatissime illuminavit Poeta. Post operis propositionem, Dedicationem, captatam benevolentiam, rem aggreditur; docens primo, quæ abesse ab apibus, quæ illis adesse debeant: illa ut noxia, ista ut proficua. Deinde transit ad materiam alveorum, in quibus fit tota mellis fabrica, ibique loquitur de studio apum, in obturandis rimis, & thesauro suo occultando; atque obiter de earum munditie, & locis cavis, quæ vitanda ut apibus valde inimica, propter resultantem sonitum Echus. Tertio narrat, uti, appetente tempore mellificationis, apes ad pastum exeant, ut necessaria colligant ad fœtus, ad ceras, ad mella. Quarto persequitur luculenter pugnas apum, cui parti annectit duplicem Regum formam, duplicem item apum. Quinto docet, uti retinendæ apes a fuga, detractis alis Regi, & consito horto juxta alvearia: ex cujus rei occasione tractat, seu potius aliis relinquit tractandam hortorum curam, ipse enim tantum libat, adhibito exemplo Tarentini senis, cui vita fuit mille bonis & delitiis cumulata, quod in horti cujusdam curam incumberet. Hoc peracto accingit se sexto ad expediendam apum naturam.

ram. Hanc partem longius aliis persequitur, constituta apum Republica, urbe, legibus, patria, penatibus, providentia futurorum; deinde fœdere, quo aliæ in agris victum perquirunt, aliæ inter ædes laborant, fundamenta erigunt, ceras suspendunt, mella constipant, fœtus educunt, januas custodiunt, aquas speculantur, accipiunt onera venientium, fucos arcent; hanc sedulitatem exornat egregia comparatione Cyclopum. Redit rursus ad Remp. earum; & docet, quid Seniores faciant, quid juniores; utque una omnes quiescant, una laborent, una dormiant, una surgant: adjungitque hic aliquid de illarum prudentia, cum tempus est nubilum: scribitque illarum generationem, ætatem, durationem: præterea cultum erga suos Reges: absolvit hanc partem recitata opinione Pythagoræ de divinitate, quæ latet in apibus. Septimo transit ad præcepta mellationis, cujus duo sunt tempora, Ver, & Autumnus: docetque abstinendum a castratione favorum, cum hiems est rigentissima: adjungitque præcepta quæpiam necessaria ad hanc rem. Transit octavo ad morbos apum, & constituit languentium signa sex, remedia novem, sistitque in flore amello, quem late describit. Nono transfert sermonem a morbis ad mortem illarum; accingitque se ad narrandam historiam Aristæi, docetque inventum reparandi apes ex cæso bove ubi natum, & persequitur late artem ipsam. Decimo & ultimo latissime narrat historiam Aristæi, qui mortuis apibus querelas suas detulit ad matrem Cyrenem, quæ erat aquarum Nympha. Audit illa querelam, jubet natum admitti intra aquarum gurgites: admiratur ille matris suæ regiam, & omnia quæ clausa intus sub terris: excipitur convivio, doceturque a matre res Protei, nam hic poterat aperire excidii apum causam: perducitur ad illam, ac frustra reluctantem capit. Deinde aperit Proteus Aristæo, cur apes interierint, quia videlicet Aristæus causa fuerat mortis Eurydices uxoris Orphei. Narrat itaque mortem Eurydices, audaciam Orphei in adeundis manibus causa uxoris: utque illam Orpheus recuperavit, amise-

rit,

rit, doluerit, interierit. Qua repræſentatione facta, Cyrene natum aggreditur, ac ſtupentem & devictum animo conſolatur, docetque quo genere ſacrificii ſcelus illud expiandum ſit, & qua ratione reparandæ apes, quando jam cauſa excidii cognita erat. Peragit Ariſtæus præcepta matris, videtque feliciſſimum exitum, nimirum apes reviviſcentes ex interfectis & putrefactis juvencis. Hæc omnia ſequitur epilogus tam Eclogorum, quam Georgicorum.

ARGUMENTUM.

Proponit quid dicturus: dedicat hoc opus Mæcenati, captat attentionem a rebus magnis, ſperat gloriam a re humili.

PRotinus *a* aerii mellis cœleſtia dona
Exequar: hanc etiam Mæcenas aſpice partem.
Admiranda tibi levium ſpectacula rerum,
Magnanimoſque Duces, totiuſque ordine gentis
Mores, *b* & ſtudia, populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria, ſi quem
Numina læva ſinunt, auditque vocatus Apollo.

a Propoſitio, cui admiſcuit dedicationem operi.
b Amplificatio per metaphoram.

ARG.

Docet, quæ debent abeſſe ab apibus, ut nocua.

Pars I.

Principio ſedes *c* apibus, ſtatioque petenda,
Quo neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neq; oves, hœdique petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.
Abſint & picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus a ſtabulis, meropeſque, aliæque volucres,
Et manibus Progne pectus ſignata cruentis.
Omnia nam late vaſtant, ipſaſque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus eſcam.

c Locus apiarii.

ARG.

Quæ adeſſe ut proficua debent.

At liquidi fontes, & ſtagna virentia muſco
Adſint, & tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmaq; veſtibulum, aut ingens oleaſter *d* obumbret:
Ut cum prima novi ducent examina Reges
Vere ſuo, ludetque favis emiſſa juventus,

d Al. inumbret.

Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hospitibus teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices, & grandia conjice saxa;
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstivum solem, si forte morantes
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eurus.
Hæc circum casiæ virides, & olentia late
Serpylla, & graviter spirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.

ARG. *De materia alveorum: de studio apum in obturandis rimis omnibus, & aditibus, ac melle occultando: de earum munditie: de locis cavis, quæ illis inimica.*

Pars II.
a Quomodo sint alvearia facienda.

Ipsa autem seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint *a* alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus, nam frigore mella
Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illæ
Nequicquam in tectis certatim tenuia cera,
Spiramenta linunt, fucoque & floribus oras
Explent, collectumque hæc ipsa ad munera gluten
Et visco, & Phrygiæ servant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effossis (si vera est fama) latebris
Sub *b* terra fodere larem: penitusque repertæ
Pumicibusque cavis, exesæque arboris antro.
Tu tamen & levi rimosa cubilia limo
Unge fovens circum, & raras super injice frondes.
Non propius tectis taxum sine, neve rubentes
Ure foco cancros: altæ neu crede paludi:
Aut ubi odor cœni gravis: aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.

b Al. terram fovere.

ARG. *Exeunt apes ad prata & aquas, transacta hieme, inde necessaria colligunt ad fœtus, ceras, mella: conceptis fœtibus decedunt, sed retinendæ saporibus herbarum, tinnitibus cymbalorum.*

Pars III.
c Descriptio æstatis.

Quod superest, *c* ubi pulsam hiemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlumque æstiva luce reclusit:
Illæ continuo saltus, silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, & flumina libant
Summa leves. hinc nescio qua dulcedine lætæ
Progeniem nidosque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cœli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem,
Contemplator; aquas dulces, & frondea semper
Tecta petunt: huc tu jussos asperge sapores,

Trita meliphylla, & Cerinthæ ignobile gramen:
Tinnitusque cie, & matris quate cymbala circum.
Ipsæ consident medicatis sedibus, ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.

Regum discordia, signa irati agminis, bellum atrox, cædes, victoria, quies ab hoc bello. A R G.

Pars IV. *a Quomodo bellagerant.*

Sin autem *a* ad pugnam exierint (nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuoque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longe præsciscere. namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat; & vox
Auditur, fractos sonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inter se coeunt, pennisque coruscant:
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos:
Et circa Regem, atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
Ergo ubi ver nactæ sudum, camposque patentes,
Erumpunt portis, concurritur: æthere in alto
Fit sonitus, magnum mistæ glomerantur in orbem,
Præcipitesque cadunt; *b* non densior aere grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore versant.
Usque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos
Aut hos versa fuga victor dare terga *c* coegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta,
Pulveris exigui jactu compressa *d* quiescent.

b *Amplificatio*
c *Al. subegit.*
d *Al. quiescunt*

Remedium contra bellum. Rex duplex, notæ utriusque: apes item duplices, & notæ earum. A R G.

Verum ubi ductores acie revocaveris ambos:
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci; melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis & ore,
Et rutilis clarus squammis: ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binæ Regum facies, ita corpora gentis.
Namque aliæ turpes horrent, ceu pulvere ab alto
Cum venit, & terram sicco spuit ore viator
Aridus. elucent aliæ, & fulgore coruscant,
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles: hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes: nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem.

Retinentur apes a fuga, detractis Regi alis, consito horto circa alvearium, A R G.

Pars V.

At cum incerta volant, cœloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, & frigida tecta relinquunt,
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor, *a* Tu regibus alas
Eripe: non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa,
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et custos furum, atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum, pinosque ferens de montibus altis,
Tecta ferat late circum, cui talia curæ.
Ipse labore manum duro terat, ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.

a *Quomodo domi detinendæ, ne avolent.*

ARG.

Horti tractationem aliis relinquit impeditus tum rerum mole, in qua versatur; tum cupiditate finis, cui insistit: tantum attingit utilitatem hortorum, advocato ad exemplum sene quodam Tarentino, cui vita mille bonis & deliciis plena, quod in horti studium incumberet.

Atque equidem extremo ni jam sub fine laborum
Vela traham, & terris festinem advertere proram,
Forsitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem: biferique rosaria pesti:
Quoque modo potis gauderent *b* intyba rivis,
Et virides apio ripæ: tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis: nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallentesque hederas, & amantes littora myrtos.
Namque sub Oebaliæ memini me turribus altis,
Qua niger humectat flaventia culta Galesus,
Corycium vidisse senem, cui pauca relicti
Jugera ruris erant: nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic *c* rarum tamen in dumis holus, albaque circum
Lilia, verbenasque premens, vescumque papaver,
Regum æquabat opes animis: seraque revertens
Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.
Primus vere rosam, atque autumno carpere poma:
Et cum tristis hiems *d* etiam nunc frigore saxa
Rumperet, & glacie cursus frænaret aquarum,
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æstatem increpitans seram, Zephyrosque morantes.
Ergo apibus fœtis idem, atque examine multo
Primus abundare, & spumantia cogere pressis
Mella favis. Illi tiliæ, atque uberrima pinus:
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Eduramque pyrum, & spinos jam pruna ferentes:
Jamque ministrantem platanum potantibus umbram.

b *Al. Intuba.*

c *Al. hinc.*

d *Al. etiam num.*

Ve-

Verum hæc ipse quidem spatiis *a* disclusus iniquis — *a Al. exclusus.*
Prætereo, atque aliis post *b* me memoranda relinquo. — *b Al. post commemoranda.*

Incipit Rempublicam, & mores apum, quos ut præstantes in Jovem confert. Habent illæ communem sobolem, patriam, cibum. — ARG.

Nunc age, naturas, apibus quas Jupiter ipse — *Pars VI.*
Addidit, expediam: pro qua mercede canoros
Curetum *c* sonitus, crepitantiaque æra secutæ — *c Al. miscet fabulam.*
Dictæo cœli Regem pavere sub antro.
Solæ communes natos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum;
Et patriam solæ, & certos novere penates:
Venturæque hiemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.

Absolvitur hic locus in explicanda apum sedulitate. Additur comparatio Cyclopum huic sedulitati illustrandæ. — ARG.

Namque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra septa domorum
Narcissi lacrymam, & *d* lentum de cortice gluten
Prima *e* favis ponunt fundamina, deinde tenaces — *d Al. lectum.*
Suspendunt ceras: aliæ spem gentis adultos — *e Industriæ descriptio.*
Educunt fœtus: aliæ purissima mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti,
Inque vicem speculantur aquas & nubila cœli,
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum *f* fucos pecus a præsepibus arcent. — *f Fuci.*
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac *g* veluti lentis Cyclopum fulmina massis — *g Comparatio.*
Cum properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus *h* Ætna. — *h Alii, antrū.*
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum:
Non *i* aliter (si parva licet componere magnis) — *i His versiculis utitur & in septimo Æne.*
Cecropias innatus apes amor urget habendi
Munere quamque suo.

In Republica apum seniores intus, juniores foris operantur: communis est quies, & labor, & utrunque ad sonitum bombi, quo excitantur, quo dormiunt: non recedunt longe ab alveis, impendente pluvia: onerant se lapillis, cum ventus ingruit. — ARG.

Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & Dædala fingere tecta.
At fessæ multa referunt se nocte minores

Crura thymo plenæ, pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis, nusquam mora: rursus easdem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum recta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantque oras, & limina circum.
Post ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis pluvia impetente recedunt
Longius, aut credunt cœlo adventantibus Euris,
Sed circum tutę sub mœnibus urbis aquantur:
Excursusque breves tentant, & sæpe lapillos,
a Comparatio. Ut *a* Cymbæ instabiles fluctu jactante saburram
Tollunt: his sese per inania nubila librant.

A R G. *Scribitur generatio apum, quæ e floribus; ætas singularũ, quæ septennis: duratio totius generis, quæ æterna.*

Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
b De ortu apum. In Venerem solvunt, aut *b* fœtus nixibus edunt:
Verum ipsæ foliis natos, & suavibus herbis
Ore legunt, ipsæ Regem, parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque, & cerea regna refigunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam sub fasce dedere:
c Al. angusti. Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis *c* angustus terminus ævi
Excipiat (neque enim plus septima ducitur æstas)
d Alludit ad frequentem mutationem imperiorum. At genus immortale manet, multosque per annos.
Stat *d* fortuna domus, & avi numerantur avorum.

A R G. *Cultus apum erga suos Reges, signa hujus cultus, opinio Pythagoræ non de ape solum, sed de reliquis animalibus, qua indicatur quid divinitatis in ape insit.*

Præterea Regem non sic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant: Rege incolumi, mens omnibus una est:
Amisso, rupere fidem: constructaque mella
Diripuere ipsæ, & crates solvere favorum.
Ille operum custos, illum admirantur, & omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes.
Et sæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.
e Amplificatio. His quidam signis, atque hæc exempla secuti,
Esse apibus *e* partem divinæ mentis, & haustus
f Unde renascantur, & occidant. Ætherios dixere. Deum namque ire *f* per omnes
Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum.

Hinc

Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri
Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto *a* succedere cœlo. — *a Al. se tendere.*

ARG.

Transit ad præcepta mellationis, cujus duo sunt tempora, Ver, Autumnus: agitque de ira apum.

Pars VII.

Si quando sedem angustam, *b* servataque mella — b *De eximendo melle.*
Thesauris relines: prius *c* haustus sparsus aquarum — c *Alii, haustu.*
Ore fove, *d* fumosque manu prætende sequaces. — d *De castrandis alvearibus.*
Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora messis:
Taygete simul os terris ostendit honestum
Plejas, & Oceani spretos pede reppulit amnes:
Aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi
Tristior hibernas cœlo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, & spicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animasque in vulnere ponunt.

ARG.

Abstinendum a castratione favorum in hieme rigentissima: præcepta de suffitu, & ceris eradendis, quo expellantur animalia infesta.

Sin duram metues hiemem, parcesque futuro,
Contusosque animos, & res miserabere fractas;
At suffire thymo, cerasque recidere inanes
Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congesta cubilia blattis:
Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis,
Aut *e* durum tineæ genus, aut invisa Minervæ — *e Al. dirum.*
In foribus laxos suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustæ fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent, generis lapsi sarcire ruinas.
Complebuntque fores, & floribus horrea texent.

ARG.

Transit ad morbos apum. Constituit languentium signa sex, remedia novem, sistit in flore amello, quem late describit notis sex.

Pars VIII.

Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit, tristi languebunt corpora morbo,
Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis:
Continuo est ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, & tristia funera ducunt:
Aut *f* illæ pedibus connexæ ad limina pendent: — *f Al. atque.*
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame, & contractæ frigore pigræ:

Tum

Tum sonus auditur gravior, tractimq; susurrant,
Frigidus ut quondam silvas immurmurat Auster,
Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis,
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentesque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psythia passos de vite racemos,
Cecropiumq; thymum, & grave olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba.
Namque uno ingentem tollit de cespite silvam
Aureus ipse; sed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ.
Sæpe Deum nexis ornatæ torquibus aræ:
Asper in ore sapor. tonsis in vallibus illum
Pastores, & curva legunt [a] prope flumina [b] Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone canistris.

a *Alii, per.*
b *Mella fluvius Galliæ Cisalpinæ.*

ARG.

Transfert sermonem de morbis apum ad mortem illarum, accingitque se ad narrandum inventum Aristæi, qui docuit, e cæso bove apes mortuas reparari.

Pars IX.
c *Aristæi fabula de apibus reparandis.*

Sed si quem proles subito defecerit omnis,
Nec genus, unde novæ stirpis revocetur, habebit:
Tempus & Arcadii memoranda inventa [c] Magistri
Pandere: quoque modo cæsis jam sæpe juvencis
Insincerus apes tulerit cruor. altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.

ARG.

Inventum reparandi apes ex mortuo bove ait natum in Ægypto, & Perside: persequitur late artem ipsam.

Nam, qua Pellei gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura phasellis:
Quaque pharetratæ vicinia Persidis urget,
Et viridem Ægyptum nigra fœcundat arena,
Et diversa ruens septem discurrit in ora
Usque coloratis amnis devexus ab Indis.
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primum, atque ipsos contractus ad usus
Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti
Parietibusque premunt arctis, & quatuor addunt,
Quatuor a ventis obliqua luce fenestras.
Tum vitulus bina curvans jam cornua fronte
Quæritur: huic geminæ nares, & spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur; plagisque perempto
Tun-

Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, & ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiasque *a* recentes. a *Al. virentes.*
Hoc geritur zephyris primum implentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Æstuat, & visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & stridentia *b* pennis b *Alii, pinnis ma unt.*
Miscentur, tenuemque magis, magis aera *c* carpunt: c *Al. captant.*
Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
Erupere: *d* aut ut nervo pulsante sagittæ, d *Al. velut.*
Prima leves ineunt si quando prælia Parthi.

Explicat prædictæ artis inventorem fuisse Aristæum. Hic, amissis apibus morbo & fame, querelas defert ad matrem Cyrenem. Erat hæc aquarum Nympha, agebatque in antro Penei fluminis. ARG.

Pars X.

Quis deus hanc Musæ, quis nobis *e* extudit artem? e *Al. extusit.*
Unde nova ingressus hominum experientia cœpit?
Pastor Aristæus fugiens Peneia Tempe,
Amissis (ut fama) apibus morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis,
Multa querens, atque hac affatus voce parentem.
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes; quid me præclara *f* stirpe Deorum
(Si modo quem perhibes, pater est Tymbræus Apollo)
Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor (quid me cœlum sperare jubebas? f *Al. a stirpe.*
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum, & pecudum custodia solers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, & ipsa manu felices erue silvas:
Fer stabulis inimicum ignem, atq; interfice messes:
Ure sata, & validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.

Describuntur Nymphæ Penei fluminis, quæ circa Cyrenem. ARG.

At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit, eam circum Milesia vellera Nymphæ
Carpebant Hyali, saturo fucata colore,
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla,
Nesæ, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, & flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores:
Clioque, & Beroe soror, Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ,

Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Dejopea,
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.

ARG. *Detinentur Nymphæ fabularum narratione. Auditur iterum Aristæus, cognoscitur ab Arethusa, narrat hæc matri, jubet natum admitti illa.*

Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta,
Aque Chao densos divum numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa
Devolvunt: iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi, vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens summa flavum caput extulit unda.
Et procul, O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi tua maxima cura
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic *a* perculsa nova mentem formidine mater, *a Al. percussa.*
Duc age, duc ad nos, fas illi limina Divum
Tangere, ait. simul alta jubet discedere late
Flumina, qua juvenis gressus inferret: at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.

ARG. *Admissus explorat omnia, quæ intus sunt, matris regiam, lacus, lucos, amnium origines.*

Jamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes,
Ibat, & ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis: Phasimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus:
Unde pater Tiberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.

ARG. *Cognoscit mater causam doloris nati, excipit illum convivio, fit libatio, allucet omen.*

Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsisque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula: Panchæis adolescunt ignibus aræ.
Et mater, cape Mæonii carchesia Bacchi,

Ocea-

Oceano libemus, ait: simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam,
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit,
Omine quo firmans animum sic incipit ipsa.

Aperit nato res Protei, videlicet patriam ejus, honorem illius apud maris numina, honoris hujus causam, artem, qua capiendus, demum illius dolos. ARG.

Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus: magnum qui piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamque revisit
Pallenem. hunc & Nymphæ veneramur, & ipse
Grandævus Nereus. novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quę mox ventura trahantur:
Quippe ita Neptuno visum est, immania cujus
Armenta, & turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi nate prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventusque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit pręcepta, neque illum
Orando *a* flectes. Vim duram, & vincula capto
Tende: doli circum hęc demum frangentur inanes. — a *Al. vinces*;
Ipse ego te, medios cum Sol accenderit æstus,
Cum sitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam: quo fessus ab undis
Se recipit: facile ut somno aggrediare jacentem.
Verum ubi correptum manibus, vinclisque tenebis,
Tum variæ *b* illudent species, atque ora ferarum. — b *Al. eludent*.
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, & fulva cervice lęna:
Aut acrem flammę sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues delapsus abibit.
Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes,
Tanto nate magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina somno.

Comparatur Aristæus ambrosiæ odore ad capiendum Numen. Describitur antrum Protei, Aristæi insidiæ, Marini Dei exitus e mari, Phocarum comitatus, harum somnus, Protei cura. ARG.

Hęc ait, & liquidum ambrosię *c* diffudit odorem, — c *Al. depromit*.
Quo totum nati corpus *d* perduxit: at illi — d *Al. perfudit*.
Dulcis compositis spiravit crinibus aura:
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos:

De-

Deprensis olim statio tutissima nautis,
Intus se vasti Proteus tegit obice saxi.
a Alii, limine. Hic juvenem in latebris aversum a *a* lumine Nympha
b Alii, resistit. Collocat: ipsa procul nebulis obscura *b* recessit.
c Alii, Sestrios, Jam rapidus torrens sitientes *c* Syrius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauserat: arebant herbæ, & cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cum Proteus consueta petens e fluctibus antra
Ibat: eum vasti circum gens humida Ponti
d Al. diverse. Exsultans, rorem late dispergit amarum,
Sternunt se somno *d* diverso in littore phocæ.
Ipse (velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni)
Consedit scopulo medius, numerumque recenset.

ARG. *Capitur Proteus, vertit se in monstra, nihil proficit, redit in veram formam. Rogat ab Aristæo, cujus jussu eo accesserit, & quid velit: respondet ille. Parat se Proteus ad vaticinium.*

Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas,
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. ille suæ contra non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumq; liquentem.
e Al. pellacia. Verum, ubi nulla fugam reperit *e* fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te juvenum confidentissime nostras
Jussit adire domos? quidve hinc petis? inquit: at ille,
Scis Proteu, scis ipse, neque est te fallere cuiquam.
Sed tu desine velle, Deum præcepta secuti
Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.
Tantum effatus: ad hæc vates vi denique multa
Ardentes oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens sic fatis ora resolvit.

ARG. *Aperit Proteus Aristæo causam, cur Dii irati contra illum, quia nimirum causa fuerit mortis Eurydices uxoris Orphei. Narrat itaque mortem Eurydices; Dryadum, montium, conjugis questus, hujus audaciam, qua inferos adiit, quid ibi viderit, quo stupore fuerint corrupti manes ad ejus cantilenam.*

Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna lues commissa: tibi has miserabilis Orpheus,
Haudquaquam ob meritum pœnas (ni fata resistant)
Suscitat, & rapta graviter pro conjuge sævit.
Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
Im-

Immanem ante podes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore *a* supremos — a *Al. supremo.*
Implerunt montes, flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, & Rhesi mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithya.
Ipse cava solans ægrum testudine amorem,
Te, dulcis conjux, te solo in littore secum,
Te veniente die, te decedente canebat:
Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, manesque adiit, Regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentum.
Quam multa in *b* silvis avium se millia condunt, — b *Al. foliis.*
Vesper ubi, aut hybernus agit de montibus imber.
Matres, *c* atque viri, defunctaque corpora vita — c *Hos versiculos reperies in sexto Æneidos.*
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardaque palus innabilis unda
Alligat, & novies Styx interfusa coercet.
Quin ipsæ stupuere domus, atque intima lethi
Tartara, cæruleosque *d* implexæ crinibus angues — d *Al. innexæ.*
Eumenides: tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei *e* vento rota constitit orbis. — e *Al. cantu.*

ARG.

Ducit secum Orpheus Eurydicem, sed hac lege, ne illam in via respiciat. Legem frangit, uxor abripitur, hæc ad virum queritur, vult ille iterum evocare, non sinit Charon exclusio aditu.

Jamque pedem referens casus evaserat omnes,
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras
Pone sequens (namque hanc dederat Proserpina legem) — f *Al. subito.*
Cum *f* subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere manes.
Restitit, Eurydicemque suam jam luce sub ipsa
Immemor, heu, victusque animi respexit. ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera: terque fragor stagnis auditus Avernis.
Illa, quis & me (inquit) miseram, & te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Jamque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis subito, ceu fumus in auras
Commistus tenues, fugit diversa: neque illum
Prensantem nequicquam umbras, & multa volentem
Dicere præterea vidit: nec portitor Orci

Quatuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige, & intacta totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra Dearum
Constitue, & sacrum jugulis demitte cruorem:
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei Lethæa papavera mittes:
Et nigram mactabis ovem, lucumque revises:
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa.
Haud mora: continuo matris præcepta facessit,
Ad delubra venit, monstratas excitat aras.
Quatuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, & intacta totidem cervice juvencas.
Post, ubi nona suos aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hic vero subitum, ac dictu mirabile monstrum
Aspiciunt: liquefacta boum per viscera, toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere costis,
Immensasque trahi nubes, jamque arbore summa
Confluere, & lentis uvam demittere ramis.
Hæc super arvorum cultu, pecorumque canebam,
Et super arboribus, Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo;
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, a studiis florentem ignobilis oti:
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

a A quo dictus Partheniata, ex antiquis monumentis.

Finis Libri Quarti Georgicorum.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

Liber Primus.

ARGUMENTUM.

Liber hic continet argumentum divinæ Æneidos; ac deinde, invocata Calliope, est vates in aditu narrationis; qui aditus continet res Carthaginis, videlicet ejus urbis antiquitatem, originem, situm, opes, studia militaria, favorem Junonis; ubi anneltuntur causæ irarum Junonis in Trojanos. His præmissis, incipit plenam narrationem ab navigatione Æneæ ex Sicilia in Italiam, quem in ipso cursu Juno, fœdissima tempestate, medio Aeolo, afflixit: quem tamen inde numen alterum, Neptunus eripuit, sed laceratis partim navibus, partim submersis. Post hoc malum appellit Aeneas ad Africam, ac post descriptionem portus, postque epulas, fit inclamatio sociorum, qui perierant tempestate abrepti. Abrumpitur hic cursus historiæ, & paratur digressio de Jove, quem Venus adiit, supplicabunda pro nato: quæ digressio mire conducit toti operi Aeneidos, ut in qua multa sunt de successione Romani Imperii, omnia in gratiam Augusti, cui opus Aeneidos sacrum. Hoc peracto, redit Poeta ad cursum, inducta Venere, quæ se nato offert in silva, vultu & habitu virginis venatricis: ab ea docetur de rebus Carthaginis, Sichæi, Pygmalionis, Didonis; nuntium etiam felicissimum accipit recuperandæ classis, quam ille amissam putabat. Contendit Carthaginem ea jubente, ac docen-

docente viam. Contemplatur ædificium urbis, quod Poeta late describit: deinde, ut erat opera Veneris tectus nebula, videt, a nemine ipse visus, Trojana bella depicta in templo Junonis. In hac rerum admiratione, potius stupore, videt venientem Reginam, ac perinde socios, quos periisse undis putaverat, auditque Ilioneum orantem pro se & sociis coram Regina, ac deprecantem Afrorum vim, a quibus pedem ponere in Africa vetabantur: audit etiam orationem Didonis, plenam humanitatis erga Ilioneum, & reliquos Trojanos: Dido quippe Mercurii opera, benignissime in illos affecta erat. Hoc puncto temporis, nubes, qua abditus latebat Aeneas, scinditur; apparet ille pulchritudine ultra mortalem; suos amplectitur; agit gratias Reginæ; illa obstupescit, adducit virum ad urbem secum, mittit perhumaniter munera Trojanis, qui erant in portu; apparatur convivium permagnifice; jubet Aeneas, ut Achates perducat Ascanium e portu ad urbem, cum donis ad Reginam; sed moliente Venere, accedit pro Ascanio Cupido, qui Reginam incendat; Ascanio interim occultato inter amœnos lucos Idaliæ. Itaque Cupido, inter epulas & vina rem gerit, cupidus ostentandæ suæ potentiæ, demerendæ matris Veneris, placendi fratri Aeneæ. Jubetur Aeneas narrare Trojanum excidium, & errores suos.

ARGUMENTUM.

Præmittit, quæ in re silvestri atque agresti adolescens luserit; mox proponit argumentum divinæ Aeneidos: ea continet Aeneam, Aeneæ arma, cursus, labores, Deorum in eum sævitiam, ejus in perferendo constantiam, quæ Deos attulit intulitque in Latium: a quo viro originem habuere Latini, Albani, Romani.

ILle ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, & egressus silvis vicina coegi,
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis — *Pars I.*
Arma a virumque cano, Trojæ qui primus ab oris — *a Propositio totius operis.*
Italiam fato profugus, Lavinaque venit

a Emphasis. *b Movet suspicionem impietatis.*

Littora: *a* multum ille & terris jactatus, & alto
Vi superum, sævæ memorem Junonis ob iram.
Multa quoque & bello passus, dum conderet urbem,
Inferretque *b* Deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.

ARG. *Post propositionem invocat Calliopem, quæ præest heroicis vatibus. Præmissa propositione & invocatione, est jam in aditu Narrationis, ubi describitur Carthaginis antiquitas, origo, situs, divitiæ, studia militaria: supraque omnia favor Junonis, & favoris hujus argumenta. Deinde adhibet causas, quibus Juno irata in Trojanos: prima ducitur ex futura Romanorum potentia; altera ex præterita Trojanorum; quatuor ex propria Junonis ipsius persona.*

c Invocatio. Amplificatio a persona. *d Exordium, vel narratio, quæ a loci descriptione sumpta ducitur per causas, propter quas Juno remorata est Trojanos.* *e Al. everterit.* *f Subjungit alias causas.* *g Exaggeratio.*

Musa *c* mihi causas memora, quo numine læso,
Quidve dolens Regina Deum, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantæ ne animis cœlestibus iræ?
Urbs *d* antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
Carthago: Italiam contra, Tyberinaque longe
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli:
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus esse
(Si qua fata sinant) jam tum tenditque, fovetque.
Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ *e* verteret arces:
Hinc populum late Regem, belloque superbum
Venturum excidio Libyæ: sic volvere Parcas.
Id metuens, *f* veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro charis gesserat Argis.
Necdum etiam causæ irarum, sævique dolores
Exciderant animo. *g* Manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis honores.
His accensa super jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaum, atque immitis Achilli,
Arcebat longe Latio, multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

ARG. *Navigant Trojani ex Sicilia in Italiam secundo vento: Juno dolorum retinentissima se ipsa ad novas iras concitat exemplo Palladis, quæ, inferius numen, ulta est acriter hostem suum.*

Pars II. *h Occasio & consilium Junonis.*

Vix e conspectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant:
Cum *h* Juno æternum servans sub pectore vulnus,

Hæc

Hæc secum: *a* Me ne incepto desistere victam? — a *Propositio.* *Ab exemplo a minori.*
Nec posse Italia Teucrorum avertere Regem?
Quippe vetor fatis. *b* Pallasne exurere classem — b *Extenuatio.*
Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?
Ipsa Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem
Disjecitque rates, evertitque æquora ventis.
Illum exspirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast *c* ego, quæ Divum incedo Regina, Jovisque — c *Comparationis applicatio vel exempli.*
Et soror, & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero. & quisquam numen Junonis adoret
Præterea? aut supplex aris imponat honorem?

Irata Juno tendit ad regiam Æoli, quæ ex occasione describitur: ex eadem hujus Dei potestas in ventos, ventorumque ipsorum impetus, quos Jupiter compressit, compulsos in carcerem, ac dato Rege, cui parerent. — ARG.

Talia flammato secum Dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Austris,
Æoliam venit. hic vasto Rex *d* Æolus antro — d *Æolus.*
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Illi *e* indignantes magno cum murmure montis — e *Natura ventorum.*
Circum claustra fremunt, celsa sedet Æolus arce
Sceptra tenens, mollitque animos, & temperat iras.
Ni faciat, maria, ac terras, cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
Sed Pater Omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens, molemque, & montes insuper altos
Imposuit, Regemque dedit, qui fœdere certo
Et *f* premere, & laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est. — f *Boni principis officium.*

Petit Juno ab Æolo, ut Trojanis, navigantibus in Italiam, tempestatem immittat: quod ut faciat, allicit matrimonio Dejopeiæ Nympharum suarum pulcherrimæ, & spe magna honestissimæ prolis suscipiendæ. Permotus est Æolus ad parendum Junoni, operam suam pollicetur, narratque beneficia, quæ ab ea acceperit. — ARG.

Æole (namque *g* tibi Divum pater, atque hominum Rex — g *Exordium ab officio.*
Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos)
Gens *h* inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor, — h *Narratio.*
Ilium in Italiam portans, victosque penates.
Incute *i* vim ventis, submersasque obrue puppes, — i *Petitio.*
Aut age *k* diversas, & disjice corpora ponto. — k *Al. diverso.*
Sunt *l* mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ, — l *Remuneratio.*
Quarum, quæ forma pulcherrima, *m* Dejopejam — m *Al. Dejopeam.*
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo:

a *Matrimonii fructus*.
b *Al. quod.*
c *A beneficio*.

Omnes *a* ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.
Æolus hæc contra. Tuus, o Regina, *b* quid optes,
Explorare labor, mihi jussa capessere fas est:
Tu *c* mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra Jovemque
Concilias, tu das epulis accumbere Divum,
Nimborumque facis tempestatumque potentem.

ARG. *Æolus portam aperit ventis tribus, ruunt illi agminatim, & momento temporis omnia commiscent: clamant nautæ ad subitum malum, rudentes stridunt, adveniunt tenebræ, cæli intonant, micant fulgura, mors præsens omnes perterret.*

d *Descriptio subitæ tempestatis.*
e *Toreæ in hoc non meminit, quippe qui serenator sit.*

Hæc ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit in latus; ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, *d* totumque a sedibus imis
Una *e* Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, & vastos volvunt ad sidera fluctus.
Insequitur clamorque virum, stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes cœlumque diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præsentemque viris intentant omnia mortem,

ARG. *Æneas ad subitum malum expavescit, ingemit, sublatisque ad cælum manibus, illos beatos putat, qui cum gloria ceciderunt ad Trojam sub diro hoste.*

f *Exclamatio constans comparatione.*
g *Arguit ab indignitate malorum.*

Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra:
Ingemit, & duplices tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert: *f* O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum Trojæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere, o Danaum fortissime gentis
Tydide, *g* me ne Iliacis occumbere campis
Non potuisse? tuaque animam hanc effundere dextra?
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virum, galeasque, & fortia corpora volvit?

ARG. *Affligitur ab Aquilone navis Æneæ; tres ab Noto, tres ab Euro: adjungitur naufragium Lyciorum, complent exitium aliæ quatuor naves; omnia variis casibus discriminantur.*

h *Aquilonis meminit, quia impetuosus est ventus.*
i *Distributio.*

Talia jactanti stridens *h* Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi: tum prora avertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi *i* summo in fluctu pendent, his unda dehiscens

Ter-

Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet;
(Saxa vocant Itali, mediisque in fluctibus *a* aras,
Dorsum immane mari summo) tres Eurus ab alto
In brevia & syrtes urget (miserabile visu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios, fidumque vehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit: excutitur, pronusque magister
Volvitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto,
Arma virum, tabulæque, & Troja *b* gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et qua vectus Abas, & qua grandævus Alethes,
Vicit hiems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.

a Quod eo loco fœdus ictum est inter Romanos & Pœnos, aræ dicuntur: est autem locus inter Africam & Sardiniam.

b *Gaza, Persica vox, opes significat.*

ARG.

Sentit Neptunus in imis sedibus atrocem tempestatem, graviter commovetur, caput effert, rem esse videt, ut senserat. Intelligit statim Junonis dolos, ventos ad se advocat, atque increpat verbo tantum, illosque ad Æolum exterminat cum mandatis plenis contumeliarum.

Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamque hiemem sensit Neptunus, & imis
Stagna refusa vadis: graviter commotus, & alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disjectam Æneæ toto videt æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas, cœlique ruina.
Nec latuere doli fratrem Junonis, & iræ.
Eurum ad se, Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:
Tanta ne vos generis tenuit fiducia vestri?
Jam cœlum terramque meo sine numine, venti,
Miscere, & tantas auderis tollere moles?
Quos ego. *c* sed motos præstat componere fluctus.
Post *d* mihi non simili pœna commissa luetis.
Maturate *e* fugam, Regique hæc dicite vestro:
Non illi imperium pelagi, sævumque tridentem,
Sed mihi sorte datum. tenet ille immania *f* saxa,
Vestras, Eure, domos: illa se jactet in aula
Æolus, & clauso ventorum carcere regnet.

c Aposiopesis.

d *Increpatio.*

e *Sedatur tempestas a Neptuno.*

f *Per Antithesim irridet Æolum; ejus enim domum ironice modo aulam, modo carcerem per contemptum vocat.*

ARG.

Placat Neptunus maria, sua & marinorum numinum opera. Res tota comparatione exornatur.

Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat,
Collectasque fugat nubes, solemque reducit.
Cymothoe simul & Triton, adnixus acuto
Detrudunt naves scopulo: levat ipse tridenti,
Et vastas aperit syrtes, & temperat æquor,

Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
a Descriptio seditionis. Ac *a* veluti magno in populo quum sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Jamque faces & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate gravem, ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant:
b Eloquentiæ fructus. Ille *b* regit dictis animos, & pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi *c* cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor, cœloque invectus aperto
c Coaptatio. Flectit equos, curruque volans dat lora *c* secundo.

A R G. *Trojani in proximam Africam concedunt, quo tempestas compulit. Ex occasione describitur portus. Descriptionis pars duplex, prior loci munimen ad naves, posterior delitias continet. Intrat portum Aeneas cum septem navibus, quas illi tempestas fecit reliquas.*

Pars III. Defessi Æneadæ, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere, & Libyæ vertuntur ad oras.
d Portus. Est in secessu longo locus: insula *d* portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos:
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cœlum scopuli, quorum sub vertice late
Æquora tuta silent. tum silvis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo,
Nympharum domus. hic fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.
e Delati Trojani ad portum Africam. Huc *e* septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi *f* optata potiuntur Troes arena,
f Hypotyposis. Et sale tabentes artus in littore ponunt.

A R G. *Athates ignem excitat, reliqui cibos parant, Aeneas interim conscendit scopulum, si videat pelago errantes aut viros, aut naves.*

Ac primum *g* silicis scintillam excudit Achates,
g Al. silici. Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
h Antonomasia. Tum *h* Cererem corruptam undis, Cerealiaque arma,
i Al. si quem. Expediunt fessi rerum: frugesque receptas
Describit principem non tam sui quam suorum curam agere. Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum late pelago petit: Anthea *i* si qua
Jactatum vento videat, Phrygiasque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.

A R G. *Videt navem nullam, tantum in littore cervos tres, quos reli-*

reliquum agmen sequebatur: interficit septem pro navium numero: inde ad portum ad socios redit.

Navim in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum post valles pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu, celeresque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat *a* Achates,
Ductoresque ipsos primum capita alta ferentes,
Cornibus arboreis, sternit: tum vulgus, & omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, & socios partitur in omnes.
Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes
Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet.

a Achates ideo, quia principi suorum curam habere debet, id enim significat achos.

ARG.

Firmat animos Trojanorum, tum maximis laboribus, quos jam perpessi sunt, unde fit, ut præsentia mala mirum in modum extenuentur; tum spe futuræ felicitatis, ut in posterum accendantur ad omnem calamitatem perferendam.

O socii *b* (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi graviora, dabit Deus his quoque finem:
Vos & Scyllæam rabiem, penitusque sonantes
Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti; revocate animos, mœstumque timorem
Mittite: forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium; sedes *c* ibi fata quietas
Ostendunt; illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.

b Oratio consolatoria hortantis ad patientiam.

c Al. ubi.

ARG.

Post orationem Æneæ milites jam alacriores accingunt se parandis ad escam cibis, quibus deinde reficiuntur, viresque recuperant. Post epulas studiose omnes inclamant socios, qui fuerant tempestate abrepti. Æneæ in primis pietas spectatur, auditur gemitus.

Talia voce refert, curisque ingentibus æger
Spem vultu simulat, premit *d* altum corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt, dapibusque futuris:
Tergora *e* diripiunt costis, & viscera nudant.
Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt,
Littore ahena locant alii, flammasque ministrant.
Tum victu revocant vires, fusique per herbam
Implentur veteris *f* Bacchi, pinguisque ferinæ.
Postquam exempta fames epulis, mensæque remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt,
Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,

d Al. alto.

e Periphrasis.

f Antonomasia.

Sive

Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipue pius Æneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.

ARG. *Inducitur Jupiter omnia ex cælo contuens, mare terras, littora, populos, & in primis Africam.*

a Jovem habere curas humanarum divinarumque rerum fingit.

Et jam finis erat, cum *a* Jupiter æthere summo
Despiciens mare velivolum, terrasque jacentes,
Littoraque, & latos populos, sic vertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.

ARG. *Jovem de humanis rebus cogitantem Venus cum lacrymis invadit, benevolentiam illius colligit, querelas proponit, urgetque argumento ducto a promissis ipsius Jovis, qui Romanos imperatores rerum omnium potituros prædixerat, quod nequit exclusis Trojanis ab Italia, ex quibus illi originem essent ducturi.*

Atque illum tales jactantem pectore curas,
Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitentes
Alloquitur Venus: O qui res hominumque Deumque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,
Quid meus *b* Æneas in te committere tantum, (*b Interrogatio propositionis vice.*)
Quid Troes potuere? quibus tot funera passis
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato *c* a sanguine Teucri, (*c Al. fine, a.*)
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te genitor sententia vertit?
Hoc equidem occasum Trojæ, tristesque ruinas
Solabar, fatis *d* contraria fata rependens. (*d Argumentum a fatis.*)
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. Quem das finem Rex magne laborum?

ARG. *Argumento Antenoris, qui Troja ad Italiam pervenit, magnis laboribus superatis, conatur Venus Jovis animum pervincere, ut Æneas, qui pius est, & ipsius Jovis nepos, Italia ne excludatur iracundia Junonis.*

Antenor potuit mediis *e* elapsus Achivis (*e Ab exemplo, & a minori ad majus.*)
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timavi:
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare proruptum, & pelago premit arva sonanti.
Hic tamen ille urbem Patavi, sedesque locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaque fixit
Troja; nunc placida compostus pace quiescit.
Nos, tua *f* progenies, cœli quibus annuis arcem, (*f Applicatio.*)
Navibus (infandum *g*) amissis unius ob iram (*g Exclamatio.*)
Pro-

Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?

ARG.

Jupiter placidum se Veneri præbet, illam osculatur, deinde sequentis orationis exordium constituit, quo fata immota fore, Lavini urbem construendam, Æneæ apotheosin promittit.

Olli subridens hominum sator, atque Deorum,
Vultu, quo cœlum tempestatesque serenat,
Oscula libavit natæ: dehinc talia fatur.
Parce metu *a* Cytherea: manent immota tuorum
Fata tibi: cernes urbem, & promissa Lavini
Mœnia, sublimemque feres ad sidera cœli
Magnanimum Æneam, Neque me sententia vertit:

a *Respondens Jupiter Veneri, inconstantiæ objectionem diluens. Est autem continua quædam narratio, quæ summa Romanæ historiæ ab Ænea usque ad Augustum complectitur.*

ARG.

Dividit Jupiter sermonem suum in partes quinque. Prima continet Æneæ in Italia victoriam, leges quas daturus victis, urbem quam structurus, tempus regni illius. Secunda Ascanii imperium, urbem Albam, quam ædificaturus est, tempus quo regnum mansurum in ea urbe. Tertia Romuli & Remi natales, Romæ auspicia, & prima fundamenta, & inde Romanum Imperium, Junonis reconciliationem, Romanorum dominatus in Græcos. Quarta Julii Cæsaris natales, imperium, famam, apotheosin.

Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,
Longius & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italia, populosque feroces
Contundet, moresque viris, & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
Ternaque transierint Rutulis hyberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnis volvendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnumque *b* a sede Lavini
Transferet, & longam multa vi muniet Albam.
Hic jam tercentum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus *c* excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. quin aspera Juno,
Quæ mare nunc, terrasque metu, cœlumque fatigat,
Consilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum: veniet lustris labentibus ætas,
Cum domus Assaraci Phthiam, clarasque *d* Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.

b *Al. ab.*

c *Regnum Romanorum.*

d *Græciam intelligit, quæ diruta est a Mummio consule.*

Nasce-

Nascetur pulchra Trojanus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Julius *a* a magno demissum nomen Julo.
Hunc tu olim cœlo spoliis Orientis onustum
Accipies secura: vocabitur hic quoque votis.

a Reverâ autem credidit se ab Iulo ortum traxisse Cæsar, ob id impensius Venerem colebat.

A R G.

Quinta, felicitatem pacemque Augusti, Jani portas clausas, Furoris intus abditi, vinctique ac frementis pulcherrimam descriptionem. Huic toti narrationi plurimum laudis accedit, cum fiat ore Jovis., quod procul dubio vidit vigilantissimus Poeta, qui Cæsarum laudes summo numinum recensendas attribuit.

Aspera tum positis *b* mitescent sæcula bellis:
Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre *c* Quirinus
Jura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: *d* furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

b Translatio deducta a feris, quæ posita immanitate mansuescunt.
c Augustus vocatur Quirinus.
d Furoris descriptio.

A R G.

Jupiter ut re confirmet, quæ ore dixerat, citissimo Mercurium mittit, ut Trojanis aditus pateat in Africa, & Carthagine: descendit ille volatu celerrimo, jussa explet, furorem Afri deponunt, Dido tranquillo est animo.

Hæc ait, & Maja genitum *e* demittit ab alto,
Ut terræ, atque novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
Finibus arceret: *f* volat ille per aera magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris.
Et jam jussa facit, *g* ponuntque ferocia Pœni
Corda volente Deo: in primis Regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemque benignam.

e Periphrasis .i. Mercurium.
f Allusio ad caduceatores, per quos pax firmari solita.
g Signatur vis eloquentiæ.

A R G.
Pars IV.

Redit Poeta ad narrationem Æneæ, qui primo diluculo constituit explorare, quæ essent ea loca, ad quæ appulerat, ut suis referret: classem interim sub rupe occultat, interque arbores densissimas, ipse cum Achate amicissimo proficiscitur.

At *h* pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire, locosque
Explorare novos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) hominesne, feræne,
Quærere constituit, sociisque exacta referre.
Classem *i* in convexo nemorum sub rupe cavata
Arboribus *k* clausam circum, atque horrentibus umbris
Occulit, ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu *l* lato crispans hastilia ferro.

h Egregie depingitur sui nescius, responsique ignarus homo.
i Ut bonus princeps Æneas suis consulit.
k Hypotyposis.
l Allusio ad pila Romana quibus præfixa longa ferramenta.

A R G.

Offert se Venus nato in media silva vultu & habitu Virgi-

Virginis venatricis Spartanorum : illum prior ipſa rogat, quæſita ad loquendum occaſione.

Cui mater media ſeſe tulit obvia ſilva,
Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartanæ : vel qualis equos Threiſſa fatigat
Harpalice, volucremque fuga prævertitur *a* Hebrum.
Namque *b* humeris de more habilem ſuſpenderat arcum
Venatrix, dederatque comas diffundere ventis,
Nuda genu, nodoque ſinus collecta fluentes.
Ac prior : *c* Heus (inquit) juvenes monſtrate mearum
Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,
Succinctam pharetra, & maculoſæ tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.

a *Alii commodius, Eurum.*
b *Venatricis habitus.*
c *Interrogat Æneam Venus.*

Viſa Veneris pulchritudine, in ejus laudes ignarus filius erumpit : petit, doceat ubi gentium ſit, ubi terrarum, nam eo tempeſtate appulſus, ignarus eſt omnium : ad id ut alliciat, hoſtiam promittit, aliquid ſuſpicans de divinitate.

ARG.

Sic Venus : at Veneris contra ſic filius orſus :
Nulla *d* tuarum audita mihi, neque viſa ſororum.
O *e* quam te memorem virgo? *f* namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat : o Dea certe,
An Phœbi ſoror, an Nympharum ſanguinis una,
Sis *g* felix, noſtrumque leves quæcunque laborem.
Et quo ſub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas ; ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc & vaſtis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras noſtra cadet hoſtia dextra.

d *Reſpondet Æneas.*
e *Admiratio cum Dubitatione.*
f *Argumentum ab adjunctis.*
g *Propitia.*

Reſpuit Venus honorem divinitatis, & Æneæ ſuſpicionem evertit, habitum conferens in morem patriæ : accingit ſe deinde ad narrationem de rebus Carthaginis, & breviter complectitur, quæ multis deinde.

ARG.

Tunc Venus : Haud equidem tali me dignor honore :
Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram,
Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, & *h* Agenoris urbem :
Sed fines Libyci, *i* genus intractabile bello.
Imperium Dido *k* Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. longa eſt injuria, longæ
Ambages, ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.

h *Notatur genus Didonis.*
i *Alluditur ad infidelitatem Carthaginienſium.*
k *Dido profecta eſt Tyro in Africam.*

Confert Poeta in hos verſus longiſſimam hiſtoriam : Sichæi opes, Eliſæ amorem erga illum, nuptiaſque : Pygmalionis avaritiam, furorem, ſcelus, ſimulationem : rurſus Sichæi imaginem ad Didonem in nocturna quiete, ſcelus, theſauroſque aperientis, & ſuadentis fugam : Didonis demum profectionem, & initia Carthaginis. Conſidera, ut Poeta

ARG.

ſibi

sibi respondeat ; nam ut res Romanas Jovi narrandas commisit, ita res Carthaginis alteri numini.

Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore,
Cui *a* pater intactam dederat, primisque jugarat
b Ominibus: sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelére ante alios immanior omnes,
Quos inter medius venit furor. *c* ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri *d* cæcus amore,
Clam ferro incautum superat, securus amorum
Germanæ: factumque diu celavit, & ægram
(Multa malus simulans) vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, *e* ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, trajectaque pectora ferro
Nudavit, cæcumque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriaque excedere suadet:
Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus, & auri.
His commota fugam Dido, sociosque parabat:
Conveniunt, *f* quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat; naves, quæ forte paratæ,
Corripiunt, onerantque auro: portantur avari
Pygmalionis opes pelago: *g* dux fœmina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentemque novæ Carthaginis arcem:
Mercatique solum facti de nomine *h* Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.

a *Belus:*
b *Nuptias enim veteres auspicato peragebant,*
c *Emphasis.*
d *Metaphorice.*
e *Hypotyposis.*
f *Duplex nota tyrannidis.*
g *Epiphonema.*
h *Proprie arx Carthaginis, quæ ideo Byrsa a corio appellatur.*

ARG.

Tria rogat Trojanos Venus, qui sint? unde venerint? quo iter teneant? Cui filius profectum se Troja respondet, se esse Æneam notum satis fama, Italiam quærere. Obiter docet fortunam pristinam, deinde miseriam, ad quam compulsus est.

Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris,
Quove tenetis iter? quærenti talibus ille
Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
O *i* Dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annales nostrorum audire laborum,
k Ante diem clauso componet Vesper Olympo.
Nos Troja antiqua (si vestras forte per aures
Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos,
Forte sua Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste penates
Classe veho mecum, fama super æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
l Matre Dea monstrante viam, data fata secutus:
Vix septem convulsæ undis, Euroque supersunt.

i *Oratio Æneæ cum magnis affectibus conjuncta.*
k *Periphrasis.*
l *Stella Veneris.*

Ipse

Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. nec plura querentem
Passa *a* Venus, medio sic interfata dolore est.

a *Nota materna pietatis.*

ARG.

Erigit Venus natum lætissimo nuncio classis recuperandæ, quam ille amissam putabat; confirmat nuntium felicissimo augurio, docet viam ad Carthaginem.

Quisquis es, haud credo, invisus cœlestibus, auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te Reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios, classemque relatam
Nuntio, & in tutum versis Aquilonibus actam;
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Aspice *b* bis senos lætantes agmine cycnos,
Ætheria quos lapsa plaga *c* Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut *d* capere, aut captas jam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantusque dedere;
Haud aliter *e* puppesque tuæ, pubesque tuorum,
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modo, & qua te ducit via, dirige gressum.

b *His numerus ad augurium auspicatus creditur.*
c *Periphrasis.*
d *i. deligere, & destinare.*
e *Paronomasia cum traductione.*

ARG.

His dictis Venus abit, multis indicans divinitatem suam, illam natus incusat, tendit deinde Carthaginem septus nebula, una cum Achate. Venus Paphum abit, ubi illi sacra fiunt, thure & floribus.

Dixit, & avertens rosea cervice refulsit,
Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere: pedes vestis defluxit ad imos:
Et vera incessu patuit Dea. ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce sequutus:
f Quid natum toties crudelis *g* tu quoque falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur? & veras audire & reddere voces?
Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientes aere sepsit,
Et multo nebulæ circum Dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, & veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum *h* sublimis abit, sedesque revisit
Læta suas: ubi templum illi, centumque Sabæo
i Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.

f *Commotio Æneæ in matrem ex affectu cupientis cum ea colloqui ad solatium calamitatum.*
g *Alluditur ad Junonem.*
h *Quæ sacra Veneri.*
i *Aræ enim Paphiæ Veneris sunt sanguinis expertes.*

ARG.

Post discessum Veneris illi pergunt Carthaginem, atque ex colle, qui contra urbem erat, vident celeberrimæ urbis ædificium, quod Poeta arrepta occasione pulcherrime & late describit. Deinde labor Carthaginiensium illustratur comparatione apum, operi suo perquam sidu-

sedulo incumbentium. Tertio Æneas, Pœnorum laude prædicata, illis se admiscet, non visus.

a Longus. *b Anaphora.* *c Hypotyposis.* *d Ponuntur ingeniose, quæ ad civitatis conservationem & statum sunt necessaria.* *e Gens de avibus.* *f. Epiphonema.* *g Affectus Æneæ cum exclamatione.*

Corripuere viam interea, qua semita monstrat:
Jamque ascendebant collem, qui *a* plurimus urbi
Imminet, adversasque aspectat desuper arces.
Miratur *b* molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitumque, & strata viarum.
Instant *c* ardentes Tyrii: *d* pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus subvolvere saxa.
Pars optare locum tecto, & concludere sulco.
Jura magistratusque legunt, sanctumque Senatum.
Hic portus alii effodiunt: hic alta theatris
Fundamenta locant alii; immanesque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate nova per florea rura
Exercet sub sole labor, quum gentis *e* adultos
Educunt fœtus, aut quum liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent:
Fervet *f* opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, *g* quorum jam mœnia surgunt,
Æneas ait, & fastigia suspicit urbis:
Infert se septus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscetque viris, neque cernitur ulli.

ARG. *Videt Æneas jam propius quod omen Pœni habuerint ad Urbem condendam. Aggreditur deinde Poeta fictionem, qua nulla aptior ad stuporem Æneæ, salutemque sperandam.*

h Amœnissimus, metaphorice. *i Equi conspectus belli omen habet.* *k Ad urbis Romæ sui temporis præclara ædificia alludit.*

Lucus in urbe fuit media, lætissimus *h* umbra,
Quo primum jactati undis & turbine Pœni
Effodere loco signum, quod regia Juno
Monstrarat, caput acris equi, *i* sic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per sæcula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum, & numine Divæ:
Ærea k cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes, foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit: hic primum Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis melius confidere rebus,

Videt enim Æneas Trojana bella in templo Didonis affabre depicta, admiscentur varii affectus.

Namque sub ingenti lustrat dum singula templo
Reginam opperiens: dum quæ fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se, operumque laborem
Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas,

Bella-

Bellaque jam fama totum vulgata per orbem,
Atridem, Priamumque, & sævum ambobus Achillem!
Constitit; & lacrymans, *a* Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En *b* Priamus: sunt hic etiam sua præmia laudi,
Sunt lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus: feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictura pascit *c* inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.

a Lacrymæ ex gaudio.
b Hic pictus.
c Metaphorice.

Sequitur discriminatim Trojani belli descriptio, signate fuga mutua jam Græcorum, jam Trojanorum, Rhesi, & Troili cædes cum magnis affectibus. ARG.

d Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graji: premeret Trojana juventus:
Hac Phryges: instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrymans, primo quæ prodita somno
Tydides *e* multa vastabat cæde cruentus:
Ardentesque avertit equos in castra, prinsquam
Pabula gustassent Trojæ, Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen: huic cervixque comæq; trahuntur
Per terram, & versa pulvis inscribitur hasta.

d Narratio singularium cum Hypotyposi.
e Homerus omnes Trojanos ab Achille solo fugari, Græcos ab Hectore.

Eunt Trojanæ feminæ cum donis ad Palladem, quæ non ideo lenitur: Hector raptatur, venditur ab hoste patri supplici: agnoscit se in pictura Æneas, Memnonem, & Penthesileam. ARG.

Interea ad templum non æquæ Palladis ibant,
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, & tunsæ pectora palmis.
Diva *f* solo fixos oculos aversa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque *g* auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permixtum *h* agnovit Achivis,
Eoasque acies, & nigri Memnonis *i* arma
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens; mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere Virgo.

f Vis invidiæ.
g Pathos a circumstantiis.
h Al. agnoscit.
i Memnon, quia ab oriente venerat, auroræ filius fuisse legitur. Historiam autē Memnonis & Amazonum vide apud Quintum Calabr.

In ipsa spectandi aviditate, & medio Æneæ stupore, Dido ad templum venit, comparatur egregie cum Diana. ARG.

Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno,
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Incessit, magna juvenum stipante caterva.
Qualis *a* in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi
Exercet Diana choros: quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradiensq; Deas supereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi, regnisque futuris.

a Comparatione explicat formam Didonis.

ARG. *Sedet Dido in solio, dat jura, laborem suis distribuit. Videt subito Æneas Teucros, quos in tempestate vel undis periisse, vel longe alio advectos crediderat: quæ res illum vehementer Achatemque perculit: spectant, quem exitum habitura sit res.*

Tum foribus Divæ media testudine templi
Septa armis, solioque alte subnixa, resedit.
Jura dabat, *b* legesque viris, operumque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat:
Cum subito Æneas concursu accedere magno
Anthea, Sergestumque videt, fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias advexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates:
Lætitiaque, *c* metuque, avidi conjungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube cava speculantur amicti.
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant: cunctis *d* nam lecti navibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit.

b Officium regis.
c In re nova & dubia adjungit fere hos duos affectus. Omnia generis deliberativi.
d Al. cuncti.

ARG. *Colligit Ilioneus benevolentiam, Afrorum vim deprecatur, avertit a se rapinarum suspicionem, docet, quo cursum Trojani teneant.*

O *e* Regina novam cui condere Jupiter urbem,
Justitiaque dedit gentes frænare superbas,
Troes *f* te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe *g* infandos a navibus ignes,
Parce pio generi, & propius res aspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas:
Non ea vis *h* animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graji cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
Oenotrii coluere viri: nunc fama, minores

e Salutatio, qua benevolentiam captat.
f Propositio.
g Occupatio, qua confutat quæ a Didone objici poterant.
h Confutatio a persona Trojanorum.

Ita-

Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.
Huc cursus fuit:

ARG. *Aperit tempestatem, qua vexati sunt Trojani: queritur de immanitate incolarum.*

Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion
In vada cæca tulit, penitusque procacibus Austris,
Perque undas superante salo, perque invia saxa
Dispulit: huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus *a* hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ:
Bella cient; primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma;
At sperate Deos memores fandi atque nefandi.

a *Ter admirationem patheticam Didonem hortatur ab honesto, quod jure gentium nemini negetur hospitium.*

ARG. *Docet jam, quem Regem habuerint, quas urbes socias: petit tempus reficiendis navibus, quibus vel in Italiam contendant, si Æneas vivit; vel, eo mortuo, in Siciliam ad Acestem referantur.*

Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis:
Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Ætheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris,
Non metus, officio ne te certasse priorem
Pœniteat; *b* sunt & Siculis regionibus urbes,
Armaque, Trojanoque a sanguine clarus Acestes.
Quassatam *c* ventis liceat subducere classem,
Et silvis aptare trabes, & stringere remos,
(Si datur Italiam sociis, & Rege recepto
Tendere) ut Italiam læti, Latiumque petamus.
Sin absumpta salus, & te pater *d* optime Teucrum
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli;
At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Acestem.
Talibus Ilioneus. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ.

b *A gratitudine.*
c *Peroratio.*
d *Apostrophe ad Æneam.*

ARG. *Orationi Ilionei respondet Dido, diluit objecta, omnia humanitatis officia in Trojanos omnes, in unum præsertim Æneam benignissime pollicetur.*

Tum breviter Dido vultum *e* demissa profatur:
Solvite *f* corde metum Teucri, secludite curas:
Res *g* dura, & novitas regni me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.
Quis genus *h* Æneadum, quis Trojæ nesciat urbem?
Virtutesque, virosque, & tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni:

e *Decorum.*
f *Consolatio.*
g *Excusatio a necessario.*
h *A persona Trojanorum, quos dignos esse dicit hospitio.*

Nec tam aversus equos Tyria Sol jungit ab urbe.
Seu vos Hesperiam magnam, Saturniaque arva,
Sive Erycis fines, regemque optatis Acestem:
Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis?
Urbem, *a* quam statuo, vestra est: *b* subducite *c* naves.
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam *d* rex ipse Noto compulsus eodem
Afforet Æneas. equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ lustrare extrema jubebo,
Si quibus ejectus silvis, aut urbibus errat.

a *Pollicitatio.*
b *Hospitalitas.*
c *Al. naveis.*
d *Pathos.*

ARG.

Redit Poeta ad Æneam & Achatem, qui omnia exceptrant nube abditi, ex qua exire gestiebant, cum omnia tuta esse cernerent ex animo Didonis, classem receptam, recuperatos socios, ut prædixerat Venus. Hæc Achatis ore efferuntur. Nubes tandem scinditur, apparet Aeneas pulchritudine ultra mortalem: hæc comparationibus illustratur.

His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant. prior Æneam compellat Achates:
Nate *e* Dea, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem, sociosque receptos.
Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfusa repente
Scindit se nubes, & in æthera purgat apertum.
Restitit Æneas, claraque in luce refulsit,
Os, humerosque Deo similis. Namque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis *f* afflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum, Pariusve lapis circumdatur auro.

e *Pathos.*

f *Amoris sedem esse oculos, veteres poetæ dixerunt.*

ARG.

Sequitur oratio Æneæ ad Didonem, in qua ille, quis sit, certis signis declarat. Reginæ gratias agit, gratum sibi fore pollicetur, Deosque orat, ut tantum beneficium persolvant: erumpit in laudes Didonis, socios complectitur.

Tunc sic Reginam alloquitur, cunctisque repente
Improvisus *g* ait: Coram, quem quæritis, adsum
Trojus Æneas Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Trojæ miserata labores,
Quæ nos relliquias Danaum, terræque marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo socias: grates *h* persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido: nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
Dii tibi (si qua pios respectant numina, si quid
Usquam justitiæ est, & mens sibi conscia recti)

g *Ex abrupto orditur, significans insperatū & improvisum apparere.*

h *Agit gratias, quas potest, artificiosaque utitur extenuatione.*

Præ-

Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta *a* dum fluvii current, dum montibus umbræ
Lustrabunt, convexa polus dum sidera pascet,
Semper honos, nomenque tuum, laudesq; manebunt,
Quæ me cumque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, lævaque Serestum,
Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.

a *Amplificatione declarat se memorem fore.*

Ad insolens spectaculum Dido obstupescit: narrat unde Æneas ipse, & res Trojanæ sibi jam olim notæ fuerint: omnes perhumaniter invitat. ARG.

Obstupuit *b* primo aspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto, & sic ore locuta est:
Quis te nate Dea per tanta pericula casus
Insequitur? *c* quæ vis immanibus applicat oris?
Tu ne ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli. genitor tum *d* Belus opimam
Vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipse *e* hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum a stirpe volebat.
Quare agite, o tectis juvenes succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Jactatam, hac demum voluit consistere terra.
Non ignara *f* mali miseris succurrere disco.

b *Hoc pertinet ad decorum.*

c *Per interrogationes devenit in Æneæ laudes.*

d *Belus, nomen appellativum, quod regem notat, alias Baal dicitur.*

e *Laudis exaggeratio ab hoste laudatore.*

f *Prudentia.*

Ducit Æneam ad regiam, Diis honorem indicit, mittit munera Trojanis, qui erant in portu. In parte autem Regiæ interiore omnia ad epulas splendidissime apparantur, ubi tapetia magnifica, argentum aurumque præcipua cælaturæ. ARG.

Sic memorat: simul Ænean in regia ducit
Tecta; simul Divum templis indicit honorem.
Nec minus interea sociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos,
Munera, lætitiamque *g* die.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, *h* mediisque parant convivia tectis.
Arte laboratæ vestes, ostroque superbo:
Ingens argentum mensis, cælataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros, antiquæ ab origine gentis.

g *Al. dei.*

h *Apparatus convivii.*

Vult Æneas, vere pater, Ascanium filium tantæ lætitiæ ARG.

participem facere, & Achatem ad naves mittit cum triplici mandato; ut perferat ad filium dona accepta a Didone, ut ipsum e portu ad urbem perducat, ut filius idem e navibus dona afferat, quibus liberalitati Reginæ satisfiat.

Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem,
Ascanio ferat hæc, ipsumque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio chari stat cura Parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet, pallam *a* signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen *b* acantho:
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret, inconcessosque hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, *c* & duplicem gemmis auroque coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.

a *Vestem muliebrem.*
b *Cycladem circumtextam signis acanthū herbam referentibus.*
c *Margaritis ornatum.*

A R G. *Venus interim, quo omnia firma sint & munita adversus insidias, & Pœnorum dolos, cogitat pro Ascanio Cupidinem supponere, cujus, prius quam causam aggrediatur, benevolentiam captat.*

At Cytherea novas artes, *d* nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat: donisque furentem
Incendat Reginam, atque ossibus implicet *e* ignem.
Quippe *f* domū timet ambiguā, Tyriosq; bilingues:
Urit atrox Juno, & sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
Nate, *g* meæ vires, mea magna potentia, solus:
Nate *h* Patris summi qui tela Typhœa temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.

d *Quibus Æneæ filio prosit.*
e *Metaph. Amorem.*
f *Ætiologia.*
g *Captat filium ex affectu amoris.*
h *Repetitio.*

A R G. *Revocat Venus Cupidini in memoriam odium Junonis adversum Æneam: docet quem locum hujus res habeant nunc apud Didonem, quæ ne illius sævitia immutentur, oportet, ut ipse Ascanii formam, noctem unam, capiat, Reginamque in convivio inter amplexus atque oscula in amorem Æneæ incendat: Ascanius interim alicubi lateat altissimo somno correptus.*

Frater *i* ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
Nota tibi, & nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus, & vereor quo se Junonia vertant
Hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis, & cingere *k* flamma
Re-

i *Pathos a commiseratione.*
k *Metaph.*

Reginam meditor, ne quo se numine mutet,
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Qua *a* facere id possis, nostram nunc accipe mentẽ.
Regius *b* accitu chari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura:
Dona ferens pelago, *c* & flammis restantia Trojæ.
Hunc ego sopitum somno super alta Cythera,
Aut super Idalium secreta sede recondam:
Ne qua scire dolos, mediusve occurrere possit.
Tu faciem *d* illius, noctem non amplius unam,
Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:
Ut, cum te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas, laticemque Lyæum:
Cum dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, *e* fallasque veneno.

a *Locus attentionis.*
b *Consilium ductum ab occasione.*
c *Hysteron proteron.*
d *Falsam habeat illius faciem.*
e *Definitio amoris per Metaph.*

ARG.

Paret Cupido Veneri: hæc Ascanium dulci & alto somno correptum in Idalii nemoris luco constituit mira amœnitate consito: pro hoc Amor ad Reginam cum Achate, & donis contendit: illa in medio lecto ad epulas accumbit.

Paret Amor dictis charæ genitricis, & alas
Exuit, & gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat: *f* & fotum gremio Dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus *g* illum
Floribus, & dulci adspirans complectitur umbra.
Jamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamque *h* locavit.

f *Metaphora.*
g *Herba, quæ in Cypro nascitur.*
h *Nam medius locus in convivio honestior.*

ARG.

Describitur magnificentia convivii, apparatus, ministri utriusque sexus, sacra quæ inter epulas, admiratio ad visum Cupidinem sub forma Ascanii: mores obiter multi, & varii attinguntur, qui pertinent ad convivia.

Jam pater Æneas, & jam Trojana juventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, *i* Cereremq; canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulę, quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis adolere penates.
Centum alię, totidemque pares ętate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Nec non & Tyrii per limina lęta *k* frequentes
Convenere, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur *l* Iulum,
Flagrantesque Dei vultus, simulataque verba,
Pallamque, & pictum croceo velamen acantho.

i *Metonymia.*
k *Metonymia.*
l *Anaphora.*

participem facere, & Achatem ad naves mittit cum triplici mandato: ut perferat ad filium dona accepta a Didone, ut ipsum e portu ad urbem perducat, ut filius idem e navibus dona afferat, quibus liberalitati Reginæ satisfiat.

Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem,
Ascanio ferat hæc, ipsumque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio chari stat cura Parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet, pallam *a* signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen *b* acantho:
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret, inconcessosque hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, *c* & duplicem gemmis auroque coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.

a *Vestem muliebrem.*
b *Cycladem circumtextam signis acanthũ herbam referentibus.*
c *Margaritis ornatum.*

A R G. *Venus interim, quo omnia firma sint & munita adversus insidias, & Pœnorum dolos, cogitat pro Ascanio Cupidinem supponere, cujus, prius quam causam aggrediatur, benevolentiam captat.*

At Cytherea novas artes, *d* nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat: donisque furentem
Incendat Reginam, atque ossibus implicet *e* ignem.
Quippe *f* domũ timet ambiguã, Tyriosq; bilingues:
Urit atrox Juno, & sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
Nate, *g* meæ vires, mea magna potentia, solus:
Nate *h* Patris summi qui tela Typhœa temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.

d *Quibus Æneæ filio prosit.*
e *Metaph. Amorem.*
f *Ætiologia.*
g *Captat filium ex affectu amoris.*
h *Repetitio.*

A R G. *Revocat Venus Cupidini in memoriam odium Junonis adversum Æneam: docet quem locum hujus res habeant nunc apud Didonem, quæ ne illius sævitia immutentur, oportet, ut ipse Ascanii formam, noctem unam, capiat, Reginamque in convivio inter amplexus atque oscula in amorem Æneæ incendat: Ascanius interim alicubi lateat altissimo somno correptus.*

Frater *i* ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
Nota tibi, & nostro doluisti sæpe dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus, & vereor quo se Junonia vertant
Hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis, & cingere *k* flamma

i *Pathos a commiseratione.*
k *Metaph.*

Re-

Reginam meditor, ne quo se numine mutet,
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Qua *a* facere id possis, nostram nunc accipe mentē.
Regius *b* accitu chari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura:
Dona ferens pelago, *c* & flammis restantia Trojæ.
Hunc ego sopitum somno super alta Cythera,
Aut super Idalium secreta sede recondam:
Ne qua scire dolos, mediusve occurrere possit.
Tu faciem *d* illius, noctem non amplius unam,
Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:
Ut, cum te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas, laticemque Lyæum:
Cum dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, *e* fallasque veneno.

a *Locus attentionis.*
b *Consilium ductum ab occasione.*
c *Hysteron proteron.*
d *Falsam habeas illius faciem.*
e *Definitio amoris per Metaph.*

Paret Cupido Veneri: hæc Ascanium dulci & alto somno correptum in Idalii nemoris luco constituit mira amœnitate consito: pro hoc Amor ad Reginam cum Achate, & donis contendit: illa in medio lecto ad epulas accumbit.

ARG.

Paret Amor dictis charæ genitricis, & alas
Exuit, & gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat: *f* & fotum gremio Dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus *g* illum
Floribus, & dulci adspirans complectitur umbra.
Jamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamque *h* locavit.

f *Metaphora.*
g *Herba, quæ in Cypro nascitur.*
h *Nam medius locus in convivio honestior.*

Describitur magnificentia convivii, apparatus, ministri utriusque sexus, sacra quæ inter epulas, admiratio ad visum Cupidinem sub forma Ascanii: mores obiter multi, & varii attinguntur, qui pertinent ad convivia.

ARG.

Jam pater Æneas, & jam Trojana juventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, *i* Cereremq; canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulę, quibus ordine longo
Cura penum struere, & flammis adolere penates.
Centum alię, totidemque pares ętate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Nec non & Tyrii per limina lęta *k* frequentes
Convenere, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur *l* Iulum,
Flagrantesque Dei vultus, simulataque verba,
Pallamque, & pictum croceo velamen acantho.

i *Metonymia.*
k *Metonymia.*
l *Anaphora.*

A R G. *In medio apparatu convivii describuntur flamma Didonis, amorque ad visum Cupidinis.*

a *Amori.*
b *Ut vidi, ut perii: Beloga S.*

Præcipue infelix pesti *a* devota futuræ
Expleri mentem nequit, ardescitque *b* tuendo
Phœnissa, & puero pariter donisque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ, colloque pependit,
Et magnum falsi implevit genitoris amorem,
Reginam petit: hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet inscia Dido,
Insideat quantus miseræ Deus. at memor ille
Matris Acidaliæ, *c* paulatim abolere Sichæum
Incipit, & vivo tentat prævertere amore
Jampridem resides animos, desuetaque corda.

c *Antonomastice, ab Acidalio fonte in Bæotia.*

A R G. *Amovetur mensa prima, intercedit spatium inter hanc, & secundam: sunt in illo sacra: fit mentio lucernarum, quæ pars præcipua apparatus convivii.*

d *Spatium inter primam, & secundam mensam.*
e *Vel sertis, vel mero usque ad summum.*

Postquam prima quies *d* epulis, mensæque remotæ,
Crateras magnos statuunt, & vina *e* coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.

A R G. *Implet Dido pateram, ut libet, quod ex more fiebat, ablata mensa prima. Hanc libationem præcedunt preces ad Jovem, Junonem, Bacchum.*

f *Jupiter Hospitalis.*
g *Posteros.*

Hic Regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram, quam Belus, & omnes
A Belo soliti: tum facta silentia tectis.
Jupiter (hospitibus *f* nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriisque diem, Trojaque profectis
Esse velis, nostrosque hujus meminisse *g* minores.
Adsit lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos o cœtum Tyrii celebrate faventes.

A R G. *Libat Dido, dat poculum Bitiæ, ille haurit, sequitur musica, & cantus ex more, & docte omnia.*

h *Vinum.*
i *Se vino conspersit, per Metonymiam.*
k *Allusio ad morem Græcorum, & Romanorum, qui musica in conviviis utebantur.*

Dixit, & in mensa laticum libavit *h* honorem,
Primaque libato summo tenus attigit ore,
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, & pleno se proluit *i* auro.
Post alii proceres; cithara *k* crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque labores:
Unde hominum genus, & pecudes; unde imber & ignes;
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones.
Quid tantum Oceano properent se tingere soles

Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrii, Troesque sequuntur.

ARG. 1

Explicatur æstus Didonis, & amoris flammæ, quas jam conceperat: tum amoris hujus argumentum, videlicet aviditas audiendi, sciendique ab Ænea res Trojanas, quæ res occasionem præbet sequentibus duobus libris, secundo, & tertio.

Nec non & vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat *a* amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectore *b* multa.
Nunc quibus Auroræ venisset filius *c* armis,
Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus Achilles.
Imo age, & a prima dic hospes origine *d* nobis
Insidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
Erroresque tuos: nam te jam septima portat
Omnibus errantem terris, & fluctibus æstas.

a *Amorem bibere metaphorice.*
b *Epanadiplosis.*
c *Memnon.*
d *A prima origine insidiarum.*

Finis Libri Primi Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

Liber Secundus.

ARGUMENTUM.

Paret Æneas Didoni, incipitque narrationem a fraude Sinonis, Græcorum insidiis, equi machina, Apparet præsertim summa eloquentia in Sinone, qua is Trojanis persuasit, uti equum in urbem introferrent, armis & armatis Græcis gravidum: faciunt hoc illi, & muro diruto, adjuvante Sinonis fraude, divino argumento: periit enim Laocoon, & ejus liberi, discerpti omnes a serpentibus Palladis, in ultionem, ut creditum, violati equi hastæ ictu. Ergo equus cum plausu & religione ad arcem perducitur. Ruit nox tantæ urbi exitium allatura, dormiunt Trojani, remigrant Græci, qui erant in insidiis. Sinon equum aperit, descendunt ex eo armati, replent omnia pavore, urbem invadunt, cædibus omnia permiscent. Hector in somnis Æneæ apparet, aperit dolos Græcorum, hortatur ad fugam, tradit illi in manus Trojana Numina. Æneas somno expergiscitur, audit fragorem armorum, videt etiam incendium, capit arma, & parva militum manu comparata festinat ad certam potius mortem, quam ad spem aliquam victoriæ. Cædes interim vagatur in miseros Trojanos, discriminatur ruina aliquot casibus. Aspirat Trojanis fortuna aliqua, sed statim fœdatur tum multis cædibus, tum præsertim deformi spectaculo Cassandræ, quam a Græcis mise-

miserandum in modum affectam Trojani volunt liberare, sed nihil proficiunt: cadunt omnes: unus tantum superest Æneas, qui statim ad Regiam contendit, ubi acrior & major pugna. Fit a Græcis oppugnatio, propugnatio a Trojanis, sed nulla inde utilitas, omnia quippe cedunt furori Pyrrhi, qui limen Regiæ rumpit, evellit postes, & irrumpit cum armato milite. Ibi nova cædes exoritur, auditur clamor fœminarum, concidit Priamus Pyrrhi ferocitate, ex occasione Politæ filii coram oculis interfecti ab eodem Pyrrho. Ergo vastata Troja, deleta Regia, interfecto Priamo, Æneas ad ædes suas, & patrem contendit, uxorem, filium: videt in ipsa via Helenam, a qua vult pœnas sumere, sed, ne id faciat, revocatur a Venere. Hæc illum ad fugam hortatur. Invenit viam per medias flammas, vult patrem secum ad fugam educere, negat pervicaciter senex, nec nisi divino monstro permovetur flammæ apparentis in vertice Ascanii, & ab ea innoxii. Fugit tandem Æneas sublato patre in humeros, filio manui inhærente, conjuge sequente vestigia, quam tamen in fuga amittit, & diligentissime quærens non invenit; tantum videt ejus mortuæ umbram: redit ad patrem, videt plures Trojanos eo confluxisse, paratos se ducem sequi: cum omnibus contendit ad montem Idam.

ARGUMENTUM.

Conticescunt omnes, Æneas loquitur ex summo lecto, & se accingit ad longissimam narationem hujus, & sequentis libri: & quo Didonis imperio satisfaciat, non impeditur acerba narratione rerum, quas ipse vidit, aut sero noctis, in quo est.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant:
Inde toro pater Æneas sic orsus ab alto:
Infandum *a* Regina jubes renovare dolorem,
Trojanas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai, quæque *b* ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia *c* fando

Myr-

I. Pars
a *Exordium, & captatio Benevolentiæ a commiseratione.*
b *Pathos a se ipso.*
c *A majori.*

Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyssi,
Temperet a lacrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat; suadentque cadentia sidera somnos.
a Castigatio. Sed *a* si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem,
Quanquam animus meminisse horret, luctuque refugit,
Incipiam.

ARG. *Græcorum duces fracti & belli diuturnitate, & adversis fatis, equum statuunt magnitudine inusitata, specie voti pro reditu solvendi: in hoc delecti includuntur, iique sortito.*

Pars II.
b Narratio. Fracti *b* bello, fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum, divina Palladis arte,
Ædificant; sectaque intexunt abiete costas:
Votum pro reditu simulant, ea fama vagatur:
Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri: penitusque cavernas
Ingentes, uterumque armato milite complent.

ARG. *Describitur Tenedi antiqua gloria, præsens calamitas: in hac Græci occultantur, putant Trojani illos abiisse, urbis portas aperiunt, loca perlustrant infessa prius hostibus.*

Est in conspectu Tenedos, notissima fama
c A descriptione loci. Insula *c* dives opum, Priami dum regna manebant.
Nunc tantum sinus, & statio male fida carinis.
Huc se provecti deserto in littore condunt.
Nos abiisse rati, & vento petiisse Mycenas.
Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu.
Panduntur portæ: juvat ire, & Dorica castra,
Desertosque videre locos, littusque relictum.

ARG. *Distinguuntur loca, in quibus versati Græci: stupent Trojani ad visum equum, abeuntque in varia.*

d Demonstratio. Hic *d* Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles:
Classibus hic locus, hic acies certare solebant.
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primusque Tymœtes
e Suasio & dissuasio. Duci intra muros *e* hortatur, & arce locari:
Sive dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior sententia menti,
f Inimicorum dona suspecta & inauspicata. Aut pelago Danaum insidias, *f* suspectaque dona
Præcipitare jubent, subjectisque urere flammis:
Aut terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
g Epiphonema. Scinditur *g* incertum studia in contraria vulgus.

Laocoon imprudentiam reprehendit eorum, qui putarent, doli nihil inesse in ea fabrica, cum ex ingenio Græcorum aliter debeat conjici.

Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce:
Et procul: O miseri quæ tanta insania, cives?
Creditis avectos hostes, aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaum? sic notus Ulysses?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi:
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper urbi:
Aut aliquis latet error. Equo ne credite Teucri.
Quicquid *a* id est, timeo Danaos, & dona ferentes.

a Epiphonema.

A R G.

His dictis hastam in equum torquet, sonant intus arma: quo indicio, nisi Dii & fata impulissent, & mens jam errore obcæcata, latentem hostem explorarent.

Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum
Contorsit: stetit illa tremens: uteroque recusso
Insonuere cavæ, gemitumque dedere cavernæ.
Et, *b* si fata Deum, si mens non læva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.

b Amplificatio per digressionē.

A R G.

Aggreditur memorabilem narrationem Sinonis, qui se Trojanis pastoribus obvium dedit, ut perductus ad Priamum dolos strueret, quibus Troja caperetur: irruunt Trojani cupide, captoque illudunt.

Pars III.

Ecce manus juvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui se *c* ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrunque paratus,
Seu versare dolos, seu *d* certe occumbere morti.
Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit, certantque illudere capto.

c A minori arguit.

d Al. certæ.

A R G.

Comparatur Dido ad attentionem insidiarum. Sinon casus suos conqueritur, abstinent ab injuriis Trojani, rogant tria, ille timorem abjicit, & sese ad dicendum comparat.

Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno
Disce omnes.
Namque ut conspectu in medio turbatus, inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? aut quid jam misero *e* mihi denique restat?

e Notat supplicē fuisse, & illusioni aptū.

Cui

Cui neque apud Danaos usquam locus: insuper ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conversi animi, compressus & omnis
Impetus: hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat, memoret: quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur.

ARG. *Prætendit ante omnia, veritatem se dicturum, quo jacto insidiarum fundamento, incipit ab indigna nece Palamedis, qui insons interfectus falsi criminis accusatione.*

a Attentio.

Cuncta *a* equidem tibi, Rex, fuerint quæcunq;, fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo.
Hoc primum: nec, si miserum fortuna Sinonem
Finxit, *b* vanum etiam, mendacemq; improba finget.
Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria: quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci: nunc cassum lumine lugent.

b Insinuatione dubiæ fidei suspicionem removet; Palamedis historiam inducit, quo verisimiliorem reddat narrationem.

ARG. *Venit ad bellum Sinon tum Palamede, quo vivente gerit se egregie, quo sublato luctuose & iracunde; addit verba ultionis plena adversum Ulyssem indignæ necis auctorem.*

Illi me comitem, & consanguinitate propinquum
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regumque vigebat
Conciliis, & nos aliquod nomenque, decusque
Gessimus. invidia postquam *c* pellacis Ulyssi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris,
Afflictus vitam in tenebris, luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: & me fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem, & verbis odia aspera movi.

c Al. fallacis.

ARG. *Lingua parit Sinoni odium Ulyssis, minas, terrorem, arma: subito orationem abrumpit, mortem efflagitat Græcis, atque Ulyssi gratissimam.*

Hinc mihi prima mali labes, hinc semper Ulysses
Criminibus terrere novis: hinc spargere voces
In *d* vulgum ambiguas, & quærere conscius arma.
Nec requievit enim, donec Calchante ministro.
Sed quid ego *e* hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? si omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est: *f* jamdudum sumite pœnas.
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.

d Vulgus generis masculini.
e Aposiopesis.
f Peroratio.

ARG. *Nolunt Trojani sermonem abrumpi, ardent scire quæ sequuntur. Pergit ille conciliata jam fide, atque, Græcos*

lon-

longa fessos obsidione voluisse decedere, quibus obstitit causa duplex, & maris, & religionis.

Tum vero ardemus scitari, & quærere causas
Ignari scelerum tantorum, artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, & ficto pectore fatur.
Sæpe *a* fugam Danai Troja cupiere relicta
Moliri, & longo fessi decedere bello:
Fecissentque utinam. Sæpe illos aspera ponti
Interclusit hiems, & terruit Auster euntes.
Præcipue cum jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.

a *Fide conciliata proditionem aggreditur.*

Suspensi hac cura Phœbum adeunt, qui respondet, viam humano sanguine ad Trojam factam, eodem inde recedendum. Audit vulgus, & pavet.

ARG.

Suspensi Eurypilum scitatum oracula Phœbi
Mittimus: isque adytis hæc tristia dicta reportat.
Sanguine placastis ventos, & *b* Virgine cæsa,
Cum primum Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quęrendi reditus, animaque litandum
Argolica. vulgi quę vox ut venit ad aures,
Obstupuere *c* animi, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.

b *Iphigeniam Aulide enim Agamemnonis filiam mactabant.*

c *Subiti pavoris descriptio.*

ARG.

Flagitat Ulysses Calchantem, dicat quis mactandus. Jam tum Græci Sinoni fatum canunt. Silet Calchas, recusat, abditur, sed coactus ab Ulysse, Sinonem tandem ad aras nominat; gaudent reliqui Græci, erepti malo.

Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quę sint ea Numina Divum
Flagitat. & mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus: & taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies: tectusque recusat
Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Composito rumpit vocem, & me destinat arę.
Assensere omnes: & quę sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.

Adest dies sacrorum, parantur omnia ex ritu, fugit Sinon, & in palude abditur. Movet commiserationem a patria, patre, liberis pro se forsitan interficiendis.

ARG.

Jamque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
Et salsę *d* fruges, & circum tempora vittę.
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi:
Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela darent: si forte dedissent.

d *Ritus sacrorum.*

Nec

a Affectu commiserationem movet loco perorationis.

Nec mihi *a* jam patriam antiquam spes ulla videndi,
Nec dulces natos, exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia: & culpam hanc miserorum morte piabunt

A R G.

Obtestatur cum lacrymis Priamum per Deos, & Fidem, ut sui misereatur: miseretur Rex cum maximis notis amoris, rogatque quinque, quæ reduci ad tria possunt.

b Petitio a pietat.

Quod te per *b* superos, & conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restat adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.
His lacrymis vitam damus, & miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas, atque arcta levari

c Temeritatem regis notat.

Vincla jubet *c* Priamus: dictisque ita fatur amicis.
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Grajos:
Noster eris, mihique hæc edissere vera roganti.
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor?
Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?

A R G.

Accingit se Sinon ad extremam narrationem, qua debeat Trojanis imponere, seque abdicat Græcorum jure, sacramenta illorum proditurus.

Dixerat: ille dolis instructus, & arte Pelasga
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas.

d Propositio. Juramento fidem aucupatur. Est autem insinuatio per obtestationem.

Vos *d* æterni ignes, & non violabile vestrum
Testor numen, ait: vos aræ, ensesque nefandi
Quos fugi, vittæque Deum, quas hostia gessi:
Fas mihi Grajorum sacrata resolvere jura:
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves
Troja fidem; si vera feram, si magna rependam.

A R G.

Ait, Græcos spem omnem posuisse in Pallade, quæ tamen per summum sacrilegium a Diomede & Ulysse ex templo Trojæ ablata, & perducta ad Græcorum castra, iterũ signa manifestissima edidit, averso jam a Græcis animo.

e Narratio.

Omnis *e* spes Danaum, & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit: impius ex quo
Tydides, sed enim scelerumque inventor Ulysses,
Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,

f Amplificatio.

Corripuere *f* sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi Divæ contingere vittas:
Ex illo fluere, ac retro sublapsa referri

g Impietatis pœna.

Spes Danaum: fractæ vires, aversa *g* Deæ mens:
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.

Vix

Vix positum castris simulacrum: arsere *a* coruscæ
Luminibus flammæ arrectis: salsusque per artus
Sudor iit: terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens, hastamque trementem.

a Confirmatio, sumptum ex disciplina Romana in repetendis auspiciis.

A R G.

Ad explicationem nefarii criminis Calchas cecinit repetenda Argis omina: quod Græcos fecisse, ut inde Trojā redirent, Sinon mentitur: causamque addit constructi equi.

Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas:
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
Omina ni repetant Argis, Numenque reducant,
Quod pelago, & curvis secum advexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma Deosque parant comites; pelagoque remenso
Improvisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc *b* pro Palladio moniti, pro Numine læso
Effigiem statuere, nefas quæ triste piaret.

b Artificioso utitur commento, ut sub religionis specie Trojanis imponat.

A R G.

Conclusio totius orationis, qua ostenditur moles equi fuisse magna, ne recipi in Trojam possit; nam recepta salutem Trojanis, Græcis exitium portendebat: secus si non reciperetur.

Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloque educere jussit;
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit,
Neu *c* populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod Dii prius omen in ipsum
Convertant) Priami imperio, Phrygibusque futurum:
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
Ultro *d* Asiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.

c Alludit ad Romanorum imperium, qui Trojani sunt.

d Epilogus.

Vincuntur Trojani insidiis Sinonis, periurio, dolis, lacrymis, quos non vicerant hostes fortissimi, anni decem, naves mille.

A R G.

Talibus insidiis, perjurique arte Sinonis
Credita res: captique dolis, lacrymisque coacti,
Quos neque *e* Tydides, nec Larissæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Pars IV.

e Amplificatio a majori.

Adjuvat Sinonis fraudes argumentum divinum: nam visi serpentes sunt a Tenedo remigantes per maria ad littus, ubi Laocoon sacrum faciebat Neptuno.

A R G.

Hic *f* aliud majus miseris, multoque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon ductus Neptuno sorte sacerdos,

f Nova narratio.

Sollemnes taurum ingentem mactabat ad aras:
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens] immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad littora tendunt.
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exuperant undas: pars cætera pontum
a *Al. sinuant.* Pone legit, *a* sinuatque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo, jamque arva tenebant:
b *Hypotyposis serpentum.* Ardentesque oculos *b* suffecti sanguine, & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

ARG. *Fugiunt Trojani metu, serpentes recta tendunt ad Laocoontem; primum liberos, mox patrem misere admodum excarnificant.*

Diffugimus visu exsangues. illi agmine certo
Laocoonta petunt: & primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum auxilio subeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus: & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite, & cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos
Perfusus sanie vittas, atroque veneno:
Clamores simul horrendos ad sidera tollit.

ARG. *Laocoontis clamor cum mugitu percussi tauri comparatur. Dracones confugiunt ad Palladem. Pavent Trojani ad præteritum spectaculum, decernuntque, debere equum Trojam perduci.*

Quales *c* mugitus, fugit cum saucius aras
c *A simili comparatio.* Taurus, & incertam excussit cervice securim.
At gemini lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sævæque petunt Tritonidis arcem,
Sub pedibusque Deæ, clypeique sub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta *d* novus per pectora cunctis
d *Exemplum superstitionis.* Insinuat pavor, & scelus expendisse *e* merentem
Laocoonta ferunt: sacrum qui cuspide robur
e *Pœna impietatis.* Læserit, & tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque Divæ
Numina conclamant.

ARG. *Rupto muro, equus armatis plenus Trojam rotis funibusq; perducitur: accedit plausus & religio, ut in re sacra.*

Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intendunt. scandit fatalis machina muros,

Fœta armis: circum pueri innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent:
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.

In ingressu portæ equus cum armis tremit, ad quam rem cæci sunt Trojani: in arce sistitur, ubi Cassandra exitium aperit, sed nec creditur: templa omnia ornantur frondibus ad lætitiam signandam.

ARG.

O *a* patria, o divum domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum. quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora dei jussu, non unquam credita Teucris.
Nos delubra deum, miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.

a *Exclamatio quæ interposita est movendi affectus gratia.*

Ruit nox tantæ urbi exitium allatura. Trojani dormiunt: Græci interim a Tenedo ad littus navigant. Sinon in urbe equum aperit, descendunt ex eo armati.

ARG.

Pars V.

Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens umbra magna terramque polumque,
Myrmidonumque dolos: fusi per mœnia Teucri
Conticuere: sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia Lunæ
Littora nota petens: flammas cum regia puppis
Extulerat; fatisque deum defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætique cavo se robore *b* promunt
Tisandrus, Sthenelusque duces, & dirus Ulysses,
Demissum lapsi per funem, Athamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus.

b *Al. prodant*

Urbs invaditur: Hector in somnis Æneæ apparet maximis mœstitiæ notis (numerantur octo) longe omnino distans a pristina venustate.

ARG.

Invadunt urbem somno *c* vinoque sepultam.
Cæduntur vigiles, portisque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
Tempus erat, *d* quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divum gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut *e* quondam, aterque cruento

c *Versiculus emphaticus.*
d *Descriptio initii noctis.*
e *Auget hic amplificationem per comparationem.*

Pulvere, perque pedes traiectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis;
Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignes,
Squallentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios. Ultro flens ipse videbar
Compellare virum, *a* & mœstas exponere voces.

a Desiderantis animi significatio.

A R G. *Continet sermo Æneæ ad Hectorem querelas blandissimas amoris desideriique plenas.*

O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?

A R G. *Ad querelas nihil Hector, tantum cum gemitu monet, fuga se subducat captiva jam Troja; feratque secum ad nova domicilia condenda Deos Penates, quos illi in manus tradit.*

Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge nate Dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis *b* habet muros, ruit alto a culmine *c* Troja.
Sat Patriæ, *d* Priamoque datum. si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac *e* defensa fuissent.
Sacra, suosque tibi commendat Troja Penates:
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære:
Magna pererraro statues quæ denique ponto.
Sic ait, & manibus vittas, Vestamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

b Propositio.
c Utile.
d Honestum.
e A majori.

A R G. *Interim luctus undique insonat, qui auditur Æneæ in remota etiam urbis parte; somno excutitur, summa ædium ascendit, horrorem audit, quem exprimit dulci comparatione flammæ incidentis in segetem, & torrentis coaliti subitis imbribus.*

Diverso interea miscentur mœnia luctu:
Et magis, atque magis, (quamquam secreta parentis
Anchisæ domus, arboribusque obtecta recessit)
Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Ascensu supero, atque arrectis auribus asto.
In segetem *f* veluti cum flamma furentibus Austris
Incidit: aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata læta, boumque labores,

f Comparatio humilis.

Præ-

Præcipitesque trahit silvas : stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

Quam infamis Græcorum fides argumentis quinque ostenditur. Æneas arma capit, ut arcem defendat, sed præceps demum ira, optimum putat, hosti occurrere, inter arma occumbere. ARG.

Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
Insidiæ. Jam Deiphobi dedit ampla ruinam
Vulcano superante domus : jam proximus ardet
Ucalegon : Sigæa igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virum, clangorque tubarum,
Arma amens capio, nec sat rationis in armis,
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi : furor iraque mentem
Præcipitant : *a* pulcrumque mori succurrit in armis. *a Epiphonema*

Primus omnium Panthus sacerdos Æneæ occurrit ferens secum Deos : rogatus de re Trojana, exitium jam adesse pronuntiat. ARG.

Ecce autem telis Panthus elapsus Achivum, *Pars VI.*
Panthus Otryades, arcis, Phœbique sacerdos,
Sacra manu, victosque Deos, parvumque nepotem
Ipse trahit : cursuque amens ad littora tendit.
Quo res summa loco Panthu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit.
Venit summa dies, & ineluctabile tempus
Dardaniæ : fuimus Troes, fuit *b* Ilium, & ingens *b Copiose & cum energia Trojæ excidium explicat.*
Gloria Teucrorum. ferus omnia Jupiter Argos
Transtulit : incensa Danai dominantur in urbe.

Summam diem Trojanis adesse dixerat, discriminat jam pericula, & quatuor numerat, quibus summma esse dies ostenditur. ARG.

Arduus armatos mediis in mœnibus adstans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet
Insultans. portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis nunquam venere Mycenis.
Obsedere alii telis angusta viarum
c Oppositi, stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci : vix primi prælia tentant *c Al. oppositis.*
Portarum vigiles, & cæco Marte resistunt.

Proripit se Æneas ad pugnam una cum aliis, qui casu acti obviam, & signate cum Chorœbo, cujus hic præcipua mentio. ARG.

Talibus Otryadæ dictis, & numine Divum

a *Erynnio enim est mordeo, consumo.*
b *Al. annis.*
c *Huic Choræbo fuit desponsata Cassandra.*

In flammas, & in arma feror: quo tristis a Erinnys,
Quo fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor.
Addunt se socios Ripheus, & maximus b armis
Iphitus, oblati per lunam, Hypanisque, Dymasque,
Et lateri agglomerant nostro, juvenisque c Chorœbus
Mygdonides: illis qui ad Trojam forte diebus
Venerat, insano Cassandræ accensus amore:
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierat.

ARG. *Hos hortatur, uti se sequantur ad certam necem, nam salutis nihil sperandum, urbe jam incensa, & a qua Dii abierint.*

d *A rei necessitate, & ab honesto hortatur.*
e *Epiphonema.*

Quos ubi confertos audere in prælia vidi,
Incipio super his. Juvenes d fortissima frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis.
Excessere omnes adytis, arisque relictis,
Dii, quibus imperium hoc steterat: succurritis urbi
Incensæ: moriamur, & in media arma ruamus:
Una salus victis e nullam sperare salutem.

ARG. *Oratio Æneæ juvenes acuit ad furorem; cædunt inde luporum similes, quos ad prædam rapit aut sua, aut prolis fames.*

f *Comparatio*
g *Al. dubiam.*

Sic animis juvenum furor additus: inde lupi f ceu
Raptores atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant siccis: per tela, per hostes
Vadimus, haud g dubium in mortem, mediæq; tenemus
Urbis iter. Nox atra cava circumvolat umbra.

ARG. *Urbs ruit, cædes vagatur tam in victores, quam in victos.*

h *Exclamatio.*
i *Ab affectu Trojæ casum miserabiliorem reddit.*

Quis h cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit lacrymis æquare labores?
Urbs i antiqua ruit multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, & religiosa Deorum
Limina; nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus.
Victoresque cadunt Danai: crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.

ARG. *Androgeos Trojanis fit obviam, Græcos esse putans, errorem sentit, recedit instar viatoris, qui ignarus colubrum in via pressit: sed frustra Græcus: nam armis opprimitur.*

Pri-

Pars VII.

Primus se Danaum, magna comitante caterva,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
Inscius, atque ultro verbis compellat amicis.
Festinate viri. nam quæ sera moratur
Segnities? *a* alii rapiunt incensa feruntque
Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis.
Dixit: & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit medios delapsus in hostes:
Obstupuit: retroque pedem cum voce repressit.
Improvisum *b* aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens: trepidusque repente refugit
Attollentem iras, & cœrula colla tumentem:
Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circumfundimur armis:
Ignarosque loci passim, & formidine captos
Sternimus. aspirat primo fortuna labori.

a *Interpretatio ab exemplo.*

b *Comparatio.*

ARG. *Suadet Trojanis Chorœbus, induantur spoliis hostium interfectorum: induitur ipse, cæteri item illius & sermone, & exemplo.*

Atque hic exultans successu animisque *c* Chorœbus,
O socii, qua prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clypeos, Danaumque insignia nobis
Aptemus. Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. sic fatus: deinde comantem
Androgei galeam, clypeique insigne decorum
Induitur, laterique Argivum accommodat ensem.
Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnisque juventus
Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat.

c *In Chorœbo notat inconsulti animi juvenem, qui prosperis nimium efferatur.*

ARG. *Ea fraude Trojani in hostes grassantur, trucidantq;, ut quemque sors obtulit: sed fœdatur felix inceptum deformi spectaculo Cassandræ.*

Vadimus immisti Danais haud numine nostro:
Multaque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus: multos Danaum dimittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naves, & littora cursu
Fida petunt. pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere Divis.
Ecce *d* trahebatur passis Priameia Virgo
Crinibus a templo Cassandra, adytisque Minervæ
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra:
Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.

d *Nova narratio, quæ ornatus gratia interponitur.*

ARG. *Græcos Trojani invadunt, & princeps omnium Chorœbus, virginem erepturi: sed a suis non agniti telis desuper obruuntur: fit concursus magnus Græcorum adversum*

pauco Trojanos, & utriusque partis conflictus aptissima ventorum comparatione explicatur.

Non tulit hanc speciem furiata mente *a* Chorœbus,
Et sese medium injecit *b* moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur: oriturque miserrima cædes,
Armorum facie, & Grajarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque ereptæ virginis ira
Undique collecti invadunt, acerrimus *c* Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
Adversi rupto *d* ceu quondam turbine venti
Confligunt Zephyrusque, Notusque, & lætus Eois
Eurus equis: strident silvæ: sævitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.

a Amoris impatientis exemplum.
b Al. periturus.
c A facili.
d Comparatio ducta a ventis.

ARG. *Confluunt eodem Græci, qui fusi prius fuerant Trojana fraude: qua detecta, & crescente semper hostium numero, cadunt quinque Trojani principes.*

Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe.
Apparent: primi clypeos, mentitaque tela
Agnoscunt: atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero: primusque Chorœbus
Penelei dextra Divæ *e* armipotentis ad aram
Procumbit. cadit & Ripheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
Diis aliter visum. pereuntque Hypanisque, Dymasque
Confixi a sociis. nec te tua plurima Panthu
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

e Homerus solet cuique rei epitheton addere: hunc Virgilius imitatus, Divam armipotentem vocat:

ARG. *Avertit a se Æneas ignaviæ timorisque suspicionem, tendit ad Regiam, ad quam major & acrior Græcorum pugna.*

Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor, *f* in occasu vestro, nec tela, nec ullas
Vitavisse vices Danaum: & si fata fuissent,
Ut caderem, meruisse manu. divellimur *g* inde
Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & vulnere tardus Ulyssi.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati:
Hic vero ingentem pugnam, ceu cætera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.

f Obtestatio, qua proditionis amovet suspicionem.
g Redit ad narrationem.

ARG. *Oppugnatur, & defenditur regia.*

Hærent parietibus scalæ: postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistris
Protecti objiciunt, *a* prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contra turres, ac tecta domorum
Culmina convellunt. his se, quando ultima cernunt,
Extrema jam in morte, parant defendere telis:
Auratasque *b* trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt. alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has servant agmine denso.

a *Al. prensant.*

b *Pathos à rei pretiosæ perditione.*

ARG.

In eam se Æneas per pseudothyron, quæ erat usus pervius a domo Hectoris ad Priami, quam citissime confert: eo hortatore, & adjutore turris magna in hostes præcipitatur cum ingenti exitio.

Instaurati animi Regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo: infelix qua se, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, & avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis, unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim *c* in præcipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaum solitæ naves, & Achaica castra,
Aggressi ferro circum, qua summa labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimusque: ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu trahit, & Danaum super agmina late
Incidit. ast alii subeunt: nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.

c *Hujus turris meminit & Homerus.*

ARG.

Describitur, & comparatur Pyrrhi ferocitas sævientis ad portam: illum alii comitantur: ipse vero princeps omnium limen rumpit, postes vellit, fenestram in portis aperit.

Vestibulum ante ipsum, primoque in limine Pyrrhus
Exultat telis, & luce coruscus ahena.
Qualis *d* ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis novus exuviis, nitidusque juventa,
Lubrica convolvit sublato pectore terga,
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas, & equorum agitator Achillis
Armiger Automedon: una omnis Scyria *e* pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a cardine vellit
Æratos, jamque excisa trabe, firma cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore fenestram.

d *Comparatio.*

e *Quam Achilles ex Scyro Cycladum duxit.*

ARG. *Apparent interiora Regia: auditur luctus, & clamor fœminarum; Pyrrhi furore, & pulsu arietis janua, postesque concidunt.*

Apparet domus intus, & atria longa patescunt,
Apparent Priami, & veterum penetralia Regum.
Armatosque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu, miseroque tumultu
Miscetur, penitusque cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant. ferit aurea sidera *a* clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæq; *b* tenent postes, atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus. nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre valent: *c* labat ariete crebro
Janua, & emoto *d* procumbunt cardine postes.

a Hyperbole.
b Pathos.
c Labare, verbum est emphaticum.
d Al. emoti.

ARG. *Perfractis jam omnino portis, irruunt in Regiam Danai: horum furor comparatur cum flumine abripiente quicquid est obvium, ac devastante omnia. Ad aras confugit imbellis sexus: concidunt thalami liberorum Priami, postesque Regia superbissimi.*

Pars VIII.

Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant
Immissi Danai, & late loca milite complent.
Non sic, *e* aggeribus ruptis cum spumeus amnis
Exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnes,
Cum stabulis armenta trahit. vidi *f* ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminosq; in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centumq; nurus, Priamumq; per aras
Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat, *g* ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro, spoliisque superbi
Procubuere: tenent Danai qua deficit ignis.

e Comparatio Homerica.
f Late redit a comparatione ad institutum.
g Pathos a loco.

ARG. *Rex ipse, capta urbe, & Regia, armis induitur, moriendi studio. Describitur deinde ara, ad quam Hecuba, & filia confugerant.*

Forsitan & Priami fuerint quæ fata requiras.
Urbis *h* ubi captæ casum, convulsaque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hostem,
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
Ædibus in mediis, nudoque sub ætheris axe
Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra complexa penates.
Hic Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempestate columbæ,
Condensæ, & divum amplexæ simulacra *i* tenebant.

h Nova narrat.
i Al. sedebant.

A R G.

Hecuba Priamum a congressu hostium dehortatur, & aræ applicat.

Ipsum autem sumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit: quæ mens tam dira miserrime conjux
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget: non si ipse meus nunc afforet *a* Hector.
Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnes:
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, & sacra longævum in sede locavit.

a *Increpat Hecuba consilium mariti ab impossibili.*

A R G.

Ante aras, & parentem utrumque, Polites cadit interfectus a Pyrrho, qui eo usque evaserat hostem fugiens.

Ecce *b* autem elapsus Pyrrhi de cæde Polytes,
Unus natorum Priami per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & vacua atria lustrat
Saucius. illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur; jam jamq; manu tenet, & premit hasta.
Ut tandem ante oculos evasit, & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.

b *Nova narratio.*

A R G.

Invehitur Priamus in interfectorem, quem deturpat, reprehenditque a dissimili patris ingenio, bonitate, moribus.

Hic Priamus, quanquam in media jam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis
Dii *c* (si qua est cœlo pietas, quæ talia curet)
Persolvant grates dignas, & præmia reddant
Debita: qui nati coram me cernere lethum
Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.
At non *d* ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo: sed jura fidemque
Supplicis erubuit: corpusque exangue sepulchro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.

c *Obtestatur deos cum increpatione circumstantiæ loci & personæ.*
d *A dissimili.*

A R G.

Priami vocem sequitur teli jactus, sed debilis, ut qui a sene: ridet Pyrrhus omnia, & ad aras Jovis Regem cædit, & occidit.

Sic fatus senior: telumque imbelle sine ictu
Conjecit, rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: referes ergo hæc, & nuncius *e* ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc, morere. Hæc dicens, altaria *f* ad ipsa trementē
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati:
Implicuitque comam læva: dextraque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.

e *Per amarum jocum irridet Priamum jam victum.*
f *Affectus a loci circumstantia.*

Ex-

ARG. *Excitat affectus, movetque commiserationem de nece Priami.*

a Epiphonema, movens commiserationem.

Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam, & prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiæ. Jacet *a* ingens littore truncus:
Avulsumque humeris caput, & sine nomine corpus.

ARG. *Cujus calamitate admonetur de paterna, deque tota domo, præsertim a suis desertus.*

b *Decorum.*

At me *b* tum primum sævus circumstetit horror:
Obstupui: subiit chari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, & parvi casus Iuli.
Respicio, & quæ sit me circum copia, lustro:
Deseruere omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere.

ARG. *Videt Aeneas Helenam, quæ omnium pavida ad aras confugerat: æstuat præ iracundia illam interficere.*

Pars IX.

c *Sequentes xxii. versus quidam ceu non genuinos omittunt.*

d *Facit narrationem probabilem.*

Jamque *c* adeo super unus eram: cum limina Vestæ
Servantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa *d* sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, & deserti conjugis iras
Permetuens, Trojæ, & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.
Exarsere ignes animo: subit ira cadentem
Ulcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.

ARG. *Comparat gloriam Helenæ cum calamitate Trojana, inde deliberat illius cædem; occurrunt argumenta, ut faciat, solvitque.*

e *Argumenta affectus per ironiam.*

Scilicet *e* hæc Spartam incolumis, patriasque Mycenas
Aspiciet? partoque ibit regina triumpho?
Conjugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
Iliadum turba, & Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine littus?

f *Præsumptio, aut occupatio.*

Non ita: namque, etsi *f* nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem;
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas, animumque explesse juvabit
Ultricis flammæ, & cineres satiasse meorum.

ARG.

Fertur cum furore ad cædem: apparet illi Venus cælesti forma spectabilis, quæ natum continet, revocatque ad curam domus.

Talia jactabam, & furiata mente ferebar:
Cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, *a* confessa deam, qualisque videri
Cœlicolis, & quanta solet: dextraque prehensum
Continuit: roseoque hæc insuper addidit ore.
Nate, *b* quis indomitas tantus *c* dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius aspicies, ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? superet conjux ne Creusa,
Ascaniusque puer? quos omnes undique Grajæ
Circum errant acies, &, ni mea cura resistat,
Jam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis.

a *Deorum auxilium.*

b *Al. furor.*

c *Oratio Veneris, qua Aeneam hortatur, ut pietatis magis rationem habeat.*

ARG.

Illustrat mentem nati, eripitq; ab oculis mortalem caliginem, quo sciat, non Helenam & Paridem in noxa esse Trojani excidii, videatque Deos Neptunum, Junonem, Palladem, qui urbem quatiunt, evertunt, diruunt: demum suadet illi fugam, ad quam opem suam pollicetur.

Non tibi Tyndaridis facies *d* invisa Lacænæ,
Culpatusve Paris: *e* verum inclementia divum
Has evertit opes, sternitque a culmine Trojam.
Aspice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
Jussa time, neu præceptis parere recusa)
Hic, ubi disjectas *f* moles, avulsaque saxis
Saxa vides, mistoque undantem pulvere fumum;
Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque a sedibus urbem
Eruit: hic Juno Scæas sævissima portas
Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Jam summas arces Tritonia (respice) Pallas
Insedit, nimbo effulgens, & Gorgone sæva.
Ipse pater Danais animos, viresque secundas
Sufficit: ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe nate fugam, finemque impone labori.
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.

d *Translatio;*

e *Al. Divum venusta repetitione utitur.*

f *Troja tempore belli terræ motu concussa, quod accidere solet maritimis urbibus.*

ARG.

Discedit a filio Venus, videt ille Deorum vultus Trojanis inimicos, ruinamque urbis, quam explicat ruina arboris.

Dixerat: & spissis noctis se condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ
Numina magna deum.

Tum

Tum vero omne mihi visum considere in ignes
a Comparatio. Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti *a* summis antiquam in montibus ornum
Cum ferro accisam, crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim, illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
Vulneribus donec paulatim evicta supremum
Congemuit; traxitque jugis avulsa ruinam.

ARG. *Inter flammas hostesque illæsus demum pervadit ducente Venere: vult patrem inde tollere, negat senex, nam fuga juniorum est.*

Pars X. Descendo: ac ducente Deo flammam inter & hostes
Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.
Ast ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
Antiquasq; domos: genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam *b* producere Troja,
b Decorum. Exiliumque pati. Vos o, quibus integer ævi
Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.

ARG. *Adducit Anchises rationes, quibus nolit fugere.*

Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam,
Has mihi servassent sedes, satis una superque
Vidimus excidia, & captæ superavimus urbi.
Sic, o sic positum affati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam: miserebitur hostis,
Exuviasque petet. Facilis jactura sepulchri est.
c Comprobatio. Jampridem *c* invisus divis, & inutilis annos
Demoror, ex quo me divum pater, atque hominum rex
Fulminis *d* afflavit ventis, & contigit igni.

d Propter concubitum Veneris fulmine tactus est Anchises.

ARG. *Nihil suorum aut precibus, aut lacrymis concedens hæret in pervicacia, quam Æneas conatur pervincere, partim dejectis argumentis illius, partim objectis dirioribus.*

Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contra effusi lacrymis, conjuxque Creusa,
Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet:
Abnegat: inceptoque, & sedibus hæret in iisdem.
Rursus in arma feror, mortemq; miserrimus opto.
Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
e Decorum servat, increpatque parentem ab inhonesto. Me ne efferre pedem, genitor, *e* te posse relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui;
Et sedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Teque, tuosque juvat: patet isti janua letho.

Jam-

Jamque aderit multo Priami de sanguine *a* Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.

a *Ab exemplo.*

Cum nihil adhuc proficiat, querelas ad matrem jactat, furit, armatur, rapitur ad bellum.

A R G.

Hoc erat, alma *b* parens, quod me per tela, per ignes
Eripis? ut mediis hostem in penetralibus, utque
Ascaniumque, patremque meum, juxtaque *c* Creusam
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma viri ferte arma: vocat lux ultima victos:
Reddite me Danais: sinite, instaurata revisam
Prælia. *d* Nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hic ferro accingor rursus: clypeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.

b *Aversio ad Venerem.*
c *Solatium.*
d *Al. nusquã.*

Obsistit conjux, pedes complectitur, hæret in limine, patri natum objicit, urget rationibus: in harum rerum medio flamma divinitus incidit Ascanii in caput, quæ nullo nocumento comas pererrat, lumine se molliter vibrante.

A R G.

Ecce autem complexa pedes in limine *e* conjux
Hærebat, parvumque patri tendebat Iulum.
Si periturus abis, & nos rape in *f* omnia tecum:
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
Cui pater, & conjux, quondam tua dicta, relinquor?
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cum subitum, dictuque oritur mirabile *g* monstrum.
Namque manus inter, mœstorumque ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia *h* molles
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere; & sanctos restinguere fontibus ignes.

e *Affectus uxoris.*
f *Decorum.*
g *Prodigium hoc significat regem fore Ascanium.*
h *Al. molli.*

Ad felix omen Anchises exhilaratur, petitque a Jove, ut illud firmet: annuit Jupiter, firmatque & lævo tonitru, & face coruscantis cometæ, quo futura Æneæ præsignantur.

A R G.

At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit:
Jupiter *i* omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos: hoc tantum: &, si pietate meremur,
Da deinde auxilium Pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit *k* lævum: & de cœlo lapsa per umbras
Stella *l* facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram se condere silva,

i *Superstitiosa Anchisæ petitio.*
k *Sinistra tonitrua prospera erant.*
l *Fortassis hic alludit ad Cometam Julii Cæsaris.*

Si-

Signantemque vias: tum longo limite sulcus
Dat lucem, & late circum loca sulphure fumant.

ARG. *Credit omnino, & filio se comitem parat.*

a Al. aras.

Hic vero victus genitor se tollit ad *a* auras,
Affaturque Deos, & sanctum sidus adorat.
Jam jam nulla mora est, sequor, & qua ducitis, adsum.
Dii patrii servate domum, servate nepotem.
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troja est.
Cedo equidem: nec nate tibi comes ire recuso.

ARG. *Aeneas fugam ita disponit, ut illa & facilior sit, & occultior hostibus.*

b Exemplum pietatis.

c Descriptiones temporum & locorum videntur aliquid evidentiæ addere orationibus.

Dixerat ille: & jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiusque æstus incendia volvunt.
Ergo age, chare *b* pater, cervici imponere nostræ:
Ipse subibo humeris; nec me labor iste gravabit.
Quo res cumque cadent, unum & commune periclum,
Una salus ambobus erit: mihi parvus Iulus
Sit comes, & longe servet vestigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite vestris.
Est urbe *c* egressis tumulus, templumque vetustum
Desertæ Cereris, juxtaque antiqua cupressus,
Relligione patrum multos servata per annos.
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu genitor cape sacra manu, Patriosque Penates:
Me, bello e tanto digressum, & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.

ARG. *Fugit tandem, patre sublato in humeros, filio manui inhærente, conjuge sequente vestigia: fugæ comes est pavor.*

Pars XI.

d Decorum.

e Fortis est non pertimescere, Pii sic propter periculum.

f Amovet suspicionem negligentiæ.

Hæc fatus, latos humeros, subjectaque colla
Veste super, fulvique insternor pelle leonis:
Succedoque *d* oneri: dextræ se parvus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis:
Pone subit conjux, ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, *e* neque adverso glomerati ex agmine Graji,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.
Jamque propinquabam portis, omnemque videbar
Evasisse viam: subito cum creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
Prospiciens; *f* Nate, exclamat, fuge, nate, propinquant:
Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.

Amit-

Amittit in fuga uxorem Creusam; tota oratio excusationem facti continet. A R G.

Hic mihi, nescio quod, trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem: namque, avia cursu
Dum sequor, & nota excedo regione viarum:
Heu misero conjux fatone erepta *a* Creusa
Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum, nec post oculis est reddita nostris.
Nec prius amissam respexi, animumque reflexi,
Quam tumulum antiquæ Cereris, sedemq; *b* sacratam
Venimus: hic demum collectis omnibus una
Defuit: & comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumq; Deorumque?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?

a Conjugem describit amissam.

b Pathos.

Redit solus ad pericula eam quæsiturus, atque obiter multa narrat de Trojana clade sibi oculis perlustrata. A R G.

Ascanium, Anchisemque patrem, Teucrosque Penates
Commendo sociis, & curva valle recondo.
Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus *c* armis.
Stat casus renovare omnes, omnemque reverti
Per Trojam, & rursus caput objectare periclis.
Principio muros, obscuraque limina portæ,
Qua gressum extuleram, repeto: & vestigia retro
Observata sequor per noctem, & lumine lustro.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero: irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur, exuperant flammæ, furit æstus ad auras.
Procedo ad Priami sedes, arcemque reviso.
Et jam porticibus vacuis Junonis asylo,
Custodes lecti Phœnix, & dirus Ulysses
Prædam asservabant: huc undique Troja gaza
Incensis erepta adytis, mensæque Deorum,
Crateresque auro solidi, captivaque vestis
Congeritur. pueri, & pavidæ longo ordine matres
Stant circum.

c Exemplum amoris conjugalis.

Inclamat sæpe uxorem; adest illius umbra: ipse horret, illa loquitur. A R G.

Ausus quin etiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias: mœstusque Creusam,
Nequicquam ingeminans, iterumq; iterumq; vocavi.
Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti
Infelix simulacrum, atque ipsius umbra Creusæ
Visa mihi ante oculos, & nota major imago.

Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit:
Tum sic affari, & curas his demere dictis.

ARG. *Aperit se voluntate Deorum raptam: viro labores prædicit, deinde futuras felicitates: redit iterum ad se, & cælo a Cybele detineri affirmat, conjugi demum natum commendat.*

a Objurgatio. Quid *a* tantum insano juvat indulgere labori,
O dulcis conjux? non hæc sine numine Divum
b Ratio. Eveniunt: *b* nec te hinc comitem asportare Creusam
Fas: haud ille sinit superi Regnator Olympi.
c Vaticinia. Longa tibi *c* exilia, & vastum maris æquor arandum,
Ad terram Hesperiam venies: ubi Lydius, arva
Inter opima virum, leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque, & regia conjux
Parta tibi. lacrymas dilectæ pelle Creusæ.
Non ego Myrmidonum sedes, Dolopumve superbas
Aspiciam, aut Grajis servitum matribus ibo,
Dardanis, & Divæ Veneris nurus.
Sed me magna Deum genitrix his detinet oris.
d Mortua innuit se terra detineri. Jamque vale, *d* & nati serva communis amorem.

ARG. *His dictis abit: illam Æneas, cum velit, complecti non potest. Redit deinde ad suos, ubi plures confluxisse invenit paratos se ducem sequi: demum luce albescente, deploratis jam rebus Trojæ, eadem, qua prius pietate, patre humeris sublato, ad montem Idam cum omnibus contendit.*

Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem, & multa volentem
Dicere deseruit, tenuesque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
e Spiritus descriptio. Par *e* levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumpta nocte reviso.
Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio, admirans numerum, matresque, virosque,
Collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenere, animis, opibusque parati,
In quascunque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem: Danaique obsessa tenebant
Limina portarum: nec spes opis ulla dabatur:
Cessi, & sublato montem genitore petivi.

Finis Secundi Libri Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

Liber Tertius.

ARGUMENTUM.

EVersa Troja, Aeneas navigat, constructa classe, ad Antandrum Idæ, assumpto secum patre, nato, sociis, Diis: navigat vero primum in Thraciam, ibi urbem condit, & a se nominat. Narrantur hoc loci, quæ pertinent ad Polydorum filium Priami. Solvit inde in Delon insulam, ubi Anii Regis & sacerdotis comitas erga Trojanos narratur; & oraculum, quo Aeneas jubetur à Phœbo repetere solum antiquæ originis: Putat Anchises ex conjectura innui Cretam, in eam itur; urbs conditur, putatur errorum finis advenisse; sed subito immissa pestis omnia pessundat. Volunt Trojani Delon redire ad repetenda oracula, sed Penates iter impediunt, docentque in somnis Aeneam, mentemque oraculi explicant, aperiuntque, Trojanos ad Italiam revocandos. Refert Dux omnia ad patrem: Capitur Italiæ consilium; solvunt e Creta, deferuntur tempestate ad insulas Strophadas, ubi erant Harpyæ. Ibi occasione interfectorum boum adsunt illæ in vindictam, geritur bellum novum inter illas & Trojanos. Exitus fuit oraculum deforme: solvunt inde raptim, incerti quo eant. Græcorum insulas, Ulyssis imprimis, vident, detestantur, fugiunt. Adveniunt Epirum, faciunt ibi sacra & ludos, agitant annum integrum, appellunt inde Buthrotum, audiunt ibi regnare Helenum Pria-

mi filium, junctum matrimonio cum Andromacha defuncti Hectoris conjuge. Hanc primo vident libantem ad tumulum Hectoris. Exit deinde Helenus, Trojanos ad urbem ducit, & excipit convivio. Fiunt moræ Buthroti, ubi Helenus prædicit Aeneæ longitudinem viarum, maris errores, pericula ante adventum in Italiam, omen suis albæ, qua inventa finis etiam viarum aderit. Docet illum quapiam de sacris; præterea viam, quæ tenenda inter Scyllam & Charybdin; monet ut placet Junonem, ut adeat Sibyllam, quæ Italici belli aperiet principium, & exitum. Finito vaticinio tam ipse Helenus quam Andromache Aeneam, Anchisem, Ascanium ornant magnis muneribus. Fit demum discessio cum lacrymis: vident in cursu navigationis Italiam, salutant illam lætabundi, libat Anchises Diis, appellunt ad portum, sumunt omen a visis equis, precantur Palladem, sacra faciunt Junoni, solvunt inde, atque ita prænavigant, ut abstineant a Scylla, & Charybdi, appellitque classis per imprudentiam ad portum Cyclopum. Describitur Aetna mons, ejusque incendium, & incendii causa fabulosa. Albente die fit Trojanis in portu obviam Græcus homo Achæmenides, sordibus & squallore obsitus, aperit illis successum suum, inter quos sermones Polyphemus apparet, cujus deformitas describitur. Fugiunt Trojani, leguntur loca plurima circumita Sicilia, donec perventum ad Drepanum, ubi Anchises moritur, & imponitur libro finis.

ARGUMENTUM.

Eversa jam & fumante Troja, Aeneas Deorum auguriis, exstructa prius ad Antandrum & Idam classe, & contracta manu exulum, æstate prima a patria solvit, una secum sociis, & nato assumpto, tum etiam Penatibus, & Diis Magnis.

Pars I.
a Transitio. Commiseratio-nem movet ab effectu.

Postquam res *a* Asiæ, Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium,

Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja:
Diversa exilia, & desertas quærere terras
Auguriis agimur Divum. classemque sub ipsa
Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ:
Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur.
Contrahimusque viros: vix prima inceperat æstas,
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat:
Littora tum patriæ lacrymans, portusque relinquo,
Et campos ubi Troja fuit. feror exul in altum
Cum sociis, natoque, Penatibus, & magnis Diis.

Navigat primo in Thraciam, urbem condit, a se nominat, sacra facit parum prospera. ARG.

Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo:
Hospitium antiquum Trojæ, sociique Penates,
Dum fortuna fuit. feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis:
Aeneadasque *a* meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ Matri, Divisque ferebam
Auspicibus cœptorum operum: superoque nitentem
Cœlicolum regi mactabam in littore taurum.

a *Est enim oppidum in Thracia, Aeneadæ nomine.*

Cum verbenas colligit ornandis sacris, guttæ sanguinis ex radicibus fluunt semel, & iterum; inde Aeneæ timor. ARG.

Forte fuit juxtà tumulus, quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi, viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras;
Horrendum, *b* & dictu video mirabile monstrum.
Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
Et terram tabo maculant: mihi frigidus *c* horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus & alterius lentum convellere vimen
Insequor, & causas penitus tentare latentes:
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis.

b *Prodigium horrendum.*

c *Natura timoris.*

Nymphas adorat, putans læsisse, & Gradivum Thracum Deum. Convellit tertio, ac tum vox ex tumulo auditur, indicans ibi Polydorum sepultum. ARG.

Multa movens animo, Nymphas venerabar agrestes,
Gradivumque *d* patrem, Geticis qui præsidet arvis,
Rite secundarent visus, omenque levarent.
Tertia sed postquam majore hastilia nixu
Aggredior, genibusque adversæ obluctor arenæ;
Eloquar? an sileam? gemitus lacrymabilis imo

d *Gradivus a grassando.*

Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures:
a Conquestus de sepulchro Polydori. Quid miserum *a* Ænea laceras? jam parce sepulto,
Parce pias scelerare manus. non me tibi Troja
Externum tulit: haud cruor hic de stipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum:
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum seges, & jaculis increvit acutis.

ARG. *Timet, & obstupescit Æneas: atque ex occasione narrat Polydori historiam, Polymestoris perfidiam, auri potentiam: demum rem ad Proceres, & patrem refert.*

Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio Regi: cum jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrum, & fortuna recessit,
Res Agamemnonias, victriciaque arma secutus,
b Impietas jura hospitalitatis fregit. Fas *b* omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. quid *c* non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames? postquam pavor ossa reliquit,
c Epiphonema. Delectos populi ad proceres, primumque parentem
Monstra Deum refero: & quæ sit sententia posco.

ARG. *Censent omnes inde abeundum, prius tamen Polydori justa celebrantur. Describitur apparatus horum sacrorum: fiunt inferiæ, anima conditur; quibus peractis, solvunt e portu.*

Omnibus idem animus scelerata excedere terra,
Linquere pollutum hospitium, & dare classibus Austros.
Ergo instauramus Polydoro funus, & ingens
d Mos expiandorum manium insuneratis. Aggeritur *d* tumulo tellus. Stant manibus aræ
Cæruleis mœstæ vittis, atraque *e* cupresso:
e Cupressus mortis symbolum. Et circum Iliades crinem de more solutæ.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras: animumque sepulcro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.
Inde ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auster in altum,
Deducunt socii naves, & littora complent.
Provehimur portu: terræque urbesque recedunt.

ARG. *Præmissa Deli chorographia, scribitur Æneæ in eam adventus: Anii Regis, & sacerdotis comitas erga Trojanos.*

Pars II.

f Deli descriptio. Sacra mari colitur medio gratissima *f* tellus
Nereidum matri, & Neptuno Ægæo:
Quam pius Arcitenens oras & littora circum

Er-

Errantem, Mycone celsa, Gyaroque revinxit:
Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.
Huc feror: hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit: egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbiq; sacerdos,
Vittis, & sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit, veterem Anchisen agnoscit amicum:
Jungimus *a* hospitio dextras, & tecta subimus.

a Hospitalitas & amicitia.

ARG.

Adoratio & preces Æneæ ad Apollinem Delium ex ritu vetere.

Templa Dei saxo *b* venerabar structa vetusto:
Da propriam Thymbræ domum, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem: serva altera Trojæ
Pergama, relliquias Danaum, atque immitis Achilli.
Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
Da pater augurium, atque animis illabere nostris.

b Religio Æneæ.

ARG.

Fit tremor terræ ante oraculum, pavent Trojani, & procumbunt: auditur vox Phœbi admonentis, repetendum solum antiquæ originis, ubi regnaturi Æneæ posteri.

Vix ea fatus eram, tremere *c* omnia visa repente,
Liminaque, laurusque Dei: totusque moveri
Mons circum, & mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, & vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

c Alludit ad timorem eorum, qui lauri foliis comestis vaticinabantur.

ARG.

Exultant omnes ad vocem Phœbi. Anchises oraculum de Creta capit deceptus & Teucri incunabulis, quæ in ea insula, & terræ ejus ubertate: persuadetque illuc transmittendum.

Hæc Phœbus: mistoque ingens exorta tumultu
Lætitia: & cuncti, quæ sint ea mœnia, quærunt:
Quo Phœbus vocet errantes, jubeatque reverti.
Tum genitor veterum volvens monimenta virorum,
Audite, o proceres, ait, & spes discite vestras.
Creta *d* Jovis magni medio jacet insula ponto:
Mons *e* Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima Regna:
Maximus unde pater (si rite audita recordor)
Teucrus Rhœteas primum est advectus ad oras:
Optavitque locum Regno. nondum Ilium, & arces
Pergameæ steterant: habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix *f* Cybele, Corybantiaque æra,

d Oraculum falso interpretatur Anchises.
e Narratio.
f Cybele a rotunditate, quæ terram denotat.

Idæumque nemus: hinc fida silentia sacris:
Et juncti currum Dominæ subiere leones.
Ergo agite, & divum ducunt qua jussa, sequamur.
Placemus ventos, & Gnossia Regna petamus:
Nec longo distant cursu: modo Jupiter adsit,
Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.

ARG. *Fiunt sacra ante cursum, ad quem etiam accensi milites fama pulsi e Creta Idomenei: ergo solvunt e Delo, legunt Cycladas, perveniunt ad Cretam:*

Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
Nigram hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulsum Regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque littora *a* Cretæ
Hoste, vacare domos, sedesque adstare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus:
Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donysam,
Olearon, niveamque Paron, sparsasque per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta concita *b* terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur socii, Cretam, proavosque petamus.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes,
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.

a *Occasionem recenset vacantis regni Cretici, verisimiliorem narrationem reddens.*
b *Al. remis.*

ARG. *Vix in ea pedem posuerant, cum urbem construunt, quam vocant Pergamum, naves subducunt, operantur sacris, accipiunt jura ab Duce: sed subito immissa pestis homines & agros affligit.*

Ergo avidus muros optatæ molior urbis:
Pergameamque voco: & lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Jamque *c* fere sicco subductæ littore puppes,
Connubiis, arvisque novis operata juventus,
Jura domosque dabam: subito cum tabida *d* membris,
Corrupto cœli tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues, & lethifer annus.
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora, tum steriles *e* exurere Syrius agros;
Ardebant herbæ, & victum seges ægra negabat.

c *Periphrases poeticæ.*
d *Pestis descriptio.*
e *Fames post pestem.*

ARG. *Vult Anchises ad oraculum Deli redire, Phœbum consulturus: Penates apparent dormienti Æneæ.*

Rursus ad *f* oraclum Ortygiæ Phœbumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari;
Quem fessis finem rebus ferat, unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quo vertere cursus.
Nox *g* erat, & terris animalia somnus habebat:

f *Apolline enim irato, pestis credebatur esse.*
g *A temporis definitione.*

Effi-

Effigies sacræ Divum, Phrygiique *a* Penates,
Quos mecum e Troja, mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos astare jacentis
In somnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras.
Tum sic affari, & curas his demere dictis.

a Penates edocent in somnis Æneam, quo tendat.

A R G.

Commemoratis prius officiis suis in Æneam, atque spe futuri imperii, oraculi mentem explicant, aperiuntque Trojanos ad Italiam revocandos, quæ & uberrimi soli, & Dardani patria.

Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit: & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti,
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor;
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus. tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ sedes: non hæc tibi littora suasit
Delius, aut Cretæ jussit considere Apollo.
Est *b* locus, Hesperiam Graji cognomine dicunt;
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
Oenotrii coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Hæ nobis propriæ sedes: hinc *c* Dardanus ortus,
Jasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Coritum, terrasque require
Ausonias: Dictæa negat tibi Jupiter arva.

b A loco.

c Frater Dardani, quem cum occidisset, primum in Cretam, deinde ad Phrygiam pervenit.

A R G.

Affirmat serio Aeneas quæ viderat; sacrum perficit; refert omnia ad patrem, qui se male oraculum intellexisse ex locorum & parentum errore animadvertit: repetitque in memoriam, quæ ipse olim de Italia a Cassandra audierit, cui nulla tunc fides.

Talibus attonitus visis, ac voce Deorum,
(Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus,
Velatasque comas, præsentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis. perfecto lætus honore
Anchisen *d* facio certum, remque ordine pando.
Agnovit prolem ambiguam, geminosque parentes;
Seque novo veterum deceptum errore locorum:
Tum memorat: Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
(Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala *e* Regna vocare)

d Aeneas patri visa narrat.

e Jubet Italiam petere.

Sed

Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Credamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait: & cuncti dictis paremus ovantes.

ARG. *Solvunt e Creta, patiuntur per dies tres tempestatem fœdam, qua avertuntur a cursu Italiæ: quarto demum die terram e longinquo cernunt, quo cursum dirigunt, usi tantum remis, velisque complicatis.*

Pars III.

a Navis periphrasis.
b Tempestatis descriptio.

Hanc quoque deserimus sedem: paucisque relictis
Vela *a* damus, vastumque cava trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates: nec jam amplius ullæ
Apparent terræ: cœlum *b* undique, & undique pontus:
Tum mihi cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hiememq; ferens, & inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaque surgunt
Aequora, dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi: & nox humida cœlum
Abstulit: ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem noctemque negat discernere cœlo,
Nec meminisse viæ media Palinurus in unda.
Tres adeo incertos cæca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt: remis insurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.

ARG. *Tempestate defer untur ad Strophadas Insulas in mari Jonio, quas Harpyæ habitant, ex quo coactæ sunt relinquere mensas Phinei: in reliqua parte habetur illarum descriptio.*

c In Strophadas pervenit.
d Fabula Harpyarum.

Servatum ex undis *c* Strophadum me littora primum
Accipiunt: Strophades Grajo stant nomine dictæ
Insulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyiæque *d* colunt aliæ, Phineia postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum: nec sævior ulla
Pestis & ira Deum Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies, uncæque manus, & pallida semper
Ora fame.

ARG. *[f] Ut pedem Trojani ponunt in insulis, boves sacros, caprasque interficiunt, parant epulas, adsunt Harpyæ, dapes diripiunt, fundunt proluviem ventris: auditur illarum stridor, sentitur odor gravis.*

Huc ubi delati portus intravimus, ecce

Læta

Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenumque genus nullo custode per herbam:
Irruimus ferro: & divos, ipsumque vocamus
In prædam partemque a Jovem. tum littore curvo
Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subitæ horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyjæ, & magnis quatiunt b clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo. tum vox tetrum dira inter odorem.

a *Dabantur enim Jovi prædarum decimæ.*
b *Al. plangoribus.*

ARG.

Secedunt Trojani ad locum tutum, ut tuto edant: sed neque Harpyias fallunt: deliberant bello confligere, parantur gladii, scuta: adsunt illæ, signum editur, invaditur, sed recedunt tutæ relictis iisdem fœditatis vestigiis.

Rursum in secessu longo, sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum, atque horrentibus umbris
Instruimus c mensas, arisque reponimus ignem.
Rursum ex diverso cœli, cæcisque latebris,
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis:
Polluit ore dapes. sociis tunc arma capessant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus, ac jussi, faciunt: tectosque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapsæ sonitum per curva dedere
Littora: dat signum specula d Misenus ab alta
Ære cavo. invadunt socii, & nova prælia tentant,
Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres:
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt: celerique fuga sub sidera lapsæ
Semesam prædam, & vestigia fœda relinquunt.

c *Veteres quoties epulabantur, libabant laribus.*
d *Misenus cecinit classicum.*

ARG.

Vaticinatur Celæno, fore ut Trojani ad Italiam perveniant, sed prius, quam urbem condant, eo famis adigantur, ut mensas quoque absumant: his dictis abit.

Una in præcelsa consedit rupe Celæno
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem.
Bellum e etiam pro cæde boum, stratisque juvencis
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis?
Et patrio insontes Harpyjas pellere regno?
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo Pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit.
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames, nostræque injuria cædis
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in silvam pennis ablata refugit.

e *Vaticinium Harpyiæ dirum & amarum.*

ARG. *Pavent Trojani, precibus rem gerunt, non armis: Anchises imprimis manus tollit, Diis sacra indicit, & supplicat. Solvunt raptim, incerti quo eant. Græcorum insulas, Ulyssis imprimis, vident, detestantur, fugiunt.*

At sociis subita gelidus formidine sanguis
Diriguit: cecidere animi: nec jam amplius armis,
Sed votis precibusque jubent exposcere pacem:
Sive Deæ, seu sint diræ, obscœnæque volucres.
Et pater Anchises passis de littore palmis,
Numina magna vocat, meritosque indicit honores.
Dii prohibete minas, Dii talem avertite casum,
Et placidi servate pios. tum littore funem
Diripere, excussosque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: fugimus spumantibus undis,
Quo cursum, ventusque, gubernatorque vocabant.
Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, & Neritos ardua saxis.
Effugimus Ithacæ scopulos, Laertia Regna,
Et terram altricem sævi exsecramur *a* Ulyssis.

a Insulæ sunt sub imperio Ulyssis.

ARG. *Adveniunt Epirum, ubi mons Leucates, ad quem Actium, & templum Apollinis, perficiunt sacra indicta prius in Strophadibus. agitant ibi annum integrum, erigit Æneas trophæum armorum cum superbo titulo.*

Pars IV.

Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, & parvæ succedimus urbi.
Anchora de prora jacitur, stant littore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras,
Actiaque *b* Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii: juvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hiems Aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clypeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, & rem carmine signo.
Æneas hæc de Danais victoribus arma.

b Alludit ad ludos Actiacos institutos ab Augusto Cæsare devicto Antonio ad Actium, in honorem Apollinis.

ARG. *Solvunt inde, Buthrotum appellunt, ubi audiunt Helenum Priami filium Regem esse in parte Epiri, ducta in matrimonium Andromache Hectoris vidua: expavescunt ad nuntium, ardent scire, eo contendunt.*

Linquere tum portus jubeo, & considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus aerias Phæacum abscondimus arces:
Littoraque Epiri legimus, portuque subimus

Chaonio, & celsam Buthroti ascendimus urbem,
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamidem Helenum Grajas regnare per urbes,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi, sceptrisque potitum,
Et patrio *a* Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miroque incensum pectus amore
Compellare virum, & casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes, & littora linquens.

a Ex Thebis Lydiis erat Andromache.

ARG.

Inveniunt Andromachen libantem inferias ad tumulum Hectoris, quæ visis Trojanis stupet, terretur, riget, labitur.

Sollemnes tum forte dapes, & tristia dona
Ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
Libabat cineri Andromache: manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,
Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.
Ut me conspexit venientem, & Troja circum
Arma amens *b* vidit: magnis exterrita monstris,
Diriguit visu in medio, calor ossa reliquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur,

b Subditi eventus.

ARG.

Jam ut loqui potuit, rogat, vivatnè Æneas, an ipsa defuncti simulacrum videat, in quod inclinans, quærit de Hectore. Respondet ille, vivum se esse: rogatque vicissim de pristina ejus felicitate, deque præsenti rerum statu. Indicat illa suam infelicitatem ex comparatione felicioris Polyxenæ.

Verane te facies, verus mihi nuntius affers
Nate Deæ? *c* vivisne? aut si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit: lacrymasque effudit, & omnem
Implevit clamore locum. vix pauca furenti
Subjicio, & raris turbatus vocibus hisco.
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita, nam vera vides.
Heu quis te casus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna satis fortuna revisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?
Dejecit vultum, & demissa voce locuta est.
O felix *d* una ante alias Priameia virgo,
Hostilem ad tumulum *e* Trojæ sub mœnibus altis
Jussa mori: quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile.

c Pathos:

d Oratio affectuosa, quam ducit ab exemplo, simul casum suum explicans.

e Pyrrhus patrem suum pro deo colebat.

ARG.

Narrat deinde nuptias suas cum Pyrrho, repudium, Pyrrhi mortem, nuptias cum Heleno, hujus regnum: denique multa de Ascanio rogat.

Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbum

Scr-

Servitio enixæ tulimus: qui deinde secutus
Ledæam Hermionem, Lacedæmoniosque Hymenæos,
Me famulam famuloque Heleno transmisit habendam.
Ast illum ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & scelerum furiis agitatus Orestes,
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras:
Morte Neoptolemi Regnorum reddita cessit
Pars Heleno; qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano à Chaone dixit:
Pergamaque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
a Perissologia: Sed *a* tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum nostris Deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superatne, & vescitur aura?
Quem tibi jam Troja.
b Muliebris cura. Ecquæ jam puero est amissæ cura *b* parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?

ARG. *In fletus desinit. exit Helenus, Trojanos ad urbem ducit: convivio excipit. Tempus est navigandi aptum.*

Talia fundebat lacrymans, longosque ciebat
Incassum fletus: cum sese a mœnibus Heros
c Helenus Trojanos in hospitium ducit. Priamides Helenus multis *c* comitantibus affert:
Agnoscitque suos, lætusque ad mœnia ducit,
Et multum lacrymas verba inter singula fundit.
Procedo: & parvam Trojam, simulataque magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scææque amplector limina portæ.
Nec non & Teucri socia simul urbe fruuntur.
Illos porticibus Rex accipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.
Jamque dies alterque dies processit: & auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro:
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso.

ARG. *Sciscitatur. Æneas Helenum de cursu in Italiam, Harpyiæ prodigio territus.*

d Ab Heleno Aeneas petit consilium. Trojugena *d* interpres Divum, qui Numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis,
e Al. omnia. Et volucrum linguas, & præpetis *e* omina pennæ,
Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
Relligio, & cuncti suaserunt Numine divi
Italiam petere, & terras tentare repostas:
Sola novum, dictuque nefas Harpyja Celæno
f Prodigium in malam partem sumitur. Prodigium *f* canit, & tristes denuntiat iras,
Obscœnamque famem) quæ prima pericula vito:
Quidve sequens tantos possim superare labores.

Sa-

ARG. *Sacerdos juvencos cædit, solutis vittis, Æneæ ducto ad finem oraculi, se ad longam futurorum narrationem accingit.*

Hic Helenus, cæsis primum de more *a* juvencis,
Exorat pacem Divum: vittasque resolvit
Sacrati capitis: meque ad tua limina Phœbe
Ipse manu multo suspensum numine ducit:
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos:
Nate Dea *b* (nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata Deum Rex
Sortitur, volvitque vices, is vertitur ordo)
Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Juno.

a *Sacra.*

b *Helenus præmonet Æneam de omnibus.*

ARG. *Prædicit longitudinem viarum, maris errores, & pericula ante adventum in Italiam: suis albæ omen, quæ inventa, finis etiam viarum aderit.*

Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinosque ignare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in unda:
Et salis Ausonii lustrandum navibus æquor:
Infernique lacus: Ææque insula Circes,
Quam tuta possis urbem componere terra.
Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam,
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati:
Is *c* locus urbis erit, requies ea certa laborum.

c *Alba origo.*

ARG. *Tria deinde monet: ne horrescat famem Harpyjarum; Græcas urbes effugiat, Locros, Salentinos, Petiliam: inter sacra caput tegat, qui ritus futurus posteris.*

Nec tu mensarum morsus horresce futuros,
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: *d* cuncta malis habitantur mœnia Grajis.
Hic & Naritii posuerunt mœnia Locri:
Et Salentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro.
Quin ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis *e* aris jam vota in littore solves,
Purpureo velare comas adopertus amictu:
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum

d *Docet Italiæ partem versus Græciam vitandam.*

e *Peregrina sacra, sacravit enim Æneas patrio ritu.*

Ho-

Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in religione nepotes.

ARG. *Loquitur jam de cursu, qui tenendus Aeneae: docet, ubi flectenda via ad laevam, ac tota Sicilia circum-unda; cujus rei occasione narrat, Siciliam olim Italiae cohaesisse, mox avulsam maris impetu inundante.*

Ast, ubi digressum Siculae te admoverit orae
Ventus, & angusti rarescent claustra Pelori:
Laeva tibi tellus, & longo laeva petantur
Aequora circuitu: dextrum fuge littus, & undas.
Haec loca vi quondam, & vasta convulsa ruina
(Tantum *a* aevi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit: arvaque & urbes
Littore diductas angusto interluit aestu.

a *Epiphonema.*

ARG. *Sequitur descriptio Scyllae & Charybdis ore Heleni.*

Dextrum Scylla latus, laevum *b* implacata *c* Charybdis
Obsidet: atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, & sidera verberat unda.
At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris
Ora exertantem, & naves in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema immani corpore *d* pistris,
Delphinum caudas utero commissa luporum.
Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & caeruleis canibus resonantia saxa.

b *Al. implicata.*
c *Monstra explicat Scyllae & Charybdis.*
d *Al. Pristis.*

ARG. *Monet etiam, ut Junonem placet, Trojanis adversum Numen.*

Praeterea, si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris implet Apollo:
Unum illud tibi Nate Dea, praeque omnibus unum
Praedicam: & repetens iterumque iterumque monebo,
Junonis magnae primum prece Numen adora:
Junoni cane vota libens: dominamque potentem
Supplicibus supera *e* donis, sic denique victor
Trinacria fines Italos mittere relicta.

e *Al. votis.*

ARG. *Ut Cumas veniat, Sibyllam adeat (cujus obiter in canendo ratio describitur) oraculum ab ea petat, quae Italiam, bellique Italici aperiet principium, exitumque.*

Huc

Huc ubi delatus Cumæam accesseris urbem,
Divinosque lacus, & Averna sonantia silvis,
Insanam vatem aspicies, quæ rupe sub ima
Fata canit, *a* foliisque notas, & nomina mandat; *a Folia Sibyllæ.*
Quæcunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit *b* in numerum, atque antro seclusa relinquit: *b Vaticinia carmine Heroico complectebantur.*
Illa manent immota locis: neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit janua frondes,
Nunquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat:
Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti;
Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus implere secundos:
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas:
Ipsa canat, vocemque volens, atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quocunque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet, cursusque dabit venerata *c* secundos. *c Al. sacerdos;*
Hæc *d* sunt, quæ nostra liceat te voce moneri. *d Epilogus.*
Vade *e* age, & ingentem factis fer ad æthera Trojam. *e Hortatio.*

ARG.

Vaticinio finito Helenus magnis muneribus exornat Æneam, Anchisem, classem totam.

Quæ postquam vates sic ore effatus amico est;
Dona dehinc auro gravia, sectoque elephanto
Imperat ad naves ferri: stipatque carinis
Ingens argentum, Dodonæosque lebetas,
Loricam consertam hamis, auroque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristasque comantes,
Arma Neoptolemi. sunt & sua dona parenti.
Addit equos, additque duces.
Remigium supplet, socios simul instruit armis.

ARG.

Jubet Anchises classem ad cursum comparari, ad quem sermonem dirigit Helenus, multisque extollit, a conjugio Veneris, a Deorum cura, a pietate nati, hortatur demum ad capessendam Italiam.

Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore.
Conjugio Anchisa Veneris dignate superbo,
Cura Deum, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi *f* Ausoniæ tellus, hanc arripe velis: *f Demonstratio.*
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est.
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, *g* ait, o felix nati pietate. quid ultra *g Valedictio.*
Provehor? & fando surgentes demoror Austros?

ARG. *Affert Andromache dona Ascanio, quem cum videt, subit imago Astyanactis filii cum grata animi & sensus recordatione.*

a *Pathos.*

b *Ascanii dignitas.*

Nec minus Andromache digressu mœsta *a* supremo
Fert picturatas auri subtegmine vestes,
Et Phrygiam *b* Ascanio chlamydem: nec cedit honori,
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
Accipe & hæc, manuum tibi quæ monimenta mearum
Sint puer, & longum Andromaches testentur amorem
Conjugis Hectoreæ: cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic *c* oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.

c *Amplificatio per distributionem.*

ARG. *Discedit cum lacrymis Æneas, felicesque vocat, qui jam urbem condiderint: promittit gratum se fore, studiumque in Epirenses homines, & sui & nepotum.*

d *Vale dictio per gratulationem.*

Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis,
Vivite, *d* felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum:
Arva neque Ausoniæ semper cedentia retro
Quærenda: effigiem Xanthi, Trojamque videtis,
Quam vestræ fecere manus: melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit minus obvia Grajis.
Si quando *e* Tyberim, vicinaque Tybridis arva
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam:
Cognatas urbes olim, populosque propinquos
Epiro Hesperia, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus, unam faciemus utramque
Trojam animis: maneat nostros ea cura nepotes.

e *Alludit ad amplitudinem Romani imperii.*

ARG. *Solvunt Epiro, prælegunt montes Ceraunios, nocte adventante descendunt in littus, somnos capiunt, sed signum dante Palinuro (cujus diligentia hic commendatur) se iterum mari committunt.*

Pars V.

f *Temporis descriptio.*

Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta;
Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis.
Sol *f* ruit interea, & montes umbrantur opaci:
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, passimque in littore sicco
Corpora curamus; fessos sopor irrigat artus.
Nec dum orbem medium nox horis acta subibat,
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aera captat:
Sidera *g* cuncta notat tacito labentia cœlo;
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,

g *Sidera septentrionalia, quæ nautæ observant.*

Arma-

Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum e puppi signum, nos castra movemus,
Tentamusque viam, & velorum pandimus alas.

ARG. *Albescente cælo, Italiam a longinquo cernunt, salutant lætabundi, libat Anchises Diis, appellunt ad portum, hic describitur.*

Jamque rubescebat stellis aurora fugatis:
Cum procul obscuros colles, humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera *a* corona
Induit, implevitque mero, Divosque vocavit
Stans celsa in puppi.
Dii *b* maris & terræ, tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ, portusque patescit
Jam propior: templumque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt socii, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curvatur in arcum:
Objectæ salsa spumant aspergine cautes:
Ipse latet, gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli; refugitque a littore templum.

a *Mos coronandi pocula.*
b *Votum Anchisæ.*

ARG. *A visis equis omen sumitur belli futuri, & secuturæ pacis. Precantur Palladem, sacra faciunt Junoni, illam, quia ad ejus littus appulerunt: huic, quia Argiva: & velato capite ex ritu. His perfectis, solvunt inde Græcorum metu.*

Quatuor hic, primum *c* omen, equos in gramine vidi
Tondentes campum late, candore nivali.
Et pater Anchises: Bellum o terra hospita portas,
Bello *d* armantur equi, bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre;
Spes est pacis, ait. tum Numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima accepit ovantes:
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu:
Præceptisque Heleni, dederat quę maxima, rite
Junoni Argivę jussos adolemus honores.
Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
Cornua *e* velatarum obvertimus antennarum;
Grajugenumque domos, suspectaque linquimus arva.

c *Primum omen.*
d *Reddit rationem.*
e *Regrediuntur Trojani ex Italia, petituri alterum latus.*

ARG. *Apparent inde Tarentum, Junonis Laciniæ templum, Caula, Scylacæus, Ætna, Charybdis, Scylla. De extremis duabus fit a Poeta mentio copiosior.*

Hinc sinus Herculei (si vera est fama) Tarenti

Cernitur, attollit se diva Lacinia contra,
Caulonisque arces, & navifragum Scylaceum.
a Trinacria Ætna, a tribus promontoriis.
Tum procul e fluctu *a* Trinacria cernitur Ætna:
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa
Audimus longe, fractasque ad littora voces:
Exultantque vada, atque æstu miscentur arenę.
Et pater Anchises, nimirum hęc illa Charybdis,
Hos Helenus scopulos, hęc saxa horrenda canebat.
Eripite o socii, pariterque insurgite remis.
b Hypotyposis.
Haud minus ac jussi faciunt, primusque *b* rudentem
Contorsit lęvas proram Palinurus ad undas.
Lęvam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, & iidem
c Al. descendimus.
Subducta ad manes imos *c* descendimus unda.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:
Ter spumam elisam, & rorantia vidimus astra.

ARG. *Appellit classis per imprudentiam ad portum Cyclopum. Describitur mons Ætna, tum igne & fumo horribilis; tum scopulis & saxis inde eructatis, formidandus.*

Interea fessos ventus cum sole reliquit,
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens
d Descriptio Ætnæ.
Ipse, sed horrificis juxta tonat *d* Ætna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favilla,
Attollitque globos flammarum, & sidera lambit.
Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
Erigit eructans; liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.

ARG. *Incendiorum Ætnæ caussam petit a fabula Enceladi ibi sepulti: addit, quam incommode ibi noctem eam Trojani duxerint, audito Ætnæ fragore, & ex perpetuis horrendissimisque tenebris.*

Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Urgeri mole hac: ingentemque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam exspirare caminis:
Et fessum quoties mutat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.
e Siciliæ monstrifica.
Noctem illam tecti in sylvis immania *e* monstra
Perferimus: nec, quæ sonitum det caussa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra
Siderea polus: obscuro sed nubila cœlo,
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

ARG. *Albente die, fit illis obviam Græcus sordibus & squallore confectus; qui, visis Trojanis, primo timet: si deinde illis committit, fassus prius, quis sit, & nullum mortis*

mortis genus reformidans, dum ne ibi relinquatur a Cyclopibus interficiendus.

Postera jamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:
Cum subito e sylvis, macie confecta suprema
Ignoti *a* nova forma viri, miserandaque cultu — a *Achemenides.*
Procedit, supplexque manus ad littora tendit.
Respicimus: dira illuvies, immissaque barba:
Consertum tegmen spinis: at cætera Grajus:
Et *b* quondam patriis ad Trojam missus in armis. — b *Decorum.*
Isque ubi Dardanios habitus, & Troja vidit
Arma procul: paulum aspectu conterritus hæsit,
Continuitque gradum: mox sese ad littora præceps
Cum fletu precibusque tulit: per *c* sidera testor, — c *Insinuatio.*
Per Superos, atque hoc cœli spirabile lumen:
Tollite me Teucri: quascunque abducite terras:
Hoc sat erit. scio *d* me Danais e classibus unum, — d *Confutatio.*
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
Spargite me *e* in fluctus, vastoque immergite ponto. — e *Observa veterem supplicandi ritum.*
Si pereo, manibus hominum periisse juvabit.

Deinde supplex ad genua procumbit: Trojani ab eo tria quærunt, respondet ille. — ARG.

Dixerat: & genua amplexus, genibusque volutans
Hærebat. qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur, quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat juveni: atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc deposita tandem formidine fatur:
Sum *f* patria ex Ithaca comes infelicis Ulyssi, — f *Qui sit.*
Nomine Achæmenides. Trojam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque utinam fortuna) profectus.
Hic *g* me, dum trepidi crudelia limina linquunt, — g *Cur hic sit.*
Immemores socii vasto *h* Cyclopis in antro — h *Descriptio antri Cyclopis.*
Deseruere. domus sanie dapibusque cruentis
Intus opaca, ingens. ipse arduus: altaque pulsat
Sidera (Dii *i* talem terris avertite pestem) — i *Exclamatio.*
Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli,
Visceribus miserorum, & sanguine vescitur atro.

Describit Achæmenides Cyclopis tum crudelitatem, tum ingluviem, duobus sociis Ulyssis interfectis, ac devoratis. Deinde uti Ulysses ultus fuerit hanc cædem, perfosso gigantis oculo. — ARG.

Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieque aspersa natarent

Limina: vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus,
Haud impune quidem: nec talia passus Ulysses,
Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus,
Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensum, saniem eructans, ac frusta cruento
Per somnum commista mero: nos magna precati
Numina, sortitique vices, una undique circum
a Al. tenebramus. Fundimur: & telo lumen *a* terebramus acuto
Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clypei, aut Phœbææ lampadis instar:
Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.

ARG. *Monet Trojanos ut fugiant, cum non Polyphemus tantum, sed plures alii Cyclopes pari feritate ibi habitent. Deinde narrat ipse, quod tempus ibi fuerit, quo pastus cibo, quo animo ad visam classem.*

Sed fugite o miseri, fugite: atque ab littore funem
Rumpite.
Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat:
Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam lunæ se cornua lumine complent,
b Commiserationem movet a circumstantiis. Cùm *b* vitam in sylvis, inter deserta ferarum
Lustra domosque traho: vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum, vocemque tremisco.
Victum infelicem baccas, lapidosaque corna
Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbæ.
c Al. primum. Omnia collustrans, hanc *c* primam ad littora classem
Conspexi venientem: huic me, quæcunque fuisset,
Addixi. Satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quocunque absumite letho.

ARG. *Inter hos sermones Cyclops ipse apparet agens pecudes, describitur ejus deformitas, adventus ad undas, ut lavet cruorem oculi. Trepidi fugiunt Trojani, persentit ille, horribilem tollit vocem, qua undæ tremunt, Italia terretur, Ætna confremit.*

Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
d Polyphemus. Pastorem *d* Polyphemum, & littora nota petentem:
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumē ademptū.
e Al. manu. Trunca *e* manum pinus regit, & vestigia firmat.
Lanigeræ comitantur oves: ea sola voluptas,
f Hoc nonnulli subdititium putant. Solamenque mali *f* de collo fistula pendet.
Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit;
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Den-

Dentibus infrendens *a* gemitu; graditurque per æquor — a *Pathos.*
Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare recepto
Supplice; sic merito, tacitique incidere funem:
b Verrimus & proni certantibus æquora remis. — b *Al. vertimus.*
Sensit, & ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextram affectare potestas,
Nec potis Jonios fluctus æquare sequendo;
Clamorem immensum tollit: quo pontus, *c* & omnes — c *Hyperbole.*
Intremuere undæ; penitusque exterrita tellus — d *Al. Trinacriæ.*
Italiæ: *d* curvisque immugiit Ætna cavernis.

A R G.

Adsunt statim e cavernis Cyclopes alii ad vocem Polyphemi: describitur illorum deformitas, & comparatur vastitas. Trojani præ metu quocunque volunt cursum dirigere, sed cavere tamen a freto Siculo: cum subito Boreas classem in tuto locat; prætervehuntur illi Pantagium, Megaram, Tapsum.

At genus e sylvis Cyclopum, & montibus altis,
Excitum ruit ad portus, & littora complent.
Cernimus astantes nequicquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales *e* cum vertice celso — e *Comparatio.*
Aeriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterant, sylva alta Jovis, lucusve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela secundis.
Contra jussa *f* monent Heleni, Scyllam atque Charybdin — f *Al. movent.*
Inter utramque viam lethi discrimine parvo
Ni teneant cursus, certum est dare lintea retro.
Ecce autem Boreas angusta a sede Pelori
Missus adest, vivo prætervehor ostia saxo
Pantagiæ, Megarosque sinus, Tapsumque jacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Littora Achæmenides, comes infelicis Ulyssi.

A R G.

Commeminit Arethusæ, & Alphei: & recenset loca, quæ classis legerit.

Sicanio prætenta sinu jacet insula contra
Plemmyrium undosum, nomen dixere priores
Ortygiam. *g* Alpheum fama est huc Elidis amnem — g *Ortygia, quasi venusta.*
Occultas egisse vias subter mare, qui nunc
Ore Arethusa tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci jussi veneramur: & inde
Exsupero præpingue solum stagnantis Elori:
Hinc altas cautes, projectaque saxa Pachyni
Radimus: & fatis nunquam concessa moveri
Apparet Camarina *h* procul, campique Geloi, — h *Camerina urbs prope Paludem.*
Immanisque Gela fluvii cognomine dicta.

Arduus inde Agragas ostentat maxima longe
Mœnia, magnanimum quondam generator equorum:
Teque datis linquo ventis palmosa Selinis,
Et vada dura lego saxis Lilybaia cæcis.

A R G. *Classis appellit Drepanum, Anchises moritur, Æneas finem facit dicendi.*

Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora
a *Al. actus.* Accipit. hic pelagi tot tempestatibus *a* actis,
b *Apostrophe ad patrem Anchisen.* Heu *b* genitorem, omnis curæ, casusque levamen,
Amitto Anchisen. hic me pater optime fessum
Deseris, heu tantis nequicquam erepte periclis.
Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
Hos mihi prędixit luctus, non dira Celęno.
Hic labor extremus, longarum hęc meta viarum:
Hinc me digressum vestris Deus appulit oris.
Sic *c* pater Æneas intentis omnibus unus
c *Epilogus.* Fata renarrabat Divum, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

Finis Libri Tertii Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

Liber Quartus.

ARGUMENTUM.

Continet hic liber amores Didonis erga Aeneam, sed modestissime, ut decet Vatem Parthenium; neque obtrudant Critici sumptum Apollonium ad imitationem. hoc scilicet Graeculi. Nihil habet Virgilius commune cum Apollonio, nisi tantum describi a Graeco amores Medeæ erga Iasonem; a Latino Didonis erga Aeneam. In reliquo longe dissimiles. Apollonius mera est umbra; meræ nugæ; mera insipientia, si cum Virgilio conferatur. Sed omitto hic crisin, & pergo ad argumentum libri hujus. Describitur primo amor Didonis, & amoris hujus causa, quem Dido cum sorore communicat; accipitque ab illa consilium nuptiarum, qua audita ardet vehementius Regina. Sequuntur Junonis insidiæ, communicatæ quidem cum Venere, & intellectæ ab illa pari calliditate. Describitur postea apparatus ad venationem, ubi interveniente ex voto Junonis tempestate, Aeneas & Dido consendunt ad locum abditum, peragiturque amoris opus prætextu conjugii. Factum hoc fama disseminat per totam Africam, perducitque illud ad aures Iarbæ, qui nuptias Didonis ambierat, & contemptus destiterat. Queritur hic ad Jovem, auditur, mittitur Mercurius, qui Æneam ab Africa faciat discedere, & capere consilium Italiæ. Paret Jovi Mercurius; exponitque illius mandata Æneæ, qui statim profectionem parat. Præsentit

Dido abitum, & graviter cum illo expostulat; tuetur se ille numine, fatis, Deorum voluntate. Dido nihil vult audire; ira & amore accensa; contemnit fata; abrumpit sermonem, discedit cum querelis. Æneas incumbit totus ad profectionem: ardet denuo Dido; sororemque summittit; quæ Æneam a profectione avertat. Ubi videt nihil proficere; mortem orat; odit lucem, accedunt dira omina; quibus capit mortis consilium: nihil hac de re cum sorore communicat; imo illam fallit prætextu sacrorum: quibus paratis; ea; imprecato prius Æneæ; mortem sibi gladio affert; solvitque animam ministerio Iridis. Hunc miserandum exitum præcedit Æneæ abitus, ad monita Mercurii. Carthagine interim replentur omnia tumultu, comploratione, lacrymis.

ARGUMENTUM.

Dido amore prius Æneæ saucia; jam nunc æstuat: adducuntur argumenta, quæ illam ad hunc amorem impulerint, verius ardorem; ea sunt, Aeneæ virtus, Trojanæ gentis honos, vultus, verba.

Pars I.

AT Regina gravi jam dudum saucia cura
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos. hærent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.

ARG. *Oritur lux crastina: Dido amorem suum cum sorore communicat: Aeneæ virtutem admiratur, stupet verius.*

a Temporis descriptio.

b Amantis oratio.

Postera *a* Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram,
Cum sic unanimem alloquitur male sana sororem.
Anna *b* soror, quæ me suspensam insomnia terrent?
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes?
Quem sese ore ferens? Quam forti pectore, & armis?

ARG. *Aeneam esse Deorum genus probat ex militari virtute: aperit quid jam olim animo insederit, ex quo Sichæus obiit, atque obiter inclinatum studium ad nuptias Aeneæ.*

Cre-

Credo equidem (nec vana fides) genus esse Deorum.
Degeneres animos timor arguit. heu quibus ille
Jactatus fatis? quæ bella exhausta canebat?
Si mihi non animo fixum, immotumque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit:
Si non pertæsum thalami, tædæque fuisset,
Huic uni forsan potui succumbere culpæ.

Jam plane amorem suum fatetur, sed veluti resipiscens sibi acres diras imprecatur, si pudorem violet: ac denuo suo se Sichæo obligat. A R G.

Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos fraterna cæde Penates,
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit: agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus *a* optem prius ima dehiscat, *a Obtestatio, in*
Vel pater Omnipotens adigat me fulmine ad umbras; *qua rationis*
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam, *consilio appeti-*
Ante pudor quam te violem, aut tua jura resolvam. *tui aliquantu-*
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores *lum resistit.*
Abstulit, ille habeat *b* secum, servetque sepulcro. b *Peroratio.*

Orationem Didonis excipiunt lacrymæ, quibus illa efficacior. Suam incipit Anna, & captata prius sorore, ut nuptias illi persuadeat, rem gerit duplici argumento: voluptatis, quæ capienda in juventute: opinionis, quæ sentit, nihil superesse post corpus: quam opinionem assumit, ut probet nullibi esse Sichæum, cui illa vult fidem servare. A R G.

Sic effata, sinum lacrymis implevit obortis.
Anna refert. O luce *c* magis dilecta sorori, *c Salutatio.*
Sola *d* ne perpetua mœrens carpere juventa? d *Objurgatio*
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris? *vice propositio-*
Id *e* cinerem, aut manes credis curare sepultos? *nis.*
e *Confutatio ab inutili.*

Pergit Anna duplici argumento sororis animum ad nuptias vincere. Primum est: sicuti ægram te Sichæi morte nulli hactenus proci vicerunt, sic ille admittendus, qui jam placet. Alterum: considera quæ te undique pericula circumsistant, quæ ut fugias, necesse est, ut tibi aliquem matrimonio adjungas, qui sit præsidio. A R G.

Esto: ægram nulli quondam flexere mariti:
Non Libyæ, non ante Tyro: despectus Iarbas,
Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem quorum consederis arvis?
Hinc *f* Getulæ urbes, genus insuperabile bello, *f A necessario.*
Et Numidæ infræni cingunt, & inhospita Syrtis:

Hinc

a A praejudiciis. Hinc *a* deserta siti regio, lateque furentes
Barcaei. quid bella Tyro surgentia dicam?
Germanique minas?

ARG. *Praedictis accumulat duplex argumentum, tum ex Deorū voluntate, qua Aeneas ad eos portus praeter spem appulit: tum ex futura claritate & gloria rerum Punicarum, quae magna his nuptiis erit. Demum orationem absolvit cum hortatione rerum, quae necessariae ad moras Trojanae classis.*

Diis equidem auspicibus reor, & Iunone secunda,
b Al. hunc. *b* Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
c A consequentibus. Quam *c* tu urbem soror hanc cernes! quae surgere regna
Conjugio tali! Teucrum comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
d Peroratio. Tu modo *d* posce Deos veniam, sacrisque litatis
Indulge hospitio, causasque innecte morandi,
Dum pelago desaevit hyems, & aquosus Orion,
Quassataeque rates, & non tractabile coelum.

ARG. *Anna causam obtinet, sororem perpellit, a pudore avertit, nuptias suadet: deinde sacra peraguntur quatuor numinibus, Cereri, Phoebo, Baccho, Junoni: fiunt omnia ex ritu: postremo in ipsis sacris Didonis studium ostenditur, & in consulendo aviditas.*

His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiae menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
e Al. frugiferae. Legiferae *e* Cereri, Phoeboque, Patrique Lyaeo:
f Juno pronuba. Junoni *f* ante omnes, cui vincla jugalia curae.
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccae media inter cornua fundit:
Aut ante ora Deum pingues spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis; pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.

ARG. *Reprehendit vates & aruspices, qui putent mederi se posse amori, verius furori Didonis: deinde furorem hunc comparatione illustrat cervae a venatore percussae.*

g Exclamatio. Heu *g* vatum ignarae mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? est mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit sub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido: totaque vagatur
h Comparatio. Urbe furens: qualis *h* conjecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius. illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos: haeret lateri lethalis arundo.

Ena-

Enumerat argumenta plurima amoris a signis factisque. ARG.

Nunc media Æneam secum per mœnia ducit,
Sidoniasque *a* ostentat opes, urbemque paratam. a *Amplificatio.*
Incipit effari, mediaque *b* in voce resistit. b *Vis amoris.*
Nunc eadem labente die convivia quærit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.

Sequuntur affectus alii, & effectus amoris jam, ubi Regina sibi, amorique suo nimium indulsit, ad perniciem inclinantes. ARG.

Post ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos:
Sola domo *c* mœret vacua, stratisque relictis, c *Pathos.*
Incubat. illum absens absentem auditque videtque:
Aut gremio Ascanium genitoris imagine capta
Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non cœptæ assurgunt turres, non arma *d* juventus d *Negligentes reddit amor.*
Exercet, portusve, aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.

Sequuntur insidiæ Junonis, quod ex decoro factum, ut imminuatur, si quid labis Æneas contraxit: inducitur autem Juno primum conatus Veneris irridens, deinde pacem cum ea componens, nuptias promittens: quod eo animo facit, ut iter Æneæ ab Italia avertat. ARG.

Part II.

Quam simul ac tali persensit peste teneri
Chara Jovis conjux, nec famam obstare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam *e* vero laudem, & spolia ampla refertis, e *Ironia, qua argumentum a turpi proponit.*
Tuque puerque tuus, magnum & memorabile nomen;
Una dolo divum si fœmina victa duorum est.
Nec me *f* adeo fallit, veritam te mœnia nostra, f *A causa inhonesta.*
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto? g *Consilium.*
Quin *g* potius pacem æternam, pactosque Hymenæos
Exercemus? habes tota quod mente petisti:
Ardet amans *h* Dido, traxitque per ossa furorem. h *A facili antecedenti, & opportuno.*
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auspiciis: liceat Phrygio servire marito,
Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ.

Sequens oratio Veneris pari calliditate est plena, pari fuco, quam Deam Sappho δολοπλόκον vocat, dolos nectentem. Accipit Venus conditiones Junonis, dummodo fata & Jupiter probent, quod tamen scit fieri non posse. ARG.

Olli

Olli (sensit enim simulata mente locutam,
Quo regnum Italiæ Libycas *a* averteret oras)
Sic contra est ingressa Venus. Quis talia demens,
Abnuat? *b* aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si *c* Jupiter unam
Esse velit Tyriis urbem, Trojaque profectis,
Misceri've probet populos, aut fœdera jungi:
Tu conjux, *c* tibi fas animum tentare precando.
Perge: sequar. Tum sic excepit regia Juno.

a *Al. adverteret.*
b *Venus approbat sententiam Junonis.*
c *Narratio, & consilium.*

A R G. *Oratio hæc Junonis bimembris est. pars prior clauditur primo hemistichio, quo de flectenda, aut exquirenda voluntate Jovis Dea negotium suscipit: posterior continet reliquũ verborum tractum, ubi Juno exponit quid ipsa factura, ut connubium celebretur: consilium autem ducitur ex occasione venationis, quam Dido & Æneas paraverant.*

Mecum erit iste labor: nunc, qua ratione, quod instat,
d Confieri possit, paucis, adverte, docebo.
Venatum *e* Aeneas, unaque miserrima Dido
In nemus ire parant: ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem commista grandine *f* nimbum,
Dum trepidant alæ, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opaca.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Devenient, adero: &, tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit. non adversata petenti
Annuit, *g* atque dolis risit Cytherea repertis.

d *Al. quo fieri.*
e *A circumstantiis facilitatem rei ostendit.*
f *Astutia Junonis.*
g *Venus annuit.*

A R G. *Describitur apparatus ad venationem late & pulchre: Reginæ fastus, & pompa, comitatus, vestis.*

Oceanum interea surgens Aurora reliquit,
It portis jubare exorto delecta juventus:
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant: ostroque insignis & auro
Stat sonipes, *h* ac fræna ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum:
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.

h *Plenus & sonorus versus.*

A R G. *Post Didonem inducuntur Trojani euntes ad venationem, Iulus etiam, & Æneas: comparatur hic cum Apolline egregie satis.*

Nec non & Phrygii comites, & lætus Iulus
Incedunt: ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis *a* ubi hybernam Lyciam, Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros; mistique altaria circum
Cretesque Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi.
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro;
Tela sonant humeris: haud illo segnior ibat
Æneas; tantum egregio decus enitet ore.

a His poeta videtur imitatus fuisse Callimachum.

Ventum est tandem ad venationem, quam graphice depingit caprarum cursu, & cervorum fuga. In fine delectationis gratia puerilem Ascanii ostentationem inducit, & in eo venatoris studium. ARG.

Postquam altos ventum in montes, atque invia lustra:
Ecce *b* feræ saxi dejectæ vertice capræ
Decurrere jugis: alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montesque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo, jamque hos cursu, jam præterit illos;
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat *c* aprum, aut fulvum descendere monte leonem.

b *Descriptio Venationis.*

c *Observa juvenilem affectum, majora viribus optantem.*

Excitatur tempestas, venti infremunt, horrescit nimbus, grando insequitur, amnes ruunt, confugit quisque ad latebras. Dido & Æneas ad speluncam, ubi amori vacant. Sequuntur inde varia omina, & seminarium malorum. Dido errorem suum conjugii nomine cohonestat. ARG.

Interea magno misceri murmure cœlum
Incipit: insequitur commista grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, & Trojana juventus,
Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petiere: ruunt de montibus amnes.
Speluncam *d* Dido, Dux & Trojanus eandem
Deveniunt. prima & Tellus, & pronuba Juno
Dant signum: *e* fulsere ignes, & conscius æther
Connubii: summoque ulularunt vertice Nymphæ.
Ille dies primus lethi, primusque malorum
Causa fuit: neque enim specie, famave movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.

d *Conjugium Didonis, & Æneæ.*

e *Prodigia inauspicatarum nuptiarum.*

Describit Famam ex occasione: primo ejus virtutem & naturam: deinde ejusdem natales: tertio monstrificam vim, horrorem, magnitudinem: multis hæc ornat, multa ad ungit, quæ sine tædio inferi argumento nequeunt. ARG.

Pars III. a Excursus famæ, & est prosopopœia.

Extemplo Libyæ magnas it fama per urbes:
Fama *a* malum, quo non aliud velocius ullum,
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parva metu primo, mox se se attollit in auras,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.
Illam Terra parens ira irritata Deorum
Extremam (ut perhibent) Cæo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis.
Monstrum horrendum, ingens: cui, quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi *b* subter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræque per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, aut magnas territat urbes,
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.

b Al. subsunt.

ARG. *Didonis & Aeneæ factum fama disseminat, multa ipsa addit, ut moris est.*

Hæc tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, & pariter facta atque infecta canebat.
Venisse Æneam Trojano a sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido.
Nunc hyemem inter se luxu, quam longa, fovere,
Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
Hæc passim Dea fœda virum diffundit in ora.

ARG. *Fama, verius vulgus, rem omnem ad Iarbam perfert. Hujus genus & religio describitur: deinde ira, & dolor, demum preces ad Jovem Patrem.*

Protinus ad Regem cursus detorquet Iarbam,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem,
Excubias Divum æternas, pecudumque cruore
Pingue solum, & variis florentia limina sertis.
Isque amens animi, & rumore accensus amaro
Dicitur ante aras, media inter numina Divum,
Multa Jovem manibus supplex orasse supinis.

ARG. *Sequitur oratio Iarbæ expostulatoria in Jovem, exprobratoria in Didonem, contumeliosa in Aeneam, & in omnes irata.*

Jupiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenæum libat honorem:
Aspicis hæc? *c* An te, genitor, cum fulmina torques,

Nequicquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?
Fœmina, *a* quæ nostris errans in finibus, urbem
Exiguam pretio posuit: *b* cui littus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit; ac dominum *c* Æneam in regna recepit?
Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu
Mæonia mentum *d* mitra, crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.

a *A sexu.*
b *A circumstantiis indignationem movet.*
c *A persona Æneæ.*
d *Alludit ad Phrygios sacerdotes Cybeles.*

Iarbæ preces audiuntur, irascitur Jupiter, Mercurium advocat, qui nuntium perferat ad Æneam: in quo obiter notabis decorum Æneæ servatum, cum ad illum mittatur Deorum nuntius. ARG.

Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audiit omnipotens, oculosque ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tunc sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade, *e* age, nate, voca Zephyros, & labere pennis:
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exspectat, fatisque datas non respicit urbes,
Alloquere, *f* & celeres defer mea dicta per auras.

e *Propositio.*
f *A persona Æneæ.*

Continetur his versibus, quæ velit Jupiter dici ad Æneam. ARG.

Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, *g* Grajumque ideo bis vendicat armis:
Sed fore, *h* qui gravidam imperiis, belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem;
Ascanio *i* ne Pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, & Lavinia respicit arva?
Naviget: hæc *k* summa est: hic nostri nuntius esto.

g *Ab honesto.*
h *A persona filii.*
i *Interrogatio.*
k *Epilogus.*

Paret Jovi Mercurius: describitur hujus apparatus: hic duplex, talaria pedum, & virga manus; uterque ab effectis prædicatur. ARG.

Dixerat: ille patris Magni parere parabat
Imperio: & primum pedibus *l* talaria nectit
Aurea, quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit:
Dat somnos, adimitque, & lumina morte resignat.

l *Mercurii habitum, quem hic describit, ad sermonis & eloquentiæ naturam referas.*

A R G. *Devolat Mercurius: ex occasione inducitur descriptio Atlantis, de quo loquitur ut de homine, cum respectu ad metamorphosin.*

Illa fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila, jamque volans apicem & latera ardua cernit
Atlantis *a* duri, cœlum qui vertice fulcit:
Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput & vento pulsatur, & imbri:
Nix humeros infusa tegit, tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.

a Montem excelsum depingit.

A R G. *Sistit in Atlante Mercurius, inde in Libyam descendit: volatus ejus comparatione illustratur.*

Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit, avi similis, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter, cœlumque volabat,
Littus arenosum Libyæ ventosque secabat,
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.

A R G. *Describitur ex occasione Aeneæ cultus, qui duplex, ensis, & læna: uterque commendatur.*

Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conspicit: atque illi stellatus jaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat *b* murice læna,
Demissa ex humeris: dives quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.

b Proprie describit purpuram.

A R G. *Exponit Mercurius Aeneæ, quicquid mandatum sibi a Jove fuerat. Oratio reprehensionem continet; eo enim verba & argumenta destinantur, ut Aeneam facti pudeat. Discedit Mercurius, nulla excusatione exspectata.*

Continuo invadit: Tu *c* nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Extruis, heu *d* regni rerumque oblite tuarum!
Ipse *e* Deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras.
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te *f* nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem:
Ascanium surgentem, & spes hæredis Juli
Respice, cui Regnum Italiæ, Romanaque tellus
Debentur. tali Cyllenius ore locutus,
Mortales visus medio sermone reliquit;

c Propositio.
d Pathos.
e Narratio.
f Argumentum ab honesto.

Et procul in tenuem ex oculis *a* evanuit auram.

a Homericum est; finguntur enim dii Venti quidam illi.

ARG. *Stupet Aeneas ad tantum nuntium, abire optat Carthagine, in æstu est curarum, anxiusque, quanam maxime ratione extorqueat assensum a Didone.*

At vero Æneas aspectu obmutuit amens,
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
Ardet abire fuga, dulcesque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu, imperioque Deorum.
Heu! quid agat? quo nunc Reginam ambire furentem
Audeat affatu? quæ prima exordia sumat?
Atq; animum *b* nunc huc celerem, nunc dividit illuc:
In partesque rapit varias, perque omnia versat.

b Anceps animus.

ARG. *Communicat cum sociis Aeneas consilium suum ad profectionem: quædam illis relinquit, quædam sibi assumit perficienda, parent duces.*

Hæc alternanti potior sententia visa est.
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum:
Classem aptent taciti, socios ad littora cogant:
Arma parent: &, quæ sit rebus causa novandis,
Dissimulent: sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, & quæ mollissima fandi
Tempora, qui rebus dexter modus. ocyus omnes
Imperio læti parent, ac jussa facessunt.

ARG. *Præsentit Regina prima omnium Aeneæ dolos, fama ipsa nuntium perferente, bacchatur, furitque instar Thyadum Bacchicarum.*

At Regina dolos (quis fallere possit amantem?)
Præsensit, motusque excepit prima futuros,
Omnia tuta timens. eadem impia fama furenti
Detulit, armari classem, cursumque parari.
Sævit inops animi, totamque incensa per urbem
Bacchatur: *c* qualis commotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cythæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro.

c Furibundus amor.

ARG. *Sequitur oratio Didonis, & vero querela, eaque amara, in qua eum primum perfidum, sceleratum, ingratum appellet, mox ad preces confugit, sua in eum beneficia commemorans: in fine affectus commovet ex miseria, in qua relinquitur. In cujus orationis explicatione hærebo maxime vestigiis Jul. Scal. lib. 3. Poet. cap. 24. Sciendum, sumptum nonnihil ad imitationem Apollonium lib. 4. Argon. ubi est expostulatio Medeæ cum Jasone.*

a Propositio, per increpationem.
b Ab intempestivo.
c A majori.
d Precatio.
e A merito & honesto.
f Movet affectus a funeris calamitatibus.
g Extenuatio.

Dissimulare *a* etiam sperasti perfide tantum
Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam *b* hiberno moliris sidere classem:
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum
Crudelis. quid? si non arva aliena, domosque
Ignotas peteres? & Troja *c* antiqua maneret?
Troja per undosum peteretur classibus æquor?
Mene fugis? per *d* ego has lacrymas, dextramq; tuam te,
Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui:
Per connubia nostra, per inceptos Hymenæos,
Si bene quid de te *e* merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum, miserere domus labentis, & istam
Oro (si quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te *f* propter Libycæ gentes, Nomadumq; tyranni
Odere: infensi Tyrii: te propter eundem
Exstinctus pudor, & qua sola sidera adibam,
Fama prior. cui me moribundam deseris hospes?
Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Destruat? aut captam ducat Getulus Jarbas?
Saltem *g* si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles: si quis mihi parvulus aula
Luderet Æneas, qui te tantum ore referret:
Non equidem omnino capta, aut deserta viderer.

ARG. *In hac oratione Aeneas Didonem captat, objecta diluit: quid ipse vellet, aperit, si esset sui juris: a pari comparatione rerum ipsius Didonis vehementer urget: se monstrorum patris, commodorum filii, Deorum voluntatis rationem habere docet in hac profectione: desinit in ingentem affectum.*

h Translatio.
i Captatio benevolentiæ in re dubia a Didonis & sua persona.
k Propositio.
l Excusatio per translationem.
m Necessitas fatorum.
n Arguit a simili.

Dixerat: ille *h* Jovis monitis immota tenebat
Lumina: & obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert. Ego *i* te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam Regina negabo
Promeritam: neque me meminisse pigebit Elissæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca *k* loquar: nec ego *l* hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam: nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, & sponte meas componere curas:
Urbem Trojanam primum, dulcesque meorum
Relliquias colerem, & Priami tecta alta manerent:
Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,
Italiam Lyciæ jussere capessere *m* sortes.
Hic amor, hæc patria est. Si *n* te Carthaginis arces

Phœ:

Phœnissam, Libycæque aspectus detinet urbis:
Quæ tandem Ausonia Teucros considere terra
Invidia est? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, quoties humentibus *a* umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet *b* in somnis, & turbida terret imago:
Me puer Ascanius, capitisque injuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo, & fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres *c* Divum Jove missus ab ipso
(Testor *d* utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit: ipse Deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.
Desine meque tuis incendere, teque querelis:
e Italiam non sponte sequor.

a *Necessitas a manibus patriis.*
b *Pietas.*
c *A deorum monitis.*
d *Obtestatio & Emphasis a sensu.*
e *Peroratio.*

ARG.

Dido furore accenditur in Aeneam, cui neque mater sit Venus, nec auctor generis Dardanus: sed pro matre tigres Hyrcaniæ, pro patre Caucasus horrens rupibus.

Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa precatur:
Nec *f* tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

f *Exprobratio a persona Aeneæ per abruptum principium.*

ARG.

Sequuntur signa quatuor natalium, quæ objecerat: querela in Jovem & Junonem, nuptiarum præsides: exprobratio beneficiorum quinque, quibus Aeneam affecerat: ludibrium firmissimi argumenti, quod a Deorum voluntate sumptum.

Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num *g* fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miseratus amantē est?
Quæ quibus anteferam? jam jam nec Maxima Juno,
Nec Saturnius hæc oculis Pater aspicit æquis.
Nusquam tuta fides, ejectum *h* littore, egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi:
Amissam classem, socios a morte reduxi.
Heu furiis incensa feror: nunc augur *i* Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Jove missus ab ipso
Interpres Divum fert horrida jussa per auras.
Scilicet is superis labor est: ea cura quietos
Sollicitat. neque te teneo, neque dicta refello.

g *Ab affectibus personæ probat Aeneæ crudelitatem.*
h *Commemoratio beneficiorū.*
i *Amara Ironia.*

ARG.

Imprecatur Aeneæ ultionem, dirumque exitum a mari, a Diis, a se: abrumpit sermonem, fugit, collabitur, suscipitur a famulis, & reponitur stratis.

I, *k* sequere Italiam ventis: pete regna per undas:
Spero equidem mediis (si quid pia numina possunt)

k *Concessio, qua prohibet a difficultate.*

Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus absens:
a Al. subduxerit.
Et cum frigida mors anima a seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis improbe pœnas:
Audiam: & hæc manes veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, & auras
Ægra fugit, seque ex oculis avertit, & aufert,
Linquens multa metu cunctantem, & multa parantem
Dicere: suscipiunt famulæ, collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.

ARG. *Incumbit totus Aeneas, quamvis mærens dolensque, in Deorum voluntatem; paratur classis ad profectionem: studium militare illustratur comparatione formicarum.*

At pius Æneas quanquam lenire *b* dolentem
b Viri est affectum ratione vincere.
Solando cupit, & dictis avertere curas,
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore;
Jussa tamen Divum exsequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri *c* incumbunt, & littore celsas
c Trojani solvunt ora.
Deducunt toto naves: natat uncta carina:
Frondentesque ferunt ramos, & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes.
Ac *d* veluti ingentem formicæ farris acervum
d Comparatio: in qua est imitatus Homerū, qui similitudinem a muscis duxit.
Cum populant, hyemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle angusto. pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras, opere omnis semita fervet.

ARG. *Duplex apostrophe: altera ad Didonem, altera in Amorem: illa conquestionis, hæc indignationis.*

Quis *e* tibi tunc Dido cernenti talia sensus?
e Pathos per aversionem.
Quosve dabas gemitus? cum littora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor *f* quid non mortalia pectora cogis!
f Exclamatio.
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori,
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.

ARG. *Cum Dido ex signis instantem fugam collegit, Annam precatur Aeneam precetur.*

Anna, *g* vides toto properari littore circum:
g Petit ut intercedat: est autem oratio generis deliberativi.
Undique convenere; vocat jam carbasus auras:
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre soror potero, miseræ hoc tamen unum
Ex-

Exsequere Anna mihi: solam nam perfidus ille
Te *a* colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri molles aditus, & tempora noras.
I soror, atque hostem supplex affare superbum.

a *Ab honesto, nempe reddenda gratia, quod non læsisset.*

ARG.

Instruit illam precibus, quæ perferenda ad Æneam.

Non ego cum Danais Trojanam exscindere gentem
Aulide juravi, classemve ad Pergama misi:
Nec patris Anchisæ cineres, manesve revelli:
Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quo ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat,
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori:
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam (miserere *b* sororis)
Quam mihi cum dederis, cumulatam morte *c* relinquam.

b *Pathos.*
c *Al. remissam.*

ARG.

Fert Anna: sed nihil proficit; quæ res apta comparatione explicatur arboris immotæ ad flatus ventorum, cui similis Æneas ad fletus sororum.

Talibus orabat: talesque miserrima fletus
Fertque refertque soror. sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasq; viri *d* Deus obstruit aures.
Ac *e* veluti annosam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor, & altæ
Consternunt terram concusso stipite frondes:
Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit:
Haud secus assiduis hinc atque hinc vocibus Heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas:
Mens *f* immota manet: lacrymæ volvuntur inanes.

d *Callide rejicit in deos.*
e *Homerica comparatio.*

f *Affectu moveri potest, vinci non debet.*

ARG.

Dido mortem orat, odit lucem: cujus impetum adjuvant sex omina inauspicata, atricies laticis, Sichæi voces, bubonis cantus, vatum monita, Æneas in somnis vexans, abominanda solitudo.

Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cœli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris,
(Horrendum dictu) latices *g* nigrescere sacros,
Fusaque in obscœnum se vertere vina cruorem:
Hoc ipsum nulli, non ipsi effata sorori.
Præterea fuit in tectis de marmore templum

g *Nota portenta, quæ portendere solebant mortem.*

Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis, & festa fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces, & verba vocantis
Visa viri, nox cum terras obscura teneret.
Solaque *a* culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces;
Multaque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant. agit ipse furentem
In somnis ferus Æneas, semperque relinqui
Sola *b* sibi; semper longam incomitata videtur
Ire viam: & Tyrios deserta quærere terra.

a Al. fera. Ex No. Marcello.

b Pessimum erat portentum regibus, & principibus, esse solitarium.

ARG. *Eandē vatis comparat cum furoribus Penthei & Orestis.*

Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et Solem geminum, & duplices se ostendere Thebas.
Aut Agamemnonius scenis *c* agitatus Orestes
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris
Cum fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.

c Conscientia non quiescit.

ARG. *Decernit Dido mori, tegit consilium, sororem invadit verbis & vultu ad lætitiam conformatis.*

Ergo, ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori: tempus secum ipsa modumque
Exigit; & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.

ARG. *Aperit illi, quam rationem invenerit medendo morbo, quæ tota pendet ex arte magica, cujus rei occasione recenset magiæ affectus.*

d Propositio. Inveni *d* germana viam (gratare sorori)
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
e Narratio. Oceani *e* finem juxta, Solemque cadentem,
Ultimus Æthiopum locus est: ubi maximus Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos: epulasque draconi
Quæ dabat, & sacros servabat in arbore ramos:
Spargens humida mella, soporiferumque papaver.
Hæc se carminibus promittit solvere mentes,
Quas velit; ast aliis duras immittere curas:
f Insinuatio a necessitate. Sistere *f* aquam fluviis; & vertere sidera retro:
Nocturnosque ciet manes. mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.

ARG. *Testatur, invite se ad Magiam accedere: mandat Annæ quid velit fieri: non hæc capit sororis animum, & consilium cædis.*

Te-

Testor chara Deos, & te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige, & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exsuviasque omnes, lectumque jugalem,
Quo perii, super imponas: abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet, monstratque sacerdos.
Hæc effata silet: pallor simul *a* occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera sacris
Germanam credit: nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sichæi.
Ergo jussa parat.

a Mortis instantis effigies.

Pyra erigitur, ornatur, adest Maga, inclamatque inferna Numina. A R G.

At Regina pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, tædis atque ilice secta,
Incenditque locum sertis, & fronde coronat
Funerea: super exsuvias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stat aræ circum; & crines effusa sacerdos
Tercentum *b* tonat ore Deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecatem, tria virginis ora Dianæ.

b Trecentos Jovis habuit vetustas.

Deinde comparat, quæ necessaria ad sacra, & se ad tandem Dido. A R G.

Sparserat & latices simulatos fontis Averni:
Falcibus & messæ ad lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni:
Quæritur & nascentis equi de fronte revulsus
Et matri præreptus amor.
Ipsa mola, manibusque piis altaria juxta
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta
Testatur moritura Deos, & conscia fati
Sidera: tum, si quod non æquo fœdere amantes
Curæ numen habet, justumque memorque, precatur.

Nox, quæ hominibus soporem, silentium agris, quietem cæteris animantibus, uni Elissæ vigilias affert, querelas, curas.

Nox *c* erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras: sylvæque, & sæva quierant
Æquora; cum medio volvuntur sidera lapsu:
Cum tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres:
Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa, nec unquam

c Descriptio temporis.

Sol-

Solvitur in somnos: oculisve, aut pectore noctem
Accipit. ingeminant curæ: rursusque resurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat.

ARG. *Post suscepta tria consilia & refutata, quartum eligit moriendi, cujus culpam in Annam, & in se conjicit.*

En, *a* quid agam? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
Quos *b* ego sum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrum
Jussa sequar? quia ne auxilio juvat ante levatos?
Et bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) sinet? ratibusque superbis
c Irrisam accipiet? nescis heu perdita; necdum
Laomedonteæ sentis perjuria gentis?
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ovantes?
An Tyriis omnique manu stipata meorum
d Insequar? &, quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus *e* agam pelago? & ventis dare vela jubebo?
Quin *f* morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
His *g* germana malis oneras, atque objicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more feræ? talea nec tangere curas?
Non servata fides cineri promissa Sichæo.

a Pathetica oratio deliberationis vehemens.
b *Ironia.*
c *Al. invisam.*
d *Al. inferar.*
e *A difficili.*
f *Epilogus.*
g *Rejicit mali causam in germanam.*

ARG. *Dum Dido in eo curarum æstu versatur, dormienti Æneæ apparet, Mercurii imago, quæ ducem concitat ad fugam præcipitem argumento duplici, & imminentis timore periculi, & navigandi occasione.*

Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam rite paratis.
Huic *h* se forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ.
Nate Dea, potes hoc sub *i* casu ducere somnos?
Nec quæ circumstent te deinde pericula cernis
Demens? nec *k* Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos, dirumque nefas in pectore versat
Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare potestas?
Jam mare turbari trabibus sævasque videbis
Collucere faces, jam fervere littora flammis,
Si te his attigerit terris aurora morantem.
Eja *l* age, rumpe moras: varium, *m* & mutabile semper
Fœmina. sic fatus nocti se immiscuit atræ.

h Mercurius eodem habitu Æneæ apparet.
i *Objurgatio a necessario.*
k *A facili.*
l *Epilogus*
m *Sententia removet dubitationem.*

Sur.

Surgit e somno Æneas, hortatur suos, committit se Numini, præcidit funes, eodem ardore milites sunt, littus deseritur, navigatur. **A R G.**

Pars IV.

Tum vero Æneas subitis exterritus umbris,
Corripit e somno corpus, sociosque fatigat. *a Vigilantia principis.*
Præcipites *a* vigilate viri, & considite transtris,
Solvite vela citi: Deus æthere missus ab alto
Festinare fugam, tortosque incidere funes
Ecce iterum stimuiat. Sequimur te Sancte Deorum *b Al. tu.*
Quisquis es, imperioque *b* iterum paremus ovantes.
Adsis o, placidusque juves, & sidera cœlo
Dextra feras. dixit; vaginaque eripit ensem
Fulmineum: strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet: rapiuntque ruuntque:
Littora deseruere: latet sub classibus æquor.
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.

A R G.

Videt Elissa navigantes, & acerbissimo dolore occupata pectus ferit, divellit comas, in querelas indignabunda erumpit, quibus varie fertur, jam Æneæ, jam sibi irata.

Et jam *c* prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile. *c Crepusculum*
Regina e speculis ut primum albescere lucem
Vidit, & æquatis classem procedere velis:
Littoraque, & vacuos sensit sine remige portus;
Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flaventesque abscissa comas: proh *d* Jupiter ibit *d Abruptum principium & propositio cum magna Emphasi, & Apostrophe.*
Hic, ait, & nostris illuserit advena regnis?
Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur?
Diripientque rates alii navalibus? ite,
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
Quid *e* loquor? aut ubi sum? quæ mentē insania mutat? *e Correctio.*
Infelix *f* Dido nunc te fata impia tangunt. *f Exclamatio cum ratione.*
Tum *g* decpit, cum sceptraș dabas: en dextra fidesque, *g Ironia.*
Quem secum patrios ajunt portare Penates:
Quem subiisse humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum divellere corpus, & undis
Spargere? non socios? non ipsum absumere ferro
Ascanium? Patriisque *h* epulandum apponere mensis?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna: fuisset:
Quem metui moritura? faces in castra tulissem, *h Complexio.*
Implessemque foros flammis: natumque patremque
Cum genere exstinxem: memet super ipsa dedissem.

Eodem impetu orationis, conversa prius ad Numina, acerbissimas diras Æneæ, ejusque posteris imprecatur. **A R G.**

Sol, *i* qui terrarum flammis opera omnia lustras: *i Imprecatio.*
Tuque harum interpres curarum, & conscia Juno,
No-

Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
Et diræ ultrices, & dii morientis Elissæ,
Accipite hæc: meritumque malis *a* advertite numen:
Et nostras audite preces. si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est:
Et si fata Jovis poscunt, hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu avulsus Iuli,
Auxilium imploret, videatque indigna suorum
Funera; nec cum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur.
Sed cadat ante diem, *b* mediaque inhumatus arena.
Hæc precor, hanc vocem extremam cum sanguine
    fundo.
Tum vos o *b* Tyrii stirpem, & genus omne futurum
Exercete odiis: cinerique hæc mittite nostro
Munera. nullus amor populis, nec fœdera sunto.
Exoriare *c* aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotes.

a Al. avertite.
b Alludit ad bella Punica.
c Hannibalem innuit.

ARG. *Jubet afferri, quæ necessaria esse ad sacra illa mentita fuerat.*

Hæc ait: & partes animum versabat in omnes,
Invisam quærens quamprimum abrumpere lucem.
Tum breviter *d* Barcen nutricem affata Sichæi,
(Namque suam patria antiqua cinis ater habebat)
Annam chara mihi nutrix huc siste sororem:
Dic corpus properet fluviali spargere lympha:
Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat.
Sic veniat, tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere est animus, finemque imponere curis.
Sic ait: illa gradum studio celerabat *e* anili.

d Multa mandat vetulæ, ut moram trahat, quo ipsa solitaris, sine interpellatione se interimat.
e Al. anilem.

ARG. *Conscendit ad rogum, & exbile: ubi dirus exitus peragendus: exornantur omnia magnis affectibus.*

At trepida, & cœptis immanibus effera Dido
Sanguineam *f* volvens aciem, maculisque trementes
Interfusa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, *g* ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.
Hic postquam Iliacas vestes, notumque cubile
Conspexit, paulum lacrymis, & mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba.

f Hypotyposis.
g Alludit ad ensem Ajacis donatum ab Hectore, quo se Ajax occidit.

ARG.

Extrema verba Elissæ, quibus præteritam felicitatem, & præsentem calamitatem repræsentat: affectus duplex, in prioribus, dulcedinis & suavitatis, in posterioribus, furoris & ultionis.

Dulces exuviæ, dum fata deusque sinebant,
Accipite hanc animam, meque his exolvite curis.
Vixi: &, quem dederat cursum fortuna peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem *a* præclaram statui: mea mœnia vidi:
Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi:
Felix *b* heu nimium felix, si littora tantum
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit: & os impressa toro, moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait. sic sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus: & nostræ secum ferat omina mortis.

a *Recordatio omnium quæ in vita gessit.*
b *Verba furentis, & jam morituræ.*

ARG.

Cadit se Dido; sequitur luctus & planctus non alius ab eo, qui esset, capta Carthagine.

Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem, sparsasque manus. it clamor ad alta
Atria: concussam bacchatur fama per urbem:
Lamentis, gemituque, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt: resonat magnis plangoribus æther:
Non aliter, quam si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, *c* aut antiqua Tyros, flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur, perque Deorum.

c *Innuit Carthaginis direptionem, quæ facta est tertio bello Punico.*

ARG.

Audit Anna, & advolat cum maximis notis doloris, sororem inclamat, queritur se deceptam, desertam, spretam; vult una commori; narrat quæ damna sequantur hanc cædem; demum desinit in ingentem affectum.

Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu
Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit; ac morientem nomine clamat.
Hoc illud *d* germana fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes, aræque parabant?
Quid primum deserta querar? comitem ne sororem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata vocasses.
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset,
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
Extinxti te, *e* meque soror, populumque, patremque
Sidonios, urbemque tuam. date vulnera lymphis
Abluam, &, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus evaserat altos,

d *Querula oratio Annæ, quæ mortis causam in se transfert.*
e *Plane morientium affectus.*

Se-

Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat,
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.

ARG. *Luctatur exitura Didonis anima, donec missa ab Junone Iris crinem secat, Ditique consecrat, quo facto placide demum obit.*

Illa graves oculos conata attollere, rursus
Deficit: infixum stridet sub pectore vulnus,
Ter sese attollens, cubitoque innixa levavit,
Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quæsivit cœlo lucem *a* ingemuitque, reperta.
Tum Juno omnipotens longum miserata dolorem,
Difficilesque obitus, Irim demisit Olympo,
Quæ luctantem animam, nexosque resolveret artus.
Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante *b* diem, subitoque accensa furore,
Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, *c* stygioque caput damnaverat orco.
Ergo Iris croceis per Cœlum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores
Devolat, & supra caput astitit. hunc ego Diti
Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait, & dextra crinem secat: omnis & una
Dilapsus calor: atque in ventos vita recessit.

a *Al. repertam.*

b *Loquitur ex opinione eorum, qui ante tempus mori credebantur.*

c *Parcas intelligit nondum fregisse stamina.*

Finis Libri Quarti Æneidos.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

Liber Quintus.

ARGUMENTUM.

Navigant Trojani Carthagine Italiam versus, sed tempestate invaduntur in ipso initio cursus: itaque, Palinuro monente, deflectunt ad Siciliã: occurrit illis Acestes cum muneribus. Capit Æneas consilium de Sacris Anchisæ peragendis, proponitque militibus, ac numerat quatuor certamina; excitaturque ad illa peragenda omine anguis, qui apparuit inter sacra. Adest jam ludorum dies, conveniunt spectatores & certatores, locantur præmia in medio, tuba signum dat. Initur primo loco certamen navalis pugnæ; principes hujus pugnæ sunt Mnestheus, Gyas, Sergestus, Cloanthus: horum navigia, Pristis, Chimæra, Centaurus, Scylla. Prosiliunt omnes ad cursum sonante tuba; in initio gloria prima est Gyæ, sed cadit ab illa gubernatoris culpa, & præmium Cloanthus obtinet; alternat deinde victoria inter Mnestheum & Gyan, sed obtinet Mnestheus, non Gyas, Sergestus extremo est loco: afficiuntur omnes præmio. Post navale certamen sequitur cursus, conveniunt certatores multi, nominantur cum elogiis, proponuntur omnibus præmia in communi, sed tribus victoribus separata. Curritur totis viribus, & cum initio victoria fuerit Nisi, casu delapsa est ad Eurya-

ryalum, qui princeps fuit in cursu, post illum Helymus, tertio loco Diores. Proponitur tertium certamen cæstuum, assignantur præmia victori, & victo. Dat se Dares jactabunde ad pugnam, opponitur illi Entellus senior, cujus tandem est victoria, pessime multato Darete: datur utrique propositũ præmium. Succedit quartum certamen sagittariorum, suspenditur columba ex malo nautico, ad quam volucrem destinandi ictus. Fuit sors prima Hippocoontis; secunda Mnesthei; tertia Eurytionis; quarta Acestæ; primus malum figit; secundus rumpit vincula; tertius volantem avem transfigit; sagitta quarti in ignem vertitur transcurrentem instar cometæ, ad quod prodigium reliqui stupescunt, & Æneas omen accipit. Restat certamen ultimum puerorum. Hi Trojam ludunt, ductantibus turmas Priamo, Aty, Iulo. Sub finem ludi, male semper Juno animata in Trojanos, Irim mittit, quæ persuadeat fœminis [erant istæ remotiore loco a viris] navium incendium, ut ita spes eundi in Italiam præcidatur. Itaque uruntur naves, perfertur nuntius ad Æneam. Ascanius eo advolat, & agminatim Teucri, flammæ grassantur, remedium nullum, nisi in precibus: has ut Æneas fudit, flammæ exstinguuntur, cadente imbre de cœlo, supersuntque incolumes naves tantum quatuor. Hoc successu conjicitur Æneas in æstum curarum, dubitans an Italiam pergat, an resistat in Sicilia. Apparet illi paterna imago, monetque uti fortes ad Italiam perducat, imbelles relinquat in Sicilia. Fit ita: conditur urbs Acesta, ut habeant qui relinquuntur, domicilium. Abeunt fortes cum duce Ænea. Venus interim de nato solicita adit Neptunum, & questa primum de Junone, petit a Deo maris facilem Æneæ in Italiam transmissionem, acquiescit Neptunus petitioni, & placat maria, ut facilis sit navigatio. Navigat ergo in Italiam Æneas felicissime, uno tantum Palinuro morte absumto eo cursu.

A R:

ARGUMENTUM.

Navigant Trojani Carthagine: ex cujus incendio æstimant quid possit violatus amor, quid furens fœmina.

Nterea *a* medium Æneas jam classe tenebat
Certus iter: fluctusque atros Aquilone secabat,
Mœnia respiciens; quæ jam infelicis Elissæ
Collucent flammis. quæ tantum accenderit ignem
Causa latet. Duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque furens quid fœmina possit,
Triste per *b* augurium Teucrorum pectora ducunt.

Pars I.
a *Librum libro connectit.*
b *Conjectura.*

In alto cum essent, & Italiam versus, tempestate invaduntur; ad eam pervincendam se comparat Palinurus; nihil cum prosit, admonet sequendam fortunam, relinquendum cursum, eundum ad Siciliam.

A R G.

Ut pelagus tenuere rates: nec jam amplius ulla
Occurrit tellus; maria undique & undique cœlum;
Olli cæruleus supra caput astitit imber,
Noctem hyememque ferens, & inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta,
Heu *c* quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve pater Neptune paras? Sic deinde locutus,
Colligere arma jubet, validisque incumbere remis,
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime *d* Ænea, non, si mihi Jupiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
Mutati transversa fremunt, & vespere ab atro
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aer.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus; superat quoniam *e* fortuna, sequamur:
Quoque vocat, vertamus iter: nec littora longe
Fida *f* reor *g* fraterna Erycis, portusque Sicanos,
Si modo rite memor servata remetior astra.

c *Pontanus legit, quinam.*
d *Oratio nautica.*
e *Non esse pugnandum cum fortuna.*
f *Fida propter Acestis affinitatem:*
g *Fraterna, propter Erycem, Veneris & Butea filium.*

Annuit Æneas Palinuro ratione triplici, deflectit in Siciliam classis.

A R G.

Tum pius Æneas, equidem sic poscere ventos
Jamdudum, & frustra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis, an sit mihi gratior ulla;
Quoque magis fessas optem dimittere naves:
Quam quæ Dardanium tellus mihi servat Acestem,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela secundi

Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite classis,
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.

ARG. *Cui venienti Acestes occurrit cum muneribus, Trojanus origine.*

a *Acestes rex ex Egesta & Crimiso fluvio prognatus.*

At procul excelso miratus vertice montis
Adventum, sociasque rates, occurrit *a* Acestes,
Horridus in jaculis, & pelle Libystidis ursæ:
Troja Crimiso conceptum flumine mater
Quem genuit: veterum non immemor ille parentum
Gratatur reduces, & gaza lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.

ARG. *Sequenti die quam ad portum Æneas appulit, proponit consilium suum de sacris Anchisæ peragendis.*

Pars II.
b *More militari.*
c *Narratio.*

Postera cum primo stellas oriente fugarat
Clara dies, socios in cœtum littore ab omni
Advocat *b* Æneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidæ *c* magni, genus alto a sanguine divum,
Annuus exactis completur mensibus orbis;
Ex quo relliquias, divinique ossa parentis
Condidimus terra, mœstasque sacravimus aras:
Jamque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic dii voluistis) habebo.
Hunc *d* ego Getulis agerem si Syrtibus exul,
Argolicove mari deprehensus, & urbe Mycenæ,
Annua vota tamen, solemnesque ordine pompas
Exequerer, struerem que suis altaria donis.

d *Amplificatio a majori, ducta a circumstantia loci.*

ARG. *Confert in Deos appulsum suum ad eum portum: vult patrem prosequi divinis honoribus, & apotheosi: enumerat certamina quatuor: favorem imperat.*

Nunc ultro ad cineres ipsius, & ossa parentis
Haud equidem sine mente reor, sine numine divum
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo *e* agite, & cuncti lætum celebremus honorem:
Poscamus ventos, atque hæc me sacra *f* quotannis
Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troja generatus Acestes
Dat numero capita in naves: adhibete penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.
Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina classis,
Quique pedum cursu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibusve sagittis:
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu:
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ:
Ore

e *Adhortatio.*
f *Alludit ad novendiale sacrum, atque adeo funebre.*

Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.

Coronat se myrto, faciunt hoc reliqui, it ad tumulum, libat funditque inferias tres, flores jacit, patrem salutat, affectus movet. ARG.

Sic fatus, velat materna tempora myrto:
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius, sequitur quos cætera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad a tumulum, magna medius comitante caterva.
Hic duo rite mero libans Carchesia Baccho,
Fundit humi: duo lacte novo, duo sanguine sacro,
Purpureosque jacit flores: ac talia fatur:
Salve sancte b parens, iterum salvete recepti
Nequicquam cineres, animæque umbræque paternæ:
Non licuit fines Italos, fataliaque arva,
Nec tecum Ausonium (quicunque est) quærere Tybrim.

a *Parentatio.*
b *Deploratio.*

Exit anguis ab tumulo, quem Poeta a magnitudine, & pulchritudine describit, & cum cælesti arcu comparat. Ille libatis dapibus iterum se ad tumulum recipit. A R G.

Dixerat hæc: adytis cum lubricus c anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor, ceu d nubibus arcus
Mille trahit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras, & levia pocula e serpens,
Libavitque dapes: rursusque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.

c *Serpens ex adytis elapsus.*
d *Comparatio.*
e *Serpens, participium hic est, non nomen.*

Hoc omine excitatus dux hostias cædit, vinum fundit, patris manes vocat: Ducem milites imitantur: tum etiam comparant, quæ necessaria ad epulas, quæ hic tantum assa exhibentur. A R G.

Hoc magis inceptos genitori instaurat honores:
Incertus f geniumne loci, famulumne parentis
Esse putet, cædit quinas de more bidentes,
Totque sues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos.
Nec non & socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt, onerantque aras, mactantque juvencos.
Ordine ahena locant alii, fusique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viscera torrent.

f *Nullus locus sine genio.*

Adest ludorum dies, conveniunt & spectatores, & certatores; locantur præmia in medio, tuba signum dat. ARG.

Expectata dies aderat, nonamque serena
Auroram Phaetontis equi jam luce vehebant,
Famaque finitimos, & clari nomen Acestæ
Excierat. læto complerant littora cœtu,
Visuri Æneadas; pars & certare parati.
Munera *a* principio ante oculos, circoque locantur
In medio: sacri tripodes, viridesque coronæ,
Et palmæ pretium victoribus, armaque, & ostro
Perfusæ vestes, argenti aurique talenta:
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

a *Alludit ad morem Romanorum.*

ARG. *Numerantur navalis pugnæ principes quatuor, Mnestheus, Gyas, Sergestus, Cloanthus: & eorum navigia, Pristis, Chimæra, Centaurus, Scylla.*

Prima pares ineunt gravibus certamina *b* remis
Quatuor ex omni delectæ classe carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige *c* Pristin.
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi,
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus: triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt, terno consurgunt ordine remi.
Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna, Scyllaque Cloanthus
Cærulea, genus unde tibi Romane Cluenti.

b *Navale certamen.*
c *Alii, pistrix.*

ARG. *Describitur saxum, ubi Æneas metam constituit.*

Est procul in pelago saxum spumantia contra
Littora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi sidera Cori:
Tranquillo silet, immotaque attollitur unda
Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis pater, unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.

ARG. *Loca per sortes ductores capiunt, qui auro & purpura splendidi: juventus cætera coronatur populo, oleo inungitur, ad remos consistit, expectat signum.*

Tum loca sorte legunt: ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent, ostroque decori.
Cætera populea velatur fronde juventus:
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris, intentaque *d* brachia remis
Intenti *e* expectant signum, exultantiaque haurit
Corda *f* pavor pulsans, laudumque arrecta cupido.

d *Al. nudata.*
e *Pathos.*
f *Hypotyposis.*

ARG. *Tuba insonat, prosiliunt ad cursum naves, celeusma tollitur, spumat & convellitur mare: illustrantur omnia comparatione petita a Romano circo.*

Inde

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis, ferit æthera clamor
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
Convulsum remis, rostrisque a stridentibus æquor.
Non tam b præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus:
Nec sic immissis aurigæ undantia lora
Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virum, studiisque faventum
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Littora, pulsati colles c clamore resultant.

a *Al. tridentibus.*
b *Comparatio a certamine curruli.*
c *Echo.*

Describitur exitus primus navium ad cursum, celeritas, contentio: gloria prima est Gyæ. ARG.

Effugit ante alios, d primusque elabitur undis
Turbam inter fremitumque Gyas. quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis: sed pondere e pinus
Tarda tenet. post hos æquo discrimine Pristis,
Centaurusque locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pristis f abit, nunc victam præterit g ingens
Centaurus: nunc g una ambæ, junctisque feruntur
Frontibus, & longa sulcant vada salsa carinæ.

d *Al. primis.*
e *Materia pro re, per Synecdochen.*
f *Al. habet.*
g *Hypotyposis.*

Cadit Gyas a gloria, nautici rectoris culpa, qui metæ scopuli sinistram fugit, ubi erat meta, dextram petit, & apertum pelagus: locum Gyæ, & victoriam Cloanthus, facto breviore gyro, occupat. ARG.

Jamque propinquabant scopulo, metamque tenebant;
Cum princeps, medioque Gyas in gurgite victor,
Rectorem navis compellat voce Menœtem:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum:
Littus ama, & lævas stringat sine h palmula cautes:
Altum alii teneant. dixit: sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diversus abis? iterum pete saxa Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyæ, scopulosque sonantes
Radit iter lævum interior, i subitoque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.

h *Palmula, extrema pars remi, in morem palmæ protenta.*
i *Al. subito.*
Ardor juvenilis, & ira, Pathos.

Ardet Gyas dolore, lacrymatur præ indignatione, amens & ferox Menœtem in undas præcipitat, ipse agit navem: emergit ex undis Menœtes, sedet in rupe, fluctus vomit, ridetur a turba. ARG.

Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens:
Nec lacrymis caruere genæ, segnemque Menœtem

Oblitus decorisque sui, sociumque salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta:
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister,
Hortaturque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est,
Jam senior, madidaque fluens in veste Menœtes,
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.
a Pathos. Illum *a* & labentem Teucri, & risere natantem:
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.

A R G. *Sergestus quoque, & Mnestheus Gyam anteire student: prior est Sergestus: sed Mnestheus remiges suos acriter concitat præteritarum rerum glorias pudore, si extremi sint: incumbunt illi perquam strenue.*

Hic læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheoque Gyam superare morantem:
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat,
Nec tota tamen ille prior præeunte carina:
Parte prior, partem rostro, premit æmula Pristis:
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus; nunc *b* nunc insurgite remis
Hectorei socii, Trojæ quos sorte suprema
Delegi comites; nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus usi,
Jonioque mari, Maleæque sequacibus undis.
Non jam prima peto *c* Mnestheus, neque vincere certo
(Quanquam o) sed superent, quibus hoc Neptune dedisti.
Extremos pudeat rediisse: hoc vincite cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt vastis tremit ictibus ærea puppis
Subtrahiturque solum. tum creber anhelitus artus,
Aridaque ora quatit: sudor fluit undique rivis.

b Benevolentiam captat, & adhortatur a recordatione virtutis. Oratio est generis deliberativi.
c Manus animus.

A R G. *Vincunt favente fortuna, adversante eadem Sergesto: dum enim hic hæret in scopulis, & facto naufragio moras trahit, interim Mnestheus & socii præcedunt alacres: successus comparatione illustratur.*

Attulit *d* ipse viris optatum casus honorem.
Namque furens animi *e*, dum proram ad saxa suburget
Interior, spatioque subit Sergestus iniquo,
Infelix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.
Consurgunt nautæ, & magno clamore morantur,
Ferrataque *f* sudes, & acuta cuspide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
At lætus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.

d Proverbialis versus.
e Al. animis.
f Al. trudes.

Qua-

Qualis *a* fpelunca fubito commota columba, *a Comparatio*
Cui domus, & dulces latebrofo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plaufumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem, mox aere lapfa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas:
Sic Mneftheus, fic ipfa fuga fecat ultima Priftis
Æquora, fic illam fert impetus ipfe volantem.
Et primum in fcopulo luctantem deferit alto
Sergeftum, brevibufque vadis, fruftraque vocantem
Auxilia, & *b* fractis difcentem currere remis. *b Proverbialis verficulus.*
Inde Gyan, ipfamque ingenti mole Chimæram
Confequitur: cedit, quoniam fpoliata magiftro eft.

Ex fucceffu fuperati Sergefti, & Gyæ, afpirat Mneftheus ad gloriam Cloanthi: hic contra vult tueri decus femel partum. A R G.

Solus jamque ipfo fupereft in fine Cloanthus:
Quem petit, & fummis adnixus viribus urget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique fequentem
Inftigant ftudiis: refonat *c* clamoribus æther. *c Al. refonat-*
Hi proprium decus, & partum indignantur *d* honorem *que fragoribus.*
Ni teneant, vitamque volunt pro laude pacifci. *d Laudis amor.*
Hos fucceffus alit; poffunt, quia poffe videntur.
Et fors æquatis cepiffent præmia roftris,
Ni palmas ponto tendens utrafque Cloanthus,
Fudiffetque preces, divofque in vota vocaffet.

Precatur maris Numina, reum fe voti facit, auditur, a Diis juvatur, portum occupat feliciter. A R G.

Dii, *e* quibus imperium pelagi, quorum æquora curro, *e Invocat deos*
Vobis lætus ego candentem in littore taurum *maris.*
Conftituam *f* ante aras voti reus; extaque falfos *f Sacrificium*
g Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam. *pollicetur.*
Dixit: eumque imis fub fluctibus audiit omnis *g Al. proji-*
Nereidum, Phorcique chorus, Panopeaque virgo. *ciam.*
Et pater ipfe manu magna Portunus euntem
Impulit: illa Noto citius, volucrique fagitta
Ad terram fugit, & portu fe condidit alto.

Vocat Æneas certatores, victorem declarat Cloanthum, dat illi coronam ex lauro: impartitur munera navium omnium remigibus, uni Cloantho chlamydem, cujus defcribitur textus, ars, materia. A R G

Tum fatus *h* Anchifa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum *h Æneas difpenfator.*
Declarat, viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in naves ternos aptare *i* juvencos,
Vinaque, & argenti magnum dat ferre talentum: *i Al. optare.*

Ipsis præcipuos victoribus addit honores.
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura *a* Mæandro duplici Melibœa cucurrit:
Intextusque puer frondosa regius Ida
Veloces jaculo cervos, cursuque fatigat,
Acer, anhelanti similis: quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis *b* armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad sidera tollunt
Custodes, sævitque canum latratus in auras.

a Mæander fluvius tortuosus: errat autem in chlamyde flexuose, & in se remeabilis purpura.
b Aquila armiger Jovis.

ARG. *Donatur deinde Mnestheus lorica; hæc commendatur a materia, a forma, a possessoribus vetere & novo, a pondere: donantur tertio loco Gyæ lebetes, & cymbia.*

At qui deinde locum tenuit virtute *c* secundum,
Levibus huic hamis consertam, auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor, apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,
Donat habere viro, decus, & tutamen in armis:
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleus cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.

c Secunda præmia.

ARG. *Victoribus affectis præmio, tandem Sergestus advenit nave lacera, videtur a turba, ejus navis serpenti comparatur, ipse præmium accipit.*

Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi
Puniceis ibant evincti tempora *d* tænis:
Cum sævo e scopulo multa vix arte revulsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis *e* sæpe viæ deprehensus in aggere serpens,
Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo, lacerumque viator,
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, & sibila colla
Arduus attollens: pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.
Tali remigio navis se tarda movebat,
Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus, sociosque reductos.
Olli serva datur operum haud ignara Minervæ,
Cressa genus Pholoe, geminique sub ubere nati.

d M. tæniis.
e Comparatio a serpente.

ARG. *Post certamen navale sequitur cursus. Describitur locus, in quo est exercitus: eo se Æneas confert, & cursores invitat præmiis.*

Hoc

Hoc *a* pius Æneas misso certamine, tendit
Gramineum in campum: quem *b* collibus undique curvis
Cingebant sylvæ, mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, exstructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, & præmia ponit.

a *Secundum certamen.*
b *Topographia, qua redditur res tenuis illustris.*

Conveniunt illi, quorum singulis elogia perpolite assignat. ARG.

Undique conveniunt Teucri, mistique Sicani
Nisus & Euryalus primi:
Euryalus forma insignis, viridique juventas
Nisus amore pio pueri. quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius simul, & Patron: quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadia, *c* Tegeæ de sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes Helymus, Panopesque,
Assueti sylvis, comites senioris Acestæ:
Multi præterea quos fama obscura recondit.

c *Oppidum Arcadiæ Tegeum.*

Proponit omnibus præmia communia, tribus victoribus separata. ARG.

Æneas quibus in mediis sic deinde locutus.
Accipite hæc animis, lætasque advertite mentes.
Nemo *d* ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem.
Omnibus hic erit unus honos: tres *e* præmia primi
Accipient, flavaque caput nectentur oliva.
Primus equum phaleris insignem victor habeto.
Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threiciis: lato quam *f* circum amplectitur auro
Balteus, & tereti subnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.

d *Pollicitatio.*
e *Præmia.*
f *Al. circumplectitur.*

Curritur. it primus Nisus, deinde Salius, tertius Euryalus, quartus Helymus, quintus & pene par Helymo Diores. Cadit Nisus in cursu, qui consequi palmam cum nequeat, proximum sibi Salium objectu corporis ad ruinam compellit, ut Euryali sit victoria. Inde mutata est omnium fortuna, principem locum obtinente Euryalo, alterum Helymo, tertium Diore. ARG.

Hæc ubi dicta, locum capiunt, signoque repente
Corripiunt spacia audito, limenque relinquunt,
Effusi, nimbo similes, simul ultima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpore Nisus
Emicat, & ventis, & fulminis ocyor alis,

Pro-

Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius: spatio post deinde relicto,
Tertius Euryalus.
Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso
Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
a Al. humero. Incumbens *a* humeris; spatia & si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumque relinquat.
Jamque fere spatio extremo, fessique sub ipsum
b *Nisus cadit.* Finem adventabant; lævi cum sanguine *b* Nisus
Labitur infelix, cæsis ut forte juvencis
c *Al. humum.* Fusus, *c* humum, viridesque super madefecerat herbas.
Hic juvenis jam victor ovans vestigia presso
Haud tenui titubata solo, sed pronus in ipso
Concidit immundoque fimo, sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
d *Salio præreptus honor dolo Nisi.* Nam sese opposuit *d* Salio, per lubrica surgens:
Ille autem spissa jacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, & munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat, fremituque secundo.
Post Helymus subit, & nunc tertia palma Diores.

ARG. *Vociferatur Salius, inique sibi præmium eripi Nisi dolo. Juvant Euryalum pulchritudo ejus, & Diores. Donat Æneas constitutis præmiis victores tres: novis deinde, atque extra ordinem, Salium, & Nisum.*

Hic totum caveæ consessum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet:
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, & magna proclamat voce Diores,
Qui subiit palmæ, frustraque ad præmia venit
Ultima, si primi Salio redduntur honores.
Tum pater *e* Æneas, Vestra, inquit, munera vobis
e *Æneæ æquitas.* Certa manent pueri, & palmam movet ordine nemo:
f *Al. casus.* Me liceat *f* casum miserari insontis amici.
Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
g *Dona distributa.* Dat *g* Salio villis onerosum, atque unguibus aureis.
Hic Nisus, si tanta, inquit, sunt præmia victis,
h *Pathos.* Et te lapsorum miseret: quæ munera Niso
Digna dabis, primam merui qui laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset?
Et simul his dictis faciem *h* ostentabat, & udo
Turpia membra fimo. risit pater optimus olli,
Et clypeum efferri jussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum:
Hoc juvenem egregium præstanti munere donat.

ARG. *Proponitur tertium certamen cæstuum, assignantur præmia victori, & victo.*

Post

Post *a* ubi confecti cursus, & dona peregit:
Nunc, si cui virtus, animusque in pectore præsens
Adsit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait: & geminum pugnæ proponit honorem.
Victori velatum auro vittisque juvencum:
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.

a *Tertium certamen ad cæstus.*

Dat se Dares jactabunde ad pugnam, & dupliciter commendatur. ARG.

Nec mora: continuo vastis cum viribus effert
Ora *b* Dares, magnoque virum se murmure tollit;
Solus qui Paridem solitus contendere contra:
Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulva moribundum extendit arena.

b *Daretis stolida ferocia notatur.*

Ejusdem arrogantia describitur, militarisque ostentatio, & facto & verbis. Trojani favent jactabundo. ARG.

Talis prima Dares caput altum in prælia tollit:
Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia, protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius, nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusque inducere cæstus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere *c* pugna,
Æneæ stetit ante pedes, nec plura moratus,
Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate Dea, si nemo audet se credere pugnæ,
Quæ finis standi? quo me decet usque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promissa jubebant.

c *Al. palma Juvenilis ardor.*

Acestes senem Entellum corripit, ferentem inanes glorias juvenis ostentabundi. ARG.

Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
Proximus ut viridante toro consederat herbæ,
Entelle *d* heroum quondam fortissime frustra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis Deus ille magister
Nequicquam moratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam? & spolia illa tuis pendentia tectis?

d *Objurgatio.*

Excusat se ab senecta Entellus, optat juventutem, & annos fervidos: surgit projicitque in medium cæstus, quos gerebat ipse, quibusque olim usus Eryx: stupent omnes ad pondus immane. ARG.

Ille *e* sub hæc: Non laudis amor, nec gloria cessit
Pul-

e *Observa Entelli modestiam & generosum animum.*

Pulsa metu: sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa juventa;
Haud equidem pretio inductus, pulchroque juvenco,
Venissem: nec dona moror. sic deinde loquutus,
In medium geminos immani pondere cæstus
Projecit: quibus acer Eryx in prælia suetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obstupuere animi: tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto, ferroque rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longeque recusat.
Magnanimusque Anchisiades & pondus, & ipsa
Huc illuc vinclorum immensa volumina versat.

A R G. *Laudat Entellus cæstus a possessore Eryce, facta comparatione cum Hercule, etiam si ab hoc victus Eryx: infert alia, quæ ad rem. Æneas utrique pugili dat cæstus pares.*

Tum senior tales referebat pectore voces.
a Amplificat per comparationem. Quid? *a* si quis cæstus, ipsius & Herculis arma
Vidisset, tristemque hoc ipso in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc, sparsoque infecta cerebro.
His magnum Alcidem contra stetit; his ego suetus,
Dum melior vires sanguis dabat, æmula nec dum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed si nostra Dares hæc Troïus arma recusat,
Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes,
Æquemus pugnas, Erycis tibi terga remitto:
Solve metus: & tu Trojanos exue cæstus.
b Al. dejecit. Hæc fatus duplicem ex humeris *b* rejecit amictum:
c Hypotyposis. Et magnos membrorum artus, magna ossa, *c* lacertosque
Exuit, atque ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.

A R G. *Describitur pugnæ initium, & progressus, virtus utriusque pugilis, & pugnandi ratio: adhibentur comparationes.*

Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu,
d Congressus. Immiscentque manus *d* manibus, pugnamque lacessunt.
Ille pedum melior motu, fretusque juventa;
Hic membris, & mole valens: sed tarda trementi
Genua labant, vastos quatit æger anhelitus artus;
Multa viri nequicquam inter se vulnera jactant.
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vastos
Dant sonitus: erratque aures, & tempora circum
Crebra manus; duro crepitant sub vulnere malæ:

Stat gravis Entellus, nisuque immotus eodem,
Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus exit.
Ille, *a* velut celsam oppugnat qui molibus urbem, *a Comparatio.*
Aut montana sedet circum castella sub armis:
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum, & variis assultibus irritus urget.

Cadit in pugna Entellus, fit strepitus, ab Aceste erigitur, redit acrior ad pugnam, vincit Daretem. Persparsa est comparatio duplex, altera cadentis Entelli, altera Daretis victi. ARG.

Ostendit dextram insurgens Entellus, & alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Prævidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit, & ultro
Ipse gravis, graviterque ad terram pondere vasto
Concidit. ut *b* quondam cava concidit aut Erymantho, *b Comparatio.*
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucri, & Trinacria pubes,
It clamor cœlo: primusque accurrit Acestes,
Æquævumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, & vim suscitat *c* ira. *c Generosa ira.*
Tum pudor incendit vires, & conscia virtus,
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc *d* dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra. *d Temeritatis*
Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi *pœnas nota.*
Culminibus crepitant: sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat versatque Dareta.

Cohibetur a furore Entellus, illi Dares subtrahitur, qui & a sociis ad naves ducitur ægro & male mulctato corpore: datur utrique præmium propositum. ARG.

Tum pater Æneas procedere longius iras,
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis,
Sed finem imposuit pugnæ: fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis: ac talia fatur:
Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversaque numina sentis?
Cede *e* Deo: dixitque, & prælia voce diremit. *e Cum deo non*
Ast illum fidi æquales genua ægra trahentem, *pugnandum.*
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore rejectantem, mistosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves. galeamque ensemque vocati
Accipiunt: palmam Entello, taurumque relinquunt.

Victor Entellus, interfecto tauro unico cæstuum ictu, ostendit quibus olim viribus in juventa valuerit. ARG.

Hic

Hic victor superans animis, tauroque superbus,
Nate Dea, vosque hæc, inquit, agnoscite Teucri,
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et qua servetis revocatum a morte Dareta.
Dixit, & adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum adstabat pugnæ: durosque reducta
Libravit dextra media inter cornua cæstus
Arduus, effractoque illisit in ossa cerebro:
Sternitur, *a* exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille super tales effudit pectore voces:
Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo. hic victor cæstus, artemque repono.

a Alludit ad sacrificia Italia.

A R G. *Proponit Æneas certamen quartum sagittariorum: malum erigit, inde columbam suspendit.*

Protinus Æneas celeri certare *b* sagitta
Invitat, qui forte velint, & præmia ponit:
Ingentique manu malum de nave Seresti
Erigit, & volucrem trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.

b Quartum Certamen sagittariorum.

A R G. *Dejiciuntur sortes. Prima est Hippocoontis, altera Mnesthei, tertia Eurytionis, quarta Acesta. Nominantur omnes cum elogio.*

Convenere viri, dejectamque ærea sortem
Accepit *c* galea, & primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis.
Quem modo navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater,
Pandare, qui quondam jussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus, galeaque ima subsedit Acestes,
Ausus & ipse manu *d* juvenum tentare laborem.

c Sæpe meminit Homerus sortiri quondam conjectis sortibus in galeam.

d Pathos à circumstantia ætatis.

A R G. *Incurvant arcus, & sagittas promunt. Hippocoon malum figit, & timet ales: Mnestheus rumpit vincula, & illa volat: Eurytion volantem configit, & illa cadit.*

Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris:
Primaque per cœlum nervo stridente sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat *e* auras:
Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus: timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu
Alta petens, pariterque oculos, telumque retendit:
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro

e Al. alas. Ex Donato.

Non

Non valuit: nodos, & vincula linea rupit,
Queis innexa *a* pedem malo pendebat ab alto.
Illa notos, atque *b* atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit.
Jam vacuo lætam cœlo speculatus, & alis
Plaudentem, nigra fixit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aeriis, fixamque refert delapsa sagittam.

a *Gratissimus*.
b *Al. alta*.

ARG.

Acestes restabat, torsit is telum: monstrum inde, sagitta conversa in ignem, & transcurrente instar cometæ.

Amissa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen ætherias telum contorsit in auras,
Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.
Hic oculis subito objicitur, magnoque futurum
Augurio *c* monstrum: docuit post exitus ingens,
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuesque recessit
Consumpta in ventos: cœlo *d* ceu sæpe refixa
Transcurrunt, crinemque volantia sidera ducunt.

c *Prodigiorum omen*.
d *Comparatio*.

ARG.

Obstupescunt omnes, Aeneas omen accipit. Acestem amplectitur, præmium dat, coronat lauro: alios item honore & præmiis exornat.

Attonitis hæsere animis, superosque precati
Trinacrii, Teucrique viri: nec maximus omen
Abnuit Aeneas, sed lætum amplexus Acestem
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Summe pater (nam te voluit Rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exortem ducere *e* honorem)
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis,
Cratera impressum signis: quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro:
Et primum ante omnes victorem appellat Acestem.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori,
Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto:
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui figit arundine malum.

e *Al. honores*.

ARG.

Secreto loquitur cum Epytide, dat mandata ad Ascanium, ferat ut secum equestres turmas: ipse interim circum aperit ab infusa turba.

At pater *f* Æneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese, comitemque impubis Iüli,

f *Quintum certamen puerorum equestre*.

Epitydem vocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade, age, & Ascanio si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat avo turmas, & sese ostendat in armis:
a Al. sic. — *a* Dic ait; ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, & campos jubet esse patentes.

ARG. *Adsunt Pueri: describitur illorum ornatus.*

Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit, Trojæque juventus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
b Al. præfixo. — Cornea bina ferunt *b* præfixa hastilia ferro:
Pars leves humero pharetras, it pectore summo
ç Al. oborti. — Flexilis *c* obtorti per collum circulus auri.

ARG. *Sed & turmæ: hæ tres, sub ducibus Priamo, Aty, Iulo. commendatur primus a regio genere, & equo quo invectus: alter ab genere Augusti, & Iuli amore: tertius se ipso commendabilis est, & dignus sua pulchritudine, cui Dido munus contulerit.*

Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores, pueri bis seni quemque secuti
Agmine partiti fulgent, paribusque magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem,
Nomen avi referens Priamus, tua clara Polyto
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
d *Hæc dicit propter Attiam matrem Augusti.* — Alter Atys, genus unde *d* Atyi duxere Latini;
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnes pulcher Iulus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum, & pignus amoris.
e Al. *Trinacria.* — Cætera *e* Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.

ARG. *Excipiuntur cum gaudio. lustrant hi consessum. signum datur. Troja peragitur.*

Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ, veterumque agnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum, oculosque suorum
Lustravere in equis: signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrere pares, atque agmina terni
Diductis solvere choris; rursusque vocati
Convertere vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus

Ad-

Adversis spatiis, alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque ciens simulacra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi, facta pariter nunc pace feruntur.

Ea duplici comparatione illustratur, Labyrinthi, & Delphinorum. ARG.

a Comparatio.

Ut *a* quondam Creta fertur Labyrinthus in alta,
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
Falleret indeprensus, & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrum nati vestigia cursu
Impediunt, texuntque fugas & prælia ludo:
Delphinum similes, qui per maria humida nando
Carpathium *b* Libycumque secant, luduntq; per undas.

b *Carpathium mare, inter Ægyptum & Rhodum, ab insula Carpatho illic posita.*

Illam Ascanius Albanis tradidit; inde Romani accepere; nunc retinet nomen Trojæ. ARG.

Hunc morem cursus, atque hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos.
Quo puer ipse modo, secum quo Troja pubes,
Albani docuere suos. hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium servavit honorem:
Trojaque nunc pueri Trojanum dicitur agmen.

Celebrato funere commutatur rerum status: Juno Irim ad classem mittit in perniciem Trojanorum Deam Irim: hæc citissime paret, & devolat. ARG.

Pars III.

Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata novavit,
Dum variis tumulo referunt solemnia ludis,
Irim *c* de cœlo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classem; ventosque aspirat eunti:
Multa movens, necdum antiquum saturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, & littora lustrat.
Desertosque videt portus, classemque relictam.

c *Iris, nuntia Junonis.*

Erant tum Trojanæ feminæ separatæ a reliquo virorum cœtu, ac lacrymabundæ recordatione præteritorum, atq; futurorũ malorũ. Assimilat se Iris Beroë notæ feminæ. ARG.

At procul in sola secretæ Troades acta
Amissum Anchisen flebant: cunctæque profundum
Pontum aspectabant flentes: heu, tot vada fessis,
Et tantum superesse maris! vox omnibus una:

Urbem orant, tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Conjicit, & faciemque Deæ, vestemque reponit.
Fit Beroe, Ismarii conjux longæva Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuissent.
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert.

ARG. *Commovet illas ad dolorem fœdo mortis genere, quo absumendæ; & recordatione calamitatum, quas passæ, quas patientur. Deinde rem agit a facili, atque excitat conquestionem ingentem.*

a Oratio hortatoria, quæ ab affectu movet exordium.
b Amplificatio a tempore.
c A facili & opportuno.
d A pio.

O miseræ, *a* quas non manus (inquit) Achaica bello
Traxerit ad lethum patriæ sub mœnibus: o gens
Infelix, cui te exitio fortuna reservat?
Septima *b* post Trojæ excidium jam vertitur æstas,
Cum *c* freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa,
Sideraque emensæ ferimur: dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, & volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes:
Quid prohibet muros jacere, & dare *d* civibus urbem?
O patria, & rapti nequicquam ex hoste Penates:
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam
Hectoreos amnes, Xanthum & Simoenta videbo?

ARG. *Adjungit argumenta divina duo: alterum Cassandræ, alterum Neptuni, porrigentium sibi ignem in manus; Postquam verbis acuerat, jam facto, nam ignes jacit in classem. Iridis argumenta juvat Pyrgo & conjecturis, & veritate.*

e A necessario, nempe a vaticinii auctoritate.
f Ab occasione.
g A divinitate.

Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes,
Nam *e* mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces: hic quærite Trojam.
Hic domus est, inquit, vobis. jam *f* tempus agi res;
Nec tantis mora prodigiis: en quatuor aræ
Neptuno: Deus ipse faces, animumque ministrat.
Hæc memorans, prima infensum vi corripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa coruscat.
Et jacit: arrectæ mentes, stupefactaque corda
Iliadum. Hic una e multis quæ maxima natu
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroe vobis, non hæc Rhœteia matres
Est Dorycli conjux, divini *g* signa decoris,
Ardentesque notate oculos: qui spiritus illi,
Qui vultus vocisque sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroem digressa reliqui
Ægram, indignantem tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata,

Hærent primo fœminæ, deinde divino signo excitatæ naves incendunt. A R G.

At matres primo ancipites; oculisque malignis
Ambiguæ spectare rates miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatisque vocantia regna:
Cum Dea [a] se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monstris, actæque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem.
Pars spoliant aras, frondem, ac virgulta facesque
Conjiciunt: furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per, & remos, & pictas abiete puppes.

[a] *Audacia muliebris.*

Incendii nuntius Eumelus est, & ipsi oculi: advolat eo Ascanius, increpat fœminas. A R G.

Nuncius Anchisæ ad tumulum, cuneosque theatri
Incensas perfert naves Eumelus; & ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Ascanius, cursus ut lætus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
Castra: nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis [b] furor iste novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu miseræ cives! non hostem inimicaque castra
Argivum, vestras spes uritis. en ego vester
Ascanius. galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.

[b] *Pathos.*

Post Ascanium Æneas, & Teucri agminatim concurrunt. Fugiunt matres, & quærunt latibula. Grassantur flammæ, nec remedium ullum. A R G.

Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrum.
Ast illæ diversa [c] metu per littora passim
Diffugiunt: sylvasque, & sicubi concava furtim
Saxa petunt. piget incepti, lucisque: suosque
Mutatæ agnoscunt, excussaque pectore Juno est.
Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas posuere; udo sub robore vivit
Stuppa vomens tardum fumum; lentusque carinas
Est vapor, & toto descendit corpore [d] pestis.
Nec vires Heroum, infusaque flumina prosunt.

[c] *Metus muliebris.*

[d] *Pathos.*

Æneas vestem abscindit præ dolore. Deorum opem implorat, & exauditur, imbribus subito restinguentibus flammam; pereunt nihilominus quatuor naves. A R G.

Tum pius Æneas humeris abscindere vestem,
Auxilioque vocare Deos, & tendere palmas.

a Oratio deliberativa ad Jovem.
b Pathos regium animi sollicitipro suis.

Jupiter *a* omnipotens: si nondum exosus ad unum
Trojanos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos; da flammam evadere classi
Nunc pater, & tenues *b* Teucrum res eripe letho.
Vel tu, quod superest, infesto lumine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix hæc ediderat, cum effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit: tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus Austris;
Implenturque super puppes, semiusta madescunt
Robora: restinctus donec vapor omnis, & omnes,
Quatuor amissis, servatæ a peste carinæ.

ARG. *Est in æstu curarum Æneas, ancepsque, utrum in Sicilia resistat, an in Italiam tendat: hunc æstum Nautes adimit senex, sapiens, doctusque a Pallade.*

c Cura principis.
d Al. dubius.
e Senile consilium ab ætate, prudentia, & religione commendat.

At pater *c* Æneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat: *d* versans, Siculisne resideret arvis
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum *e* senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque insignem reddidit arte,
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna Deum, vel quæ fatorum posceret ordo.
Atque his Æneam solatus vocibus infit.

A R G. *Monet enim sequenda fata, ferendam fortunam, advocandum ad consilia Acestem, tradendam huic partem Trojanorum debilem, ac meticulosam, qui urbem condant. Hoc audito conjicitur Æneas in majores curas. Nox advenit: Anchisæ imago nato apparet, & loquitur.*

f Narratio.
g Al. consilii.
h Al. promisso.
i Al. animo.
k Anchises filio per somnum apparet.

Nate Dea, quo fata trahunt, retrahuntque sequamur:
Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est *f* tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes,
Hunc cape *g* consiliis socium, & conjunge volentem:
Huic trade, amissis superant qui navibus, & quos
Pertæsum magni incœpti, rerumque tuarum est,
Longævosque senes, ac fessas æquore matres:
Et quicquid tecum invalidum, metuensque pericli est
Delige; & his habeant terris sine mœnia fessi,
Urbem appellabunt *h* permisso nomine Acestam.
Talibus incensus dictis senioris amici,
Tum vero in curas animus *i* deducitur omnes:
Et nox atra polum bigis subvecta tenebat,
Visa dein cœlo facies delapsa parentis
Anchisæ, *k* subito tales effundere voces.

A R G. *Præmissis nonnullis, ait standum Nautæ consilio; ju-*

jubet deinde, ut adeat in Elysiis locis agitantem, tandem imago discedit.

Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care *a* magis, nate Iliacis exercite fatis;
Imperio Jovis huc venio, qui *b* classibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis *c* pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. gens dura atque aspera cultu
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas accede domos: & averna per alta
d Congressus pete nate meos; non me *e* impia namque
Tartara habent, tristesque umbræ: sed amœna piorum
Concilia, Elysiumque colo: huc casta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum *f* genus omne tuum, & quæ dentur mœnia disces.
Jamque vale. torquet medios nox humida cursus
Et me sævus equis Oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit, ceu fumus, *g* in auras.

a *Benevolentia jungitur vice exordii.*
b *Narratio.*
c *Confirmatio consilii.*
d *Al. amplexus.*
e *A facili, vel opportuno.*
f *Parasceve libri sexti.*
g *Anima venti & fumi.*

A R G.

Narratur Æneæ in patrem affectus, in Deos religio, consilium relinquendæ partis Trojanorum in Sicilia, virtus in reficiendis ratibus.

Æneas, quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem, & sopitos suscitat ignes:
Pergameumque larem, & canæ penetralia Vestæ
Farre pio, & plena supplex veneratur acerra.
Extemplo socios, primumque accersit Acestem:
Et Jovis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora *h* consiliis: nec jussa recusat Acestes.
Transcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis: aptant remosque rudentesque
Exigui numero, sed bello vivida virtus.

h *Æneas jussa parentis exequitur.*

A R G.

Acesta urbs constituitur muris, legibus, religione.

Interea Æneas urbem designat aratro,
Sortiturque domos: hoc Ilium, & hæc loca Trojæ
Esse jubet. gaudet regno Trojanus Acestes:
Indicitque forum, & patribus dat jura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ: tumuloque sacerdos,
Et lucus late sacer additur Anchiseo.

A R G.

Fiunt Epulæ per dies novem, & Diis sacra: mare,

& venti apti sunt ad navigandum: exoritur comploratio & discedentium, & remanentium; imbellis turba vult dare se comitem Æneæ, hic plenus pietate illam Acestæ commendat: fiunt sacra Eryci, & tempestatibus; adnavigatur velis remisque.

a Alludit ad novendiale sacrum filio.

Jamque dies epulata *a* novem gens omnis, & aris
Factus honos; placidi straverunt æquora venti,
Creber & aspirans rursus vocat Auster in altum,
Exoritur procurva ingens per littora fletus:
Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsæ jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, & non tolerabile Numen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.
Tres Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
Cædere deinde jubet, solvique ex ordine funes.
Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora pateram tenet, extaq; salsos
Porricit in fluctus; ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes;
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.

ARG. *Adit Neptunum Venus, queritur de Junone, quam vocat iracundam, pertinacem, immitem, pervicacem, infractam, nefandam, impiam, furibundam, audacem, sceleratam. Summa petitionis, transmissio in Italiam.*

Pars IV.
b Venus sollicita pro Trojanis.
c Exordium a necessario.

At *b* Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, talesque effundit pectore questus.
Junonis *c* gravis ira, & inexsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes.
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio, fatisve infracta quiescit.
Non mediæ de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satis est, pœnam traxisse per omnem

d Amplificatio.

Relliquias *d* Trojæ: cineres, atque ossa peremptæ
Insequitur. causas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis, tu testis in undis,
Quam molem subito excierit; maria omnia cœlo
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis,

e Invidiose dictum.

In regnis hoc ausa tuis.
Proh scelus, ecce etiam *e* Trojanis matribus actis
Exussit fœde puppes, & classe subegit
Amissa, socios ignotæ linquere terræ.

f Petitio.

Quod superest, oro, *f* liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentum attingere Tybrim;
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.

ARG. *Dat Neptunus confidentiam Veneri, fore ut a se omnia im-*

impetret: commendat merita sua in illam: acquiescit petitioni.

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti;
Fas a omne est Cytherea meis te fidere regnis,
Unde b genus ducis. merui quoque: sæpe furores
Compressi; & rabiem tantam cœlique marisque.
Nec minor in terris (Xanthum; Simoentaque testor)
Æneæ mihi cura tui, cum Troja Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam, atque evolvere posset
In mare se Xanthus: Pelidæ tunc ego forti
Congressum c Ænean, nec Diis, nec viribus æquis;
Nube cava eripui: cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi. pelle timores.
Tutus, quos optas; portus accedet Averni.
Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæret:
Unum pro multis dabitur caput.

a Propositio: b Ratio. c Æneas contra Achillem.

ARG.

Deinde placat maria per illa equitans; ex qua occasione describitur ejus equitatio, & plausus, quo exceptus est ab universo mari.

His ubi læta Deæ permulsit pectora dictis,
Jungit equos d curru e genitor, spumantiaque addit
Fræna feris; manibusque omnes effundit habenas.
Cæruleo per summa levis volat æquora curru:
Subsidunt undæ, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi:
Tum variæ comitum facies; immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque f Palæmon;
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis,
Læva tenent g Thetis, & h Melite, Panopeaq; virgo
Nisæe, Spioque, Thaliaque, i Cymodoceque.

d Al. auro. e Hom. Odyss. libro quinto currum describit Neptuni: f Palæmon portuum deus. Phorcus, Sardiniæ rex. g Thetis, ab alendo alumnas. h Melite, a melos. i Cymodoce.

ARG.

Navigat interim Æneas, assistunt omnes ad velificationem, nox advenit, Deus Somnus Palinurum invadit.

Hic patris Æneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.
Una omnes fecere pedem: pariterque sinistros,
Nunc dextros solvere sinus; una ardua torquent,
Cornua: detorquentque, ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.
Jamque fere mediam cœli nox humida metam
Contigerat, placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:

a Somnus.

Cum levis æthereis delapsus a somnus ab astris
Aera dimovit tenebrosum, & dispulit umbras,
Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans
Insonti: puppique Deus consedit in alta
Phorbanti similis, funditque has ore loquelas.

ARG. *Hortatur insidiose ad quietem, proposita maris tranquillitate: cui Palinurus respondet nihil esse fidendum inconstantiæ maris, præsertim ubi salus agitur principis sui Æneæ.*

Jaside Palinure ferunt ipsa æquora classem,
Æquatæ spirant auræ, datur hora quieti,
Pone caput, fessosque oculos furare labori.
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Mene salis placidi vultum, fluctusque quietos
Ignorare jubes? Mene huic confidere monstro?
Æneam credam quid enim fallacibus Austris,
Et cœli toties deceptus fraude sereni?

ARG. *His dictis hæret clavo firmissime, contingitur ramo Somni, præcipitatur, & moritur. Sentit Æneas navem fluitantem, succedit Rector, amicum deflet.*

b *Vis somni.*

Talia dicta dabat: clavumque affixus & hærens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce Deus ramum b lethæo rore madentem,
Vique soporatum Stygia super utraque quassat
Tempora: cunctantique natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et super incumbens, cum puppis parte revulsa,
Cumque gubernaclo liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequicquam sæpe vocantem.
Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non secius æquore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo scopulos c Sirenum advecta subibat,
Difficiles quondam, multorumque ossibus albos.
Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant,
Cum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium cœlo, & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure jacebis arena.

c *Sirenes monstra marina, quia Vlyssis socios Sirenes devorarunt.*

Finis Libri Quinti Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

Liber Sextus.

ARGUMENTUM.

Æneas ad Cumas applicat: pergit ad templum Apollinis, & Sibyllæ antrum: ex occasione narrantur res Dædali; adest Sibylla: ducit secum Æneam; ad cujus preces illa vaticinium edit, quo prædicit bellum Italiæ. Finito oraculo, petit ab ea aspectum patris; objicit illa difficultates, ut inferi adeantur: sed ita objicit, ut tamen viam aperiat, qua possit rem istam consequi, explicans doctrinam rami aurei; admonet etiam illum de Miseni obitu. Invenitur ramus aureus, & tumulatur Misenus. Fiunt deinde sacra Manium, quæ necessaria ante aditum inferorum. Evocatur Proserpina, adeuntur inferi, describuntur monstra, quæ ante vestibulum, & quæ in ipso vestibulo. Hinc tenditur ad fluvium, ubi Charon portitor: is describitur. Sunt ante fluvium insepulti, in his Palinurus, cum quo longus sermo, & fit discessio ab illo. Inde it recta ad transmittendum fluvium, prohibetur a Charonte, qui tamen viso ramo aureo naviculam advertit, Æneam excipit, transmittit, exponit: neque Cerberus viam impedit sopitus a Sibylla. Describuntur regiones inferorum quinque: prima, infantium; secunda, damnatorum falso crimine; tertia, interfectorum, αὐτοχείρων: quarta, amantium; quinta, virorum bello fortium. In his narrat peculiares quosdam successus.

At plus Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta sibyllæ,
Antrum immane, petit; magnam cui mentem, animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Jam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus, *a* ut fama est, fugiens Minoia regna, — *a Fabula de Dædalo.*
Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad arctos;
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris tibi Phœbe sacravit
Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus lethum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ jussi (miserum) septena quotannis
Corpora natorum. stat ductis sortibus *b* urna. — *b Ubi sortiebantur juvenes, quis se permitteret devorari.*
Contra elata mari respondet Gnosia tellus.
Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto
Pasiphae, mistumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ.

Pergit ornatus foriam, ubi amor Ariadnæ attingitur, & mors Icari: adveniunt Achates, & Sibylla. — A R G.

Hic labor ille domus, & inextricabilis error.
Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti, *c* ambagesque resolvit,
Cæca regens filo vestigia. tu quoque magnam — *c Labyrinthus.*
Partem opere in tanto (sineret dolor) Icare haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus: quin protinus *d* omnia — *d Al. omnem.*
Perlegerent oculis, ni jam præmissus Achates
Afforet, atque una Phœbi, Triviæque sacerdos
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi.

Illa Æneam reprehendit, docet sacrum, ducit ad templum: describitur antrum, & furor Sibyllæ. — A R G.

Non hoc ista sibi tempus spectacula *e* poscit. — *e Al. poscunt.*
Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam: nec sacra morantur
Jussa viri. Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicæ latus ingens rupis in *f* antrum: — *f Descriptio antri.*
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:
Unde ruunt totidem voces, responsa sibyllæ.
Ventum erat ad limen, cum virgo, poscere fata
Tempus, ait: deus ecce, *g* deus. cui talia fanti — *g Enthusiasmi descriptio.*
Ante fores subito, non vultus, non color unus,
Non comptæ mansere comæ: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: majorque videri,
Nec mortale sonans: afflata est numine quando
Jam propiore dei: Cessas in vota, precesque,

Tros,

Quas gentes Italum, aut quas non oraveris urbes?
Causa mali tanti conjux iterum *a* hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
Quam tua te fortuna sinet. via prima salutis,
Quod minime reris, Graja pandetur ab urbe.

a *Nam & Paris ab Helena fuerat hospitio susceptus.*

ARG.

Cessat illa ab oraculo, Æneas rem novam ab ea petit, patris videlicet aspectum, qui jam mortuus. Adducit argumenta, quibus debeat id sibi concedi.

Pars II.

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens: ea fræna furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies, inopinave surgit:
Omnia *b* præcepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum *c* oro; (quando hic inferni janua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum cari genitoris, & ora
Contingat; doceas iter, & sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas, & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi;
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas, cœlique ferebat
Invalidus *d* vires ultra, sortemque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem, & tua limina adirem
Idem *e* orans mandata dabat, natique, patrisque
Alma precor miserere, potes namque omnia: nec te
Nequidquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arcessere conjugis *f* Orpheus,
Threicia fretus cithara, fidibusque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque, reditque viam toties. quid Thesea? magnum
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove summo.

b *Prudentia.*
c *Petitio ab occasione.*
d *A cessario.*
e *A facili.*
f *Ab exemplis.*

ARG.

Objicit Sibylla difficultates, ut inferi adeantur.

Talibus orabat dictis, arasque *g* tenebat.
Tunc sic orsa loqui vates: Sate sanguine divum
Tros Anchisiade, facilis descensus Averni:
Noctes, atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, superasque *h* evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. pauci, quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti potuere. tenent media omnia silvæ,
Cocytusque sinu labens circumfluit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre

g *Alludit ad ritum vetustatis, tenebat enim cornua aræ qui precabatur.*
h *Dehortatio a difficili.*

Tar-

Tartara; & insano juvat indulgere labori;
Accipe, quæ peragenda prius.

A R G. *Sed ita objicit, ut viam aperiat, qua possit rem istam consequi, explicans doctrinam rami aurei. Admonet illum de obitu socii cujusdam; docet quæ sacra debeant præcedere descensum inferorum.*

Latet arbore opaca
Aureus *a* & foliis, & lento vimine *b* ramus,
Junoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. primo avulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis: & rite repertum
Carpe manu. namque ipse volens, facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto:
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis
Adspicies. dixit, pressoque obmutuit ore.

a *Ramus aureus.*
b *Per ramum aureum intelligitur prudentia, quæ nihil non quantumvis arduum & difficile potest assequi.*

A R G. *Discedit inde Aeneas cum Achate, ignorans quisnam defunctus ille: videt esse Misenum, percurritur hujus vita, mors, & mortis causa.*

Æneas, mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum, cæcosque volutat
Eventus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone *c* serebant,
Quem socium exanimum vates, quod corpus humandum
Diceret. atque illi Misenum *d* in litore sicco,
Ut venere, vident, indigna morte peremptum,
Misenum Æolidem, quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat, & hasta.
Postquam illum victor vita spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cava dum personat æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina Divos,
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter

c *Al. ferebant.*
d *Misenus.*

Inter saxa virum spumosa immerserat *a* unda.

a Misenus in undis periit.

ARG.

Parantur necessaria ad funus Miseni, nam silva ad rogū exciditur, qua in silva precatur sibi aureum ramum indicari.

Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Præcipue pius Æneas. tum jussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: sonat icta securibus ilex,
Fraxineæque trabes, cuneis & fissile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque accingitur armis:
Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,
Adspectans silvam immensam, & sic *b* ore precatur,
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto: quando omnia vere,
Heu nimium de te vates, Misene, locuta est.

b Al. forte.

ARG.

Respondet exitus Aeneæ precibus, ramum invenit ductu columbarum, corripit, fert ad Sibyllam.

Vix ea fatus erat, geminæ cum forte *c* columbæ
Ipsa sub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi sedere solo. tum maximus Heros
Maternas agnoscit *d* aves, lætusque precatur:
Este duces, o si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: tuque o dubiis ne defice rebus
e Diva parens. Sic effatus vestigia pressit,
Observans, quæ signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes: illæ tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde, ubi venere ad fauces grave olentis Averni,
Tollunt se celeres, liquidumque per aera lapsæ,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt,
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale *f* solet silvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos:
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice: sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, avidusque refringit
Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ.

c Columbæ Veneri dicatæ, ob fœcunditatem.
d Boni ominis est, in augurio videre pascentes aves.
e Al. alma.

f Comparatio.

ARG.

Fiunt tandem Miseno sacra, omnia ex prisco more.

Nec minus interea Misenum in litore Teucri
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.

Prin-

a Hypotyposis funeris.

Principio *a* pinguem tædis, & robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis, & *b* ungunt.

b Herodotus in primo li. facit mentionem ungendorum corporum.

Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt. pars ingenti subiere pheretro,
Triste ministerium; & subjectam more parentum
Aversi tenuere facem. congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.

ARG. *Sequuntur ritus alii, cremato jam cadavere.*

c Vento extinguebatur rogus.

Postquam *c* collapsi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino, & bibulam lavere favillam,
Ossaque lecta cado texit Chorinæus aheno.
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ:
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.

d Monumentũ.

At pius Æneas ingenti mole *d* sepulcrum
Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque
Monte sub aerio; qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per sæcula nomen.

ARG. *Fiunt sacra Deorum Manium, quæ necessaria ante aditum inferorum.*

Pars III.
e Descriptio Averni.

His actis, propere exsequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca *e* alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam super haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum.
Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten cœloque, Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. ipse atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras;
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

ARG. *Adest jam Proserpina superioribus sacris evocata. Aggrediuntur Sibylla & Æneas viam inferorum.*

Ec-

Ecce autem primi sub lumina Solis, & ortus,
Sub pedibus mugire solum, & juga cœpta moveri
Silvarum, visæque canes ululare per umbram,
Adventante dea, procul o, procul este profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco:
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro *a* se immisit aperto. *a Ingrediuntur infernum.*
Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.

Fit de novo invocatio ad res inferni aperiendas. Adhibetur comparatio ad explicandum iter illud caliginosum. ARG.

Dii, *b* quibus imperium est animarum, umbræq; silentes, *b Invocatio.*
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte silentia late,
Sit mihi fas audita loqui, sit numine vestro
Pandere res alta terra, & caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbras,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna:
Quale per incertam Lunam sub luce maligna
Est iter in silvis, ubi cœlum condidit umbra
Jupiter, & rebus nox abstulit atra colorem.

Describuntur monstra, quæ ante vestibulum inferorum. ARG.

Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci
Luctus, & ultrices posuere cubilia curæ:
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus,
Et metus, & malesuada fames, & turpis egestas,
Terribiles visu formæ, lethumque, laborque:
Tum *c* consanguineus lethi sopor, & mala mentis *c Erebi filii.*
Gaudia, mortiferumque adverso in limine bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, & discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

Sequuntur monstra alia, quæ in medio vestibuli: incipitq; ab ulmo somniorum. attingitur Aeneæ animus. ARG.

In medio ramos, annosaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam sedem somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.
Multaque præterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllæque biformes,
Et centum geminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyjæque, & forma tricorporis umbræ.
Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Æneas, strictamque aciem venientibus offert:
Et, ni docta comes tenues sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formæ,
Irruat, & frustra ferro diverberet umbras.

ARG. *Superatis monstris, eunt recta ad infernum. Describitur portitor inferorum Charon.*

Pars IV.

Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cœno, vastaque voragine gurges
Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, & flumina servat

a Charon.

Terribili squalore *a* Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet: stant lumina flamma:
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Jam senior; sed cruda deo, viridisque senectus.

ARG. *Narratur aptis comparationibus turba omnis generis animarum confluentium ad transmeandum Cocytum: & delectus Charontis in his admittendis, illis arcendis.*

Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique *b* rogis juvenes ante ora parentum.
Quam multa in silvis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia: aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum;
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore:
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos;
Ast alios longe summotos arcet arena.

b Hos versiculos supra in quarto Georg. reperies.

ARG. *Explicat Sibylla Aeneæ, quid sit delectus ille Charontis; nam sepulti admittuntur, insepulti arcentur.*

Æneas, (miratus enim, motusque tumultu)
Dic, ait, o virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
Anchisa generate, deum certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, *c* Stygiamque paludem,
Dii cujus jurare timent, & fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumataque turba est:
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque hæc litora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.

c Styx juramentum deorum.

Agno-

Agnoscit, inter insepultos, quosdam e suis: interque illos Palinurum, gubernatorem suæ navis; quem rogat, quo mortis genere abreptus fuerit. ARG.

Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi *a* mœstos, & mortis honore carentes, *a Pathos.*
Leucaspim, & Lyciæ ductorem classis Orontem:
Quos simul a Troja ventosa per æquora vectos
Obruit auster, aqua involvens navemque, virosque.
Ecce gubernator sese *b* Palinurus agebat: *b Palinurus.*
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub æquore mersit?
Dic age. namque mihi fallax haud ante repertus
Hoc uno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finesque canebat
Venturum Ausonios: en hæc promissa fides est?

Respondet Palinurus Aeneæ, aperiens casus suos. ARG.

Ille autem: Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiade: nec me deus æquore mersit.
Namque gubernaclum, multa vi forte revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans traxi mecum. maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus hibernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua. vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, & jam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
Prensantemq; uncis manibus capita aspera montis
Ferro invasisset, prædamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.

Petit in exitu sermonis, ut sibi justa persolvat, quo possit tandem Cocytum transmittere. ARG.

Quod *c* te per cœli jucundum lumen, & auras, *c Precatio.*
Per genitorem oro, per spem surgentis Juli,
Eripe me his invicte malis. aut tu mihi terram
Injice, (namque potes) portusque require Velinos:
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
Ostendit, (neque enim credo sine numine divum
Flumina tanta paras, Stygiamque innare paludem)

Da dextrām misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.

ARG. *Increpat Sibylla Palinurum, deinde consolatur posteritatis memoria, quæ illi futura est.*

Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
Unde hæc, o Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum adspicies, ripamve injussus abibis?
Desine fata deum flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor duri solatia casus.
Nam tua finitimi longe, lateque per urbes,
Prodigiis acti cœlestibus, ossa piabunt:
Et statuent tumulum, & tumulo solemnia mittent:
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.

ARG. *Discedit ab illis Palinurus. hi peragunt institutum iter, prohibentur a Charonte.*

His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias: jam istinc & comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, somni, noctisque soporæ.
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alcidem me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoumque:
Diis quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit
Ipsius a solio regis, traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

ARG. *Aperit Sibylla ramum, agnoscit illum Charon, utrumque transmittit, & extra fluvium exponit.*

Quæ contra breviter fata est *a* Amphrysia vates:
Nullæ hic insidiæ tales, absiste moveri:
Nec vim tela ferunt. licet ingens janitor antro
Æternum latrans exangues terreat umbras:
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troius Æneas pietate insignis, & armis,
Ad genitorem, imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago;
At ramum hunc (aperit ramum, qui veste latebat)
Agnoscas. tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his. ille admirans venerabile donum

a *Apollinea; Amphrisius autem fluvius Thessaliæ est, apud quem Apollo divinitate est privatus.*

Fa-

Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros: simul accipit alveo
Ingentem Æneam. gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemque, virumq;
Informi limo, glaucaque exponit in ulva.

Pars V.
ARG.

Cerberum sopit Sibylla.

Cerberus *a* hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam, & medicatis frugibus offam
Objicit: ille, fame rabida tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.

a *Cerberus.*

ARG.

In inferorum initio sunt infantes, deinde damnati falso crimine, quibus Minos inferorum judex has sedes attribuit.

Occupat Æneas aditum, custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos *b* dulcis vitæ exsortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice sedes.
Quæsitor *c* Minos urnam movet, ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque, & crimina discit.

b *Periphrasis.*

c *Minos.*

ARG.

Sequuntur tertio loco, qui sibi per vim mortem attulerunt.

Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas. quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.
Fata obstant, tristique palus *d* inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfusa coercet.

d *Al. innabilis.*

ARG.

Sunt quarto loco, qui perierunt amore.

Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi. sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Silva tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram, Procrinque locis, mœstamq; Eriphylem
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit,

Evadnenque & Pasiphaen: his Laodamia
It comes, & juvenis quondam, nunc fœmina Cæneus
Rursus & in veterem fato revoluta figuram.

ARG. *Agnoscit Aeneas Didonem inter hanc turbam, loquitur ad illam, excusans profectionem suam a Carthagine.*

Inter quas Phœnissa recens a vulnere Dido
Errabat silva in magna: quam Troius heros
Ut primum juxta stetit, agnovitque per umbram
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam;
Demisit *a* lacrymas, dulcique affatus amore est.
Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat extinctam, ferroque extrema secutam?
Funeris heu tibi causa fui? per sidera juro,
Per superos, & si qua fides tellure sub ima est,
Invitus, *b* regina, tuo de litore cessi.
Sed me jussa deum, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egere suis. nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem:
Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc est.

a *Pathos.*
b *Purgatio.*

ARG. *Nihil Dido audit, ab eo fugit, pergit ad Sichæum.*

Talibus Æneas ardentem, & torva tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magis incepto *c* vultum sermone movetur,
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum; conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrymans longe, & miseratur euntem est.

c *Græcismus.*

ARG. *Transit ad quintam regionem, ubi viri bello clari. Occurrunt illi Græci & Trojani commistim.*

Inde datum molitur iter: jamque arva tenebat
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus: hic inclytus armis
Parthenopæus, *d* & Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens
Ingemuit, *e* Glaucumque, Medontaque, Thersilocumq;
Tres Antenoridas, Cererique sacrum Polybœtem,
Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.

d *Commemorat eos qui ad Thebas occubuere.*
e *Arsilochus Athomas Blycaon.*

Cir-

Circumstant animæ dextra, lævaque frequentes:
Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari,
Et conferre gradum, & veniendi discere causas.

Occurrunt extremo loco duces, agnoscit inter illos Deiphobum. ARG.

At Danaum proceres, Agamemnoniæque phalanges
Ut videre virum, fulgentiaque *a* arma per umbras, a *Pathos.*
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hic Priamiden *b* laniatum corpore toto b *Maritum*
Deiphobum vidit; lacerum crudeliter ora, *Helenes post*
Ora, manusque ambas, populataque tempora raptis *obitum Paridis.*
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat vocibus ultro.

Cum eo loquitur, dicit justa illi persolvisse. ARG.
c *Laus a genere.*

Deiphobe armipotens, *c* genus alto a sanguine Teucri;
Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama supremâ
Nocte tulit, fessum vasta de cæde Pelasgum
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem
Constitui, & magna manes ter voce vocavi.
Nomen, & arma locum servant: te amice nequivi
Conspicere, & patria decedens ponere terra.

Recenset Deiphobus, quo mortis genere mulctatus fuerit, conjecta culpa in Helenam. ARG.

Atque hic Priamides: Nihil o tibi amice relictum est:
Omnia *d* Deiphobo solvisti, & funeris umbris. d *Signa maligni.*
Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ
His mersere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; & nimium meminisse necesse est:
Dum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo.
Illa chorum simulans, evantes Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me, confectum curis, somnoque gravatum,
Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
Dulcis, & alta quies, placidæque simillima morti.
Egregia *e* interea conjux arma omnia tectis e *Ironia.*
Emovet, & fidum capiti subduxerat ensem:
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit,

Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
a Ulysses, & Sisyphus.
Quid moror? irrumpunt thalamo. comes additur una
Hortator *a* scelerum Æolides. dii talia Grajis
Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint? pelagi ne venis erroribus actus;
An monitu divum? an quæ te fortuna fatigat,
Ut tristes sine sole domos, loca turbida adires?

ARG. *Admonet Sibylla Æneam, sermones abrumpat: discedit Deiphobus.*

Hac vice sermonum, roseis aurora quadrigis
Jam medium ætherio cursu trajecerat axem;
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est:
Nox ruit, Ænea, nos flendo ducimus horas.
b Duplex inferorum via, quarum altera ducit ad campos Elysios, altera ad malam rem.
Hic locus est, partes ubi se via findit in *b* ambas.
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit:
Hac iter Elysium nobis. at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne sævi, magna sacerdos:
Discedam: explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum, melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.

ARG. *Describitur munimen Tartari.*

Pars VI.

Respicit Æneas subito, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt triplici circumdata muro;
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa ingens, solidoque adamante columnæ,
Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro
Cœlicolæ valeant; stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum insomnis servat noctesque, diesque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.

ARG. *Aperit Sibylla Æneæ quæpiam de Tartaro.*

Constitit Æneas, strepitumque exterritus hausit.
Quæ scelerum facies? o virgo, effare: quibusve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrum,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen.
Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa deum pœnas docuit, perque omnia duxit.
c Rhadamanthus.
Gnosius hæc *c* Rhadamanthus habet durissima regna:

Ca-

Castigatque, auditque dolos, subigitque fateri,
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans; torvosque sinistra
Intentans angues, vocat agmina sæva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sævior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.

Recenset illos, qui sunt in Tartaro. ARG.

Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & *a* Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis, & sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic invectus equis, & lampada quassans,
Per Grajum populos, mediæque per Elidis urbem
Ibat *b* ovans, divumque sibi poscebat honorem;
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen
Ære, & cornipedum cursu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit (non ille faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.

a *Ex Phimedia Aloi uxore, & Neptuno.*

b *Libido late patens.*

Prosequitur catalogum. ARG.

Nec non & Tityon, terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: rostroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tundens, fœcundaque pœnis
Viscera, rimaturque *c* epulis, habitatque sub alto
Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos *d* super atra silex jam jam lapsura, cadentique
Imminet adsimilis. lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu. *e* furiarum maxima juxta
Accubat, & manibus prohibet contingere mensas,
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.

c *Pascitur inquirendo.*

d *Designat, incertam vitam tyrannorum esse.*

e *Conscientia.*

Subjungit alios, abstinens jam ab nominibus. ARG.

Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,

Pul-

Tros, ait, Ænea, cessas? nec enim ante dehiscent
Attonitæ magna ora domus: & talia fata
Conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo.

A R G. *Æneæ preces ad Phœbum, quo iter dirigat ad Italiam: ad Sibyllam, quo pandat oracula: promittit se utrique gratum fore, videlicet Phœbo, & Sibyllæ: proponit uti velit sibi vaticinium dari.*

a *Oratio Æneæ, captat autem benevolentiam a persona Apollinis.*

Phœbe, *a* graves Trojæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manusque
Corpus in Æacidæ; magnas obeuntia terras
Tot maria intravi duce te, penitusque repostas
Massylum gentes, prætentaque Syrtibus arva:
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit fortuna secuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti
Diique, deæque omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ: Tuque o sanctissima vates,
Præscia venturi, da (non indebita *b* posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantesque deos, agitataque numina Trojæ.
Tum *c* Phœbo, & Triviæ solido de marmore templa
Instituam, festosque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam, lectosque sacrabo
Alma viros. foliis *d* tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipsa canas, oro. Finem dedit ore loquendi.

b *Petitio.*

c *Promissio ab agenda gratia.*

d *Alludit ad libros Sibyllinos Romæ adservatos.*

A R G. *Furit Sibylla ante oraculum, patent ostia antri, edit illa vaticinium, quo prædicit Æneæ bellum Italiæ, belli causas: firmat illum contra omnem vim, & fortunam.*

At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum. tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitq; premendo.
Ostia jamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras.
O *e* tandem magnis pelagi defuncte periclis,
Sed terra graviora manent: in regna Lavini
Dardanidæ venient: (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & venisse volent: bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. alius Latio jam partus Achilles,
Natus & ipse dea. nec Teucris addita Juno
Usquam aberit; cum tu supplex in rebus egenis

e *Oraculum Sibyllæ.*

Quas

Quas gentes Italum, aut quas non oraveris urbes ?
Causa mali tanti conjux iterum *a* hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
Quam tua te fortuna finet. via prima salutis,
Quod minime reris, Graja pandetur ab urbe.

a *Nam & Paris ab Helena fuerat hospitio susceptus.*

Cessat illa ab oraculo, Æneas rem novam ab ea petit, patris videlicet aspectum, qui jam mortuus. Adducit argumenta, quibus debeat id sibi concedi. ARG.

Pars III.

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens: ea fræna furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies, inopinave surgit:
Omnia *b* præcepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum *c* oro; (quando hic inferni janua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum cari genitoris, & ora
Contingat; doceas iter, & sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas, & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas, cœlique ferebat
Invalidus *d* vires ultra, sortemque senectæ.
Quin, ut te supplex peterem, & tua limina adirem
Idem *e* orans mandata dabat. natique, patrisque
Alma precor miserere, potes namque omnia: nec te
Nequidquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arcessere conjugis *f* Orpheus,
Threicia fretus cithara, fidibusque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque, reditque viam toties. quid Thesea ? magnum
Quid memorem Alcidem? & mi genus ab Jove summo.

b *Prudentia.*
c *Petitio ab occasione.*
d *A necessario.*
e *A facili.*
f *Ab exemplis.*

Objicit Sibylla difficultates, ut inferi adeantur. ARG.

Talibus orabat dictis, arasque *g* tenebat.
Tunc sic orsa loqui vates: Sate sanguine divum
Tros Anchisiade, facilis descensus Averni:
Noctes, atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, superasque *h* evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. pauci, quos æquus amavit
Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti potuere. tenent media omnia silvæ,
Cocytusque sinu labens circumfluit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre

g *Alludit ad ritum vetustatis, tenebat enim cornu aræ qui precabatur.*
h *Dehortatio a difficili.*

Tar-

Tartara; & insano juvat indulgere labori;
Accipe, quæ peragenda prius.

ARG. *Sed ita objicit, ut viam aperiat, qua possit rem istam consequi, explicans doctrinam rami aurei. Admonet illum de obitu socii cujusdam; docet quæ sacra debeant præcedere descensum inferorum.*

Latet arbore opaca
Aureus *a* & foliis, & lento vimine *b* ramus,
Junoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. primo avulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis: & rite repertum
Carpe manu. namque ipse volens, facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto:
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis
Adspicies, dixit, pressoque obmutuit ore.

a Ramus aureus.

b Per ramum aureum intelligitur prudentia, quæ nihil non quantumvis arduum & difficile potest assequi.

ARG. *Discedit inde Æneas cum Achate, ignorans quisnam defunctus ille: videt esse Misenum, percurritur hujus vita, mors, & mortis causa.*

Æneas, mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum, cæcosque volutat
Eventus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone *c* serebant,
Quem socium exanimum vates, quod corpus humandum
Diceret. atque illi Misenum *d* in litore sicco,
Ut venere, vident, indigna morte peremptum,
Misenum Æolidem, quo non præstantior alter
Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat, & hasta.
Postquam illum victor vita spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cava dum personat æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina Divos,
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)

c Al. ferebant.

d Misenus.

Inter

Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat *a* unda.

a Miſenus in undis periit.

Parantur neceſſaria ad funus Miſeni, nam ſilva ad rogū exciditur, qua in ſilva precatur ſibi aureum ramum indicari.

A R G.

Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Præcipue pius Æneas. tum juſſa ſibyllæ,
Haud mora, feſtinant flentes, aramque ſepulcri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam ſilvam, ſtabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes, cuneis & fiſſile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribuſque accingitur armis:
Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat,
Adſpectans ſilvam immenſam, & ſic *b* ore precatur,
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto: quando omnia vere,
Heu nimium de te vates, Miſene, locuta eſt.

b Al. forte.

Reſpondet exitus Aeneæ precibus, ramum invenit ductu columbarum, corripit, fert ad Sibyllam.

A R G.

Vix ea fatus erat, geminæ cum forte *c* columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi ſedere ſolo. tum maximus Heros
Maternas agnoſcit *d* aves, lætuſque precatur:
Eſte duces, o ſi qua via eſt, curſumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: tuque o dubiis ne deſice rebus
e Diva parens. Sic effatus veſtigia preſſit,
Obſervans, quæ ſigna ferant, quo tendere pergant
Paſcentes: illæ tantum prodire volando,
Quantum acie poſſent oculi ſervare ſequentum.
Inde, ubi venere ad fauces grave olentis Averni,
Tollunt ſe celeres, liquidumque per aera lapſæ,
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt,
Diſcolor unde auri per ramos aura refulſit.
Quale *f* ſolet ſilvis brumali frigore viſcum
Fronde virere nova, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos:
Talis erat ſpecies auri frondentis opaca
Ilice: ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, aviduſque refringit
Cunctantem, & vatis portat ſub tecta ſibyllæ.

c Columbæ Veneri dicatæ, ob fœcunditatem.
d Boni ominis eſt, in augurio videre paſcentes aves.
e Al. alma.
f Comparatio.

Fiunt tandem Miſeno ſacra, omnia ex priſco more.

A R G.

Nec minus interea Miſenum in litore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.

Prin-

a Hypotyposis funeris.

Principio *a* pinguem tædis, & robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis, & *b* ungunt.

b Herodotus in primo li. facit mentionem ungendorum corporum.

Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt. pars ingenti subiere pheretro,
Triste ministerium; & subjectam more parentum
Aversi tenuere facem. congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.

ARG. *Sequuntur ritus alii, cremato jam cadavere.*

c Vento extinguebatur rogus.

Postquam *c* collapsi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino, & bibulam lavere favillam,
Ossaque lecta cado texit Chorinæus aheno.
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ:
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.

d Monumentū.

At pius Æneas ingenti mole *d* sepulcrum
Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque
Monte sub aerio; qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per sæcula nomen.

ARG. *Fiunt sacra Deorum Manium, quæ necessaria ante aditum inferorum.*

Pars III.
e Descriptio Averni.

His actis, propere exsequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca *e* alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam super haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat:
Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum.
Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten cœloque, Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. ipse atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras;
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

ARG. *Adest jam Proserpina superioribus sacris evocata. Aggrediuntur Sibylla & Aeneas viam inferorum.*

Ec-

Ecce autem primi ſub lumina Solis, & ortus,
Sub pedibus mugire ſolum, & juga cœpta moveri
Silvarum, viſæque canes ululare per umbram,
Adventante dea, procul o, procul eſte profani,
Conclamat vates, totoque abſiſtite luco:
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro *a* ſe immiſit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.

a Ingrediuntur infernum.

Fit de novo invocatio ad res inferni aperiendas. Adhibetur comparatio ad explicandum iter illud caliginoſum. ARG.

Dii, *b* quibus imperium eſt animarum, umbræq; ſilentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia late,
Sit mihi fas audita loqui, ſit numine veſtro
Pandere res alta terra, & caligine merſas.
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per umbras,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna:
Quale per incertam Lunam ſub luce maligna
Eſt iter in ſilvis, ubi cœlum condidit umbra
Jupiter, & rebus nox abſtulit atra colorem.

b Invocatio.

Deſcribuntur monſtra, quæ ante veſtibulum inferorum. ARG.

Veſtibulum ante ipſum, primiſque in faucibus Orci
Luctus, & ultrices poſuere cubilia curæ:
Pallenteſque habitant morbi, triſtiſque ſenectus,
Et metus, & maleſuada fames, & turpis egeſtas,
Terribiles viſu formæ, lethumque, laborque:
Tum *c* conſanguineus lethi ſopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverſo in limine bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, & diſcordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.

c Erebi filii.

Sequuntur monſtra alia, quæ in medio veſtibuli: incipitq; ab ulmo ſomniorum. attingitur Aeneæ animus. ARG.

In medio ramos, annoſaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam ſedem ſomnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliiſque ſub omnibus hærent.
Multaque præterea variarum monſtra ferarum,
Centauri in foribus ſtabulant, Scyllæque biformes,
Et centum geminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens, flammiſque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyjæque, & forma tricorporis umbræ.
Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictamque aciem venientibus offert:
Et, ni docta comes tenues ſine corpore vitas
Admoneat volitare cava ſub imagine formæ,
Irruat, & fruſtra ferro diverberet umbras.

ARG. *Superatis monstris, eunt recta ad infernum. Describitur portitor inferorum Charon.*

Pars IV. Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas,
Turbidus hic cœno, vastaque voragine gurges
Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, & flumina servat
a Charon. Terribili squalore *a* Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet: stant lumina flamma:
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Jam senior: sed cruda deo, viridisque senectus.

ARG. *Narratur aptis comparationibus turba omnis generis animarum confluentium ad transmeandum Cocytum: & delectus Charontis in his admittendis, illis arcendis.*

Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique *b* rogis juvenes ante ora parentum.
b *Hos versiculos supra in quarto Georg. reperies.* Quam multa in silvis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia: aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis,
Stabant orantes primi transmittere cursum;
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore:
Navita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos;
Ast alios longe summotos arcet arena.

ARG. *Explicat Sibylla Aeneæ, quid sit delectus ille Charontis; nam sepulti admittuntur, insepulti arcentur.*

Æneas, (miratus enim, motusque tumultu)
Dic, ait, o virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longæva sacerdos:
Anchisa generate, deum certissima proles,
c *Styx juramentum deorum.* Cocyti stagna alta vides, *c* Stygiamque paludem,
Dii cujus jurare timent, & fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumataque turba est:
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque hæc litora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.

Agno-

Agnoscit, inter insepultos, quosdam e suis: interque illos Palinurum, gubernatorem suæ navis; quem rogat, quo mortis genere abreptus fuerit. A R G.

Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi *a* mœstos, & mortis honore carentes, *a Pathos.*
Leucaspim, & Lyciæ ductorem classis Orontem:
Quos simul a Troja ventosa per æquora vectos
Obruit auster, aqua involvens navemque, virosque. *b Palinurus.*
Ecce gubernator sese *b* Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub æquore mersit?
Dic age. namque mihi fallax haud ante repertus
Hoc uno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finesque canebat
Venturum Ausonios: en hæc promissa fides est?

Respondet Palinurus Aeneæ, aperiens casus suos. A R G.

Ille autem: Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiade: nec me deus æquore mersit.
Namque gubernaclum, multa vi forte revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans traxi mecum. maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus hibernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua. vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, & jam tuta tenebam,
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
Prensantemq; uncis manibus capita aspera montis
Ferro invasisset, prædamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.

Petit in exitu sermonis, ut sibi justa persolvat, quo possit tandem Cocytum transmittere. A R G.

Quod *c* te per cœli jucundum lumen, & auras, *c Precatio.*
Per genitorem oro, per spem surgentis Juli,
Eripe me his invicte malis. aut tu mihi terram
Injice, (namque potes) portusque require Velinos:
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
Ostendit, (neque enim credo sine numine divum
Flumina tanta paras, Stygiamque innare paludem)

Da dextrâm misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.

ARG. *Increpat Sibylla Palinurum, deinde consolatur posteritatis memoria, quæ illi futura est.*

Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
Unde hæc, o Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum adspicies, ripamve injussus abibis?
Desine fata deum flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor duri solatia casus.
Nam tua finitimi longe, lateque per urbes,
Prodigiis acti cœlestibus, ossa piabunt:
Et statuent tumulum, & tumulo solemnia mittent:
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.

ARG. *Discedit ab illis Palinurus. hi peragunt institutum iter, prohibentur a Charonte.*

His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvioque propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ,
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias: jam istinc & comprime gressum.
Umbrarum hic locus est, somni, noctisque soporæ.
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alcidem me sum lætatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoumque:
Diis quanquam geniti, atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit
Ipsius a solio regis, traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

ARG. *Aperit Sibylla ramum, agnoscit illum Charon, utrumque transmittit, & extra fluvium exponit.*

a *Apollinea; Amphrisius autem fluvius Thessaliæ est, apud quem Apollo divinitate est privatus.*

Quæ contra breviter fata est *a* Amphrysia vates:
Nullæ hic insidiæ tales, absiste moveri:
Nec vim tela ferunt. licet ingens janitor antro
Æternum latrans exangues terreat umbras:
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troius Æneas pietate insignis, & armis,
Ad genitorem, imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago;
At ramum hunc (aperit ramum, qui veste latebat)
Agnoscas. tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his. ille admirans venerabile donum

Fa-

Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros: simul accipit alveo
Ingentem Æneam. gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemque, virumq;
Informi limo, glaucaque exponit in ulva.

Pars V.
ARG.

Cerberum sopit Sibylla.

Cerberus *a* hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam, & medicatis frugibus offam
Objicit: ille, fame rabida tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.

a *Cerberus.*

ARG.

In inferorum initio sunt infantes, deinde damnati falso crimine, quibus Minos inferorum judex has sedes attribuit.

Occupat Æneas aditum, custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos *b* dulcis vitæ exsortes, & ab ubere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice sedes.
Quæsitor *c* Minos urnam movet, ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque, & crimina discit.

b *Periphrasis.*

c *Minos.*

ARG.

Sequuntur tertio loco, qui sibi per vim mortem attulerunt.

Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas. quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores.
Fata obstant, tristique palus *d* inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfusa coercet.

d *Al. innabilis.*

ARG.

Sunt quarto loco, qui perierunt amore.

Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi. sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Silva tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram, Procrinque locis, mœstamq; Eriphylem
Crudelis nati monstrantem vulnera cernit,

Evadnenque & Pasiphaen. his Laodamia
It comes, & juvenis quondam, nunc fœmina Cæneus
Rursus & in veterem fato revoluta figuram.

A R G. *Agnoscit Aeneas Didonem inter hanc turbam, loquitur ad illam, excusans profectionem suam a Carthagine.*

Inter quas Phœnissa recens a vulnere Dido
Errabat silva in magna: quam Troius heros
Ut primum juxta stetit, agnovitque per umbram
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam;
a *Pathos.* Demisit a lacrymas, dulcique affatus amore est.
Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat extinctam, ferroque extrema secutam?
Funeris heu tibi causa fui: per sidera juro,
Per superos, & si qua fides tellure sub ima est,
b *Purgatio.* Invitus, b regina, tuo de litore cessi.
Sed me jussa deum, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egere suis. nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem:
Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc est.

A R G. *Nihil Dido audit, ab eo fugit, pergit ad Sichæum.*

Talibus Æneas ardentem, & torva tuentem
Lenibat dictis animum, lacrymasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magis incepto c vultum sermone movetur,
c *Græcismus.* Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum; conjux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas, casu perculsus iniquo,
Prosequitur lacrymans longe, & miseratus euntem est.

A R G. *Transit ad quintam regionem, ubi viri bello clari. Occurrunt illi Græci & Trojani commistim.*

Inde datum molitur iter: jamque arva tenebat
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus: hic inclytus armis
d *Commemorat eos qui ad Thebas occubuere.* Parthenopæus, d & Adrasti pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens
e *Arsilochus Achomas Blycaon.* Ingemuit, e Glaucumque, Medontaque, Thersilocumq;
Tres Antenoridas, Cererique sacrum Polybœtem,
Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.

Cir-

Circumstant animæ dextra, lævaque frequentes:
Nec vidisse semel satis est: juvat usque morari,
Et conferre gradum, & veniendi discere caussas.

Occurrunt extremo loco duces, agnoscit inter illos Deiphobum. ARG.

At Danaûm proceres, Agamemnoniæque phalanges
Ut videre virum, fulgentiaque *a* arma per umbras,
a Pathos.
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates; pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
Atque hic Priamiden *b* laniatum corpore toto
b Maritum Helenes post obitum Paridis.
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora, manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia, & notis compellat vocibus ultro.

Cum eo loquitur, dicit justa illi persolvisse. ARG.

c Laus a genere.
Deiphobe armipotens, *c* genus alto a sanguine Teucri;
Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama supremâ
Nocte tulit, fessum vasta de cæde Pelasgum
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhæteo in litore inanem
Constitui, & magna manes ter voce vocavi.
Nomen, & arma locum servant: te amice nequivi
Conspicere, & patria decedens ponere terra.

Recenset Deiphobus, quo mortis genere multatus fuerit, conjecta culpa in Helenam. ARG.

Atque hic Priamides: Nihil o tibi amice relictum est:
Omnia *d* Deiphobo solvisti, & funeris umbris.
d Signa maligni.
Sed me fata mea; & scelus exitiale Lacænæ
His mersere malis; illa hæc monumenta reliquit.
Namque; ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; & nimium meminisse necesse est:
Dum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo.
Illa chorum simulans, evantes Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me, confectum curis, somnoque gravatum,
Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
Dulcis, & alta quies, placidæque simillima morti.
Egregia *e* interea conjux arma omnia tectis
e Ironia.
Emovet, & fidum capiti subduxerat ensem:
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit,

Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo. comes additur una
Hortator *a* scelerum Æolides. dii talia Grajis
Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum casus, age fare vicissim,
Attulerint? pelagi ne venis erroribus actus;
An monitu divum? an quæ te fortuna fatigat,
Ut tristes sine sole domos, loca turbida adires?

a *Ulysses, & Sisyphus.*

ARG. *Admonet Sibylla Æneam, sermones abrumpat: discedit Deiphobus.*

Hac vice sermonum, roseis aurora quadrigis
Jam medium ætherio cursu trajecerat axem;
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est:
Nox ruit, Ænea, nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partes ubi se via findit in *b* ambas.
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit:
Hac iter Elysium nobis. at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne sævi, magna sacerdos:
Discedam: explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum, melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.

b *Duplex inferorum via, quarum altera ducit ad campos Elysios, altera ad malam rem.*

ARG. *Describitur munimen Tartari.*

Pars VI.

Respicit Æneas subito, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt triplici circumdata muro;
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa ingens, solidoque adamante columnæ,
Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro
Cœlicolæ valeant: stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum insomnis servat noctesque, diesque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.

ARG. *Aperit Sibylla Æneæ quæpiam de Tartaro.*

Constitit Æneas, strepitumque exterritus hausit.
Quæ scelerum facies? o virgo, effare: quibusve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclyte Teucrum,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen.
Sed me, cum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa deum pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnosius hæc *c* Rhadamanthus habet durissima regna:
Ca-

c *Radamanthus.*

Castigatque, auditque dolos, subigitque fateri,
Quæ quis apud superos, furto lætatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans; torvosque sinistra
Intentans angues, vocat agmina sæva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ. cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sævior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.

Recenset illos, qui sunt in Tartaro. ARG.

Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & *a* Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis, & sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic invectus equis, & lampada quassans,
Per Grajum populos, mediæque per Elidis urbem
Ibat *b* ovans, divumque sibi poscebat honorem;
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen
Ære, & cornipedum cursu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit (non ille faces, nec fumea tædis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.

a *Ex Phimedia Aloi uxore, & Neptuno.*

b *Libido late patens.*

Prosequitur catalogum. ARG.

Nec non & Tityon, terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: rostroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tundens, fœcundaque pœnis
Viscera, rimaturque *c* epulis, habitatque sub alto
Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos *d* super atra silex jam jam lapsura, cadentique
Imminet adsimilis. lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu. *e* furiarum maxima juxta
Accubat, & manibus prohibet contingere mensas,
Exsurgitque facem attollens, atque intonat ore.

c *Pascitur inquirendo.*

d *Designat, incertam vitam tyrannorum esse.*

e *Conscientia.*

Subjungit alios, abstinens jam ab nominibus. ARG.

Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,

Pul-

Pulsatusve parens : & fraus innexa clienti :
Aut qui divitiis soli incubuere repertis ,
Nec partem posuere suis ; quæ maxima turba est :
Quique ob adulterium cæsi : quique arma secuti
Impia , nec veriti dominorum fallere dextras ;
Inclusi pœnam expectant . ne quære doceri ,
Quam pœnam , aut quæ forma viros , fortunave mersit.
Saxum ingens volvunt alii , radiisque rotarum
Districti pendent . sedet ; æternumque sedebit
Infelix Theseus: Phlegyasque miserrimus omnes
Admonet , & magna testatur voce per umbras ;
Discite justitiam moniti , & non temnere divos .
Vendidit hic auro patriam , dominumque potentem
Imposuit , fixit leges pretio , atque refixit .
Hic thalamum invasit natæ , vetitósque Hymenæos :
Ausi omnes immane nefas , ausoque potiti .
Non , mihi *e* si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox , omnes scelerum comprendere formas ,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem .

e Pathos . Ex Homeri Iliad. 11.

A R G. *Viso Tartaro , auditis pœnis , pergunt ad regiam Plutonis , ubi ramum figunt .*

Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos ,
Sed jam age , carpe viam , & susceptum perfice munus,
Acceleremus , ait . Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio , atque adverso fornice portas:
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona .
Dixerat : & pariter gressi per opaca viarum
Corripiunt spatium medium , foribúsque propinquant .
Occupat Æneas aditum , corpusque recenti
Spargit aqua , ramumque adverso in limine figit .

A R G. *Perveniunt ad sedes beatorum , describuntur illæ, atque isti .*

Pars VII.

His demum exactis , perfecto munere divæ ,
Devenere locos lætos , & amœna vireta
Fortunatorum *b* nemorum , sedesque beatas .
Largior hic campos æther , & lumine vestit
Purpureo ; solemque *c* suum , sua sidera norunt .
Pars in gramineis exercent membra palęstris :
Contendunt ludo , & fulva luctantur arena :
Pars pedibus plaudunt , choreas , & carmina dicunt .
Nec non *d* Threicius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum :
Jamque eadem digitis , jam pectine pulsat eburno .

b Fortunati . c Revoluto semel orbe , cum sub terra sol est. d Orphei cithara septem tantum chordas habuit; duæ postea sunt adjectæ a Terpandro .

A R G. *Narrat multos , qui visi in arvis illis .*

Hic genus antiquum , Teucri pulcherrima proles,
Ma-

Magnanimi heroes nati melioribus annis,
Ilusque, Assaracusque, & Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virum mirantur inanes.
Stant terræ defixæ hastæ: passimque soluti
Per campos pascuntur equi. quæ gratia curtum,
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
Conspicit ecce alios dextra lævaque per herbam
Vescentes, lætumque choro Pæana canentes,
Inter odoratum lauri nemus; unde superne
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.

Pergit narrando ad alios. ARG.

Hic *a* manus ob patriam pugnando vulnera passi: *a Synthesis.*
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat;
Quique pii vates, & Phœbo digna locuti;
Inventas aut qui vitam excoluere per artes;
Quique sui memores alios fecere merendo.
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.

Rogat Sibylla Musæum, ubi sit Anchises; præbet se Musæus ducem ad illum. ARG.

Quos circumfusos sic est affata Sibylla,
Musæum ante omnes: medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris extantem suspicit altis:
Dicite, felices animæ, tuque optime vates,
Quæ regio Anchisem, quis habet locus? illius ergo
Venimus, & magnos Erebi transnavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis:
Riparumque toros, & prata recentia rivis
Incolimus. sed vos (si fert ita corde voluntas)
Hoc superare jugum, & facili vos tramite sistam.
Dixit, & ante tulit gressum, camposque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.

Occurrunt sibi Æneas, atque Anchises: Loquitur prior pater. ARG.

At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensebat numerum, carosque nepotes,
Fataque fortunasque virum, moresque, manusque.
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Æneam, alacris palmas utrasque tetendit:
Effusæque genis lacrymæ, & vox excidit ore.
Venisti *b* tandem, tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas. datur ora tueri
Nate

b Orditur ex abrupto. propter vehementiam affectus.

Nate tua, & notas audire, & reddere voces?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum:
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio, quantis jactatum nate periclis.
Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!

ARG. *Respondet filius, vultque patrem complecti, sed nequit.*

Ille autem: Tua me genitor, tua tristis imago,
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes. da jungere dextram,
Da genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.

ARG. *Videt Æneas amnem Lethæum, multosque avide volentes inde bibere: rogat patrem, quid hæc velint.*

Interea videt Æneas in valle reducta
Seclusum nemus, & virgulta sonantia silvæ,
Lethæumq;, domos placidas qui prænatat, amnem:
Hunc circum innumeræ gentes, populique volabant.
Ac *a* velut in pratis, ubi apes æstate serena
a *Comparatio.* Floribus insidunt variis, & candida circum
Lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causasque requirit
Inscius Æneas, quæ sint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.

RG.A *Accingit se Anchises ad longam narrationem, quam habiturus ex doctrina Pythagoræ, de animarum transmigratione in alia corpora.*

Tum pater Anchises: animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices, & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi, atque ostendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum,
Quo magis Italia tandem lætere reperta.
O *b* pater, an ne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est
b *Elebans Pathos.* Sublimes animas, iterumque ad tarda reverti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?

A R G. *Aperit nato pater primam rerum omnium constitutionē, animarūq; originem, quatuorq; affectus, qui illis subsunt.*

Dicam equidem, nec te suspensum nate tenebo:
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.

Prin-

Principio *a* cœlum, ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudumq; genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentq; nec auras
Respiciunt clausæ tenebris, & carcere cæco.

a *Locus Thilosophicus.*

A R G.

Prosequitur narrationem, absolvitque illam, donec perveniat ad transitum animarum.

Quin & supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes: penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. *b* aliæ panduntur inanes,
Suspensæ ad ventos. aliis sub gurgite vasto
c Infectum eluitur scelus, aut exuritur *d* igni.
Quisque suos patimur manes. exinde per amplum
Mittimur Elysium, & pauci læta arva tenemus:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Æthereum sensum, atque aurai simplicis ignem.
Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno,
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reverti.

b *Triplex purgatio.*
c *Al. infectum.*
d *Fortassis alludit ad lustrationes funetres, quæ fiebant fumis, &c.*

A R G.

Hoc facto ducit Anchises Æneam ad locum, ubi possit videre atque agnoscere futuram sobolem.

Dixerat Anchises, *e* natumque, unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbamque sonantem:
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine possit
Adversos legere, & venientum discere vultus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustres animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, & te tua fata docebo.

e *Mira inventio Poetæ, per quam ad Romanas historias digreditur.*

A R G.

Incipit a Sylvio primo post Ascanium Rege.

Ille, *f* vides? pura juvenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
Ætherias, Italo commistus sanguine, surget
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles,
Quem

f *Græcos multos e manibus Helena Priamo sciscitanti indicat. Hunc hoc loco imitatur Virgil.*

Quem tibi longævo serum Lavinia conjux
Educet silvis regem, regumque parentem:
Unde genus longa nostrum dominabitur Alba.

ARG. *Transit ad Reges alios Albanorum, & alios principes viros.*

Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, & Numitor, & qui te nomine reddet,
Silvius Æneas, pariter pietate, vel armis
Egregius; si unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas ostentant aspice vires.
At, qui umbrata gerunt civili tempora *a* quercu,
Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Pometios, Castrumque Inui, Bolamq; Coramque:
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.

a Conditores urbium civica corona insignitos fingit, tanquam servatores urbium.

ARG. *Post illos inducit Romulum, & ex occasione Romam laudat.*

Quin & avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet. viden' ut geminæ stant vertice cristæ,
Et pater ipse suo superum jam signat honore?
En hujus, nate, auspiciis illa inclyta *b* Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo;
Septemque una sibi muro circumdabit arces:
Felix prole virum: Qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deum partu, centum complexa nepotes,
Omnes cœlicolas, omnes supera alta tenentes.

b Roma.

ARG. *Pervenit ad Augustum, qui totius narrationis scopus, quem mire laudat comparans cum Hercule, & Baccho.*

Huc geminas nunc flecte acies, hanc aspice gentem,
Romanosque tuos. Hic Cæsar, & omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura sub *c* axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
Augustus Cæsar, divum genus: aurea condet
Sæcula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam, super & Garamantas, & Indos
Proferet imperium. jacet extra sidera tellus,
Extra anni, solisque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hujus in adventu jam nunc & Caspia regna
Responsis horrent divum, & Mæotica tellus,
Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi

c Ultra æquinoctialem. Nã Romana arma ad Oenopliam venerunt, quæ sunt ultra æquinoctialem.

Pla-

Placarit nemora, & Lernam tremefecerit arcu:
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber agens celso Nysæ de vertice tigres.
Et *a* dubitamus adhuc virtutem extendere factis? *a Pathos.*
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?

Ab Augusto transit ad Numam, Tullum, Ancum.

A R G.

Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
Sacra ferens? nosco crines, incanaque menta
Regis Romani: primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis, & paupere terra
Missus in imperium magnum. cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina: quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.

Post hos, ad Tarquinios, & Brutum primum consulem, & ad duces alios.

A R G.

Vis & Tarquinios reges, animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium hic primus, sævasque secures
Accipiet; natosque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix. utcumque ferent ea fata minores:
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, sævumque securi
Adspice Torquatum, & referentē signa *b* Camillum. *b Exemplum Romanæ fortitudinis Camillus urbem civibus, & cives urbi reddidit.*

Fit præcipua mentio Pompeii, & Cæsaris.

A R G.

Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, stragemque ciebunt?
Aggeribus socer alpinis, atque arce Monœci
Descendens, gener adversis instructus Eois.
Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella;
Neu patriæ validas in viscera vertite vires:
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
Projice tela manu, sanguis meus.

Hic jam multi confertim nominantur, qui Romanis rebus maximum ornamentum attulere.

A R G.

Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Æaciden, genus armipotentis Achilli,

Ultus

Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.
Quis te magne Cato tacitum, aut te Cosse relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos duo Fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ? parvoque potentem
Fabricium, vel te sulcos, Serrane, serentem?
Quo fessum rapitis Fabii? tu Maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando restitues rem.

ARG. *Comparans cum aliis gentibus Romanos, dat his peritiam imperandi.*

Excudent alii spirantia mollius *a* æra,
Credo equidem, vivos ducent de *b* marmore vultus:
Orabunt *c* causas melius, cœlique meatus
Describent radio, & surgentia *d* sidera dicent.
Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacique imponere morem,
Parcere subjectis, & debellare superbos.

a *Per æra, Corinthios indicat.*
b *Per marmor, Parios.*
c *Per actionem causarum, Athenienses.*
d *Per Astronomiam, Ægyptios, & Chaldæos.*

ARG. *Conjungit extremo loco duos Marcellos; Claudium domitorem Annibalis; & illum, qui filius Octaviæ sororis Augusti.*

Sic pater Anchises, atque hæc mirantibus addit:
Adspice, ut insignis spoliis *e* Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros supereminet omnes.
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet eques, sternet Pœnos, Gallumque rebellem;
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hic Æneas: (una namque ire videbat
Egregium forma juvenem, & fulgentibus armis;
Sed frons læta parum, & dejecto lumina vultu)
Quis, pater, ille virum qui sic comitatur euntem?
Filius, an ne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circa comitum? quantũ instar in ipso est!
Sed nox *f* atra caput tristi circumvolat umbra.

ARG.
e *Marcellus filius Octaviæ sororis Augusti, quem Augustus sibi adoptavit.*

f *Alludit ad immaturam mortem.*

ARG. *Habetur sermo longissimus de altero Marcello.*

Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum.
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. nimium vobis Romana *g* propago
Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus, vel quæ Tiberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabere recentem?
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe toller avos; nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello

g *Alludit ad Marcelli comitatum propter ædilitatem.*

Dex-

Dextera, non illi quisquam se impune tulisset
Obvius armato: seu cum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet ca caribus armos.
Heu *a* miserande puer, si qua fata aspera rumpas, *a Pathos.*
Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis:
Purpureos *b* spargam flores: animamque nepotis *b Conclusio.*
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere.

Libri exitus, in quo sunt portæ somniorum. ARG.

Sic tota passim regione vagantur
Aeris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat, quæ deinde gerenda:
Laurentesque docet populos, urbemque Latini,
Et quo quemque modo fugiatque, feratque laborem.
Sunt *c* geminæ somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris, *c Ex Homero Odyss. lib. xix.*
Altera candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.
His ubi tum natum Anchises, unaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:
Ille viam secat ad naves, sociosque revisit.
Tum se ad Cajetæ recto fert littore portum:
Anchora de prora jacitur, stant littore puppes.

Finis Libri Sexti Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

Liber Septimus.

ARGUMENTUM.

Solvit Æneas Cajeta, solutis prius exequiis nutrici; describitur Circes Regia, ejusque incantationes. Appellunt Trojani ad littus in ea parte Italiæ, qua Tiberis influit in mare. Narratur genus Latini, Lavinia ejus filia, Laviniæ procus Turnus, Amatæ Reginæ in illum studia, belli Italici prodigium duplex; Fauni oraculum ad Latinum, qui monetur filiam dandam externo. Evulgat Latinus oraculum, ac per id tempus Æneas in Italia pedem fixerat. Parant sib: Trojani conviviolum in loco herbido, & consumpto cibo mensas appetunt; rem primus omnium animadvertit Ascanius, obstupescit, & gaudet Æneas ad tantum omen, ac revocato in memoriam pristino oraculo, intelligit eum esse fatalem terminum errorum. Firmantur Trojani cœlesti signo: mittit Æneas oratores ad Latinum cum donis; describitur Regia Latini, avi, atavi. Sequitur oratio ejusdem ad Legatos, cui Ilioneus respondet, & offert munera; quo audito revocat Rex in memoriam Fauni patris oraculum, quo jubebatur collocare natam externo viro; hæretque, an hic sit Æneas, ad quem remittit mandata amoris plena, & addit dona. Hoc puncto temporis jacitur semen ad rem plane tragicam ex interventu Junonis acerrimæ hostis Trojanorum, quæ tota queribunda inter-

terminatur Trojanis diriſſimum bellum Latinum. Nec mora, adit inferos, eruit inde Alecto Furiam, cui dat negotium turbandæ pacis, ſerendi belli inter Trojanos, & Latinos. Rem Furia perficit, aſſumpta ad tragœdiam Amata, quæ filiam in ſilvas abdit; aſſumpto Turno, quem ad iram incendit: inchoato demum bello ipſo ex prætextu perculſi cervi, vocatis agricolis ad arma, ubi cadit Almon Tyrrhi filius, & ſenex Galeſus. Compos itaque votorum Furia adit Junonem, promittens majora: contenta Juno vetat plura, illamque cœlo exterminat: deſcribitur locus, in quem ſe Furia abdit. Tunc omnes Itali, Junone acuente, bellum conclamant, paſtores, Turnus, urbani juvenes: reſiſtit unus Latinus, canens Turno exitium. Adjungitur mos indicendi belli reſeratis portis Jani, a qua re Latinus abſtinet, ſed Juno aperit, imo frangit, bellum indicens. Sequitur ſtatim furor militaris totius Italiæ; fervent omnia armis, furore, ſtrepitu. Inde incipit catalogus euntium ad bellum contra Æneam. Primi omnium numerantur Mezentius, & Lauſus, deinde Aventinus, tertio Catillus, & frater, quarto Cæculus, quinto Meſſapus, ſexto Clauſus, ſeptimo Haleſus, octavo Oebalus, nono Ufens, decimo Umbro, undecimo Hippolytus, demum Turnus, & poſt illum Camilla, quæ librum claudit.

ARGUMENTUM.

Solvit Æneas Cajeta, ſolutis prius exequiis nutrici, cui portui nomen ipſa dederat ibi functa.

U quoque littoribus noſtris Æneia nutrix *Pars I.*
Æternam moriens famam Cajeta dediſti.
Et nunc ſervat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperia in magna, ſi qua eſt ea gloria, ſignat.
At pius exequiis Æneas rite ſolutis,
Aggere compoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.

Aspirant auræ in noctem : nec candida cursum
Luna negat : splendet tremulo sub lumine pontus.

ARG. *Ex occasione cursus Æneæ describitur Regia Circes, ejusque incantationes, ad extremum Neptuni cura in servando Ænea.*

a Alludit ad fabulam, qua Circe dicta est formis brutorum humanas mutare.

Proxima *a* Circææ raduntur littora terræ,
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum:
Setigerique sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum.
Quos hominum ex facie Dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.
Quæ ne monstra pii paterentur talia Troes
Delati in portus, neu littora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis;
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.

ARG. *Ad primum diei ortum Trojani appellunt ad litus in ea parte Italiæ, qua Tiberis influit in mare. Describitur ex occasione voluptas fluvii.*

Pars II.

Jamque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis,
Cum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonsæ.

b Æneas Italiam ingreditur.

Atque hic Æneas *b* ingentem ex æquore lucum
Prospicit. hunc inter fluvio Tiberinus amœno
Vorticibus rapidis, & multa flavus arena
In mare prorumpit. variæ circumque supraque
Assuetæ ripis volucres, & fluminis alveo
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis, terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio succedit opaco.

ARG. *Invocat Musam, proponit materiam sequentium librorũ, videlicet arma belli Latini.*

c Invocatio.

Nunc *c* age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status : advena classem
Cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam, & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu autem, tu diva mone: dicam *d* horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,

d Hic orditur.

Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam: major rerum mihi nascitur ordo.

Ma-

Majus opus moveo.

ARG.

Latini Regis genus, Lavinia ejus filia, Laviniæ procus, Amatæ Reginæ studia in Turnum.

Rex *a* arva Latinus, & urbes
Jam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, & Nympha genitum Laurente Marica
Accipimus: Fauno Picus pater: isque parentem
Te Saturne refert; tu sanguinis ultimus auctor.
Filius *b* huic fato divum, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est:
Sola domum, & tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio, totaque petebant
Ausonia, petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis, atavisque potens: quem regia conjux
Adjungi generum miro properabat amore:
Sed variis portenta deum terroribus obstant.

a In hac autem narratione spargit semina & causas belli.

b Duo enim fuisse infantuli filii Latino scribuntur, quos occidit Amata, cum regnum ad Æneam jam perventum esset.

ARG.

Futuri Italici belli prodigium duplex, apum, atque ignis; quibus Turni nuptiæ disturbantur.

Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos:
Quam pater inventam, primas cum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus *c* apes summum densæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
Obsedere apicem; & pedibus per mutua nexis,
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, & partes petere agmen easdem
Partibus ex iisdem, & summa dominarier arce.
Præterea castis adolet dum altaria tædis,
Et juxta genitorem astat Lavinia virgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus *d* ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regalesque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis, tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id vero horrendum, ac visu mirabile ferri.
Namque fore illustrem fama, fatisque canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.

c Portentum

d Ignis portentum regium, ut in secundo libro de Ascanio.

ARG.

His prodigiis Latinus commotus adit oraculum patris Fauni, ut sciat, cui debeat filiam nuptui dare: respondet Faunus locandam externo genero.

At rex sollicitus monstris, oracula Fauni

Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea, nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sævamque exhalat opaca *a* Mephitim.
Hinc Italæ gentes, omnisque Œnotria tellus
In dubiis responsa petunt: huc dona sacerdos
Contulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit:
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus;
Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo, stratisque jacebat
Velleribus: subita ex alto vox reddita luco est.
Ne *b* pete connubiis natam sociare latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, quorumque a stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.

a Mephitis dea gravissimi odoris est.

b Responsa Fauni.

ARG. *Evulgat Latinus oraculum, ac per id tempus Æneas pedem in Italia fixerat. Parant sibi Trojani conviviolum in solo herbido.*

Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus;
Sed circum late volitans jam fama per urbes
Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iulus
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ,
Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subjiciunt epulis (sic Jupiter ipse monebat)
Et cereale solum pomis agrestibus augent.

ARG. *Consumpto cibo mensas appetunt; tum primus omnium animadvertit Ascanius, obstupescit Æneas, atque ex illis morsibus cognoscit eam esse terram fatis promissam; revocat in memoriam pristina oracula, hortatur suos ut explorent partem illam terrarum, libatis Jovi patri, & vocato Anchise.*

Consumptis hic forte aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem *c* penuria adegit edendi,
Et violare *d* manu, malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:
Heus, etiam mensas consumimus, inquit Iulus.
Nec plura alludens: ea vox audita laborum
Prima tulit finem; primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.

c Egestas prædicta per Harpyjam.

d Religiosum enim erat mensam edere.

Con-

Continuo, Salve fatis mihi debita tellus,
Vosque, ait, o fidi Trojæ salvete penates.
Hic domus, hæc patria est. genitor mihi talia namq;
(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
Cum te nate fames ignota ad litora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas,
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu, molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames, hæc nos suprema manebant,
Exitiis positura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine solis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Vestigemus, & a portu diversa petamus.
Nunc *a* pateras libare Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.

a Signum lætitiæ.

Veneratur Æneas Deos plures in hoc primo ad Italiam aditu. Adhibet Jupiter gratæ voluntatis significationem ter tonitru repetito: lætantur Trojani ad rumorem quietis jam inventæ post tot errores. ARG.

Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, *b* & geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisque orientia signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrem
Invocat, & duplices cœloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit; radiisque ardentem lucis, & auro,
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur *c* hic subito Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti statuunt, & vina coronant.

b Genius est conditio naturæ.

c Diditur. i. spargitur. Lucretianum verbum.

Explorant milites vicina loca, mittit Æneas oratores ad Latinum cum donis, excitat domicilium. ARG.

Postera cum prima lustrabat lampade terras
Orta dies; urbem, & fines, & litora gentis
Diversi explorant: hæc fontis stagna Numici,
Hunc Tibrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa, delectos ordine ab omni,
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire jubet ramis, *d* velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora, festinant jussi, rapidisque feruntur
Passibus: ipse humili designat mœnia fossa,
Moliturque locum; primasque in littore sedes
Castrorum in morem pinnis, atque aggere cingit.

d Olea signum pacis.

ARG. *Redit ad Legatos, qui urbem adeunt, & Regem vocati ab eo. Narrantur obiter puerorum Latinorum exercitationes.*

a Alludit ad Romanum morem exercendi Tyrones: vide Vegetium.

Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant *a* juvenes, muroque subibant:
Ante urbem pueri, & primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent: cursuque, ictuque lacessunt:
Cum provectus equo longævi regis ad aures
Nuntius, ingentes ignota in veste, reportat
Advenisse viros. ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius consedit avito.

ARG. *Describitur Regia Latini a magnitudine, situ, religione, dignitate, antiquitate, majorum imaginibus, spoliis, Pici majestate.*

b Descriptio regiæ.

c Domum ab Augusto in palatio factam per transitum laudat.

d Fortassis alludit ad Capitolium Romanum.

Tectum *b* augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summa: Laurentis regia Pici,
Horrendum silvis, & relligione parentum.
Hinc *c* sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ sacris sedes epulis, hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro, Italusque, paterque Sabinus,
Vitisator curvam servans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant, aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi:
Multaque præterea sacris in postibus arma,
Captivi *d* pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat
Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat
Picus equum domitor: quem capta cupidine conjux
Aurea percussum virga, versumque venenis,
Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo divum, patriaque Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocavit;
Atque hæc ingressus placido prior edidit ore.

ARG. *Rogat Legatos Latinus, quæ causa illos ad Italiam adduxerit: invitat amicissime ad hospitium: repetit ab ultima antiquitate primam Trojanorum originem, quæ ortum habuit ab Italia.*

Dicite

Dicite, *a* Dardanidæ, (neque enim nescimus & urbem, *a Interrogatio.*
Et genus, auditique advertitis æquore cursum)
Quid petitis? quæ causa rates, aut cujus egentes
Litus ad Ausonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis:
Ne fugite *b* hospitium, neve ignorate Latinos, *b Jus hospitale.*
Saturni *c* gentem, haud vinclo, nec legibus æquam,
Sponte sua, veterisque dei se more tenentem. *c Alludit ad Saturni tempora aurea, legem. n. naturæ Saturni temporibus designant Poetæ.*
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes; his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur,
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum,
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum divorum altaribus auget.
Dixerat, & dicta Ilioneus sic voce secutus.

Reddit causam Ilioneus, cur illuc appulsi Trojani: explicat originem ejus gentis, bella cum Græcis, errores post bella. Commendat suos, aperitque qua fati necessitate ducantur: offert munera Æneæ nomine. ARG.

Rex, genus *d* egregium Fauni, nec fluctibus actos *d Narratio.*
Atra subegit hiems vestris succedere terris;
Nec sidus regione viæ, litusve fefellit:
Consilio hanc omnes, animisque volentibus urbem
Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens sol adspiciebat Olympo.
Ab Jove *e* principium generis: Jove Dardana pubes *e Commendatio Æneæ ab opibus & genere.*
Gaudet avo. rex ipse Jovis de gente suprema
Trojus Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos; quibus actus uterque
Europæ, atque Asiæ fatis concurrerit orbis:
Audiit & si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti
Diis sedem exiguam patriis, litusque rogamus
Innocuum, & cunctis undamq; auramq; patentem.
Non *f* erimus regno indecores, nec vestra feretur *f Ratio petitionis ab utili.*
Fama levis, tantique abolescet gratia facti:
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata *g* per Æneæ juro, dextramque potentem, *g Obtestatio.*
Sive *h* fide, seu quis bello est expertus, & armis: *h Ab honesto.*
Multi nos populi, multi (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas, ac verba precantum)
Et petiere sibi, & voluere adjungere gentes.
Sed *i* nos fata deum vestras exquirere terras *i A necessitate.*

Im-

Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit, jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tibrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
a Dona. Munera, *a* relliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor, vestes.

ARG. *Post auditum Ilioneum, revocat in memoriam Latinus Patris Fauni oraculum, quo jubebatur collocare natam externo viro: hæret quæ, an hic futurus sit Æneas, ad quem remittit mandata amoris plena.*

Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos: nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ, thalamoque moratur:
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem:
Hunc illum fatis externa a sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
b Imprecatio. Tandem lætus ait. Dii *b* nostra incœpta secundent,
c Alludit ad suam cogitationem magis, quam ad petitionem Trojanorum. Augurimque suum: dabitur, *c* Trojane, quod optas:
Munera nec sperno. non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipse modo Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociusve vocari)
Adveniat, vultus neve exhorrescat amicos.
d Regis. Pars mihi pacis erit dextram tetigisse *d* tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
Et reor, &, si quid veri mens augurat, opto.

ARG. *Dat Latinus Legatis singulis equos singulos, mittit duos ad Æneam ex Solis semine.*

e Equi regia dona. Hæc effatus, *e* equos numero pater eligit omni.
Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis;
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Æneæ currum, geminosque jugales

Se-

Semine ab ætherio, spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis, dictisque Latini,
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

Jacitur semen ad rem novam ex interventu Junonis, acerrimæ hostis Trojanorum. ARG.

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, aurasque invecta tenebat:
Et lætum Ænean, classemque ex æthere longe
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno. *Pars III.*
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deseruisse rates. stetit acri fixa dolore;
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta.

Sequitur oratio divisa in querelas, & minas. Queritur de potentia Trojanorum, de impotentia sui: minatur in Trojanos Latinum bellum. ARG.

Heu *a* stirpem invisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum. num Sigæis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenere viam: at, credo, mea numina tandem
Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi.
Quin etiam patria excussos infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.
Absumptæ in Teucros vires cœlique, marisque.

a *Exclamatio Pathetica, scilicet frustra sibi periisse tantum laboris in persequendis Trojanis.*

Quid *b* Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Tibridis alveo,
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithum valuit: concessit in iras
Ipse deum antiquam genitor Calydona Dianæ:

b *Exaggerat ab exemplis, & a majori.*

Quod scelus *c* aut Lapithis tantum, aut Calydone merentẽ?
Ast *d* ego, magna Jovis conjux, nil linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea. quod si mea numina non sunt
Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam est.

c *Adaptatio.*
d *Ira indignitatis consultrix.*

Flectere *e* si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis;
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
Attrahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos exscindere regum.

e *Confutatio.*

Hac gener, atque socer coeant mercede suorum;
Sanguine *f* Trojano, & Rutulo dotabere virgo:
Et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
Cisseis prægnans ignes enixa jugales:
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,

f *Amplificatio ab historia.*

Fu-

Funestæque iterum recidiva in Pergama tædæ?

ARG. *Adit inferos Juno, mandatque uni e tribus Furiis negotium turbandæ pacis, ferendi belli inter Trojanos, & Latinos.*

Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit,
Amplificatio. Luctificam *a* Alecto dirarum ab sede sororum,
Infernisque ciet tenebris: cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareæ monstrum: tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
b Petitio, Hunc *b* mihi da proprium virgo sata Nocte laborem,
Hanc operam, ne noster honos, infractave cedat
Fama loco, neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italosve obsidere fines.
c A facili. Tu *c* potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis versare domos: tu verbera tectis,
Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: fœcundum concute pectus:
d Hortatio Disjice *d* compositam pacem, sere crimina belli:
Arma velit, poscatque simul, rapiatque juventus.

ARG. *Egressa Alecto Latini Regiam petit, & primo Amatam invadit, conjecto in eam uno e crinalibus anguibus.*

Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatæ.
Quam super adventu Teucrum, Turnique hymenæis
e Furia immittit curas. Fœmineæ ardentem curæque, iræque coquebant.
Huic *e* dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit,
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille inter vestes, & lævia pectora lapsus
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inspirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.

ARG. *Amata rationibus primum disturbare nuptias contendit, veneno non penitus imbibito.*

Ac, dum prima lues, udo sublapsa veneno,
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem,
Nec dum animus toto percepit pectore flammam;
Mollius, & solito matrum de more locuta est,
Multa super nata lacrymans, Phrygiisque hymenæis.
Exsulibus ne datur ducenda Lavinia Teucris,

O *a* genitor? nec te miseret natæque, tuique?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine, prædo?
An non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæamque *b* Helenam Trojanas vexit ad *c* arces?
Quid tua sancta *d* fides, quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si *e* gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunique premunt te jussa parentis,
Omnem equidem sceptris terram, quæ libera nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere divos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus, Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.

a *Exclamatio continens propositionem.*
b *Pathos a turpi.*
c *Al. Urbes.*
d *Ab honesto.*
e *Confutatio.*

Procedit Regina in furiis, recepto jam penitus veneno intra viscera. A R G.

His ubi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum vero infelix, ingentibus excita monstris,
Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceu *f* quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba,
Impubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur, populosque feroces.
Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orsa *g* furorem,
Evolat, & natam frondosis montibus abdit,
Quo thalamum eripiat Teucris, tædasque moretur;
Euoe *h* Bacche fremens, solum te virgine dignum
Vociferans; etenim molles tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.

f *Comparatio.*
g *Ut vim furoris exprimat, fingit bacchantem.*
h *Bacchanalia nephas vocat propter Romanorũ legem, quæ cautum est de Bacchanalibus.*

Sequuntur matres reliquæ pari insania furorem Amatæ, canit hæc Hymenæos Laviniæ & Turni. A R G.

Fama volat, furiisque accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit, nova quærere tecta.
Deseruere domos, ventis dant colla, comasque.
Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natæ, Turnique canit Hymenæos,
Sanguineam torquens aciem: torvumque repente
Clamat: Io matres audite *i* ubi quæque Latinæ.
Si qua *k* piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet:

i *Al. ubicunque.*
k *Hortatio.*

Sol-

Solvite crinales vittas, atque Orgia mecum.
Talem inter silvas, inter deserta ferarum
Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.

ARG. *Confert se Furia ad Turnum mutata in anum forma.*

Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque, omnemque domum vertisse Latini:
Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrisioneis Danae fundasse colonis,
Præcipiti delata noto; locus Ardea quondam
Dictus avis. & nunc magnum *a* manet *b* Ardea nomen.
Sed Fortuna fuit. tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem, & furialia membra
c Exuit, in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscœnam rugis arat, induit albos
Cum vitta crines, tum ramum innectit olivæ;
Fit Calybe Junonis anus, templique sacerdos:
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert.

a *Al. tenet.*
b *Ardea colonia Mycenorum.*
c* *exit &*

ARG. *Aperit illi consilium Latini de externo hærede, hortatur ad bellum.*

Turne, tot incassum fusos patiere labores?
Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium, & quæsitas sanguine dotes
Abnegat, *d* externusque in regnum quæritur heros:
I nunc, *e* ingratis offer te irrise periclis:
Tyrrhenas, *f* i, sterne acies, tege pace Latinos.
Hæc *g* adeo tibi me, placida cum nocte jaceres,
Ipsa palmam fari omnipotens Saturnia *h* jussit.
Quare age, & armari *i* pubem, portisque moveri
Lætus in arma para: & Phrygios, qui flumine pulchro
Consedere, duces, pictasque exure carinas.
Cœlestum *k* vis magna jubet. rex ipse Latinus
Ni dare conjugium, & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

d *Exasperat ab ingratitudine.*
e *Propositio.*
f *Ironia.*
g *Exprobratio beneficiorum.*
h *Ab auctoritate.*
i *Consilium.*
k *Conclusio ab honesto.*

ARG. *Turnus anum ridet, ac remittit ad curanda templa. Tamet Erinnys ira, & juvenem in furias agit conjectis anguibus.*

Hic juvenis vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classes invectas Tibridis *l* undam,
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures:
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor est nostri.
Sed te victa situ, verique effœta senectus
O mater curis nequidquam exercet, & arma

l *Al. Alveo.*

Re-

Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, divum effigies, & templa tueri:
Bella viri, pacemque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus:
Diriguere *a* oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues:
Verberaque insonuit, *b* rabidoque hæc addidit ore,

a *Alludit ad conditionem iratorum.*

b *Al. rapido.*

Addit faces, & novas minas, excitatur a somno Turnus cum tremore, sudore, fremitu. Ostenditur ejus ira comparatione.

ARG.

En *c* ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice ad hæc: adsum dirarum ab sede sororum;
Bella manu, lethumque gero,
Sic effata, *d* facem *e* juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tædas.
Olli somnum ingens rupit pavor, ossaque, & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma toro, tectisque requirit:
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super: magno veluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni:
Exultantque æstu latices: furit intus *e* aqual
Fumidus, atque alte spumis exuberat amnis:
Nec jam se capit unda: volat vapor ater ad auras.

c *Rejicit contumeliam.*

d *Ira vitiat sanguinem, ut exprimat vehementiam affectus.*

e *Al. aquæ vis.*

Abrumpit pacem Turnus, dat Alecto initium bello.

ARG.

Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit *f* primus juvenum, & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire, Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit:
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma:
Hunc decus egregium formæ movet, atque juventæ:
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis,
Arte nova speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis, cursuque feras agitabat Julus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima *g* malorum
Causa *h* fuit, belloque animos accendit agrestes.

f *Indicitur bellum.*

g *Al. laborum.*

h *Occasio belli.*

Cer-

A R G. *Cervus in deliciis ab Tyrrho habitus percutitur ab Ascanio in venatione, quæ belli Latini princeps causa.*

Cervus erat forma præstanti, & cornibus ingens,
Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrhusque pater, cui regia parent
Armenta, & late custodia credita *a* campi.
Assuetum imperiis soror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis:
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille manum patiens, mensæque assuetus herili,
Errabat silvis, rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rapidæ venantis Iuli
Commovere canes, fluvio cum forte secundo
Deflueret, *b* ripaque æstus viridante levaret.
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit: actaque multo
Perque uterum sonitu, perque ilia venit arundo.

a Quondam ex agris reges visitabant.

b Alludit ad naturam cervi.

A R G. *Percussus cervus iram Tyrrhi & agrestium excitat, illam Furia adjuvat vocans ad arma.*

Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit;
Successitque *c* gemens stabulis; questuque cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & duros *d* conclamat agrestes.
Olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis, quod cuique repertum,
Rimanti, telum ira *e* facit. vocat agmina Tyrrhus;
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At sæva e speculis tempus dea nacta nocendi
Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem, qua protinus omne
Contremuit nemus, & silvæ intonuere profundæ.
Audiit & Triviæ longe lacus, audiit amnis
Sulphurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
Et *f* trepidæ matres pressere ad pectora natos.

c Pathos.

d Conclamare verbum est militare.

e Al. fuit.

f Pathos.

A R G. *Veniunt ad arma rustici, & Trojani: cadit Almon Tyrrhi filius, & Galesus senex.*

Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ. necnon & Troja pubes

Asca-

Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies. non jam certamine agresti,
Stipitibus duris, agitur, sudibusve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit *a* strictis seges ensibus, æraque fulgent — *a Hypotyposis.*
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant:
Fluctus *b* uti primo cœpit cum albescere vento, — *b Comparatio, qua describit, quomodo creverit tumultus.*
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur. *c* hæsit enim sub gutture vulnus, & udæ — *c Al. exit.*
Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virum circa, seniorque Galesus,
Dum paci medium se offert, justissimus unus,
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.

Compos votorum Furia Junonem adit, majora adhuc promittens. — ARG.

Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primæ commisit funera pugnæ,
Deserit Hesperiam, & cœli convexa per auras
Junonem victrix affatur voce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic, *d* in amicitiam coeant, & fœdera jungant: — *d Ironia?*
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos insani Martis amore:
Undique ut auxilio veniant, spargam arma per agros.

Contenta Juno vetat plura, illamque cœlo exterminat. Describitur locus, in quem se Furia abdidit. — ARG.

Tum contra Juno: Terrorum, & fraudis abunde est:
Stant belli causæ: pugnatur cominus armis.
Quæ fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
Talia *e* connubia, & tales celebrent hymenæos — *e Al. conjugia, Ironia.*
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
Te super ætherias errare licentius auras
Haud pater ipse velit summi regnator Olympi.
Cede locis: ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiæ in medio sub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,

a Alludit ad Amsancti valles. Est bistorum. Est .n. Amsanctus in Hirpinis locus, quem qui intravere, subito emoriuntur.

Amsancti *a* valles. densis hunc frondibus atrum
Urget utrimque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis, & torto vortice torrens.
Hic specus horrendum, & sævi spiracula Ditis
Monstrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnys,
Invisum numen, terras, cœlumque levabat.

ARG. *Omnes, Junone acuente, bellum conclamant, pastores, Turnus, urbani juvenes.*

Pars IV.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsosque reportant,
Almonem puerum, fœdarique ora Galesi:
Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest, medioque in crimine cædis, & ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
Tum, quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Insultant thyasis, (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deum, perverso numine poscunt.

ARG *Latini constantia in resistendo, & oratio, qua Turno exitium canit.*

b Comparatio.
c Exemplum studii pacis in principe.
d Latinus bellum dissuadet.
e Vaticinium.

Certatim regis circumstant tecta Latini:
Ille *b* velut pelagi rupes immota resistit.
Ut pelagi rupes, magno venienre fragore,
Quæ sese, multis circumlatrantibus undis,
Mole tenet: scopuli nequidquam, & spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verum, *c* ubi nulla datur cæcum exsuperare potestas
Consilium; & sævæ nutu Junonis eunt res:
Multa deos, aurasque pater testatus manes,
Frangimur *d* heu fatis, inquit, ferimurque procella.
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas,
O miseri. te, Turne, *e* nefas, te triste manebit
Supplicium, votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus,
Funere felici spolior. nec plura locutus
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.

ARG. *Mos indicendi bella reseratis portis Jani, a qua re Latinus abstinet.*

f Indicat quam late imperaverint Romani.

Mos *f* erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima movent in prælia Martem;

S.ve

Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hyrcanisve, Arabisve parant, seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminæ Belli portæ, (sic nomine dicunt)
Religione sacræ, & sævi formidine Martis.
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora, nec custos absistit limine *a* Janus.
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Insignis reserat stridentia limina consul:
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cætera pubes:
Æreaque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristesque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit umbris.

a *Janus bifrons & quadrifrons.*

ARG.

Adest Juno, quæ portas aperit, imo frangit, bellum indicens. Sequitur furor militaris totius Italiæ, peditum, atque equitum comparantium instrumenta ad bellum. Numerantur urbes quinque, quarum præcipua opera. Fervent omnia armis, furore, strepitu.

Tum regina deum, cœlo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet *b* inexcita Ausonia, atque immobilis ante:
Pars pedes ire parat campis: pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos, & spicula lucida tergent
Arvina pingui, subiguntque in cote secures:
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ, positis incudibus, urbes
Tela novant, Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas
Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris *c* huc, & falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica jamque sonant. it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad juga cogit equos, clypeumque, auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur ense.

b *Vulgus accendebatur, cum vidisset portas suas sponte aperiri.*

c *Deseruntur agri, cura bellorum.*

ARG.

Sequitur catalogus conspirantium ad bellum contra Æneam: præcedit nova invocatio. Primi omnium numerantur Mezentius, & Lausus: pater infamis vitiorum dedecore, filius pulchritudine juventutis insignis.

Pandite *d* nunc Helicona deæ, cantusque movete,

d *Invocatio.*

Qui bello exciti reges, quæ quemque secutæ
Complerint campos acies, quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Et meministis enim divæ, & memorare potestis;
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus *a* init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemptor divum Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni;
Lausus, equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex urbe secutos
Mille viros, dignus patriis qui lætior esset
Imperiis *b*, & cui pater haud Mezentius esset.

a *Catalogus ducum, qui Turnum secutisunt.*

b *Quam ut raperetur in hoc bellum, quo periit.*

A R G. *Accedit Aventinus filius Herculis; describuntur hujus natales, & arma.*

Post hos insignem palma per gramina currum,
Victoresque ostentat equos satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus, clypeoque insigne paternum,
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus hydram:
Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit oras,
Mista deo mulier, postquam Laurentia victor,
Geryone extincto, Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu, sævosque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipse pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta, cum dentibus albis,
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.

A R G. *Catillus, & Coras fratres veniunt a Tybure, comparanturque cum Centauris.*

Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, *c* Omolen, Othrynque nivalem
Linquentes: cursu rapido dat euntibus ingens
Silva locum, & magno cedunt virgulta fragore.

c *Montis Thessaliæ.*

A R G. *Sequitur Cæculus, cujus natales describuntur, comites, & arma comitum.*

Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inventumque focis omnis quem credidit ætas.

Cæcu-

Cæculus. hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt; quos dives Anagnia pascit,
Quos *a* Amasene pater. non illis omnibus arma,
Nec clypei, currusve sonant. pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: vestigia nuda sinistri
Instituere pedes: crudus tegit altera pero.

a Amasenus fluvius Campaniæ.

A R G.

Messapus quoque ad id bellum conspirat, in cujus agmine describendo utitur Poeta eleganti cycnorum comparatione.

At *b* Messapus equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Jampridem resides populos, desuetaque bello
Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat:
Hi *c* Fescenninas acies, æquosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cymini cum monte lacum, lucosque Capenos.
Ibant *d* æquati numero, regemque canebant:
Ceu *e* quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Cum sese e pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos: sonat amnis, & Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aeriam sed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad litora nubem.

b Messapus peculiari fato exutus erat a ferro.
c Campaniæ urbes.
d Ritus eduntium.
e Comparatio subobscure significans ordine eos incessisse, quia compositum carmen cecinerint.

A R G.

Pergit ad Clausum, & ejus comites ac numerosam multitudinem, quam comparat cum fluctibus maris, cum aristis terræ.

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar:
Claudia nunc a quo diffunditur & tribus, & gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuscæ:
Qui Nomentum urbem, qui rosea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severum,
Casperiamque colunt, Forulosque, & flumen Himellæ:
Qui Tiberim, Fabarimque bibunt, *f* quos frigida misit
Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini:
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis:
Vel cum Sole novo densæ torrentur aristæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis:
Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita *g* tellus.

f Ubi Galli Romanos vicerũt.
g Al. contrita.

ARG. *Halesi adventus, hujus comites, arma omnium.*

Hinc Agamemnonius Trojani nominis hostes,
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta
Æquora, quique Cales linquunt, amnisque vadosi
Accola Vulturni, pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus, teretes sunt *a* aclides illis
Tela: sed hæc lento mos est aptare flagello:
Lævas cetra *b* tegit, falcati cominus enses.

a Aclides tela quæ valueribus factis retrahuntur.
b Cetra, scutum Hispanicum.

ARG. *Describitur adventus OEbali, & ejus natales: tum etiam comites, & horum arma. Deinde Ufentis comitatus.*

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale: quem generasse Telon Sebetide nympha
Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret
Jam senior: patriis sed non & filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarrastes populos, & quæ rigat æquora Sarnus,
Quique Rufas, Batulumque tenent, atque arva Celennæ,
Et quos maliferæ despectant mœnia *c* Bellæ,
Teutonico ritu soliti torquere cateias:
Tegmina queis capitum raptus de subere cortex,
Ærataeque micant peltæ, micat æreus ensis.
Et te montosæ misere in prælia Nursæ
Ufens, insignem fama, & felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, assuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicola glebis.
Armati terram exercent, semperque recentes
Convectare jubet prædas, & vivere rapto.

c Al. Abellæ.

ARG. *Adest Umbro Sacerdos Marrubiorum, cujus narratur potentia in viperas, & adhibetur πάθος ex illius obitu.*

Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam, & felici comptus oliva,
Archippi regis missu fortissimus Umbro:
Vipereo *d* generi, & graviter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque, manuque solebat,
Mulcebatque iras, & morsus arte levabat:
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit, neque eum juvere in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.

d Alludit ad historiam Marsorum, quibus fuit nativa quædam vis contra venena.

ARG. *Describuntur natales Virbii, qui fuit Hippolyti filius.*

Cujus

Cujus rei occasione ansam capit Poeta ad narrandum interitum Hippolyti, ejusdem ad vitam revocationem Æsculapii opera, & Dianæ amore. Inde sævitum in Æsculapium a Jove, sed Diana, ne quid tale Hippolyto accideret, eum subtrahit mortalium consortio, & Egeriæ Nymphæ, ac silvis credit.

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius, insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Ægeriæ lucis, Hymettia circum
Littora; pinguis ubi, & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama, a Hippolytum, postquam arte novercæ
Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Ætheria, & superas cœli venisse sub auras,
Pæoniis revocatum herbis; & amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis; & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ Ægeriæ, nemorique relegat,
Solus ubi in silvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset:
Unde etiam Triviæ templo, lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi, quod litore currum,
Et juvenem monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud b secius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

a *Hippolytus restitutus vitæ ab Æsculapio Apollinis filio, cujus operam Diana conduxerat.*

b *Al. segnius.*

Adventus Turni Principis omnium ad bellum, ejus arma, & comitatus multiplex. ARG.

Ipse inter primos præstanti corpore c Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est:
Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram
Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.
At levem clypeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos,
Argumentum ingens: & custos virginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina densantur campis, Argivaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus Tiberine tuos, sacrumque Numici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circæumque jugum, queis Jupiter Anxuris arvis

c *Attribuit Argiva arma Turno, ut significet Argivum fuisse.*

a Dea nemoris & mercatorum.

Præsidet, & viridi gaudens Feronia *a* luco :
Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditus Ufens.

ARG.

Catalogum, & librum claudit Camilla : afferuntur ejus militares virtutes, ornatus, arma.

b Hyperbole : Hæc quatuor carmina sunt qui dicant non esse Virgilii.

Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix. non illa colo, calathisve Minervæ
Fœmineas assueta manus, sed prælia virgo
Dura pati, cursuque *b* pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas :
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis, agrisque effusa juventus,
Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis inhians animis, ut regius ostro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat, Lyciam ut *c* gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

c Al. ferat.

Finis Libri Septimi Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

Liber Octavus.

ARGUMENTUM.

Proponitur belli signum a Turno, coguntur undique auxilia ad bellum contra Æneam, mittuntur Legati ad Diomedem. Viso belli tanti apparatu Æneas curis æstuat, abitque in somnos, cui dormienti apparet fluvius Tiberinus, docetque illum, quæ debeat auxilia contra Latinos comparare; surgit dux a somno, & sacra perficit, aptatque se ad iter nauticum. Describitur ejus navigatio ad Evandrum, qui tunc operam sacris dabat, cum Æneas ad illum appulit; excipitur hic humanissime, & aperit rationem affinitatis inter Arcadas & Trojanos, adducitque rationes alias, quibus inducat ad statuenda secum fœdera. Repetit Evander causas ab initio, quibus libentissime adducitur ad morem Æneæ & Trojanorum, invitat illum ad celebranda sacra Herculis, & post epulas aperit Rex sacri illius originem, incipiens a notitia Caci, cujus speluncam describit, crudelitatem, genus, furtum, cædem ab Hercule, mox sacra Herculis, itionem ad urbem (nam hæc facta in agro sunt) ac demum utriusque ducis somnum. Interea Venus pro nato solicita Vulcanum adit, petit ab eo arma, quibus Æneas utatur in bello Italiæ contra Turnum: promittit ille, ac post voluptatem conjugii it ad Liparem, insulam sibi sacram (cujus est mira hypotyposis) ubi Cyclopas invenit fabricantes Jovis fulmen, currus Martis, Ægidem Palladis,

jubet

Effera. Ductores primi Messapus, & Ufens,
Contemptorque Deum Mezentius undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.

Legatio ad Diomedem, ut Latii rebus faveat. ARG.

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,
Advectum Æneam classi, victosque Penates
Inferre, & fatis Regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adjungere gentes
Dardanio; & late Latio increbrescere nomen:
Quid struat his cœptis, quem, si fortuna sequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno Regi, aut Regi apparere Latino.

Æneas, viso apparatu Latini belli contra se, curis æstuat, ad quas curas explicandas comparatio adhibetur. ARG.

Talia per Latium: quæ Laomedontius Heros
Cuncta videns, magno [a] curarum fluctuat æstu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.
Sicut [b] aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.

a Pathos per rejectionem, significat enim se relinquere amplius cogitationi illius, quam quod verbis dici posset.

b Comparatio.

Inter has curas somnus Æneæ obrepit, cui dormienti apparet fluvius Tiberinus. ARG.

Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum, pecudumque genus sopor altus habebat.
Cum pater in ripa, gelidique sub ætheris axe
Æneas tristi turbatus pectora bello
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic Deus ipse loci fluvio Tiberinus amœno
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus: eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo:
Tum sic affari, & curas his demere dictis.

Trahet illi argumenta, quibus non vanum esse somnium putet. ARG.

O sate gente Deum, Trojanam ex hostibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
Expectate solo Laurenti, arvisque Latinis:
Hic tibi certa domus, certi (ne absiste) Penates,

Neu

a Al. tumor. b Confirmatio. c Signum ab Heleno præmonstratum. d Origo Albanæ urbis, penes quam fuit imperium.

Neu belli terrere minis. *a* Timor *b* omnis, & iræ
Concessere Deum.
Jamque tibi (ne vana putes hæc fingere somnum)
Litoreis *c* ingens inventa sub ilicibus sus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba *d* solo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum,
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano; nunc qua ratione quod instat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.

ARG. *Docet Æneam, quæ debeat auxilia contra Latinos comparare: deinde sacra erga Junonem, & sc. tertio quis sit, aperit.*

e A facili. f Al. donis.

Arcadas his oris, genus a Pallante profectum,
Qui Regem Evandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina,
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
Ipse ego *e* te ripis, & recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.
Surge, age nate Dea, primisque cadentibus astris
Junoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus supera *f* votis: mihi victor honorem
Persolves. Ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,
Cæruleus Tibris, cœlo gratissimus amnis.
Hic mihi magna domus celsis caput urbibus exit.

ARG. *Abit fluvius, & nox: excitatur, & surgit Æneas, precatur Nymphas, & Tibrim, ac promittit sacra.*

g Precatio Æneæ.

Dixit: deinde lacu fluvius se condidit alto
Ima petens: nox Ænean, somnusque reliquit.
Surgit, & ætherii spectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effudit ad æthera voces.
Nymphæ, *g* Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est,
Tuque o Tibri tuo genitor cum flumine sancto
Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus miserantem incommoda nostra
Fonte tenet, quocunque loco pulcherrimus exis,
Semper honore meo, semper celebrabere donis.
Corniger Hesperium fluvius regnator aquarum,
Adsis o tandem, & propius tua numina firmes.

ARG. *Aptat se ad iter nauticum, mactat suem in honorem Junonis: Tibris lenit fluvium suum, ut placida sit navigatio.*

Sic

Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,
Remigioque aptat, socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum, atque oculis mirabile *a* monstrum, a *Indicium*
Candida per silvam cum fœtu concolor albo *compertum.*
Procubuit, viridique in litore conspicitur sus:
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi maxima Juno
Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.
Tibris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni, placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.

Describitur navigatio Æneæ ad Evandrum jucundissimis circumstantiis. A R G.

Pars II.

Ergo iter inceptum *b* celerant rumore secundo. b *Al. celebrant, & al. peragunt.*
Labitur uncta vadis abies, mirantur *c* & undæ, c *Fictio.*
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virum fluvio, pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque, diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridesque secant placido æquore silvas.
Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Cum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident; quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit; tunc res inops Evandrus habebat.
Ocyus advertunt proras, urbique propinquant.

Evander, Pallas, & cæteri Arcades dabant operam sacris Herculeis, cum ad eos Æneas appulit: terrentur omnes ad visas naves, spectatur unius Pallantis ardor. A R G.

Forte die solemnem illo Rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ *d* magno, Divisque ferebat d *Sacra Herculis.*
Ante urbem in luco: Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque Senatus
Thura dabant, tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & *e* tacitis incumbere remis, e *Al. tacitos.*
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse.
Et procul e tumulo, Juvenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?

Declarat Æneas, quis sit: humanissime a Pallante excipitur, a quo ducitur ad patrem Evandrum. A R G.

Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ.

Tro-

Trojugenas ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello profugos egere superbo:
Evandrum petimus: ferte hæc, & dicite, lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto perculsus nomine Pallas:
Egredere o quicunque es, ait: coramque parentem
Alloquere, ac nostris succede Penatibus hospes:
Accepitque *a* manu, dextramque amplexus inhæsit:
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum Regem Æneas dictis affatur amicis,

a *Occupatio, cur cum Trojanus sit, veniat tamen supplex ad Græcum.*

ARG. *Sermo Æneæ ad Evandrum, quo explicat, post captatam benevolentiam, quæ sit ratio cognationis inter Arcadas, & Trojanos.*

Optime Grajugenum, cui me fortuna precari,
Et vitta comptos voluit prætendere ramos:
Non equidem extimui Danaum quod ductor, & Arcas,
Quodque a stirpe fores geminis conjunctus Atridis.
Sed mea me virtus, & sancta oracula Divum,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus Iliacæ primus pater urbis, & auctor,
Electra (ut Graji perhibent) *b* Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios numero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Majam (auditis si quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sydera tollit:
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.

b *Alludit ad historiam & conditionem situs Atlantis montis.*

ARG. *Adjungit rationes alias, quibus impellat ad statuenda secum fœdera.*

His *c* fretus, non Legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: meme ipse, meumque
Objeci *d* caput, & supplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello,
Insequitur: nos si pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant:
Et mare, quod supra, teneant, quodque alluit infra.
Accipe, *e* daque fidem: sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, & rebus spectata juventus.

c *A fiducia.*

d *Narratio.*

e *Petitio ab opportuno.*

ARG. *Repetit Evander causas ab initio, quibus libentissime adducitur ad amorem Æneæ & Trojanorum. Dat dexteram in signum fœderis, promittit auxilia, invitat ad celebranda sacra Herculis.*

Dixerat Æneas. Ille os, oculosque loquentis

Jam-

Jamdudum, & totum lustrabat lumine corpus.
Tunc sic pauca refert: Ut *a* te, fortissime Teucrum, — *a Exordium*
Accipio agnoscoque libens! ut verba parentis, — *ab affectu.*
Ut vocem Anchisæ magni, vultumque recordor!
Nam *b* memini Hesiones visentem regna sororis, — b *Explicatio*
Laomedontiadem Priamum, Salamina petentem, — *affectus.*
Protinus Arcadiæ gelidos invisere fines,
Tum mihi prima genas vestibat flore *c* juventa: — c *Pathos.*
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiadem sed cunctis altior ibat
Anchises: mihi mens *d* juvenili ardebat amore — d *Ardor juvenilis.*
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram,
Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frænaque bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo ei, quam petitis, juncta est mihi fœdere dextra:
Et, lux cum primum terris se crastina reddet,
Auxilio lætos *e* dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra hæc, quando huc venistis amici, — e *Pollicitatio.*
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum assuescite mensis.

Reponunt dapes & pocula, fit sessio ad epulas, Æneas præ aliis honestatur loco, & cibo. — A R G.

Hæc ubi dicta, dapes jubet, & sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili;
Præcipuumque toro, & villosi pelle leonis
Accipit Æneam, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim, aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ *f* Cereris, Bacchumque ministrant. — f *Hypallage.*
Vescitur Æneas simul, & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & *g* lustralibus extis. — g *Lustralia exta.*

Post epulas aperit Rex sacri illius originem: incipit vero a notitia Caci, cujus describit speluncam, crudelitatem, genus. — A R G.

Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc solemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana superstitio, veterumve ignara deorum
Imposuit. sævis hospes Trojane periclis
Servati facimus, meritosque novamus honores.
h Jam primum saxis suspensam hanc adspice rupem, — h *Al. jampridem.*
Disjectæ procul moles, desertaque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit vasto submota recessu,
Semihominis *i* Caci, facies quam dira tegebat, — i *Fabula Caci.*

So-

Solis inacceffam radiis : femperque recenti
Cæde tepebat humus, foribufque affixa fuperbis
Ora virum trifti pendebant pallida tabo.
Huic monftro Vulcanus erat pater. illius atros
Ore vomens ignes, magna fe mole ferebat.

ARG. *Adventus Herculis in ea loca, Caci furtum, & dolus.*

Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium, adventumque dei. nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonis fpoliifque fuperbus,
Alcides aderat, taurofque hac victor agebat
Ingentes, vallemque boves, amnemque tenebant.
Ar *a* furiis Caci mens effera, ne quid inaufum,
Aut *b* intentatum fcelerifve, dolive fuiffer,
Quatuor a ftabulis præftanti corpore tauros
Avertit, totidem forma fuperante juvencas,
Atque hos, ne qua forent pedibus veftigia rectis,
Cauda in fpeluncam tractos, verfifque viarum
Indiciis raptos, faxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad fpeluncam figna ferebant.

a *Al. furiis.*
b *Al. intractatum.*

ARG. *Furti deprehenfio ex mugitu boum.*

Interea, cum jam ftabulis faturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet;
Difceffu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaftoque fub antro
Mugiit, & Caci fpem cuftodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarferat atro
Felle *c* dolor. rapit arma manu, nodifque gravatum
Robur, & aerii curfu petit ardua montis.
Tum primum noftri Cacum videre timentem,
Turbatumque oculis: fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit. pedibus *d* timor addidit alas.

c *Vim iracundiæ tribuunt medici felli.*
d *Pathos.*

ARG. *Expugnatur ab Hercule Caci fpelunca.*

Ut fefe inclufit, ruptifque immane catenis
Dejecit faxum, ferro quod, & arte paterna
Pendebat, fultofque emuniit obice poftes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Acceffum luftrans, huc ora ferebat, & illuc,
Dentibus infrendens. ter totum fervidus ira
Luftrat Aventini montem: ter faxea tentat
Limina nequidquam: ter feffus valle refedit.
Stabat acuta filex, præcifis undique faxis,
Speluncæ dorfo infurgens, altiffima vifu,
Dirarum nidis domus opportuna *e* volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem
Dex-

e *Ut bubonum ftrigum.*

Dexter in adversum nitens concussit, & imis
Avulsum solvit radicibus: inde repente
Impulit, impulsu quo maximus *a* insonat *b* æther, — a *Al. intonat.* b *Hyperbole.*
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis:

Apparent immissa luce interiores cavernæ, comparanturque cum inferno: tuetur se Cacus contra vim Herculis fumi nebula, quam vomebat: Hercules primum telis rem gerit, mox se conjicit in speluncam, complectitur ferum, atque elidit, boves recuperantur. — A R G.

At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosæ penitus patuere cavernæ:
Non *c* secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens — c *Comparatio, qua extollitur res.*
Infernas reserat sedes, & regna recludat
Pallida, diis invisa, superque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine manes.
Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, & ramis, vastisque molaribus instat.
Ille autem (neque enim fuga jam super ulla pericli est)
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Evomit, involvitque domum caligine cæca,
Prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Præcipiti jecit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra.
Hic Cacum in tenebris, incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis:
Abstractæque boves, abjuratæque rapinæ
Cœlo ostenduntur; pedibusque informe cadaver
Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosaque setis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.

Datur Herculi divinitas & ara in memoriam accepti beneficii. Invitat Evander Trojanos ad similem celebritatem, coronat se, & scyphum accipit, fit libatio, & precatio. — A R G.

Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem; primusque *d* Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri, — d *Potitii & Pinarii Herculis sacrificuli.*
Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris,
Communemq; vocate deum, & date vina volentes.

Dixerat; Herculea bicolor cum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit;
Et sacer implevit dextram scyphus. ocius omnes
In mensam læti libant, divosque precantur.

ARG. *Adsunt cum pellibus Sacerdotes: ferunt flammas, peragitur secunda mensa, saltant Salii, fit chorus musicus juvenum, ac senum, quo canuntur Herculis præclara gesta: adstrepunt nemora, & colles dulci cantilena.*

Devexo interea propior fit vesper Olympo:
Jamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant:
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas, & facta ferunt. ut prima novercæ
Monstra *a* manu, geminosque premens eliserit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque, OEchaliamque: ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres,
Hylæumque, Pholumque manu, tu Cressia mactas
Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci,
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhœus
Arduus, arma tenens, non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salve vera Jovis proles, decus addite divis:
Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant, super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.

a Monstra domita ab Hercule.

ARG. *Itur in urbem perfecto sacro. Quærit in via Æneas de initio Pallantei; incipit Rex narrationem a moribus barbaris, qui ibi ante urbem conditam.*

Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. ibat rex obsitus ævo,
Et comitem Æneam juxta, natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
Miratur, facilesque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis, & singula lætus
Exquiritque, auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni, nymphæque tenebant,
Gens virum truncis, & duro robore nata:

Queis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.

Exponit duplicem statum Italiæ, aureum sub Saturno, ferreum sub Regibus. ARG.

Primus *a* ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris:
Aureaque, ut perhibent, illo sub rege fuere
Sæcula. sic placida populos in pace regebat:
Deterior donec paulatim, ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tum manus Ausoniæ, & gentes venere Sicanæ:
Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque immani corpore Tibris,
A quo post Itali fluvium cognomine Tibrim
Diximus: amisit verus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem
Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum
His posuere locis, matrisque egere tremenda
Carmentis nymphæ monita, & deus auctor Apollo.

a Mirum cur Janum prætererit, qui tamen ante Saturnum regnavit, & primus Italiam formavit legibus & bonis institutis.

Post verba habita, indicat jam digito quædam urbis loca; facit præcipuam moram in Capitolio. ARG.

Vix ea dicta: dehinc progressus, monstrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant nymphæ priscum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ, cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Rettulit, & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
Necnon & sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum: & lethum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpejam sedem, & Capitolia ducit
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Jam tum relligio *b* pavidos terrebat agrestes
Dira loci: jam tum silvam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
(Quis deus, incertum est) habitat deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, cum sæpe nigrantem
Ægida concuteret, dextra nimbosque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Relliquias, veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit *c* urbem:
Janiculum *d* huic, illi fuerat Saturnia nomen.

b Pathos.

c Al. artem.

d Janiculum & Saturna in eo loco, ubi quondam fuerunt lautæ carinæ.

ARG. *Itur ad domum Evandri, & quietem.*

Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant,
Romanoque foro, & lautis mugire carinis.
Ut ventum ad sedes; Hæc, inquit, limina victor
Alcides subiit: hæc illum regia cepit:
Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo, rebusque veni non asper egenis.
Dixit, & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Æneam duxit, stratisque locavit
Effultum foliis, & pelle Libystidis ursæ.
Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.

ARG. *Interea Venus pro nato solicita alloquitur Vulcanum conjugem, petit ab eo arma, illius arte fabricata, quibus Æneas utatur in bello Italiæ contra Turnum.*

Pars III.

At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,
Laurentumque minis, & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum *a* adspirat amorem.
Dum *b* bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casurasque inimicis ignibus arces:
Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis, opisque tuæ: nec te, carissime conjux,
Incassumve tuos volui exercere labores:
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem.
Nunc Jovis imperio Rutulorum constitit oris:
Ergo eadem supplex venio, & sanctum mihi numen
Arma rogo genitrix nato. te filia Nerei,
Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
Adspice, qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me, excidiumque meorum.

a Al. inspirat.

b Oratio generis deliberativi. Habet autem exordium per insinuationem, quod indicat quanta necessitate adacta hæc postulet.

ARG. *Post verba sequuntur affectus alii, quibus victus Vulcanus promittit se facturum, quæ petuntur, dormitque cum uxore.*

Dixerat, & niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. ille repente
Accepit solitam flammam; notusque medullas
Intravit calor, & labefacta per ossa cucurrit:
Non *c* secus atque olim tonitru cum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia conjux.
Tum pater æterno fatur *d* devictus amore:
Quid *e* causas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi diva mei? similis si cura fuisset,

c Elegans & accommoda comparatio.

d Al. devinctus.

e Insinuatio.

Tum

Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset:
Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
Et nunc si bellare paras, atque hæc tibi mens est,
Quidquid in arte mea possunt *a* promittere curæ;
Quod fieri ferro, liquidove potest electro;
Quantum ignes, animæque valent; absiste precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.

a *Promissio vel propositio.*

Excitatur a somno stimulatus cura Veneris, adhibetur comparatio ad explicandam diligentiam Vulcani, describitur ejusdem officina. A R G.

Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
Curriculo expulerat somnum, ceu *b* fœmina primum,
Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositum cinerem, & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso, castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere natos.
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula *c* Sicanium juxta latus, Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus, & Cyclopum exesa caminis
Antra Ætnæa tonant; validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum; striduntque cavernis
Stricturæ Chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.

b *Comparatio.*

c *Vulcania, inter Siciliam & Liparem.*

Invenit Vulcanus Cyclopas variis operibus distinctos. Tria numerat, Jovis fulmen, currus Martis, Ægidem Palladis. A R G.

Huc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen *d* erat, toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras, pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ
Addiderant, rutili tres ignis, & alitis Austri.
Fulgores nunc *e* terrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currum, rotasque volucres
Instabant, quibus ille viros, quibus excitat urbes;
Ægidaque *f* horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum, auroque polibant;
Connexosque angues, ipsamque in pectore divæ

d *Fulmina omnium temporum ex humido & calido.*

e *Al. horrificos.*

f *Al. horriferam.*

Gorgona desecto vertentem lumina collo.

A R G. *Exhortatur illos ad fabricam clypei, qui hic describitur distinctim.*

a Al. certos. Tollite cuncta, inquit, *a* cœptosque auferte labores
Ætnæi Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra:
Præcipitate moras. Nec plura effatus. at illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti. fluit æs rivis, aurique metallum:
Vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clypeum informat, unum omnia contra
Tela Latinorum; septenosque orbibus orbes
Impediunt. alii ventosis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

A R G. *Interim surgit Evander, induit se, & gladio cingitur, adsunt canes comites, it ad Aeneam. Hic etiam surgit, conveniunt ad sermonem, cum illis una Pallas, atque Achates, ille Evandri, hic Aeneæ comes. Evander incipit.*

Pars IV. Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaque inducitur artus;
b Regius mos. Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis:
Tum lateri, atque humeris Tegæum subligat *b* ensem,
Demissa ab læva pantheræ terga retorquens.
Necnon & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressumque canes comitantur herilem:
Hospitis Aeneæ sedem, & secreta petebat,
Sermonum memor, & promissi muneris heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat:
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
Ædibus, & licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc.

A R G. *Post captatum Ænean, excusat tenuitatem suam ad auxilium, quod petebatur: ait tamen aliunde fortunam illuxisse; quod ut ostendat, incipit narrare res Mezentii, qui Agyllinam urbem occupavit, tenuitque cum sævo imperio.*

c Exordium, quo spem injicit Aeneæ. Maxime *c* Teucrorum ductor, quo sospite numquam
Res equidem Trojæ victas, aut regna fatebor:
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto

Exi-

Exiguæ vires: hinc Tusco claudimur amni:
Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis
Jungere castra paro: quam sors inopina salutem
Ostentat: fatis huc te poscentibus affers.
Haud *a* procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Urbis Agyllinæ sedes; ubi Lydia quondam
Gens bello præclara, jugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio, & sævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes, quid facta tyranni
Effera? dii capiti ipsius, generique reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
Tormenti genus, & sanie, taboque fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat.

a *Narratio seu deliberatio, quomodo bellũ sit suscipiendũ. Crudelitas Mezentii.*

A R G.

Non ferunt Agyllini acerbitatem Imperii, nova in Regem moliuntur, fugit ipse ad Turnum, volunt cives bello illum persequi, retinet illos aruspex, qui ait fatis statutum, ut illi externi ducis imperium secuti bello Mezentium aggrediantur, non aliter:

At fessi tandem cives infanda furentem
Armati circumsistunt, ipsumque, domumque;
Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis.
Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis;
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.
His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensæ litore puppes,
Signaque ferre jubent: retinet longævus aruspex
Fata canens. O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum, virtusque virum, quos justus in hostem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira;
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem:
Externos optate duces. tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divum.

A R G.

Audito oraculo, Thusci Imperium deferunt ad Evandrum, qui nec se propter senectutem, nec filium propter maternum genus aptos declarat, ac propterea ex mente oraculi Imperium illud Aeneæ mandandum, quem Pallas sequetur cum equitibus quater centum.

Ipse oratores ad me, regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia *b* Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu, seclisque effœta senectus
Invidet imperium, seræque ad fortia vires.

b *Al. Tartho.*

Gnatum exhortaret, ni mistus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. tu, cujus & annis,
Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
Ingredere, o Teucrum, atque Italum fortissime ductor.
a Tyrocinium. Hunc *a* tibi præterea, spes, & solatia nostri,
Pallanta adjungam, sub te tolerare magistro
Militiam, & grave Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcades huic equites bis centum, robora pubis
b Al. munere. Lecta dabo, totidemque suo tibi *b* nomine Pallas.

ARG. *Inter hæc verba, ac sereno tum cœlo repente omnia cœpta commutari splendore fulgurum, tonitruorum strepitu, fragore cœli, armorum in nubibus collisione. Obstupescunt reliqui, lætatur Aeneas, aperitque Evandro causam obmurmurantis cœli, & quæ sciebat de promissis sibi Vulcani armis. Ad extremum interminatur Italis belli cladem miserabilem.*

Pars V.

Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant
Æneas Anchisiades, & fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
c Fulgur a Venere. Ni *c* signum cœlo Cytherea dedisset aperto.
Namque improviso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit, & ruere omnia visa repente,
d Tyrrheni primi invenerunt tubam. Tyrrhenusque *d* tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens:
Arma inter nubem, cœli in regione serena
Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.
Obstupuere animis alii; sed Troius heros
Agnovit sonitum, & divæ promissa parentis.
e Al. quæram. Tum memorat: Ne *e* vero hospes, ne quære profecto,
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
f Exclamatio, ironia, & insultatio quædam. Heu *f* quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
Scuta virum, galeasque, & fortia corpora volves,
Tibri pater! poscant acies, & fœdera rumpant.

ARG. *Fiunt sacra ab Aenea & Evandro. Legit ille, quos secum ducat, atque ad his separat, qui per Tiberim ituri ad Ascanium, successum patris narraturi. His, quos Aeneas legerat, equi dantur, ipsi etiam Aeneæ extra omnem sortem.*

Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto,
g Superstitio. Et primum *g* Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat: externumque larem, parvosque penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes,

Evan-

Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Post hinc ad naves graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstantes virtute legit: pars cætera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque, patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exsortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.

Adest jam tempus profectionis, timent matres suis liberis, & unus Evander Pallanti suo, qui etiam in ejus complexu, & cum lacrymis multa ad illum, & ad Deos fundit. Ad illum, optans vires pristinas, quibus confecit Herylum: eas enim si vires haberet, non natum mitteret contra Mezentium, potens ipse ad suam vindictam. Ad Deos, optans vitam, si visurus est Pallantem redeuntem vivum: sin mortuum, mortem. Collabitur senex in exitu sermonis, non jam sui potens præ dolore. ARG.

Fama volat parvam subito vulgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad litora regis.
Vota *a* metu duplicant matres, propiusque periclo — a *Pathos.*
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
O *b* mihi præteritos referat si Jupiter annos, — b *Exordium a voto, & exclamatione.*
Qualis eram, cum primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos,
Et regem hac Herylum dextra sub Tartara misi,
Nascenti cui tres animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: terna arma movenda:
Ter letho sternendus erat: cui tum tamen omnes
Abstulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc *c* dulci amplexu divellerer usquam, — c *Pathos.*
Gnate, tuo; neque finitimus Mezentius umquam,
Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At vos, o superi, & divum tu maxime rector
Jupiter, Arcadii *d* quæso miserescite regis, — d *Precatio.*
Et *e* patrias audite preces: si numina vestra — e *Parentum affectus.*
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant;
Si visurus eum vivo, & venturus in unum,
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum fortuna minaris,
Nunc o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ *f* ambiguæ, dum spes incerta futuri: — f *Hæc omnia sunt præsagia futuræ mortis filii.*
Dum te, care puer, mea sera, & sola voluptas,
Complexu teneo; gravior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.

Descri-

ARG. *Describitur exitus euntium ad bellum, Pallantis pulchritudo, pavor fœminarum, via militum, equorum strepitus.*

Jamque adeo exierat portis equitatus apertis,
Æneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alii Trojæ proceres; ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde, & pictis conspectus in armis.
Qualis, ubi Oceani perfusus *a* Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt; it clamor, & agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

a Lucifer stella Veneris. Æmulatio Homerica; fingitur enim Hector similis sydere autumnali.

ARG. *Agmen ad collem pervenit juxta lucum, cujus luci ex occasione religio describitur.*

Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Relligione patrum late sacer: undique colles
Inclusere cavi, & nigra nemus abiete cingunt.
Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum, pecorisque deo, lucumque, diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho, & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis: celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Hac pater Æneas, & bello lecta juventus
Succedunt, fessique & equos, & corpora curant.

ARG. *Apparet nato Venus in secreto loco silvæ, adfert arma, quibus is pugnaturus cum Turno, amplexata illum arma collocat sub quercu.*

Pars VI.

At *b* Venus ætherios inter dea candida nimbos,
Dona ferens aderat, natumque in valle reducta
Ut procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus effata est dictis, seque obtulit ultro:
En perfecta mei promissa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes nate superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.

b Venus e spuma maris prodit, inde hac fictio poetæ.

ARG. *Lætatur Æneas ad visa arma, atque avide intuetur illa, & admiratur, mox etiam manu versat singula.*

Ille, deæ donis, & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit:
Miraturque, interque manus, & brachia versat

Terri-

Terribilem cristis galeam, flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis *a* cum cærula nubes — a *Comparatio.*
Solis inardescit radiis, longeque refulget.
Tum leves ocreas electro, auroque recocto,
Hastamque, & *b* clypei non enarrabile textum. — b *Clypeus Æneæ.*

ARG. *Incipit fabrica clypei, in quo futuri Romanorum triumphi, & stirps ab Ascanio, bella, lupa nutrix Romuli, & Remi.*

Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius ævi,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis *c* ab Ascanio, pugnataque in ordine bella. — c *Descriptio rerum Romanorum.*
Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam; geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos; illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.

ARG. *Juxta conditores erat Roma ipsa, Sabinæ raptæ, & propter raptum hunc Sabinorum in Romanos bellum: mox pax Tatii, & Romuli ante aram Jovis, una cum sacris, quæ tunc facta. Non inde procul Metius raptatus ab Tullo, quia mendacis & falsæ in Romanos fidei.*

Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Consessu caveæ magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Post iidem inter se posito certamine reges
Armati Jovis ante aras, paterasque tenentes — d *Ritus fœderum feriendorum.*
Stabant, & cæsa jungebant fœdera *d* porca.
Haud procul inde, citæ Metium in diversa quadrigæ
Distulerant: (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per silvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.

ARG. *Sequitur duplex historia, prima Porsennæ volentis restitui Tarquinium, dolentisque propter facinus Coclitis, & Clœliæ: Manlii altera defendentis Capitolium a Gallis beneficio anseris: describitur obiter Gallorum habitus & arma.*

Nec non Tarquinium ejectum Porsenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat:
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti
Adspiceres, pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In summo custos Tarpejæ Manlius arcis

Sta-

Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat;
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque alpina coruscant
Cæsa manu, scutis protecti corpora longis.

A R G. *Exhibet variam rerum imaginem, quæ excusa in clypeo; Salios, Lupercos, Apices, Ancilia, Matres in pilentis; Tartarum, & in eo Catilinam; Pios, & in eis Catonem.*

Hinc exultantes Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, & lapsa ancylia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum pœnas, & te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, furiarumque ora trementem,
Secretosque pios, his dantem jura Catonem.

A R G. *Erat & mare in clypeo, cui forma aurea, sed fluctus cani, & ex argento Delphines: in medio bella Actiaca, & classes, ac mirus belli apparatus. In puppi visebatur Augustus cum ingenti & hominum, & Deorum comitatu, cum armis apprime conspicuis: parte alia Agrippa, cum agmine, cum corona navali.*

Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea: sed fluctu spumabant cærula cano:
Et circum argento clari Delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.
In medio classes æratas, Actia bella
a *Pathos.* Cernere *a* erat: totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
b *Hypotyposis.* Hinc *b* Augustus agens Italos in prælia Cæsar
Cum patribus, populoque, penatibus, & magnis diis
Stans celsa in puppi, geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
Parte alia ventis, & diis Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens, cui belli insigne superbum
Tempora navali fulgent rostrata corona.

A R G. *Consistunt contra Romanam classem Antonius, & Cleopatra, Ægyptus, Oriens, Bactra. Accedunt ad bellum hinc inde naves. Pugnatur acerrime flammis, & telis. Non duces solum ducibus, sed Dii Ægyptii etiam oppositi Diis Romanis. Est in exitu pulchra hypotyposis Martis, Dirarum, Discordiæ, Bellonæ.*

Hinc

... c ope barbaricâ, variisque Antonius armis,
Victor ab auroræ populis, & litore rubro,
Ægyptum, viresque Orientis, & ultima secum
Bactra vehit; sequiturque (nefas) Ægypria conjux.
Una omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convulsum remis, rostrisque stridentibus æquor.
Alta petunt: pelagô credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stupea flamma manu, telique volatile ferrum
Spargitur: arma nova Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
Nec dum etiam geminos a tergo respicit *a* angues.
Omnigenumque deum monstra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum, & Venerem, contraque Minervam
Tela tenent: sævit medio certamine Mavors,
Cælatus ferro, tristesque ex æthere Diræ:
Et scissâ gaudens vadit Discordia palla,
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

a *Allusio est, nam Cleopatra a serpentibus necata est.*

ARG.

Victoria Phœbo tribuitur, qui intento arcu omnes in fugam vertit; in quam se etiam dedit Cleopatra, jam pallida timore mortis. Erat ibi quoque Nilus vocans ad se fugientes milites.

Actius *b* hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes.
Illam inter cædes pallentem morte futura
Fecerat ignipotens, undis, & Japyge ferri.
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque sinus, & tota veste vocantem
Cæruleum in gremium, latebrosaque flumina victos.

b *Alludit ad arma.*

ARG.

Describitur in libri exitu triumphus triplex Augusti, illius votum, urbis lætitia, sacra in templis, dona ad victorem allata ab diversis gentibus, multitudo populi, universus orbis domitus. Liber clauditur.

At *c* Cæsar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, diis Italis, votum immortale, sacrabat
Maxima tercentum tota delubra per urbem.
Lætitia, ludisque viæ, plausuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæsi stravere juvenci.
Ipse sedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ linguis, habitu tam vestis, & armis:

c *Cæsar triumphavit de Antonio, Dalmatis, & Alexandrinis.*

Hic

Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
Finxerat: Euphrates ibat jam mollior undis:
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis,
Indomitique Dacæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani dona parentis
Miratur; rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero, famamque, & fama nepotum.

Finis Libri Octavi Æneidos.

P. VIRGILII
MARONIS
ÆNEIDOS
Liber Nonus.

ARGUMENTUM.

Apparet Iris Turno ferianti paternis manibus, hortatur ad bellum ex occasione absentis Æneæ; agnoscit ille benignitatem Deorum erga se; ac dicto citius it jam agmen contra urbem Lavinum, ubi Trojani: claudunt hi statim portas, hoc enim Æneas abiens præceperat, ne se absente aleam belli subirent. Vult illos Turnus ad pugnam elicere, nec potest, cogitat classem incendere, cui ut succurrant, urbem relinquunt, sed naves tamen Deorum miseratione in Nymphas convertuntur, atque evadunt periculum nova illa metamorphosi: obstupescunt Rutuli, unus tamen audacior Turnus prodigium in sui utilitatem convertit, & ad exitium Trojanorum, quibus fuga jam adempta, via unica ad salutem. Itaque stant in armis Itali, & Trojani; illi intenti obsidioni, hi defensioni. Custodia portæ data est Niso, atque Euryalo, quo jacitur semen ad futuram narrationem. Hi enim duo amore gloriæ incensi decernunt ire ad Æneam (hic tum cum Evandro) per medios hostes nuntiaturi periculum, in quo erat Ascanius. Obtinent ab hoc eundi facultatem, intercipiuntur ab hostibus in medio itinere, & cadunt, editis prius maximis virtutis argumentis

cum

cum strage hostium: apparent in comis capita, quæ Trojani vident lacrymabundi, quo in tractu unius præcipue matris Euryali lacrymæ cernuntur, querelæ audiuntur. Post quos gemitus turba utrinque militem excitat, fit testudo hostium ad oppugnandam urbem, Trojana turris igne expugnatur, fiunt permistæ cædes, fœdæ & varia vulnera, tragice omnia. Interponitur Ascanii facinus, qui Numanum interfecit, petulanter in Trojanos debacchantem. Adest spectator & laudator virtutis Ascanii Apollo, exemplo juventutis acris pugna sævit, sed præcipue spectatur virtus Pandari, & Bitiæ fratrum, qui ausi portas aperire occasionem dedere cruentissimæ cædi. Audit Turnus apertas portas, & ruit illico, primo Bitiam interficit. Pandarus ut tanto malo medeatur, portas claudit, sed rem pessumdat, nam irrumpit Turnus ignoratus intra mœnia. Primo omnium Pandarus vincitur, deinde edit stragem miserandam solus ipse intra mœnia. Audiunt cladem Trojani Principes, advolant statim, & unus inprimis Mnestheus, fugam suorum sistunt, incumbunt omnes in Turnum, qui nequit resistere telorum multitudini, atque ita in fluvium ex muro desilit, reditque ad suos lætabundus, patrata prius ingenti cæde.

ARGUMENTUM.

Apparet Iris Turno feriasti majorum manibus, hortatur ad bellum ex occasione absentis Æneæ.

Pars I.

Tque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum: luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat:
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, *a* quod optanti divum promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro.
Æneas, urbe, & sociis, & classe relicta,
Sceptra Palatini, sedemque petivit Evandri.
Nec satis: extremas Coryti penetravit ad urbes
Lydorumque manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.

a Orditur ab admiratione, impellitque, ne negligat occasionem.

Rum-

Rumpe moras omnes, turbataque arripe castra. *a Al. pariter.*
Dixit, & in cœlum *a* paribus se sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum. ARG.

Agnoscit ille benignitatem Deorum erga se, loquitur cum Iride, videt cœlestia prodigia, arripit hæc omnia, haurit aquam precaturus.

Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempestas? video medium discindere cœlum,
Palantesque polo stellas: sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus, ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque æthera votis.

It agmen hostium contra urbem Trojanorum Lavinum, comparaturque cum Gange, & Nilo. ARG.

Jamque omnis campis exercitus ibat apertis, *Pars II.*
Dives equum, dives pictai vestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est:
Ceu *b* septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus, *b Comparatio.*
Cum refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.

Animadvertit primus omnium Caycus adventum hostium, occludunt Trojani portas urbis, ex præcepto Æneæ. ARG.

Primus ab adversa conclamat mole Caycus:
Quis globus, ô cives, caligine volvitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros:
Hostis adest. eia ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.
Namque ita discedens præceperat optimus armis
Æneas: si qua interea fortuna fuisset,
Ne struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modo, & tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor, iraque monstrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta facessunt:
Armatique cavis exspectant turribus hostem.

Antecessit suos Turnus pugnæ cupiditate inflammatus, provocat Trojanos hasta in altum jaculata, tenent se illi intra mœnia. ARG.

T Tur-

a Decorum Turno servatum.

Turnus *a* ut antevolans tardum præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubro.

b Ecliptica oratio.

Ecquis *b* erit mecum, juvenes, qui primus in hostem?
En, ait, & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, & campo sese arduus infert.
Clamorem excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono: Teucrum mirantur inertia corda,
Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere: huc turbidus, atque huc
Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.

ARG. *Rem illustrat comparatione lupi quærentis aditum ad caulas ovium, talis enim Turni ardor: qui tamen, nihil cum posset, decernit classem Trojanorum exurere, ut ita clausos cogat ad exitum, auxilium classi laturos.*

c Aptissima comparatio, qua describit impotentes affectus Turni.

Ac, *c* veluti pleno lupus insidiatus ovili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpessus, & imbres
Nocte super media, tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper, & improbus ira
Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo, muros, & castra tuenti,

d Natura iræ.

e Al. hæret.

Ignescunt *d* iræ, & duris dolor ossibus *e* ardet,
Qua tentet ratione aditus, & qua via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septem circum, & fluvialibus undis
Invadit, sociosque incendia poscit ovantes,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt: urget præsentia Turni,
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos; piceum fert fumida lumen
Tæda, & commistam Vulcanus ad astra favillam.

ARG. *Aggreditur narrare, uti naves ereptæ fuerint ab incendio Turni, repetitque rem a primo exorsu navigationis Æneæ, qui cum ligna fabricandæ classi secuisset ab luco [Cybeles, ea ab Jove tum petiit, ne unquam naves illæ perirent.*

Pars III.

Quis Deus, o Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. prisca fides facto, sed fama perennis.

f Fabula delectandi gratia admixta.

Tempore *f* quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat,
Ipsa deum fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domino te poscit Olympo.
Pinea silva mihi multos dilecta per annos,

Lu-

Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti picea, trabibusque obscurus acernis.
Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius *a* urget: — *a Al. angit.*
Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
Neu cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.

ARG. *Respondet Jupiter matri, daturum se immortalitatem, non omnibus navibus, illis tantum, quæ Æneam ad Italiam perduxerint, mutatis in formas Nympharum.*

Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
O genitrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
Mortali ne manufactæ, immortale carinæ
Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Immo, ubi defunctæ finem, portusque tenebunt
Ausonios, olim quæcumque evaserit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereia *b* Clotho,
Et Galatea secant spumantem pectore pontum. — *b Al. Cloto.*
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit *c* Olympum. — *c Homericum.*

ARG. *Naves transformantur in Nymphas ad jussum Cybeles, transcurrente prius aerem nimbo, qui tanti prodigii indicium.*

Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant, cum Turni injuria matrem
Admonuit sacris ratibus depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab Aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum, Rutulorumque agmina complet.
Ne trepidate meas Teucri defendere naves,
Neve armate manus: maria *d* ante exurere Turno, — *d Ab absurdo vel impossibili.*
Quam sacras dabitur pinus. vos ite solutæ,
Ite deæ pelagi; genitrix jubet, & sua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis;
Delphinumque modo demersis æquora rostris
Ima petunt; hinc virgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur,
Quot prius æratæ steterant ad litora *e* proræ. — *e Sunt qui legant puppes, & alii naves.*

ARG. *Obstupescunt Rutuli, unus tamen audacior Turnus prodigium in sui utilitatem convertit, & ad exitium Trojanorum, quibus fuga jam adempta, via unica ad salutem.*

Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto:
At non audaci cessit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro.
Trojanos hæc monstra petunt: his Jupiter ipse
a Exornatio propositionis. Auxilium solitum eripuit, non *a* tela, nec ignes
Exspectant Rutulos: ergo maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugæ: rerum pars altera adempta est:
Terra autem in manibus nostris: tot millia gentes
Arma ferunt Italæ, nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ se jactant, responsa deorum.

ARG. *Explicat fata Trojanorum, & pro se alia adducit Græcorum exempla. Deinde solvit, quæ objici pro salute Trojanorum possent.*

b Minuit & auget confutationem.
Sat fatis, Venerique datum est, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniæ Troes: sunt *b* & mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Conjuge prærepta: nec solos tangit Atridas
c Occupatio. Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed *c* periisse semel satis est: peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Fœmineum, quibus hæc medii fiducia valli,
Fossarumque moræ, lethi discrimina parva,
Dant animos; an *d* non viderunt mœnia Trojæ,
d A majori. Neptuni fabricata manu, considere in ignes?

ARG. *Ita Græcos in oppugnandis Trojanis cum Latinis comparat, ut his det gloriam, quippe gesturis bellum longe aliter, quam illi: deinde, quia serum diei, pugnam trahit in diem crastinum, monitis militibus, ut curent corpora.*

e Adhortatio. Sed vos, *e* o lecti, ferro quis scindere vallum
Apparat? & mecum invadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros, addant se protinus omnes
Etrusci socios: tenebras, & inertia furta
Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant; nec equi cæca condemur in alvo:
Luce palam certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem, faxo, & pube Pelasga
Esse *f* putent, decimum quos distulit Hector in annum.
f Al. ferant. Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
g Consilium. Procurate *g* viri, & pugnam sperate *h* parati.
h Al. parari.

ARG. *Sunt in armis Itali, & Trojani: illi intenti obsidioni, hi defensioni.*

Interea, vigilum excubiis obsidere portas,

Cura

Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque secuti
Purpurei cristis juvenes, auroque corusci
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super e *a* vallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesque & propugnacula jungunt,
Tela gerunt. instant Mnestheus, acerque Serestus;
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum, & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, sortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.

a Decorum.

Custodia portæ data est Niso, atque Euryalo: unius genus, alterius pulchritudo, utriusque amor explicatur. Deinde aperit Euryalo Nisus, esse sibi animum egregii alicujus edendi facinoris.

ARG.

Pars IV.

Nisus *b* erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides, comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem, levibusque sagittis:
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana nec induit arma,
Ora *c* puer prima signans intonsa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Dii ne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? *d* an sua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi: nec placida contenta quiete est.

b Historia de Niso & Euryalo.

c Hypallage.

d Creditur ab admiratione unde sit hic tam impotens affectus animi sui.

Explicat facinus, nempe se ardere cupiditate eundi ad accersendum Æneam, etiam per medios hostes, quod Euryalus obstupuit.

ARG.

Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: somno vinoque *e* soluti
Procubuere: silent late loca: percipe porro,
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.
Æneam acciri omnes populusque patresque
Exposcunt, mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt; (nam mihi facti
Fama sat est) *f* tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros, & mœnia Pallantea.
Obstupuit *g* magno laudum perculsus amore
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum,

e Al. sepulti. Propositio.

f Pathos.

g Affectus animi generosi. propositio. Ab honesto.

ARG. *Querelæ & argumenta Euryali, quibus debeat cum Niso ire: excusatio & argumenta Nisi, quibus abnuat Euryalum secum abducere.*

Me ne igitur socium summis adjungere rebus,
a A possibili. Nise, fugis? *a* solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes,
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum, erudiit: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Æneam, & fata extrema secutus.
b Ratio. Est hic, *b* est animus lucis contemptor, & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas: non, ita me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quicunque oculis hæc adspicit æquis.
Sed si quis, (quæ multa vides discrimine tali)
Si quis in adversum rapiat casusve, deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
c Alia causa. Sit *c* qui me raptum pugna, pretiove redemptum
Mandet humo solita, aut, si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.
d Deorum. Neu matri miseræ tanti sim causa *d* doloris;
Quæ te sola, puer, multis e matribus ausa
Prosequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.

ARG. *Vincit Euryalus abnuentem amicum, pergunt statim (succedentibus aliis in vigilia) ad locum, ubi Ascanius, & proceres consultabant de rebus Regni, & quis iturus ad Æneam cum nuntio obsidionis: petunt admitti; fit statim, jubet Ascanius Nisum dicere.*

Ille autem: Causas nequidquam nectis inanes;
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
e In nocte consilium. Acceleremus, ait: vigiles simul excitat: *e* illi
Succedunt, servantque vices: statione relicta,
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrum primi, & delecta juventus
Consilium *f* summis regni de rebus habebant,
f Occupatio. Quid facerent, quisve Æneæ jam nuntius esset.
Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes
Castrorum, & campi medio: tum Nisus, & una
Euryalus confestim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Julus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.

ARG. *Aperit mentem suam Nisus coram concilio. Summa est, velle utrumque ire advocatum Æneam. Ita vero rem gerit, ut omnes difficultates ab animis auditorum amoveat.*

Tunc

Tunc sic Hyrtacides: Audite *a* o mentibus æquis, — *a Occupatio.*
Æneadæ, neve hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli *b* somno vinoque sepulti — *b Narratio.*
Conticuere: locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto:
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur: si fortuna permittitis uti,
Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea,
Mox *c* hic cum spoliis, ingenti cæde peracta, — *c Propositio.*
Affore cernetis: nec nos via fallit euntes.
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
Venatu assiduo, & totum cognovimus amnem.

Commotus Alethes senior magnifica adolescentium virtute convertit se primum ad Deos, mox ad juvenes cum lacrymis, promittitque præclaris ausis præmia Æneæ nomine, atque Ascanii; qui Alethæ verbis arreptis juvenes alloquitur, reditum patris obtestans. — A R G.

Hic annis gravis, atque animi maturus Alethes:
Dii *d* patrii, quorum semper sub numine Troja est, — *d Contestatio.*
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos juvenum, & tam certa tulistis
Pectora. sic memorans humeros, dextrasque tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.
Quæ vobis, *e* quæ digna viri pro talibus ausis — *e Collaudatio, & promissa præmiorum.*
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primum
Dii moresque dabunt vestri: tum cætera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit *f* Ascanius, per magnos, Nise, penates,
Assaracique larem, & canæ penetralia Vestæ, — *f Interrumpit sermonem senis.*
Obtestor, quæcumque mihi fortuna, fidesque est,
In vestris pono gremiis: revocate parentem;
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.

Sequuntur Nisi præmia, eaque permagnifica sub triplici divisione. — A R G.

Bina dabo, argento perfecta, atque aspera signis,
Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba;
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
Vidisti quo Turnus *g* equo, quibus ibat in armis — *g Pathos.*
Aureus? ipsum illum clypeum, cristasque rubentes
Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivosque dabit, suaque omnibus arma:

Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.

ARG. *Convertit se cum magnis notis benevolentiæ ad Euryalum: hic illi virtutem animi eandem in quacunque fortuna pollicetur, commendat matrem. a qua insalutata discedit. Flent Trojani ad hanc pietatem, commoveturque Ascanius paternæ pietatis imagine.*

Te vero, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus;
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum,
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: tantum fortuna secunda,
Aut adversa cadat. sed te super omnia dona
Unum oro. genitrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus, quodcumque pericli est,
Inque salutatam linquo; (nox, & tua testis
Dextera) quod nequeam lacrymas perferre parentis.
a Pietas Euryali. At tu, *a* oro, solare inopem, & succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnes. Perculsa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas; ante omnes pulcher Julus:
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur.

ARG. *Suscipit Ascanius curam genitricis Euryali, datque illi ensem; & Mnestheus Niso pellem leonis, Alethes galeam. Eunt ad periculum, prosequitur illos turba omnis. Ascanius dat mandata ad patrem, sed frustra.*

Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis:
Namque erit ista mihi genitrix, nomenque Creusæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parva manet, casus factum quicumque sequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat,
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ, generique manebunt.
Sic ait illacrymans: humero simul exuit ensem
b Creta nobilitata variis artificiis. Auratum, mira quem fecerat arte *b* Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisque leonis
Exuvias; galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque, senumque
c Indoles. Prosequitur votis. necnon & pulcher *c* Julus
Ante annos animumque gerens curamque virilem,

Mul-

Multa patri portanda dabat mandata. sed auræ
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.

ARG. *Describitur militia socors, & ignava Rutulorum. Mandat Nisus Euryalo, quid velit fieri, & eadem ipse aggreditur, quam incipit a Rhamnete, & continuat in aliis. Itaque eduntur a Niso miseranda, cruenta, atrocia.*

Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. passim *a* vino somnoque per herbam
Corpora fusa vident; arrectos littore currus,
Inter lora, rotasque viros simul arma jacere,
Vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra: nunc ipsa vocat res:
Hac iter est: tu, ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longe.
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit, simul ense superbum
Rhamnetem aggreditur: qui forte tapetibus altis
Extructus toto proflabat pectore somnum;
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur,
Sed *b* non augurio potuit depellere pestem.
Tres juxta famulos temere inter tela jacentes,
Armigerumque Rhemi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine *c* singultantem atro, tepefacta cruore
Terra, toriq; madent: necnon Lamyrumq;, Lamumq;,
Et juvenem Serranum, illa qui plurima nocte
Luserat insignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus: felix si protinus illum
Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.

a *Pro decore Rutulos fingit prostratos vino & somno.*

b *Ironia & irrisio.*

c *Natura cadaveris.*

ARG. *Comparatur Nisi ferocitas leoni grassanti in pecus. Declarantur facinora, & variæ cædes, quibus sævit Euryalus, a quibus illum revocat Nisus.*

Impastus ceu *d* plena leo per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque, trahitque
Molle pecus, mutumque metu fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incensus & ipse
Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Hebesumque subit, Rhetumq., Abarimq;,
Ignaros, Rhetum vigilantem, & cuncta videntem,
Sed magnum *e* metuens se post cratera tegebat.
Pectore in adverso totum cui cominus ensem
Condidit assurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; & cum sanguine mista
Vina refert moriens: hic furto fervidus instat,
Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem

d *Comparatio.*

e *Metus mortis.*

Desi-

Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus,
(Sensit enim nimia cæde, atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
a Aviditas cædis. Pœnarum *a* exhaustum satis est, via facta per hostes.

A R G. *Relinquunt multa spolia, multa secum auferunt: notatur Euryali aviditas.*

Multa virum solido argento perfecta relinquunt,
Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
b Mos antiquus hospitalitatis. Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret *b* absens
c Phrasis græca. Cædicus: ille suo moriens dat *c* habere nepoti:
Post mortem bello Rutuli; prædaque potiti.
Hæc rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem, cristisq; decoram
Induit: excedunt castris, & tuta capessunt.

A R G. *Cum jam excedunt, cernuntur a Volscente, & militibus, qui ex urbe ad Turnum veniebant cum mandatis, prodente scilicet galea Euryalum.*

Interea *d* præmissi equites ex urbe Latina,
Pars V. Cætera dum legio campis instructa moratur,
d Allusio ad arma Romanorum. Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro;
Jamque propinquabant castris, muroque subibant,
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt,
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens:
State viri: quæ causa viæ? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra,
Sed celerare fugam in silvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota,
Hinc, atque hinc: omnemque aditum custode coronant.

A R G. *Describitur silva, Euryali impedimenta, Nisi fuga, ejusdem querimonia, & remigratio ad quærendum amicum.*

Silva *e* fuit, late dumis, atque ilice nigra
e Descriptio Silvæ. Horrida, quam densi complerant undique sentes:
Rara per occultos ducebat semita calles:
Euryalum tenebræ ramorum, onerosaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: jamque imprudens evaserat hostes,
Atque *f* locos, qui post Albæ de nomine dicti
f Al. lacus. Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.
Ut stetit, & frustra absentem respexit amicum:

Eu-

Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quave *a* sequar? rursus perplexum iter omne revolvens
Fallacis silvæ, simul & vestigia retro
Observata legit, dumisque silentibus errat.

a Alii diverse legunt.

ARG. *Invenit inter hostes Euryalum, hæret primo quid faciat; deinde, præmissa precatione ad Lunam, torquet hastam unam, dein alteram; primo ictu Sulmonem, altero Tagum abripit.*

Audit equos, audit strepitus, & signa sequentum.
Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum, quem jam manus omnis,
Fraude loci, & noctis subito turbante tumultu
Oppressum rapit, & conantem plurima frustra.
Quid faciat *b*? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in hostes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocius adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam lunam, sic voce precatur:
Tu dea, tu præsens nostro succurre labori;
Astrorum decus, & nemorum Latonia custos,
Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive *c* tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
Hunc *d* sine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat, & toto connixus corpore ferrum
Conjicit: hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adversi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fixo *e* transit præcordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum *f* librabat ab aure.
Dum trepidant, it hasta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.

b Pathos ab addubitatione.
c Tholus, ubi suspendebantur spolia diis sacrificanda.
d Petitio.
e Locus obscurus.
f Al. vibrabat.

ARG. *Iratus Volscens ruebat in Euryalum cum nudo gladio: advolat Nisus, se cædium auctorem clamans; sed jam ictus ruperat pectus Euryali, cujus obitus comparatur cum flore moriente.*

Sævit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
Persolves amborum, inquit: simul ense recluso
Ibat in Euryalum, tunc vero exterritus, amens
Conclamat Nisus, nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.
Me me *g*, adsum, qui feci: in me convertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis: nihil iste nec ausus,

g Ecphonesis.

Nec potuit: cœlum hoc, & sidera conscia testor,
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
a Pathos. Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
b Pathos, & hypotyposis. Transadigit *a* costas, & *b* candida pectora rupit.
Volvitur Euryalus letho, pulchrosque per artus
It cruor; inque humeros cervix collapsa recumbit:
Purpureus veluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens: lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia cum forte gravantur.

ARG.

Continet hic tractus Nisi iras in Volscentem, utriusque obitum, amicorum laudem, Rutulorum luctum ad visam stragem, quam in castris ediderant Euryalus, & Nisus.

At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
Volscentem petit, in solo Volscente moratur:
c Hypotyposis. Quem circum glomerati hostes, hinc cominus, atque hinc
Proturbant: instat non segnius, ac rotat *c* ensem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum
d Epiphonema. Confossus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati *d* ambo: si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet; imperiumque pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli, spoliisque potiti
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, & primis una tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque. ingens concursus ad ipsa
e Al. tepidaque madentem. Corpora, seminecesque viros, *e* tepidumque recenti
Cæde locum, & plenos spumanti sanguine rivos.
f Et per spolia auctores cædis. Agnoscunt *f* spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.

ARG.

Die jam claro Rutuli se ad bellum comparant, præfigunt artabundi hastis capita Nisi, atque Euryali, vident lacrymabundi Trojani, fama urbem complet, & matrem Euryali, cujus dolentis nota miserabiles.

Et jam prima novo spargebat lumine terras
Pars VI. Tithoni croceum linquens aurora cubile,
Jam Sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, æratasque acies in prælia cogit
Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis (visu *g* mirabile) in hastis
g Pathos a specie sua. Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali, & Nisi.

Ænea-

Æneadæ duri murorum in parte sinistra
Opposuere aciem; nam dextra cingitur amni,
Ingentesque tenent fossas, & turribus altis
Stant mœsti: simul ora virum præfixa *a* videbant,
Nota *b* nimis miseris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pinnata per urbem
Nuncia fama ruit, matrisque allabitur aures
Euryali, ac subitus miseræ calor ossa reliquit.
Excussi manibus radii, revolutaque pensa,
Evolat infelix, & fœmineo ululatu
Scissa comam, amens muros, atque agmina cursu
Prima petit; non illa virum, non illa pericli,
Telorumque memor; cœlum dein questibus implet.

a *Al. movebant.*
b *Pathos. facilius enim laturi erant, si non novissent.*

Querelæ matris Euryali a calamitate sui relictæ, ab exitu filii miserabili: quæ duo sequitur deliberatio mortis.

ARG.

Hunc ego te Euryale aspicio? tunc illa *c* senectæ
Sera meæ requies? potuisti linquere solam
Crudelis? nec te sub tanta pericula missum
Affari extremum miseræ data copia matri?
Heu *d* terra ignota, canibus data præda Latinis,
Alitibusque jaces: nec te tua funera mater
Produxi, pressive oculos aut vulnera lavi,
Veste tegens, tibi quam noctes festina diesque
Urgebam: & tela curas solabar aniles.
Quo *e* sequar? aut quæ nunc artus, avulsaq; membra
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers? hoc sum terraque marique secuta?
Figite *f* me, si qua est pietas, in me omnia tela
Conjicite o Rutuli, me primam absumite ferro:
Aut tu magne Pater Divum, miserere, tuoque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.

c *Propositio cũ conquestione ab ætate.*
d *Peregrinum, Pathos a loco & justis funeribus.*
e *Pathos a commiseratione exhausti laboris.*
f *Votum abrumpendæ vitæ.*

Motus animorum in Trojanis ad fletũ matris, tubæ sonitus ad bellum, testudo hostium, oppugnatio urbis & defensio.

ARG.

Hoc fletu concussi animi, mœstusque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus, & Actor
Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iuli,
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit: sequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant acta pariter testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditus, & scalis ascendere muros,
Qua rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. telorum effundere contra
Omne genus Teucri; ac duris detrudere contis,

Assueti

cum strage hostium: apparent in contis capita, quæ Trojani vident lacrymabundi, quo in tractu unius præcipue matris Euryali lacrymæ cernuntur, querelæ audiuntur. Post quos gemitus turba utrinque militem excitat, fit testudo hostium ad oppugnandam urbem, Trojana turris igne expugnatur, fiunt permistæ cædes, fœdæ & varia vulnera, tragice omnia. Interponitur Ascanii facinus, qui Numanum interfecit, petulanter in Trojanos debacchantem. Adest spectator & laudator virtutis Ascanii Apollo, exemplo juventutis acris pugna sævit, sed præcipue spectatur virtus Pandari, & Bitiæ fratrum, qui ausi portas aperire occasionem dedere cruentissimæ cædi. Audit Turnus apertas portas, & ruit illico, primo Bitiam interficit. Pandarus ut tanto malo medeatur, portas claudit, sed rem pessumdat, nam irrumpit Turnus ignoratus intra mœnia. Primo omnium Pandarus vincitur, deinde edit stragem miserandam solus ipse intra mœnia. Audiunt cladem Trojani Principes, advolant statim, & unus inprimis Mnestheus, fugam suorum sistunt, incumbunt omnes in Turnum, qui nequit resistere telorum multitudini, atque ita in fluvium ex muro desilit, reditque ad suos lætabundus, patrata prius ingenti cæde.

ARGUMENTUM.

Apparet Iris Turno ferianti majorum manibus, hortatur ad bellum ex occasione absentis Æneæ.

Pars I.

Tque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum: luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat:
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, *a* quod optanti divum promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit ultro.
Æneas, urbe, & sociis, & classe relicta,
Sceptra Palatini, sedemque petivit Evandri.
Nec satis: extremas Coryti penetravit ad urbes
Lydorumque manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.

a Orditur ab admiratione, impellitque, ne negligat occasionem.

Rum.

Rumpe moras omnes, turbataque arripe castra. *a Al. pariter.*
Dixit, & in cœlum *a* paribus se sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum. A R G.

Agnoscit ille benignitatem Deorum erga se, loquitur cum Iride, videt cælestia prodigia, arripit hæc omnia, haurit aquam precaturus.

Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
Iris, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempestas? video medium discindere cœlum,
Palantesque polo stellas: sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus, ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque æthera votis.

It agmen hostium contra urbem Trojanorum Lavinum; comparaturque cum Gange, & Nilo. A R G.

Jamque omnis campis exercitus ibat apertis, *Pars II.*
Dives equum, dives pictai vestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est:
Ceu *b* septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus, *b Comparatio.*
Cum refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.

Animadvertit primus omnium Caycus adventum hostium, occludunt Trojani portas urbis, ex præcepto Æneæ. A R G.

Primus ab adversa conclamat mole Caycus:
Quis globus, ô cives, caligine volvitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros:
Hostis adest. eia ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.
Namque ita discedens præceperat optimus armis
Æneas: si qua interea fortuna fuisset,
Ne struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modo, & tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor, iraque monstrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta facessunt:
Armatique cavis exspectant turribus hostem.

Antecessit suos Turnus pugnæ cupiditate inflammatus, provocat Trojanos hasta in altum jaculata, tenent se illi intra mœnia. A R G.

T Tur-

a Decorum Turno servatum.

b Ecliptica oratio.

Turnus *a* ut antevolans tardum præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubro.
Ecquis *b* erit mecum, juvenes, qui primus in hostem?
En, ait, & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, & campo sese arduus infert.
Clamorem excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono: Teucrum mirantur inertia corda,
Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere: huc turbidus, atque huc
Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.

ARG.

Rem illustrat comparatione lupi quærentis aditum ad caulas ovium, talis enim Turni ardor: qui tamen, nihil cum posset, decernit classem Trojanorum exurere, ut ita clausos cogat ad exitum, auxilium classi laturos.

c Aptissima comparatio, qua describit impotentes affectus Turni.

d Natura irati.

e Al. haeret.

Ac, *c* veluti pleno lupus insidiatus ovili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpessus, & imbres
Nocte super media, tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper, & improbus ira
Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo, muros, & castra tuenti,
Ignescunt *d* iræ, & duris dolor ossibus *e* ardet,
Qua tentet ratione aditus, & qua via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septem circum, & fluvialibus undis
Invadit, sociosque incendia poscit ovantes,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt: urget præsentia Turni,
Atque omnis facibus pubes accingitur atris;
Diripuere focos; piceum fert fumida lumen
Tæda, & commistam Vulcanus ad astra favillam.

ARG.

Aggreditur narrare, uti naves ereptæ fuerint ab incendio Turni, repetitque rem a primo exorsu navigationis Æneæ, qui cum ligna fabricandæ classi secuisset ab luco Cybeles, ea ab Jove tum petiit, ne unquam naves illæ perirent.

Pars III.

f Fabula delectandi gratia admixta.

Quis Deus, o Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore *f* quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat,
Ipsa deum fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domino te poscit Olympo.
Pinea silva mihi multos dilecta per annos,

Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti picea, trabibusque obscurus acernis.
Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius *a* urget: — *a Al. angit.*
Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
Neu cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.

ARG. *Respondet Jupiter matri, daturum se immortalitatem, non omnibus navibus, illis tantum, quæ Æneam ad Italiam perduxerint, mutatis in formas Nympharum.*

Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
O genitrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
Mortali ne manufactæ, immortale carinæ
Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Immo, ubi defunctæ finem, portusque tenebunt
Ausonios, olim quæcumque evaserit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereia *b* Clotho,
Et Galatea secant spumantem pectore pontum. — *b Al. Cloto.*
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit *c* Olympum. — *c Homericum.*

ARG. *Naves transformantur in Nymphas ad jussum Cybeles, transcurrente prius aerem nimbo, qui tanti prodigii indicium.*

Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant, cum Turni injuria matrem
Admonuit sacris ratibus depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab Aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum, Rutulorumque agmina complet.
Ne trepidate meas Teucri defendere naves,
Ne ve armate manus: maria *d* ante exurere Turno, — *d Ab absurdo vel impossibili.*
Quam sacras dabitur pinus. vos ite solutæ,
Ite deæ pelagi; genitrix jubet, & sua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis;
Delphinumque modo demersis æquora rostris
Ima petunt; hinc virgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur,
Quot prius æratæ steterant ad litora *e* proræ. — *e Sunt qui legant puppes, & alii naves.*

ARG. *Obstupescunt Rutuli, unus tamen audacior Turnus prodigium in sui utilitatem convertit, & ad exitium Trojanorum, quibus fuga jam adempta, via unica ad salutem.*

Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto:
At non audaci cessit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro.
Trojanos hæc monstra petunt: his Jupiter ipse
a Exornatio propositionis. Auxilium solitum eripuit, non *a* tela, nec ignes
Exspectant Rutulos: ergo maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugæ: rerum pars altera adempta est:
Terra autem in manibus nostris: tot millia gentes
Arma ferunt Italæ, nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ se jactant, responsa deorum.

ARG. *Explicat fata Trojanorum, & pro se alia adducit Græcorum exempla. Deinde solvit, quæ objici pro salute Trojanorum possent.*

b Minuit & auget confutationem. Sat fatis, Venerique datum est, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniæ Troes: sunt *b* & mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Conjuge prærepta: nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
c Occupatio. Sed *c* periisse semel satis est: peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Fœmineum, quibus hæc medii fiducia valli,
Fossarumque moræ, lethi discrimina parva,
Dant animos; an *d* non viderunt mœnia Trojæ,
d A majori. Neptuni fabricata manu, considere in ignes?

ARG. *Ita Græcos in oppugnandis Trojanis cum Latinis comparat, ut his det gloriam, quippe gesturis bellum longe aliter, quam illi: deinde, quia serum diei, pugnam trahit in diem crastinum, monitis militibus, ut curent corpora.*

e Adhortatio. Sed vos, *e* o lecti, ferro quis scindere vallum
Apparat? & mecum invadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros, addant se protinus omnes
Etrusci socios: tenebras, & inertia furta
Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant, nec equi cæca condemur in alvo:
Luce palam certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem, faxo, & pube Pelasga
Esse *f* putent, decimum quos distulit Hector in annum.
f Al. ferant. Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
g Consilium. Procurare *g* viri, & pugnam sperate *h* parati.
h Al. parari.

ARG. *Sunt in armis Itali, & Trojani: illi intenti obsidioni, hi defensioni.*

Interea, vigilum excubiis obsidere portas,

Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque secuti
Purpurei cristis juvenes, auroque corusci
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super e *a* vallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesque & propugnacula jungunt,
Tela gerunt. instant Mnestheus, acerque Serestus;
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarenr,
Rectores juvenum, & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, sortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.

a Decorum.

Custodia portæ data est Niso, atque Euryalo: unius genus, alterius pulchritudo, utriusque amor explicatur. Deinde aperit Euryalo Nisus, esse sibi animum egregii alicujus edendi facinoris.

ARG.

Nisus *b* erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides, comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem, levibusque sagittis:
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana nec induit arma,
Ora *c* puer prima signans intonsa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Dii ne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? *d* an sua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum
Mens agitat mihi: nec placida contenta quiete est.

Pars IV.
b Historia de Niso & Euryalo.
c Hypallage.
d Creditur ab admiratione unde sit hic tam impotens affectus animi sui.

Explicat facinus, nempe se ardere cupiditate eundi ad accersendum Æneam, etiam per medios hostes, quod Euryalus obstupuit.

ARG.

Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: somno vinoque *e* soluti
Procubuere: silent late loca: percipe porro,
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.
Æneam acciri omnes populusque patresque
Exposcunt, mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt; (nam mihi facti
Fama sat est) *f* tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros, & mœnia Pallantea.
Obstupuit *g* magno laudum perculsus amore
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum.

e Al. sepulti. Propositio.
f Pathos.
g Affectus animi generosi. propositio. Ab honesto.

A R G. *Querela & argumenta Euryali, quibus debeat cum Niso ire: excusatio & argumenta Nisi, quibus abnuat Euryalum secum abducere.*

Me ne igitur socium summis adjungere rebus,
a A possibili. Nise, fugis? *a* solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Ophelres,
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum, erudiit: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Æneam, & fata extrema secutus.
b Ratio. Est hic, *b* est animus lucis contemptor, & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas: non, ita me referat tibi magnus ovantem
Jupiter, aut quicunque oculis hæc adspicit æquis.
Sed si quis, (quæ multa vides discrimine tali)
Si quis in adversum rapiat casusve, deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
c Alia causa. Sit *c* qui me raptum pugna, pretiove redemptum
Mandet humo solita, aut, si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.
d Deorum. Neu matri miseræ tanti sim causa *d* doloris;
Quæ te sola, puer, multis e matribus ausa
Prosequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.

A R G. *Vincit Euryalus abnuentem amicum, pergunt statim (succedentibus aliis in vigilia) ad locum, ubi Ascanius, & proceres consultabant de rebus Regni, & quis iturus ad Æneam cum nuntio obsidionis: petunt admitti, fit statim, jubet Ascanius Nisum dicere.*

Ille autem: Causas nequidquam nectis inanes;
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
e In nocte consilium. Acceleremus, ait: vigiles simul excitat: *e* illi
Succedunt, servantque vices: statione relicta,
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrum primi, & delecta juventus
Consilium *f* summis regni de rebus habebant,
f Occupatio. Quid facerent, quisve Æneæ jam nuntius esset.
Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes
Castrorum, & campi medio: tum Nisus, & una
Euryalus confestim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Julus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.

A R G. *Aperit mentem suam Nisus coram concilio. Summa est, velle utrumque ire advocatum Æneam. Ita vero rem gerit, ut omnes difficultates ab animis auditorum amoveat.*

Tunc

Tunc sic Hyrtacides: Audite *a* o mentibus æquis, *a Occupatio.*
Æneadæ, neve hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli *b* somno vinoque sepulti *b Narratio.*
Conticuere: locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto:
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur: si fortuna permittitis uti,
Quæsitum Æneam ad mœnia Pallantea,
Mox *c* hic cum spoliis, ingenti cæde peracta, *c Propositio.*
Affore cernetis: nec nos via fallit euntes.
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem
Venatu assiduo, & totum cognovimus amnem.

Commotus Alethes senior magnifica adolescentium virtute convertit se primum ad Deos, mox ad juvenes cum lacrymis, promittitque præclaris ausis præmia Æneæ nomine, atque Ascanii; qui Alethæ verbis arreptis juvenes alloquitur, reditum patris obtestans. A R G.

Hic annis gravis, atque animi maturus Alethes:
Dii *d* patrii, quorum semper sub numine Troja est, *d Contestatio.*
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Cum tales animos juvenum, & tam certa tulistis
Pectora. sic memorans humeros, dextrasque tenebat
Amborum, & vultum lacrymis, atque ora rigabat.
Quæ vobis, *e* quæ digna viri pro talibus ausis *e Collaudatio,*
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primum *& promissa*
Dii moresque dabunt vestri: tum cætera reddet *præmiorum.*
Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit *f* Ascanius, per magnos, Nise, penates,
Assaracique larem, & canæ penetralia Vestæ, *f Interrumpit*
Obtestor, quæcumque mihi fortuna, fidesque est, *sermonem senis.*
In vestris pono gremiis: revocate parentem,
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.

Sequuntur Nisi præmia, eaque permagnifica sub triplici divisione. A R G.

Bina dabo, argento perfecta, atque aspera signis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba;
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta;
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem: *g Pathos.*
Vidisti quo Turnus *g* equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipsum illum clypeum, cristasque rubentes
Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivosque dabit, suaque omnibus arma:

Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.

ARG. *Convertit se cum magnis notis benevolentiæ ad Euryalum: hic illi virtutem animi eandem in quacunque fortuna pollicetur, commendat matrem, a qua insalutata discedit. Flent Trojani ad hanc pietatem, commoveturque Ascanius paternæ pietatis imagine.*

Te vero; mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus;
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum,
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: tantum fortuna secunda,
Aut adversa cadat. sed te super omnia dona
Unum oro. genitrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus, quodcumque pericli est,
Inque salutatam linquo; (nox, & tua testis
Dextera) quod nequeam lacrymas perferre parentis.
a Pietas Euryali. At tu, *a* oro, solare inopem, & succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnes. Perculsa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas, ante omnes pulcher Julus:
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur.

ARG. *Suscipit Ascanius curam genitricis Euryali, datque illi ensem; & Mnestheus Niso pellem leonis, Alethes galeam. Eunt ad periculum, prosequitur illos turba omnis: Ascanius dat mandata ad patrem, sed frustra.*

Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis:
Namque erit ista mihi genitrix, nomenque Creusæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parva manet, casus factum quicumque sequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat,
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ, generique manebunt.
Sic ait illacrymans: humero simul exuit ensem
b Creta nobilitata variis artificiis. Auratum, mira quem fecerat arte *b* Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisque leonis
Exuvias; galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque, senumque
c indolis. Prosequitur votis. necnon & pulcher *c* Julus
Ante annos animumque gerens curamque virilem,

Mul-

Multa patri portanda dabat mandata. sed auræ
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.

ARG.

Describitur militia socors, & ignava Rutulorum. Mandat Nisus Euryalo, quid velit fieri, & eadem ipse aggreditur, quam incipit a Rhamnete, & continuat in aliis. Itaq; eduntur a Niso miseranda, cruenta, atrocia.

Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitiò. passim *a* vino somnoque per herbam
Corpora fusa vident; arrectos littore currus,
Inter lora, rotasque viros simul arma jacere,
Vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra: nunc ipsa vocat res:
Hac iter est: tu, ne qua manus se attollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longe.
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit, simul ense superbum
Rhamnetem aggreditur: qui forte tapetibus altis
Exstructus toto proflabat pectore somnum;
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur,
Sed *b* non augurio potuit depellere pestem.
Tres juxta famulos temere inter tela jacentes,
Armigerumque Rhemi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine *c* singultantem atro, tepefacta cruore
Terra, toriq; madent: necnon Lamyrumq;, Lamumq;,
Et juvenem Serranum, illâ qui plurima nocte
Luserat insignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus: felix si protinus illum
Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.

a Pro decore Rutulos fingit prostratos vino & somno.

b Ironia & irrisio.

c Natura cadaveris.

ARG.

Comparatur Nisi ferocitas leoni grassanti in pecus. Declarantur facinora, & variæ cædes, quibus sævit Euryalus, a quibus illum revocat Nisus.

Impastus ceu *d* plena leo per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque, trahitque
Molle pecus, mutumque metu fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incensus & ipse
Perfurit, ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Hebesumque subit, Rhetumq., Abarimq;,
Ignaros, Rhetum vigilantem, & cuncta videntem,
Sed magnum *e* metuens se post cratera tegebat.
Pectore in adverso totum cui cominus ensem
Condidit assurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; & cum sanguine mista
Vina refert moriens: hic furto fervidus instat,
Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem

d Comparatio.

e Metus mortis.

Desi-

Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus;
(Sensit enim nimia cæde, atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum *a* exhaustum satis est. via facta per hostes.

a Aviditas cædis.

ARG. *Relinquunt multa spolia, multa secum auferunt: notatur Euryali aviditas.*

Multa virum solido argento perfecta relinquunt,
Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret *b* absens
Cædicus: ille suo moriens dat *c* habere nepoti:
Post mortem bello Rutuli, prædaque potiti.
Hæc rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem, cristisq; decoram
Induit: excedunt castris, & tuta capessunt.

b Mos antiquus hospitalitatis.
c Phrasis græca.

ARG. *Cum jam excedunt, cernuntur a Volscente, & militibus, qui ex urbe ad Turnum veniebant cum mandatis, prodente scilicet galea Euryalum.*

Pars V.
d Allusio ad arma Romanorum.

Interea *d* præmissi equites ex urbe Latina,
Cætera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro;
Jamque propinquabant castris, muroque subibant,
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt,
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens:
State viri: quæ causa viæ? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra,
Sed celerare fugam in silvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota,
Hinc, atque hinc; omnemque aditum custode coronant.

ARG. *Describitur silva, Euryali impedimenta, Nisi fuga, ejusdem querimonia, & remigratio ad quærendum amicum.*

e Descriptio silvæ.

Silva *e* fuit, late dumis, atque ilice nigra
Horrida, quam densi complerant undique sentes:
Rara per occultos ducebat semita calles:
Euryalum tenebræ ramorum, onerosaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: jamque imprudens evaserat hostes,
Atque *f* locos, qui post Albæ de nomine dicti
Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.
Ut stetit, & frustra absentem respexit amicum;

f Al. lacus.

Eu-

Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quave *a* ſequar? rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſilvæ, ſimul & veſtigia retro
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.

a *Alii diverſe legunt.*

ARG. *Invenit inter hoſtes Euryalum, hæret primo quid faciat; deinde, præmiſſa precatione ad Lunam, torquet haſtam unam, dein alteram; primo ictu Sulmonem, altero Tagum abripit.*

Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum.
Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum, quem jam manus omnis,
Fraude loci, & noctis ſubito turbante tumultu
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat *b*? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocius adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam lunam, ſic voce precatur:
Tu dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori;
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos,
Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive *c* tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc *d* ſine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat, & toto connixus corpore ferrum
Conjicit: haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adverſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fixo *e* tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum *f* librabat ab aure.
Dum trepidant, it haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.

b *Pathos ab addubitatione.*
c *Tholus, ubi ſuſpendebantur ſpolia diis ſacrificanda.*
d *Petitio.*
e *Locus obſcurus.*
f *Al. vibrabat.*

ARG. *Iratus Volſcens ruebat in Euryalum cum nudo gladio: advolat Niſus, ſe cædium auctorem clamans; ſed jam ictus ruperat pectus Euryali, cujus obitus comparatur cum flore moriente.*

Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Auctorem, nec quo ſe ardens immittere poſſit.
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit: ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum, tunc vero exterritus, amens
Conclamat Niſus, nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem.
Me me *g*, adſum, qui feci: in me convertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis: nihil iſte nec auſus,

g *Ecphoneſis.*

Nec

Nec potuit: cœlum hoc, & sidera conscia testor,
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
Transadigit *a* costas, & *b* candida pectora rupit.
Volvitur Euryalus letho, pulchrosque per artus
It cruor; inque humeros cervix collapsa recumbit:
Purpureus veluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens: lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia cum forte gravantur.

a Pathos.
b Pathos, & hypotyposis.

ARG.

Continet hic tractus Nisi iras in Volscentem, utriusque obitum, amicorum laudem, Rutulorum luctum ad visam stragem, quam in castris ediderant Euryalus, & Nisus.

At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
Volscentem petit, in solo Volscente moratur:
Quem circum glomerati hostes, hinc cominus, atque hinc
Proturbant: instat non segnius, ac rotat *c* ensem
Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum
Confossus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati *d* ambo: si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet; imperiumque pater Romanus habebit.
Victores præda Rutuli, spoliisque potiti
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, & primis una tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque. ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, *e* tepidumque recenti
Cæde locum, & plenos spumanti sanguine rivos.
Agnoscunt *f* spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.

c Hypotyposis.
d Epiphonema.
e Al. tepidaque madentem.
f Et per spolia auctores cædis.

ARG.

Die jam claro Rutuli se ad bellum comparant, præfigunt cruentis hastis capita Nisi, atque Euryali, vident lacrymabundi Trojani, fama urbem complet, & matrem Euryali, cujus dolentis nota miserabiles.

Pars VI.

Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens aurora cubile,
Jam Sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, æratasque acies in prælia cogit
Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis (visu *g* mirabile) in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali, & Nisi.

g Pathos a spe-cie sua.

Ænea-

Æneadæ duri murorum in parte finiftra
Oppofuere aciem; nam dextra cingitur amni,
Ingentefque tenent foffas, & turribus altis
Stant mœfti: fimul ora virum præfixa *a* videbant,
Nota *b* nimis miferis, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pinnata per urbem
Nuncia fama ruit, matrifque allabitur aures
Euryali, ac fubitus miferæ calor offa reliquit.
Excuffi manibus radii, revolutaque penfa,
Evolat infelix, & fœmineo ululatu
Sciffa comam, amens muros, atque agmina curfu
Prima petit; non illa virum, non illa pericli,
Telorumque memor; cœlum dein queftibus implet.

a Al. movebant.
b Pathos. facilius enim laturi erant, fi non noviffent.

A R G.

Querelæ matris Euryali a calamitate fui relictæ, ab exitu filii miferabili: quæ duo fequitur deliberatio mortis.

Hunc ego te Euryale afpicio? tunc illa *c* fenectæ
Sera meæ requies? potuifti linquere folam
Crudelis? nec te fub tanta pericula miffum
Affari extremum miferæ data copia matri?
Heu *d* terra ignota, canibus data præda Latinis,
Alitibufque jaces: nec te tua funera mater
Produxi, preffive oculos aut vulnera lavi,
Vefte tegens, tibi quam noctes feftina diefque
Urgebam: & tela curas folabar aniles.
Quo *e* fequar? aut quæ nunc artus, avulfaq; membra
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers? hoc fum terraque marique fecuta?
Figite *f* me, fi qua eft pietas, in me omnia tela
Conjicite o Rutuli, me primam abfumite ferro:
Aut tu magne Pater Divum, miferere, tuoque
Invifum hoc detrude caput fub Tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.

c Propofitio cũ conqueftione ab ætate.
d Peregrinum, Pathos a loco & juftis funebribus.
e Pathos a cõmiferatione exhaufti laboris.
f Votum abrumpenda vitæ.

A R G.

Motus animorum in Trojanis ad fletũ matris, tubæ fonitus ad bellum, teftudo hoftium, oppugnatio urbis & defenfio.

Hoc fletu concuffi animi, mœftufque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus, & Actor
Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iuli,
Corripiunt, interque manus fub tecta reponunt.
At tuba terribilem fonitum procul ære canoro
Increpuit: fequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant acta pariter teftudine Volfci,
Et foffas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditus, & fcalis afcendere muros,
Qua rara eft acies, interlucetque corona
Non tam fpiffa viris. telorum effundere contra
Omne genus Teucri; ac duris detrudere contis,

Affueti

Assueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua
Possent tectam aciem perrumpere, cum tamen omnes
Ferre liber subter densa testudine casus,
Nec jam sufficiunt; nam qua globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque, ruuntque;
Quæ stravit Rutulos late: armorumque resolvit
Tegmina: nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.

ARG. *Fit in hac oppugnatione præcipuâ mentio Mezentii, & Messapi, & invocatio ad novam stragem. Oppugnatur turris Trojana, defenditur, & igne tandem expugnatur.*

Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.
a Invocatio. Vos, *a* o Calliope, precor, adspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco;
Et mecum ingentes oras evolvite belli:
Et meministis enim divæ, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri: quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustraque malorum
Velle fugam. dum se glomerant, retroque residunt
In partem, quæ peste caret; tum pondere turris
Procubuit subito, & cœlum tonat omne fragore.

ARG. *Strages cadentium una cum turri, e quibus fit imprimis mentio Helenoris, & Lyci, illius honesta, hujus non item: inde ille plena gloria comparatione illustratur, hic plena decoris honestatur.*

Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixique suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno veniunt: vix unus Helenor,
Et Lycus elapsi. quorum primævus Helenor,
b Servi enim non militabat. Mæonio *b* Regi quem serva Lycimnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis,
Ense levis nudo, parmaque inglorius alba:
Isque, ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas;

Ut

Ut *a* fera, quæ densa venantum septa corona,
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Injicit, & saltu supra venabula fertur:
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
Irruit; & qua tela videt densissima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus, inter & hostes,
Inter & arma fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, sociumque attingere dextras,
Quem Turnus pariter cursu teloque secutus
Increpat his victor. Nostrasne evadere demens
Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit.
Qualis *b* ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum
Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis;
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus: undique clamor
Tollitur; invadunt, & fossas aggere complent.

a *Alludit ad aptos propr.*

b *Comparatio.*

Sequuntur permistæ cædes Trojanorum, ac Rutulorum, fœda, & varia vulnera: tragice omnia. A R G.

Ardentes tædas alii ad fastigia jactant:
Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis
Lucetium portæ subeuntem, ignesque ferentem,
Emathiona Liger, Chorinæum sternit Asylas,
Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagitta,
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus.
Turnus Ityn, Chloniumque, Dioxippum, Promolumque,
Et Sagarim, & summis stantem pro turribus Idam.
Privernum Capys; hunc primo levis hasta Themillæ
Strinxerat, ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo alis allapsa sagitta,
Et lævo infixa est lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera,
Insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis [illegible]co, Symæthia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici,
Stridentem fundam positis Mezentius armis
Ipse ter adducta circum caput egit habena:
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

Interponitur Ascanii facinus, qui Numanum interfecit, novis nuptiis superbientem, & petulanter in Trojanos debacchantem. A R G.

Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;

a *Remulus.* Cui *a* Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat,
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo præcordia regno
Ibat, & ingenti sese clamore ferebat.

ARG. *Numani oratio contumeliosa Trojanis, & gloriosa Italis: notat enim illorum ignaviam, & prædicat horum virtutem conferens utramque gentem.*

b *Exprobratio elegans.*
Non *b* pudet obsidione iterum, valloque teneri,
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
c *Amplificatio a collatione.* Qui deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non *c* hic Atridæ, nec fandi fictor Ulysses:
d *Antiqua Italiæ descriptio.* Durum *d* a stirpe genus: natos ad flumina primum
Deferimus, sævoque gelu duramus, & undis;
Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant.
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, parvoque assueta juventus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, versaque juvencum
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem:
e *Altera pars comparationis.* Caniciem *e* galea premimus; semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis picta croco, & fulgenti murice vestis,
Desidiæ cordi: juvat indulgere choreis:
f *Extenuatio.* Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O *f* vere Phrygiæ, (neque enim Phryges) ite per alta
Dindyma, ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos, buxusque vocat Berecynthia matris
Idææ: sinite arma viris, & cedite ferro.

ARG. *Ascanii ira contra Numanum, preces ad Jovem, hujus favor, mors Numani, Trojanorum lætitia.*

Talia jactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius, nervoque obversus equino
Contendit telum; diversaque brachia ducens,
Constitit ante Jovem, supplex per vota precatus:
Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte serena
Intonuit lævum. sonat una lethifer arcus:
g *Al. allisa & al. adducta.* Effugit horrendum stridens *g* elapsa sagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
h *Ironia.* Trajicit. I, *h* verbis virtutem illude superbis.

Bis

Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.
Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
Lætitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.

ARG.

Spectator & laudator virtutis Ascanii Apollo est, descendit e nubibus aliena forma, Ascanium a bello continet, ac mox in auras dilabitur.

Pars VII.

Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies, urbemque videbat
Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum:
Macte *a* nova virtute puer. sic itur ad astra,
Diis genite, & geniture deos. jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere se mittit, spirantes dimovet auras,
Ascaniumque petit. forma tum vertitur oris
Antiquum in Buten. hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos:
Tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo
Omnia longævo similis, vocemque, coloremque,
Et crines albos, & sæva sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iulum:
Sit satis Æneide telis impune Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus *b* Apollo
Concedit laudem, & paribus non invidet armis.
Cætera parce puer bello. Sic orsus Apollo
Mortales medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

a *Acclamatio cum adhortatione.*

b *Apollini arcus attribuitur.*

ARG.

Agnoscitur Apollo abiens, continetur Ascanius ab ardore pugnandi: Principes alii pro illo succedunt: describitur acris pugna, & comparatione illustratur.

Agnovere deum proceres, divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo avidum pugnæ dictis, ac numine Phœbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, *c* animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis. tum scuta cavæque
Dant sonitum flictu galeæ: pugna aspera surgit.
Quantus *d* ab occasu veniens pluvialibus hœdis
Verberat imber humum; quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cum Jupiter horridus austris
Torquet aquosam hiemem, & cœlo cava nubila rumpit.

c *Hypotyposis.*

d *Comparatio.*

ARG.

Describuntur Pandari & Bitiæ fratrum natales, vastitas corporum, audax facinus in aperienda porta, comparantur quercubus, Ad illos Rutuli advolant irrupturi in urbem; adsunt

adsunt Trojani ad defensionem, omnia cædibus permiscentur.

a Historia de Pandaro & Bitia.

Pandarus, *a* & Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco silvestris Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos,
Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextra, ac læva pro turribus adstant
Armati ferro, & cristis capita alta corusci.

b Illustris comparatio.

Quales *b* aeriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant:
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
Continuo Quercens, & pulcher Aquicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmo
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus iræ:
Et jam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.

ARG. *Audit Turnus apertas portas, ruit illico, interfecto Antiphate, & obviis aliis.*

Ductori Turno, diversa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuncius, hostem
Fervere cæde nova, & portas præbere patentes.
Deserit inceptum, atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos:
Et primum Antiphatem, (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo. volat Itala cornus
Aera per tenerum, stomachoque infixa sub altum

c Hyperbole.

Pectus abit: reddit specus atri vulneris *c* undam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropem, atque Erymantha manu, tum sternit
Aphidnum.

ARG. *Turnus Bitiam vincit, describitur hujus occasus, magnifice comparatur. Mars Rutulis favet contra Trojanos.*

Tum Bitiam ardentem oculis, animisque frementem,
Non jaculo: (neque enim jaculo vitam ille dedisset).

d De Phalarica vide Vegetium lib. 4. cap. 8.

Sed magnum stridens contorta *d* Phalarica venit,
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis, & auro
Sustinuit. collapsa ruunt immania membra.

e Bajæ, locus Campaniæ omnium voluptuosissimus.

Dat tellus gemitum, & clypeum super intonat ingens.
Qualis in Euboico *e* Bajarum litore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante

Con-

Constructam jaciunt ponto: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit.
Miscent se maria, & nigræ attolluntur arenæ.
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Jovis imperiis imposta Typhœo.
Hic Mars armipotens animos, viresque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit;
Immisitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Undique conveniunt, quoniam data copia pugnæ:
Bellatorque animo deus incidit.

Vult Pandarus clausa porta mederi malo, & rem perdit, irrumpente Turno intra mœnia. ARG.

Pandarus ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa converso cardine torquet:
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Mœnibus exclusos duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit, recipitque ruentes,
Demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.

Agnoscitur Turnus ab armis, cristis, clypeo: timent Trojani. Pandarus exardescit in vindictam fratris, præcedunt quædam jactata ore, sequitur certamen, Pandarus vincitur. ARG.

Continuo nova lux oculis effulsit, & arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
Agnoscunt faciem invisam, atque immania membra
Turbati subito Æneadæ. tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis *a* fraternæ fervidus ira,
Effatur. Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
Olli *b* subridens sedato pectore Turnus:
Incipe, si qua animo virtus, & consere dextram.
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat: ille rudem nodis, & cortice crudo
Intorquet summis adnixus viribus hastam.
Excepere auræ vulnus: Saturnia Juno
Detorsit veniens; portæque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera *c* versat,
Effugies; neque enim is teli, nec vulneris auctor.
Sic ait, & sublatum alte consurgit in *d* ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubesque immani vulnere malas.
Fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus,
Collapsos artus, atque arma cruenta cerebro

a *Fraterni amoris & benevolentiæ exemplum.*

b *Risus Sardonicus.*

c *Al. librat.*

d *Significatio magni animi.*

Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput, atque illuc humero ex utroque pependit.

ARG. *Trojani fugiunt: Turnus quominus vincat, ipse se impedit pugnandi ardore. Describitur late Turni vastatio, exultantia, furor, omnia turbantis, pessumdantis, proterentis.*

Diffugiunt versi trepida formidine Troes.
Et, si continuo victorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu, sociosque immittere portis,
Ultimus ille dies bello, gentique fuisset:
Sed furor ardentem, cædisque insana cupido
Egit in adversos.
a *Hypotyposis.* Principio *a* Phalarim, & succiso poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum: (Juno vires, animumque ministrat)
b *Al. confixum.* Addit Halyn comitem, & *b* confixa Phegea parma;
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumque, Haliumque, Noemonaq;, Prytaniumq;.
Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat. huic uno dejectum cominus ictu
Cum galea longe jacuit caput. inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter,
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno:
Et Clitium Æoliden, & amicum Cretea Musis,
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper,
Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.

ARG. *Audiunt cladem Trojani Principes, advolant, & unus Mnestheus fugam illorum sistit, hortaturque præclare ad rem.*

Tandem ductores, audita cæde suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus, acerque Serestus,
Palantesque vident socios, hostemque receptum;
c *Increpatio ab impossibili.* Et Mnestheus, quo *c* deinde fugam? quo tenditis, inquit?
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, & vestris o cives undique septus
Aggeribus, tantas strages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque deorum,
d *Pathos ab honesto.* Et magni Æneæ segnes *d* miseretque, pudetque?

ARG. *Sistunt illi fugam, incumbunt in Turnum, res comparatione illustratur, Jupiter mittit Irim ad Junonem.*

Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt: Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,

Et

Et glomeràte manum, ceu a sævum tùrba leonem
Cum telis premit infensis: at territus ille
Asper, acerba tuens retro redit: & neque terga
Ira dare, aut virtus patitur; nec tendere contra
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela, virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes:
Bis conversa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in unum;
Nec contra vires audet Saturnia b Juno
Sufficere, aeriam cœlo nam Jupiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.

a Comparatio elegans.

b Rejicit in deos, quod tamen erat in viribus Turni.

ARG.

Turnus nequit resistere multitudini telorum, in fluvium ex muro desilit, reditque ad suos lætabundus, patrata ingenti cæde.

Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: injectis sic undique telis
Obruitur: strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt,
Discussæque jubæ capiti: nec sufficit umbo
Ictibus: ingeminant hastis & Troes, & ipse
Fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
Liquitur, & piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit: fessos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit. ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis,
Et lætum sociis, abluta cæde, remisit.

Finis Libri noni Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

Liber Decimus.

ARGUMENTUM.

Vocat Jupiter Deos ad concilium, queritur de immaturo bello Italiæ, quod reservandum esset ad ævum Annibalis: desinit cum hortatione ad pacem. Jovis orationem excipit Venus, Veneris Juno: utraque acriter pro se, & indignabunde contra alteram: sunt Deorum variæ studia, sed Jupiter neutri se dat parti, omnia fatis adscribens: surgitur a concilio. Redit Poeta ad intermissam belli operam, qua Rutuli Trojanos premebant absente Ænea muro inclusos: ac dum acriter pugnatur, ecce Æneas redit ad suos cum auxilio Arcadum, & Etruscorum, quorum catalogus recensetur: & classi quidem appellenti ad portum occurrit comitatus Nympharum, quæ versæ e navibus, & una in primis Cymodocea illi auspicatur victoriæ omen. Hoc facto, comparat Æneas suos ad bellum, attollensque in altum clypeum, implet Trojanos spe; obstupescunt Rutuli, cum vident classem hostium: sed in aliorum terrore sibi Turnus constat, suosque ad bellum excitat: fit acris pugna inter Rutulos una ex parte, Troianos, Etruscos, Arcadas ex alia; dum Turnus vult illos prohibere terra, dum illi in eam descendere; tragice omnia permiscentur. Sed terra

ra tandem occupata contra voluntatem Turni; fit in terra major strages, quæ primum sævit in Arcadas, qui cum fugam pararent, Pallas illos continet, ac multos hostium conficit variis cædibus, in primis Halesum: sed citissima Pallanti mors ab Turno, quæ cum perlata ad Aeneam esset, furit in acie vehementer ultionem Pallanti quærens, ac plures & magnos duces interficit: actumque de bello esset, nisi novo Junonis dolo Turnus Aeneæ eriperetur, pro quo in aciem succedit Mezentius, cujus varia facinora eduntur, cui tandem Aeneas occurrit, & primo Lausum filium interficit, deinde patrem Mezentium.

ARGUMENTUM.

Vocat Jupiter Deos ad consessum, queritur de immaturo bello Italiæ, quod reservandum esset ad ævum Annibalis; desinit cum hortatione ad pacem.

Pars I.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat Divum Pater, atque hominum Rex
Sideream in sedem; terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidum adspectat, populosque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus, incipit ipse:
Cœlicolæ *a* Magni, quia nam sententia vobis
Versa retro? tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram *b* bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnæ (ne accersite) tempus,
Cum fera *c* Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atque Alpes immittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
Nunc *d* sinite, & placidum læti componite fœdus.
Jupiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.

a *Orditur ab interrogatione.*
b *Narratio.*
c *Punicum bellum.*
d *Epilogus.*

Veneris in Junonem oratio, qua explicat, quo tumore sit Turnus in Trojanos, in quas isti calamitates conjecti, quæ augentur absentia ducis Æneæ, & novo Diomedis conatu, qui timebatur: quo loci egregium movet πάθος a persona sua. Ait postea Trojanos dignos esse patrocinio Jovis, quo ductore in Italiam venerint.

a Captat benevolentiam a necessitate, vel desperatione rerum suarum.

O pater, *a* o hominum, divumque æterna potestas;
Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?
Cernis ut insultent Rutuli, Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt jam mœnia Teucros:
Quin intra portas, atque ipsis prælia miscent
Aggeribus murorum, & inundant sanguine fossæ.

b Propositio per interrogationē. Hortatur autem, ut depellat hostem.
c A debito.
d Concessio.

Æneas ignarus abest: numquam *b* ne levari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojæ, necnon exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydides. equidem credo, mea vulnera *c* restant;
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si *d* sine pace tua, atque invito numine Troes
Italiam petiere, luant peccata, neque illos
Juveris auxilio. sin tot responsa secuti,
Quæ superi, manesque dabant: cur nunc tua quisquam
Flectere jussa potest? aut cur nova condere fata?

ARG. *Explicat Venus quæ infanda Juno in Trojanos olim molita, & denuo moliatur. Reliqua dari permittit pessum, dum Ascanius servetur. Conatur Jovem pervincere a fatorum decreto, quo salus Italiæ posita in Trojanis contra Annibalem; a laboribus exhaustis hactenus; quæ irriti, nisi Trojani Italia potiantur: desinit ingenti affectu charitatis erga patriam.*

e Ab iis, quæ passi sunt, amplificatio elegantissima.

Quid repetam *e* exustas Erycino in litore classes?
Quid tempestatum regem, ventosque furentes,
Æolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet, & superis immissa repente
Alecto, medias Italum bacchata per urbes.

f Quid petat argumentum ab rei conditione, & æquitate.

Nil super *f* imperio moveor: speravimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjux
Dura, per eversæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis

g Pathos ab ætate.

Incolumem *g* Ascanium, liceat superesse nepotem.
Æneas sane ignotis jactetur in undis;
Et, quamcumque viam dederit fortuna, sequatur:
Hunc tegere, & diræ valeam subducere pugnæ.
Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliæque domus. positis inglorius armis
Exigat hic ævum. magna ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde

h Epilogus quo miserationem movet a frustratis laboribus.

Obstabit Tyriis. Quid *h* pestem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugisse per ignes?
Totque maris, vastæque exhausta pericula terræ,
Dum Latium Teucri, recidivaque Pergama quærunt?
Non satius cineres patriæ insedisse supremos,

At-

Atque solum, quo Troja fuit? Xanthum, & Simoenta
Redde oro miseris: iterumque revolvere casus
Da pater Iliacos Teucris.

ARG. *Respondet Juno Veneri, in qua oratione diluit, quæ potest; quæ non potest, dissimulat: objicit atrociora, & sæpe mentitur. Affectus contrarii sunt, nam Venus supplicabunda, & cum lacrymis; Juno indignabunda, & cum furore.*

Tum regia Juno
Acta furore gravi: Quid me alta silentia *a* cogis — a *Exordium à necessario.*
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Æneam *b* hominum quisquam divumque subegit — b *Confutatio.*
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam *c* petiit fatis auctoribus, esto, — c *Dilatio.*
Cassandræ impulsus furiis: num *d* linquere castra, — d *Extenuatio.*
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num *e* puero summam belli, num credere muros, — e *Amplificatio.*
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hic Juno, demissave nubibus *f* Iris? — f *Ironia.*
Indignum est Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem, & patria Turnum consistere terra:
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater:
Quid *g* face Trojanos atra vim ferre Latinis? — g *Accusatio, qua purgationē suam reddit verisimiliorem.*
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid soceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu *h* potes Æneam manibus subducere Grajum, — h *A majore de suo officio.*
Proque viro nebulam, & ventos obtendere inanes,
Et potes in totidem classem convertere nymphas.
Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est?
Æneas *i* ignarus abest. ignarus & absit. — i *Irrisio.*
Est Paphos, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
Quid *k* gravidam bellis urbem, & corda aspera tentas? — k *Inversio.*
Nos ne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos, an miseros qui Troas Achivis
Objecit? quæ *l* causa fuit consurgere in arma — l *A causa superioris belli Trojani verisimile facit Venerem etiam hujus belli esse auctorem.*
Europamque, Asiamque, & fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi? fovive cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis. nunc sera querelis
Haud justis assurgis, & irrita jurgia jactas.

ARG. *Studia varia Deorum; e quibus omnibus diffidet unus Jupiter; cujus describitur oratio nulli se partium dantis, & omnia fatis adscribentis, unde pendent. Firmat omnia nutu capitis, & solemni Deorum juramento. Surgit a concilio, & it Deorum medius.*

Talibus orabat Juno; cunctique fremebant

Cœ-

Cœlicolæ, assensu vario: ceu flamina prima
Cum deprensa fremunt silvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit: eo dicente deum domus alta *a* silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther:
Tum zephyri posuere, premit placida æquora pontus.
Accipite *b* ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum est; nec vestra capit discordia finem:
Quæ cuique est *c* fortuna hodie, quam quisque secat spem;
Tros, Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ, monitisque sinistris.
Nec Rutulos solvo, sua cuique exorsa laborem,
Fortunamque ferent. rex Jupiter omnibus idem:
Fata viam invenient. Stygii *d* per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraque voragine ripas
Annuit; & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. Solio tum Jupiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.

a *Silentium loquente Jove.*
b *Attentio.*
c *Jupiter dicit se nulli parti profuturum, sed fatis commissurum exitum.*
d *Alludit ad naturam Stygis.*

ARG. *Redit ad intermissam belli operam, Rutuli enim obsidione Trojanos premebant; absente Ænea: recenset Principes Trojanorum, qui in ea obsidione illustres: desinit in Ascanium, cujus pulchritudinem commendat, & comparat.*

Pars II.

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
At legio Æneadum vallis obsessa tenetur:
Nec spes ulla fugæ: miseri stant turribus altis
Nequidquam, & rara muros cinxere corona.
Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymœtes,
Assaracique duo, & senior cum Castore Tibris,
Prima acies. hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus, & Hæmon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnesius Agmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Mnestheo.
Hi jaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
Dardanius caput ecce puer *e* detectus honestum,
Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti; vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho
Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectit circulus auro.

e *Retulit ad Iulium Cæsarem, qui aliquoties nudo capite signa cum hoste contulit.*

ARG. *Numerat tres alios Trojanos, quorum opera claruit in defendendis muris.*

Te

Te quoque magnanimæ viderunt Ismare gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæonia generose domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolusque irrigat auro.
Affuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit:
Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

ARG.

Adventus Æneæ ad castra cum commemoratione rerum gestarum cum Tarchonte: describitur Æneæ navis.

Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Æneas freta nocte secabat.
Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, & regi memorat nomenque genusque,
Quidve petat, quidve ipse ferat, Mezentius arma
Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edocet; humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet, immiscetque preces. haud fit mora, *a* Tarchon
Jungit opes, fœdusque ferit, tum libera fatis
Classem conscendit jussis gens Lydia divum
Externo commissa duci. Æneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas, secumque *b* volutat
Eventus belli varios: Pallasque sinistro
Affixus lateri, jam quærit sidera, opacæ
Noctis iter; jam quæ passus terraque, marique.

a Redit ad historiam de Tarchonte, quam pene in fine octavi libri reliquerat.

b Fingit eum consultantem de rebus suis.

ARG.

Fit nova invocatio ad catalogum ducum, qui ex Etruria in Italiam cum Ænea advenere. Habet hic tractus duces quatuor, Massicum, Abantem, Asylam, Asturem: quos variis rebus discriminat.

Pandite nunc Helicona *c* deæ, cantusque movete,
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Æneam, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus *d* ærata princeps secat æquora Tigri,
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas; queis tela, sagittæ,
Corytique leves humeris, & lethifer arcus.
Una torvus Abas. huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos
Insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum, divumq; interpres Asylas,
Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ,

c Invocatio.

d Catalogus ducum, qui Æneam secuti.

Urbs

Urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens, & versicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una sequendi).
Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempestaeque Graviscae.

A R G. *Transit ad Cupavonem Cycni filium, atque ex occasione narrat fabulam patris, gratia levandi taedii.*

Non ego te Ligurum ductor, fortissime bello,
Transierim, *a* Cycne, & paucis comitate Cupavo:
Cujus olorinae surgunt de vertice pennae:
Crimen amor vestrum, formaeque insigne paternae.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaetontis amati,
Populeas inter frondes, umbramque sororum
Dum canit, & moestum musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam,
Linquentem terras, & sidera voce sequentem.
Filius, aequales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquae, saxumque undis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carina.

a Al. Cinere.

A R G. *Venit ad id bellum Ocnus Mantuae conditor, atque Auletes. Variae omnia discriminantur.*

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae *b* Mantus, & Tusci filius amnis,
Qui muros, matrisque dedit tibi Mantua nomen,
Mantua dives avis: sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
It gravis Auletes, centenaque arbore fluctum
Verberat assurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & caerula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem praefert, in Pristin desinit alvus:
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojae, & campos salis aere secabant.

b *Manto filia fuit Tyrrhenae Vatis.*

A R G. *Describit spatium post noctem mediam, Aeneae ducis curam, Nympharum comitatus, quae versae e navibus: & meminit in primis Cymodoceae.*

Jamque dies coelo *c* concesserat, almaque curru
Noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum.
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)

c *Al. discesserat.*

Ipse

Ipse sedens, *a* clavumque regit, velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
Occurrit comitum, nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphasque e navibus esse
Jusserat. innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius æratæ steterant ad litora proræ.
Agnoscunt *b* longe regem, lustrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac læva tacitis subremigat undis.

a *Non decet principem totâ noctem somno traducere.*

b *Hypotyposis.*

ARG.

Sermo Nymphæ ad Æneam, quo docet commutationem navium in Deas, Ascanii obsessi periculum: hortatur ad bellum, feliciter auspicatur.

Tum sic ignarum alloquitur: Vigilasne, deum gens
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, classis tua, perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus, flammaque premebat:
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, ævumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro, fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca jussa tenet forti permistus Etrusco
Arcas *c* eques. medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge age, & Aurora socios veniente vocari
Primus in arma jube, & clypeum cape, quem dedit ipse
Invictum ignipotens, atque oras ambiit auro.
Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos.

c *Perstringit obscure historiam de præmissis equitibus Etruscis.*

ARG.

Discedit Nympha, impulsa nave, Æneas stupet, tollit animos, convertit se ad Cybelem, ut ea princeps sit belli; dies oritur.

Dixerat, & dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas
Ocior & jaculo, & ventos æquante sagitta.
Inde aliæ celerant cursus. stupet inscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera adspectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones,
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede diva secundo.
Tantum effatus; & interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.

ARG. *Comparat Æneas suos ad bellum, attollensque in altum clypeum implet illos spe: Itali stupent ad indicia insinuatæ lætitiæ, & causam esse intelligunt classem appellentem ad portum. Describitur fulgor armorum Æneæ.*

Pars II.

Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se,
Jamque in conspectu Teucros habet, & sua castra
Stans celsa in puppi: clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem. clamorem ad sidera tollunt
Dardanidæ e muris: spes addita suscitat iras.
Tela *a* manu jaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
At Rutulo regi, ducibusque ea mira videri
Ausoniis, donec versas ad litora puppes
Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes.
Non *b* secus ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim, morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & lævo contristat lumine cœlum.

a Compara ex Hom. Iliad. lib. 3.
b Comparatio.

ARG. *In aliorum terrore sibi Turnus constat, suos ad bellum excitat, deliberatque quos opponat tum veteri, tum recenti hosti.*

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora *c* præripere, & venientes pellere terra:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro.
Quod *d* votis optastis, adest, perfringere dextra.
In manibus Mars ipse, viri. nunc conjugis esto
Quisque suæ, tectique memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudesque: ultro *e* occurramus ad undam,
Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
Audentes fortuna juvat.
Hæc ait, & secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.

c Al. præripere.
d Adhortatur milites ab necessario; utili, honesto.
e Consilium.

ARG. *Æneas exponit suos. Tarchontis oratio, successus, laceratio navis.*

Pars I.

Interea Æneas socios de puppibus altis
Pontibus *f* exponit. multi servare recursus
Languentis pelagi, & brevibus se credere saltu:
Per remos alii. speculatus litora Tarchon,
Qua vada non sperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu:
Advertit subito proras, sociosque precatur.

Nunc

Nunc o lecta manus validis incumbite remis:
Tollite, ferte rates, inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali puppes statione recuso,
Arrepta tellure semel. Quæ talia postquam
Effatus Tarchon; socii consurgere tonsis,
Spumantesque rates arvis inferre Latinis;
Donec rostra tenent siccum; & sedere carinæ
Omnes innocuæ, sed non puppis tua Tarchon:
Namque inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo
Anceps, sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, *a* atque viros mediis exponit in undis: a *Hypotyposis*.
Fragmina remorum quos, & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedes simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora; sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in litore sistit.

Æneas Theronem occidit, Lycam, Cisseum, Gyam, Pharum. Discriminantur hæ mortes variis casibus, ad Lectoris satietatem vitandam. ARG.

Signa canunt. Primus *b* turmas invasit agrestes b *Commemoratio cadium*.
Æneas omen pugnæ, stravitque Latinos,
Occiso Therone, virum qui maximus ultro
Æneam petit: huic gladio, perque ærea *c* scuta, c *Al. fata*.
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum;
Inde Lycam ferit, exsectum jam matre perempta,
Et tibi Phœbe sacrum: casus evadere ferri
d Cui licuit parvo. nec longe Cissea durum, d *Al. quod*.
Immanemque Gyam sternentes agmina clava,
Dejecit letho; nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, usque graves dum terra labores
Præbuit. ecce *e* Pharon, voces dum jactat inertes, e *Melanch. legit Pharo in dativo, & clamanti*.
Intorquens jaculum clamantis sistit in ore.

Cydonis successus, Phorci filiorum virtus in Æneam, hujus divinum patrocinium, oratio ad Achatem, ictus varii, quibus conficit Mæonem, dextram amputat Alcanori. Numitoris virtus. ARG.

Tu quoque flaventem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix nova gaudia Cydon,
Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande jaceres:
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies septem numeri, septenaque tela
Conjiciunt: partim galea, clypeoque resultant
Irrita, deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus: fidum Æneas affatur Achatem.
Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra

Tor-

a Excitat sese recordatione suæ virtutis.

Torserit in Rutulos) steterunt *a* quæ in corpore Grajum
Iliacis campis. tum magnam corripit hastam,
Et jacit. illa volans clypei transverberat æra
Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra. transjecto missa lacerto
Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem,
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.

b Promiscue recenset, ut etiam res est gesta.

Tum *b* Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit, sed non & figere contra
Est licitum; magnique femur perstrinxit Achatæ.

ARG. *Pugnat Clausus strenue in Trojanos, & septem viros interficit: pugnant in eosdem Halesus, & Messapus. illustratur conflictus comparatione ventorum.*

c Al. advolat.

Hic Curibus fidens, primævo corpore, Lausus
c Advenit, & rigida Dryopen ferit eminus hasta,
Sub mentum graviter pressa; pariterque loquentis
Vocem, animamque rapit transjecto gutture. at ille
Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threicios Boreæ de gente suprema,
Et tres, quos Idas pater, & patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus: occurrit Halesus,
Auruncæque manus: subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis. expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso

d Comparatio a Ventis.

Ausoniæ. magno discordes æthere *d* venti
Prælia ceu tollunt, animis, & viribus æquis:
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit:
Anceps pugna diu: stant obnixa omnia contra:
Haud aliter Trojanæ acies, aciesque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densusque viro vir.

ARG. *Pallas suos Arcadas a fuga continet, insuetos pedestri prælio.*

Ac parte ex alia, qua saxa rotantia late
Impulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas insuetos acies inferre pedestres
Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
(Aspera queis natura loci dimittere quando
Suasit equos) unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.

e Propositio ab honesto.
f Pathos.
g Consilium.

Quo *e* fugitis, socii? per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri *f* nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudis,
Fidite ne pedibus, ferro *g* rumpenda per hostes
Est via, qua globus ille virum densissimus urget:
Hac vos, & Pallanta ducem patria alta reposcit.

h A possibili.

Numina *h* nulla premunt, mortali urgemur ab hoste
Mortales: totidem nobis animæque, manusque.

Ecce *a* maris magno claudit nos obice pontus, *a Ab impossibili.*
Deest jam terra fugæ: pelago Trojamne petemus?

Pallantis præclara facinora. Conficit Lagum, Hisbonem, Helenum, Anchemolum, Laridas duos, videlicet Dauciam & Tymbrem; variis omnes casibus. ARG.

Hæc ait, & medius densos prorumpit in hostes,
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis
Fit Lagus, hunc, *b* magno vellit dum pondere saxum, *b Pallantis strages, quam suis exhortatis edidit.*
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dedit, hastamque receptat
Ossibus *c* hærentem. quem non super occupat Hisbon
Ille quidem hoc sperans; nam Pallas ante ruentem, *c Hypotyposis.*
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis
Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc *d* Helenum petit, & Rhœti de gente vetusta *d Al. Sthenelum.*
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia *e* Laride, Tymberque simillima proles,
Indiscreta suis, gratusque parentibus error. *e Hypotyposis.*
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas.
Nam tibi Tymbre caput Evandrius abstulit ensis,
Te decisa suum Laride dextera quærit,
Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.

Virtus Arcadum ad exemplum ducis, mors Rhœti. ARG.

Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, mistus dolor, & pudor armat in hostes,
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit. hoc spatium, tantumque moræ fuit Ilo:
Ilo namque procul validam direxerat hastam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teutrà
Te fugiens, fratremque Tyren, curruque volutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.

Comparatio ad virtutem Arcadum explicandam. Halesi facinora, fata, mors. ARG.

Ac, *f* velut *g* optato ventis æstate coortis,
Dispersa immittit silvis incendia pastor: *f Comparatio.*
Correptis subito mediis, extenditur una *g Al. optata.*
Horrida per latos acies Vulcania campos;
Ille sedens victor flammas despectat ovantes:
Non aliter socium virtus coit omnis in unum,
Teque juvat Palla. sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque,
Strymonio dextram fulgenti diripit ense,
Elatam in jugulum, saxo ferit ora Thoantis,

X Ossa.

Ossaque dispergit cerebro permista cruento
Fata canens silvis genitor celarat Halesum:
Ut senior letho canentia lumina solvit,
Injecere manum *a* Parcæ, telisque sacrarunt *a Parcæ,*
Evandri. quem sic Pallas petit ante precatus:
Da nunc Tibri pater ferro, quod missile libro,
Fortunam, atque viam duri per pectus Halesi;
Hæc arma, exuviasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus, dum texit Imaona Halesus
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.

A R G. *Lausi gesta, Abantis mors, cædes aliorum promiscua. Pallantis strenuitas in Lausum, & contra: excitatur de utroque commiseratio.*

At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ *b* nodumque, moramque. *b Nodus, alias deperditum pe-*
Sternitur Arcadiæ proles: sternuntur Etrusci, *ditum multitu-*
Et vos o Graiis imperdita corpora Teucri. *do est.*
Agmina concurrunt ducibusque, & viribus æquis.
Extremi addensant acies: nec turba moveri
Tela manusque sinit, hinc Pallas instat, & urget,
Hinc contra Lausus: nec multum discrepat ætas:
Egregii forma, sed queis fortuna negarat
In patriam reditus. ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent majore sub hoste.

A R G. *Turni soror Juturna fratrem admonet de periculo, in quo Lausus, ille cum minis advolat, deberi sibi Pallantem clamitans. Decedunt omnes, miratur & stupet Pallas, & gaudet de gloriosa aut victoria, aut morte.*

Interea soror alma monet *c* succurrere Lauso *c Al. succede-*
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen. *re.*
Ut vidit socios: Tempus desistere pugnæ;
Solus *d* ego in Pallanta feror: soli mihi Pallas *d Pathos iræ.*
Debetur: cuperem, ipse parens spectator adesset.
Hæc ait: & socii cesserunt æquore jusso.
At Rutulum abscessu juvenis, tum jussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina volvit, obirque truci procul omnia visu:
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut *e* spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni: sorti pater æquus utrique est: *e Exemplum loriæ.*
Tolle minas. fatus medium procedit in æquor;
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.

A R G. *Vult Turnus pedes pugnare: comparatur cum leone advolante ad prædam. Pallas Herculem precatur ad felicem suc-*

successum: dolet Hercules, se non posse adesse: consolatur hunc Jupiter.

Desiluit Turnus bijugis, pedes apparat ire
Cominus. utque *a* leo, specula cum vidit ab alta — *a Pulchra ferocientis descriptio.*
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
Viribus imparibus; magnumque ita ad æthera fatur.
Per patris hospitium, & mensas, quas advena adisti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymasque effundit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis:
Stat sua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. *b* Trojæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidere deum: quin occidit una — *b Confutatio precum ab exemplo.*
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.

Turni, & Pallantis certamen, hujus mors. — ARG.

At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque cava fulgentem diripit ensem.
Illa volans, humeri surgunt qua tegmina summa,
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magni strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat: ac clypeum tot ferri terga, tot æris
Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de *c* vulnere telum:
Una, eademque via sanguisque, animusque sequuntur. — *c Al. pectore.*
Corruit in vulnus. sonitum super arma dedere,
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.

ARG.

Turnus Pallantem pede premit, dat humandum, rapit in spolium ejus baltheum, hic describitur. Excitat Poëta affectum a præsenti Turni gloria, a futura ejus calamitate. Pallas in scuto effertur mortuus.

Quem Turnus super assistens, sic ore profatur;
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte

a *Sarcasmus.*

Evandro: a qualem meruit, Pallanta remitto:
Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
Largior: haud illi stabunt Æneia parvo
Hospitia: & lævo pressit pede talia fatus
Exanimem, rapiens immania pondera balthei,
Impressumque nefas. una sub nocte jugali
Cæsa b manus juvenum fœde, thalamique cruenti:
Quæ c Clonus Eurytides multo cælaverat auro,
Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudetqs potitus.
Nescia d mens hominum fati, sortisque futuræ,
Et servare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista, diemque
Oderit. At socii multo gemitu, lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, e atque decus magnum rediture parenti:
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert,
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.

b *Danaidum, quæ jugularunt maritos.*
c *Al. bonus Eurytion.*
d *Exclamatio, ne quis secundis rebus infletur.*
e *Exclamatio.*

ARG. *Accipit Æneas suorum cladem, furit in acie, quærit Turnum, capit vivos juvenes octo, quos immolet umbris amici.*

f *Pulcherrima Hypotyposis.*
g *Pathos.*

Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat f Æneæ, tenui discrimine lethi
Esse suos, tempus versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te, Turne, g superbum
Cæde nova quærens: Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis; mensæ, quas advena primus
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes, totidem quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos h immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.

h *Alludit ad priscum morem, solebat enim litari principibus jugulatis aliquot hostibus.*

Magi metus, astus, preces ad Æneam, hujus responsum, illius mors.

ARG.

Inde Mago procul infensam cum tenderet hastam,
Ille astu subit, ac tremebunda supervolat hasta,
Et genua amplectens effatur talia supplex:
Per patrios manes, & spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serves natoque, patriq;
Est domus alta: jacent penitus defossa talenta
Cælati argenti: sunt auri pondera facti,
Infectique mihi. non hic victoria Teucrum
Vertitur; haud anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit:
Argenti, atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.

Hoc

Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Julus:
Sic fatus, galeam læva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus abdidit ensem.

Aemonidæ Sacerdotis mors, Cæculi, & Umbronis virtus, postremi etiam exitium. ARG.

Nec procul Æmonides Phœbi, Triviæque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veste, atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsumq; superstans
Immolat, ingentique umbra tegit. arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi rex Gradive trophæum.
Instaurant *a* acies Vulcani stirpe creatus
Cæculus, & veniens Marsorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit: Anxuris ense sinistram,
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi, & longos promiserat annos.

a *Hypotyposis*

Tarquiti mors, aliorum clades, Aeneæ virtus, eaque comparatione illustrata, equorum Nyphæi fuga. ARG.

Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
Silvicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti sese obtulit: ille *b* reducta
Loricam, clypeique ingens onus impedit hasta,
Tum caput orantis nequidquam, & multa parantis
Dicere deturbat terræ; truncumque *c* repente
Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
Istic nunc metuende jace, non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro:
Alitibus linquere feris; aut gurgite mersum
Unda feret, piscesque impasti vulnera lambent.
Protinus Antheum, & Lycam, prima agmina Turni,
Prosequitur, fortemq; Numam, fulvumq; Camertem
Magnanimo Volscente satum, ditissimus agri
Qui fuit Ausonidum, & tacitis regnavit *d* Amyclis.
Ægeon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem,
Pectoribusque arsisse, Jovis cum fulmina contra
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses.
Sic toto Æneas desævit in æquore victor,
Ut semel intepuit mucro. quin ecce Nyphæi
Quadrijuges in equos, adversaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem, & dira frementem
Ut videre, metu versi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.

b *Hypotyposis.*
c *Al. repentem.*
d *Unde proverbium tractum, Amyclas silentium perdidit.*

Lucagi & Ligeris fratrum audacia, postremi etiam vesania ARG.

nia in lingua, mox preces, utriusque exitium: Æneæ insultatio, & victoria.

Interea bijugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: sed frater habenis
Flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit, adversaque ingens apparuit hasta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis, & ævi
His dabitur terris. vesano talia late
Dicta volant Ligeri: sed *a* non & Trojus heros
Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hostem.
Lucagus ut pronus pendens in verbera telo
Admovit bijugos; projecto dum pede lævo
Aptat se pugnæ, subit oras hasta per imas
Fulgentis clypei, tum lævum perforat inguen.
Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga *b* segnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ:
Ipse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus
Arripuit bijugos: frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem.
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, sine hanc animam, & miserere precantis.
Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas: morere, & fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ, pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera *c* ductor
Dardanius, torrentis aquæ, vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, & castra relinquunt
Ascanius puer, & nequidquam obsessa juventus.

a *Vera fortitudo neque maledica est, neque minax.*

b *Sarcasmus.*

c *Al. victor.*

ARG. *Jovis sermo ad Junonem, hujus querela ad Jovem; deinde preces pro Turno: annuit Jupiter partem. In exitu sunt Junonis lacrymæ, novæ preces, divinatio.*

Pars V.

Junonem interea compellat Jupiter ultro.
O germana mihi, atque eadem gratissima conjux,
Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Trojanas sustentat opes, non vivida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Juno submissa: Quid o, pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram, & tua tristia dicta timentem?
Si mihi, *d* quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis *e* in amore foret; non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin & pugnæ subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.

d *Potentiale.*

e *Pathos.*

Ille tamen nostra deducit origine nomen:
Pilumnusque *a* illi quartus pater: & tua largâ
Sæpe manu, multisque oneravit limina donis.
Cui rex ætherii breviter sic fatur Olympi:
Si mora præsentis lethi, tempusque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis,
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse vacat. sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet: totumque moveri,
Mutarive putas bellum: spes pascis inanes.
Cui Juno illacrymans: Quid si, quod voce gravaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet insontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror. quod ut o potius formidine falsa
Ludar, & in melius tua, qui potes, orsa reflectas.

a *Ab honesto. Pilumnus ex Jove.*

A R G.

Junonis dolus ad eripiendum Turnum ab armis Æneæ, facta inani forma, quæ referret Æneam ipsum, quæque primo Turnum lacesseret, deinde fugeret: quam Turnus & telo sequitur, & voce increpat.

Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protinus alto
Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras:
Iliacamque aciem, & Laurentia castra petivit.
Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)
Dardaniis *b* ornat telis, clypeumque, jubasque
Divini assimulat capitis: dat inania verba,
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis;
Morte obita, quales fama est volitare figuras;
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis, & voce lacessit:
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Conjicit. illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Æneam aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
Quo fugis, Ænea? *c* thalamos ne desere pactos;
Hâc dabitur dextra tellus quæsita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem, nec ferre videt sua gaudia ventos.

b *Decorum, neque enim decebat Turnum fugere.*

c *Ironia, per amphibologiam.*

A R G.

Simulacri fuga, Turni oratio, ardor, desperatio.

Forte ratis celsi conjuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
Qua rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat,
Exsuperatque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram attigerat; rumpit Saturnia funem,

Avulsamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas absentem in prælia poscit:
Obvia multa virum demittit corpora morti.
Tunc levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ,
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sidera *a* tendit:
a Al. tollit. b Turni querela ab honesto. Omnipotens *b* genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti? & tales voluisti expendere pœnas?
Quo feror? unde abii? quæ me fuga; quemve reducet?
Laurentes ne iterum muros, aut castra videbo?
Quid manus illa virum, qui me, meaque arma secuti?
Quosque (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio. quid agam? aut quæ jam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos o potius miserescite venti:
In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, sævisque vadis immittite Syrtis,
c Fama cõscia. Quo neque me Rutuli, neq; conscia *c* fama sequatur.

ARG. *Æstuat Turnus fluctuabundus, an se interficiat, an ad bellum redeat: utrumque tentat, sed Juno illum continet: venit tandem ad patris Dauni urbem.*

Hæc memorans animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
An sese *d* mucrone ob tantum dedecus amens
d Hypallage. e Al. durum. Induat, & *e* crudum per costas exigat ensem.
Fluctibus an jaciat mediis, & litora nando
Curva petat, Teucrumque iterum se reddat in arma.
Ter conatus utramque viam; ter maxima Juno
f Al. animi. Continuit, juvenemque *f* animo miserata repressit.
Labitur alta secans fluctuque, æstuque secundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

ARG. *Mezentius pugnæ succedit, petitur ab omnibus, ejus virtus per comparationem illustratur, narrantur illius gesta.*

At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Pars VI. Succedit pugnæ, Teucrosque invadit ovantes.
Concurrunt *g* Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
g Decorum in Tyrrhenis observatum, qui in infensum Mezentiũ oderant. Uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
Ille; velut rupes, vastum quæ prodit in æquor
Obvia ventorum furiis, expostaque ponto,
Vim cunctam, atque minas perfert cœlique, marisque,
Ipsa immota manet: prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
h Hypotyposis. Sed *h* Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os, faciemque adversam; poplite Palmum
Succiso volvi segnem finit; armaque Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas.

Nec

Nec non Evantem Phrygium, Paridisque Mimanta
Æqualem, comitemque; una quem nocte *a* Theano
In lucem genitori Amyco dedit; & face prægnans
Cisseis regina Parin creat: urbe paterna
Occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta,

a Alludit ad visum Hecubes.

Comparatur Mezentii ferocitas cum apro. A R G.

Ac *b* velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia, silva
Pastus arundinea: postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam irasci, propiusve accedere virtus:
Sed jaculis, tutisque procul clamoribus instant;
Haud aliter, justæ quibus est Mezentius iræ,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
Missilibus longe, & vasto clamore lacessunt.
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.

b Mezentius comparatur apro.

Acronis mors, & Mezentii virtus comparata cum leone. A R G.

Venerat *c* antiquis Corythi de finibus Acron,
Grajus homo, infectos linquens profugus hymenæos.
Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis, & pactæ conjugis ostro:
Impastus stabula alta leo *d* ceu sæpe peragrans
(Suadet enim vesana fames) si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum,
Gaudet hians immane, comasque arrexit, & hæret
Visceribus super accumbens: lavit improba teter
Ora cruor.
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum exspirans, infractaque tela cruentat.

c Fictiones citra omnem necessitatem obscura historia.
d Comparatio emphatica & Homerica.

Orodis clades, & vaticinium, quo fata canit Mezentio, hic subridet, & necat. Sequuntur dein cædes promiscuæ. A R G.

Atque idem fugientem haud est dignatus Orodem
Sternere, nec jacta cæcum dare cuspide vulnus.
Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus, & hasta,
Pars belli haud temnenda viris, jacet altus Orodes.
Conclamant socii lætum *e* Paana secuti.
Ille autem exspirans: Non me, quicunque es, inulto
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem subridens mista Mezentius ira,

e Paan vox triumphantis.

Nunc

a Relatum ad naturam ingeniorum humanorum, quæ casus & fata imminentia contemnunt.

Nunc morere, *a* ast de me divum pater, atq; hominum rex
Viderit. Hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat; Sacrator Hydaspem,
Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orsen,
Messapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericaten:
Illum infrænis equi lapsu tellure jacentem;
Hunc peditem pedes, & Lycius processerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit, Antronium Salius, Saliumque Nealces
Insignis jaculo, & longe fallente sagitta.

ARG. *Sævit cædes utrinsque exercitus. Spectant Dii stragem, Tisiphone iras acuit. Comparatur dupliciter Mezentius.*

Jam gravis æquabat luctus, & mutua Mavors
Funera: cedebant pariter, pariterque ruebant
Victores, victique: neque his fuga nota, nec illis.
Dii Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno.
Pallida *b* Tisiphone media inter millia sævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo. quam magnus Orion,
Cum pedes incedit mediis per maxima Nerei
Stagna viam scindens, humero supereminet undas:
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.

b Tisiphone, idest, ultio cordis.

ARG. *Occurrit Æneas Mezentio, hic primus hastam jacit, excutitur ab divino clypeo, & casu in Anthorem perlata illum sternit: Æneas deinde jaculatur majore felicitate.*

Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & mole sua stat:
Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastæ
Dextra mihi deus, & telum, quod missile libro,
Nunc adsint: voveo prædonis corpore raptis
Indutum spoliis, ipsum te, Lause, trophæum
Æneæ. Dixit, stridentemque eminus hastam
Jecit: at illa volans clypeo est excussa, proculque
Egregium Anthorem latus inter, & ilia figit,
Herculis Anthorem comitem, qui missus ab Argis
Hæserat Evandro, atque Itala consederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, *c* cœlumque
Adspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Æneas hastam jacit, illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribusque
Trans-

c Pathos a patria.

Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine, sed vires haud pertulit. ocius ensem
Æneas, viso Tyrrheni sanguine lætus,
Eripit a femore, & trepidanti fervidus instat.

ARG.

Lausi pietas, virtus, encomium: Rutulorum ardor contra Æneam, & pro Lauso: Æneæ virtus comparatione illustratur.

Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus, lacrymæque per ora volutæ.
Hic *a* mortis duræ casum, tuaque optima facta, — a *Apostrophe ad Lausum.*
Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non equidem, nec te juvenis memorande silebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum hastile trahebat:
Proripuit juvenis, seseque immiscuit armis:
Jamque assurgentis dextræ, plagamque ferentis
Æneæ subiit mucronem, ipsumque morando
Sustinuit. socii magno clamore sequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret;
Telaque *b* conjiciunt, proturbantque eminus hostem — b *Hypotyposis.*
Missilibus: furit Æneas, tectusque tenet se.
Ac *c* velut effusa si quando grandine nimbi — c *Comparatio.*
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris, ut possint, sole reducto,
Exercere diem: sic obrutus undique telis
Æneas, nubem belli, dum *d* detinet, omnis — d *Al. detonet.*
Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoque minatur.

ARG.

Increpat Æneas Lausum, qui volens ad mortem ibat, hic ferocius exultat, atque interficitur, laudatur ab Ænea, & donatur sepultura.

Quo moriture ruis? majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exultat demens. sævæ jamque altius iræ
Dardanio surgunt ductori; extremaque Lauso
Parcæ fila legunt: *e* validum namque exigit ensem — e *Extenuatio.*
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Transiit & parmam mucro, levia arma, minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro,
Implevitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit mœsta ad manes, corpusque reliquit.
At vero, ut vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit,
Et mentem patriæ subiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,

Quid

a Alludit ad impietatē Mezentii.

b A victore insigni vinci est gloriosum.

Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma, *a* quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus, & cineri, (si qua est ea cura) remitto:
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem,
Æneæ *b* magni dextra cadis: increpat ultro
Cunctantes socios, & terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.

A R G. *Affertur filius ad patrem mortuus.*

Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris acclivis trunco. procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt:
Stant lecti circum juvenes. ipse æger, anhelans
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam:
Multa super Lauso rogitat, multosque remittit,
Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimum super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præsaga mali mens:
Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret.

A R G. *Querelæ patris conjicientis in se culpam de morte filii: tum etiam virtus, cum æger & saucius in hostem pergat, ejusdem ad equum suum sermo.*

c Exclamatio.

Tanta *c* ne me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ,
Quem genui? tua ne hæc genitor per vulnera servor,
Morte tua vivens? heu nunc misero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam solio, sceptrisque paternis:
Debueram patriæ pœnas, odiisque meorum,
Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem.
Nunc vivo, neque adhuc homines, lucemque relinquo:
Sed linquam. Simul hæc dicens attollit in ægrum
Se femur; &, quamquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus *d* equum duci jubet. hoc decus illi,
Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus. alloquitur mœrentem, & talibus infit:
Rhœbe diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Æneæ referens, Lausique dolorum
Ultor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter: neque enim fortissime credo,
Jussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.

d Pathos ab equo, sunt enim in equo præsagia.

A R G. *Armatur Mezentius, quærit, & vocat ad certamen Æneam*

neam: hic gaudet, & statim illi occurrit obvius, plures in illum hastas jacit Mezentius. Apparet in hoc congressu Mezentii peritia, Æneæ & peritia, & prudentia.

Dixit, & exceptus tergo consueta locavit
Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, cristaque hirsutus equina:
Sic cursum in medios rapidus dedit: æstuat ingens
Imo in corde pudor, mistoque insania *a* luctu, — *a Affectus.*
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Atque hic Æneam magna ter voce vocavit.
Æneas *b* agnovit eum, lætusque precatur:
Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo, — *b Æneas pius.*
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, & infesta subit obvius hasta.
Ille autem; Quid me erepto sævissime nato
Terres? hæc via sola fuit, qua perdere posses:
Nec mortem horremus, nec divum parcimus ulli:
Desine, jam venio moriturus, & hæc tibi porro
Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem.
Inde aliud super, *c* atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro; sed sustinet aureus umbo. — *c Nempe per eum equitem.*
Ter circum adstantem lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens; ter secum Troius heros
Immanem ærato circumfert tegmine silvam.

Ferit Æneas Mezentii equum, hic se attollit, effundit equitem, advolat Æneas districto ense, ille non orat vitam, sed sepulturam dari; & ensi dat jugulum. — ARG.

Inde, ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, & urgetur pugna congressus iniqua,
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus,
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troesque, Latinique:
Et super hæc: Ubi *d* nunc Mezentius acer, & illa — *d Irrisio.*
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit cœlum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas: nec sic ad prælia veni:
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Unum hoc per, si qua est victis venia hostibus, oro,
Corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc oro defende furorem,
Et me consortem nati concede sepulcro.
Hæc loquitur, juguloque haud inscius accipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

Finis Libri Decimi.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

Liber Decimus primus.

ARGUMENTUM.

Æneas trophæum Marti sistit hortans suos ad virtutes & pietatem, illam in peragendo bello, hanc in humandis mortuis: præcipua cura fit circa Pallantem, qui ad patrem mittitur cum captis curribus. Veniunt ad Æneam Legati Latinorum supplices petitum defunctis sepulturam, hanc ille concedit; commoventur hostes ejus pietate; inde in illius laudes effusim erumpit Drances. Fiunt induciæ, & paratur materia rogis cremandorum cadaverum. Fit recursus ad Evandrum, qui defunctum natum excipit cum facibus, & ingenti ploratu. Trojani, & Latini suos sepeliunt. Redeunt Legati, quos Latini miserant ad Diomedem spe frustrati: mœret Rex Latinus, concilium cogit, jubetur Venulus princeps legationis referre omnia: narrat ille, uti Diomedes noluerit auxilia Latinis mittere, & rationes, cur noluerit. Sequitur Latini oratio detestantis bellum, & pacem suadentis; ejus consilium Drances adjuvat, Turno infensus, suadetque Regi, uti Æneæ natam Laviniam in matrimonium adjungat. Respondet hic Turnus elevans ejus in loquendo futilitatem, & reprehendens in agendo ignaviam, suamque virtutem attollit, & Trojanos contemnit, ac Regi satisfacit, seque demum devovet pro communi salute. Dum hæc in concilio,

lio, Trojani ruunt, discedunt mœsti qui consultabant: tuba insonat, matronæ preces fundunt, armatur Turnus, occurrit illi Camilla. Describitur locus, per quem transiturus Æneas, & ubi contra illum dispositæ a Turno insidiæ. Interponitur Camillæ historia, quam narrat Diana, dans Nymphæ Opi sagittam, qua conficiat interemptorem virginis. Accedunt jam Trojani & Rutuli congressuri: describitur apparatus armorum, & animorum furor, Acontei mors, & aliorum, Camillæ inter duces reliquos exultantia, arma, & pugnandi modus: conficit duces plurimos, & cædem ingentem edit, totamque aciem Trojanorum pessumdat, quam ex parte restituit Tarchon editis magnæ virtutis exemplis. Describitur Aruntis dolus in Camillam, hæc cadit, & percussor quoque ejus. Mortua Camilla fit Latinorum fuga, Trojanorum impressio, & cædes passim misera. Audit Turnus suorum cladem, insidias deserit, ad urbem tendit, Æneas post illum, daturque libro exitus.

ARGUMENTUM.

Die orto, Æneas trophæum Marti sistit.

Ceanum interea surgens aurora reliquit: — *Pars I.*
Æneas (quamquam & sociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataq; funere mens est)
Vota *a* deum primo victor solvebat Eoo. — a *Amplificatio a deum solemnitate.*
Ingentem quercum, decisis undiq; ramis,
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi magne trophæum
Bellipotens: aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum,
Perfossumque locis: clypeumque ex ære sinistræ
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.

Hortatur socios ad virtutem, ad pietatem: illam in peragendo bello, hanc in humandis mortuis. — ARG.

Tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ovantes.
Maxima *b* res effecta viri; timor omnis abesto. — b *Propositio.*

Quod

a A signa. Quod superest; hæc sunt *a* spolia, & de rege superbo
Primitiæ; manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos.
Arma parate animis, & spe præsumite bellum:
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
Annuerint superi, pubemque educere castris,
Impediat, segnesque metu, sententia tardet.
Interea socios, inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
b Consilium & hortatio. Ite, *b* ait, egregias animas, quæ *c* sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
c Pathos eorum qui perierunt. Muneribus: mœstamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.

ARG. *Addit locum, ubi positus Pallas, excitatur aliorum gemitus, & unius Æneæ lacrymæ.*

Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acetes
Servabat senior: qui Parrhasio Evandro
Armiger ante fuit, sed non felicibus æque
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulumque manus, Trojanaque turba,
Et *d* mœstæ Iliades crinem de more solutæ.
d Al. mœstum. Ut vero Æneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, mœstoque immugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis, & ora
Ut vidit, lævique patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniæ, lacrymis ita fatur obortis.

ARG. *Oratio Æneæ, in qua affectus ad defunctum Pallantem, maximi ad absentem Evandrum ex successu præterito, præsenti, futuro.*

e Propositio. Te *e* ne, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
Invidit fortuna mihi, ne regna videres
f A debito. Nostra, neque ad sedes victor veherere *f* paternas?
Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
Acres esse viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis:
Nos juvenem exanimum, & nil jam cœlestibus ullis
g Exclamatio. Debentem, vano mœsti comitamur honore;
h Ironia. Infelix, nati funus crudele videbis.
i Mitigatio ab honesto. Hi *g* nostri reditus, exspectatique triumphi;
Hæc *h* mea magna fides. at *i* non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulsum adspicies: nec sospite dirum

Opta,

Optabis nato funus pater. hei mihi quantum
Præsidium, Ausonia, & quantum tu perdis Iule!

Eligitur comitatus, qui deferat defunctum: exstruitur pheretrum cadaveri: explicatur comparatione pulchritudo Pallantis adhuc mortui. A R G.

Hæc ubi deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrymis: solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii crates, & molle pheretrum
Arbuteis texunt virgis, & vimine querno,
Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem *a* virgineo demessum pollice florem, a *Comparatio pulcherrima.*
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma recessit,
Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.

Obnubit Aeneas defuncti corpus, & caput. jungit prædam, quæ mittenda: ligat juvenes, qui mactandi: induit armis arborum truncos, qui ferendi ad trophæum. A R G.

Tum geminas vestes, ostroque auroque rigentes
Extulit Æneas, quas illi, læta laborum,
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Harum unam juveni, supremum mœstus *b* honorem
Induit, arsurasque comas obnubit *c* amictu, b *Pompa funebris.*
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci. c *Commendatio tacita purpuræ, nam nulla melior fuit Sidonia vel Tyria.*
Addit equos, & tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammas:
Indutosque jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.

Procedit pompa funeris, Acetes custos juvenis, currus hostium capti, Pallantis equus plorabundus, & ejus arma, milites lecti ex toto exercitu armis inversis. Demum adhibentur Aeneæ verba. A R G.

Ducitur *d* infelix ævo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora, d *Humani affectus.*
Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Æthon
It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii, galeamque ferunt: nam cætera Turnus

Victor habet. tum mœsta phalanx, Teucriq; sequuntur,
Tyrrhenique duces, & versis Arcades armis.
Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas, eadem horrida belli
Fata vocant. salve æternum mihi maxime Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

ARG. *Veniunt ad Æneam Legati Latinorum supplices petitum defunctis sepulturam: hanc ille concedit & belli culpam, ac tantæ cladis in Latinum conjicit, seque purgat Deorum fatis.*

Pars II.

Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
a Olea indiciū pacis. Velati ramis *a* oleæ, veniamque rogantes:
Corpora per campos ferro quæ fusa jacebant,
Redderet, ac tumulo sineret succedere terræ:
b Ratio. Nullum *b* cum victis certamen, & æthere cassis:
Parceret hospitibus quondam, socerisque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur venia, & verbis hæc insuper addit:
c Conquestio per interrogationem a majori. Quænam *c* vos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacemne exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis? equidem *d* & vivis concedere *e* vellem.
d Excusatio. Nec veni, nisi fata locum, sedemque dedissent:
Nec bellum cum gente gero. rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
Æquius huic Turno fuerat se opponere morti,
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
e Al. mallem. Apparat; his *f* decuit mecum concurrere telis.
Vixet, cui vitam deus, aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, & miseris supponite civibus ignem.

ARG. *Commoventur hostes pietate Æneæ. Erumpit in ejus laudes effusim Drances. Fiunt induciæ, & paratur materia rogis cremandorum cadaverum.*

Dixerat Æneas. olli obstupuere silentes:
Conversique oculos inter se, atque ora tenebant.
Tum senior, semperque odiis, & crimine Drances
Infensus juveni Turno, sic ore vicissim
f Demonstratio. Orsa refert. O fama *g* ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
g Captatio benevolentiæ a laude. Justitiæ ne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque subjectare humeris Trojana juvabit.

Dixe-

Dixerat hæc, unumque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies, & pace sequestra
Per silvas Teucri, mistique impune Latini
Erravere jugis: *c* ferro sonat *a* alta bipenni — a *Al. ista*;
Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus:
Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

Fama defunctum prævenit, implens urbem Evandri, ruunt omnes ad portas, & cum facibus junguntur agmina, editur ploratus, adest Evander, hæretque mortuo nato. — A R G.

Et jam fama volans, tanti prænuncia luctus,
Evandrum, Evandrique domos, & mœnia *b* complet, — b *Al. replet*.
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetusto
Funereas rapuere faces. lucet via longo
Ordine flammarum, & late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina; quæ postquam matres succedere tectis
Viderunt, mœstam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere,
Sed *c* venit in medios, pheretro Pallanta reposto
Procumbit super, atque hæret lacrymansque, gemensque; — c *Icon à gestu*.
Et via vix tandem voci laxata dolore est.

Oratio Evandri plena magnis affectibus, in qua inest Pallantis gloria, sui miseria, ereptæ conjugis felicitas, Trojanorum laus, Æneæ magnificentia, Turni detestatio, cupiditas vindictæ. — A R G.

Non hæc, o Palla, dederas promissa parenti,
Cautius *d* ut sævo velles te credere Marti. — d *Ab omine sententia de temeritate*.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ *e* juvenis miseræ, bellique propinqui — e *Exclamationes*.
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota, precesque meæ: tuque o sanctissima conjux,
Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem.
Contra *f* ego vivendo vici mea fata, superstes — f *Optatio*.
Restarem ut genitor: Troum socia arma secutum
Obruerent Rutuli telis: animam ipse dedissem,
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec *g* vos arguerim Teucri, nec fœdera, nec, quas — g *Occupatio*.
Junximus hospitio, dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ. quod si immatura manebat
Mors natum, cæsis Volscorum millibus ante
Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
Quin *h* ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam — h *Consolatio*.

Tyrrhenique duces, Tyrrhenumque exercitus omnis,
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
Turne, sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte.
Quod *a* vitam moror invisam, Pallante perempto,
Dextera causa tua est, Turnum gnatoque, patrique
Quam debere vides: meritis vacat hic tibi solus,
Fortunæque locus: non vitæ gaudia quæro:
Nec fas: sed gnato manes perferre sub imos.

a *Vindicta.*

ARG. *Trojani suos sepeliunt, consumitur dies integer in parentando, attinguntur varii mores, qui servati in re funerea.*

Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera, atque labores:
Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarchon
Constituere *b* pyras. huc corpora quisque suorum
More tulere patrum; subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos cinctis fulgentibus armis
Decurrere rogos: ter mœstum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur *c* & arma.
It cœlo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, ensesque decoros,
Frænaque, ferventesque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & non *d* felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti;
Setigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum litore toto
Ardentes spectant socios, semustaque servant
Busta, neque avelli possunt: nox humida donec
Invertit cœlum, stellis fulgentibus aptum.

b *Ritus funerum.*

c *Pathos.*

d *Alludit ad priscum morem spargendi vino flammas.*

ARG. *Latinorum exequiæ, ubi major cædes, distributio cadaverum, ossilegium.*

Nec minus & miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, & corpora partim
Multa virum terræ infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cætera, confusæque ingentem cædis *e* acervum,
Nec numero, nec honore cremant: tunc undique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mœrentes altum cinerem, & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.

e *Al. stragis.*

Ab tot cædibus luctus civium, etiam diffidia pro Turno, & contra Turnum. ARG.

Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic *a* matres, miseræque nurus, hic cara sororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
Ingravat hæc fævus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat,
Multa virum meritis sustentat fama trophæis.

a *Parasceve ad consilium Latini de pace.*

Redeunt Legati ab Diomede spe frustrati. Maret Latinus, concilium cogit, conveniunt proceres, fit consessus, jubetur Venulus princeps legationis referre omnia, ille se narrationi accingit. ARG.

Pars III.

Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce super mœsti magni Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum; nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus:
Fatalem *b* Æneam manifesto numine ferri
Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo consilium magnum, primosque suorum,
Imperio acciros, alta intra limina cogit.
Olli *c* convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. sedet in mediis & maximus ævo,
Et primus sceptris haud læta fronte Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex *d* urbe remissos,
Quæ referant, fari jubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tunc facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit.

b *Fatalem, id est fatis advectum.*
c *Consultatio de rebus regni.*
d *Al. rex.*

Ait Venulus, ivisse ad Diomedem condentem tunc urbem, prætulisse munera, & mandata legationis exposuisse. ARG.

Vidimus, *e* o cives, Diomedem, Argivaque castra,
Atque iter emensi casus superavimus omnes,
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Japygis agris.
Postquam *f* introgressi, & coram data copia fandi,

e *Oratio mirum in modum erudita, & sine exordio.*
f *Repetitio eorum, quæ dicta sunt.*

Munera præferimus, nomen, patriamque docemus,
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore.

A R G. *Oratio Diomedis dehortatoria a bello cum Trojanis, causam efficit exemplo calamitatum, quas passi Græci in bello, & post illud: commemorat naufragium commune Græcorum, tum privatas calamitates Menelai, Ulyssis, Neoptolemi, Idomenei, Locrorum, Agamemnonis, & demum suas, & sociorum suorum.*

O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quæ *a* vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto *b* ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
Vel *c* Priamo miseranda manus. scit triste Minervæ
Sidus, & Euboicæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diversum ad litus adacti,
Atreides Protei Menelaus ad usque columnas
Exulat: Ætnæos vidit Cyclopas Ulysses.
Regna Neoptolemi referam, versosque penates
Idomenei, Libycove habitantes litore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivum
Conjugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetiit: devicta Asia subsedit adulter.
Invidisse deos, patriis ut redditus *d* oris
Conjugium *e* optatum, & pulchram Calydona viderē?
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur:
Et socii amissi petierunt æthera pennis:
Fluminibusque vagantur *f* aves, (heu dira meorum
Supplicia) & scopulos lacrymosis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
Tempore, cum ferro cœlestia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne *g* vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum,
Pergama, nec veterum memini, lætorve malorum.

a Propositio per interrogationem. *b Dissuadet a Græcorum exemplis.* *c Pathos ab auxesi.* *d Al. aris.* *e Epiphonema.* *f Aves Diomedeæ. Plinius lib. 10. cap. 44.* *g Epilogus dissuasionis.*

A R G. *Desinit in laudem Æneæ, hortaturque ad pacem, & adhibetur audientium fremitus.*

Munera, *h* quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Æneam. stetimus tela aspera contra,
Contulimusque *i* manus: experto credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.

h Consilium. *i Ratio.*

Quid-

Quidquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris, *a* Æneæque manu victoria Grajum — a *Comparat Æneam cum Hectore.*
Hæsit, & in decimum vestigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis,
Hic pietate prior: coeant in fœdera dextræ,
Qua datur: ast, armis concurrant arma, cavete.
Et, responsa simul quæ sint rex optime *b* regum — b *Al. regum.*
Audisti; & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati, variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: ceu *c* saxa morantur — c *Comparatio.*
Cum rapidos amnes, clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.

Sequitur Latini orationis pars prima, ubi extollitur Trojanorum virtus, & proponuntur tum formidanda, quæ passi Itali in bello; tum quæ imminent, cum destituti sint omni spe in posterum. — ARG.

Ut primum placati animi, & trepida ora quierunt;
Præfatus divis, solio rex infit ab alto:
Ante *d* equidem summa de re statuisse, Latini, — d *Perturbati animi exordium a tempore.*
Et vellem, & fuerat melius, non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obsidet hostis.
Bellum *e* importunum cives cum gente deorum, — e *Narratio.*
Invictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem si quam accitis Ætolum habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque, sed, hæc quam angusta, videtis.
Cætera qua rerum jaceant percussa ruina,
Ante oculos, interque manus sunt omnia vestras.
Nec *f* quemquam incuso: potuit quæ plurima virtus — f *Occupatio.*
Esse, fuit: toto certatum est corpore regni.

Pars altera orationis suadentis pacem cum divisione, ut Trojanis detur ager in Italia, si velint manere: vel naves, si velint abire. — ARG.

Nunc adeo quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam, *g* & paucis (animos adhibete) docebo. — g *Consultatio.*
Est antiquus ager, Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos:
Aurunci, Rutulique serunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt;
Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus:
Considant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamque capessere gentem
Est animus, possuntque solo decedere nostro;
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent; jacet omnis ad undam

Materies; ipsi numerumque, modumque carinis
Præcipiant. nos æra, manus, navalia demus.)
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere *a* ramos,
Munera portantes eborisque, aurique talenta,
Et sellam regni, trabeamque, insignia nostri.
Consulite *b* in medium, & rebus succurrite fessis.

a Romanorum insignia.
b Clausula.

ARG. *Drancis (cujus hic mores describuntur) in Turnum invehitur, & Regi suadet, uti Æneæ natam Laviniam in matrimonium adjungat.*

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua invidia, stimulisque agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.
Rem *c* nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis, o bone rex. cuncti se scire fatentur,
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, *d* flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum, moresque sinistros
(Dicam equidem, licet arma mihi, mortemq; minetur);
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu, dum Troja tentat
Castra fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima *e* mitti
Dardanidis, ducique jubes unum optime regum
Adjicias, nec te ullius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero, dignisque hymenæis
Des pater, & pacem *f* hanc æterno fœdere jungas.

c Benevolentia ab assensu, qua exorditur.
d Antithesis.
e Al. dici.
f Ironia.

ARG. *Pars altera orationis, quæ tota ad Turnum, qua petit, ut vel cedat Æneæ nuptiis, vel pugnet cum illo monomachia.*

Quod si tantus habet mentes & pectora terror,
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid *g* miseros toties in aperta pericula cives
Projicis? o Latio caput horum, & causa malorum.
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus *h* ego, invisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror, en *i* supplex venio, miserere tuorum,
Pone animos, & pulsus abi. sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolavimus agros.
Aut, *k* si fama movet, si tantum pectore robur

g Exclamatio invidiosa.
h Argumentum a necessario.
i Ironia.
k Occupatio.

Con-

Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est:
Aude, *a* atque adversum fidens fer pectus in hostem. — *a Ironia.*
Scilicet, ut *b* Turno contingat regia conjux, — *b Ab honesto.*
Nos *c* animæ viles, inhumata, infletaque turba, — *c Abruptus finis.*
Sternamur campis: etiam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adspice contra,
Qui vocat.

Turni orationis pars prima, qua in Drancem invehitur, ejus in loquendo futilitatem elevans, & in agendo ignaviam reprehendens. — ARG.

Talibus exarsit dictis violentia Turni,
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga *d* quidem semper, Drance, tibi copia fandi, — *d Recriminatio.*
Tunc cum bella manus poscunt, patribusque vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde *e* tona eloquio, solitum tibi; meque timoris — *e Ironia.*
Argue, tu Drance; tot quando stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque trophæis
Insignis campos, possit quid vivida virtus,
Experiare licet. nec longe scilicet hostes
Quærendi nobis, circumdant undique muros.
Imus in adversos; quid cessas? an tibi Mavors
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis
Semper erit?

Pars altera, qua virtutem suam attollit, Trojanos contemnit, Drancι insultat. — ARG.

Pulsus *f* ego? aut quisquam merito fœdissime pulsum — *f Expurgatio objectorum.*
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tibrim
Sanguine, & *g* Evandri totam cum stirpe videbit — *g Diluit argumentum cum regis, tum Drancis.*
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub tartara misi
Inclusus muris, hostilique aggere septus.
Nulla salus bello: (capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis) proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis *h* bis victæ, contra premere arma Latini.
Nunc *i* & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt, — *h Extenuatio.*
Nunc & Tydides, & Larissæus Achilles: — *i Ironia.*
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cum se pavidum contra mea jurgia fingit,
Artificis scelus, & formidine crimen acerbat.
Numquam *k* animam talem dextra hac (absiste moveri) — *k Decorum.*
Amittes: habitet tecum, & sit pectore in isto.

Pars

ARG. *Pars tertia, qua Latino satisfacit de cæde vagante etiam per hostium castra pari tempestate, ac proinde nihil desperandum a victoria.*

a Consultatio per concessionem.

Nunc *a* ad te, & tua, magne pater, consulta revertor.
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis,
Si tam deserti sumus, &, semel agmine verso,
Funditus occidimus, nec habet fortuna regressum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
Quamquam o, si solitæ quidquam virtutis adesset,

b De Mezentio loquitur.

Ille *b* mihi ante alios, fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.

c Ab auxiliis.

Sin & *c* opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ, populique supersunt;

d A calamitatibus hostium.

Sin & *d* Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnes
Tempestas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variusque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius. multos alterna revisens

e A fortuna.

Lusit, & in solido rursus *e* fortuna locavit.

ARG. *Pars ultima, in qua docet satis esse auxiliorum in Italia, & se devovet pro communi salute.*

Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi:

f Dilutio.

At *f* Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces: nec parva sequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla;
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.

g Postrema consultationis pars.

Quod *g* si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto;
Non adeo has exosa manus victoria fugit,
Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.

h Contemptus.

Ibo *h* animis contra: vel magnum præstet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. vobis animam hanc, soceroque Latino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,

i Petitum a Romana historia de formis devovendi.

Devoveo: *i* solum Æneas vocat, &, vocet, oro.
Nec Drances potius, sive est hæc ira deorum,
Morte luat; sive est virtus & gloria, tollat.

ARG. *Dum hæc in concilio, Aeneas instructa acie ruit, fit turbatio, & clamor omnium, hic clamor qualis fuerit comparatione explicatur. Turnus, ut angustiæ temporis locum det, aciem disponit.*

Pars IV.

Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant

Cer-

Certantes: castra *a* Æneas, aciemque movebat. *a Expeditio Æneæ.*
Nuncius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
Instructos acie Tiberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt: fremit arma juventus:
Flent mœsti, mussantque patres: hic undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras.
Haud *b* secus atque alto in luco cum forte catervæ *b Comparatio.*
Consedere avium, piscosove amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Imo, ait, o cives, arrepto tempore, Turnus
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura locutus,
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu, Volusi, armari Volscorum edice *c* maniplis: *c Antiquis mos*
Duc, ait, & Rutulos: equites Messapus in armis; *fuit uti mani-*
Et cum fratre Coras latis diffundite campis: *pulis pro Vexil-*
Pars aditus urbis firment, turresque capessant, *lis.*
Cætera, qua jusso, mecum manus inferat arma.

Discursus civium ad defensionem urbis, Latini mœstitudo, apparatus ad bellum, clangor buccinæ; matronarum preces. A R G.

Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater, & magna incepta Latinus *d Pathos.*
Deserit, *d* ac tristi turbatus tempore differt:
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Æneam, generumque adsciverit urbi.
Præfodiunt *e* alii portas, aut saxa, sudesque *e Tumultua-*
Subvectant: bello dat signum rauca cruentum *rius populi la-*
Buccina: tunc muros varia cinxere corona *bor.*
Matronæ, puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum, summasque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens, juxtaque comes Lavinia virgo,
Causa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœstas alto fundunt de limine voces.
Armipotens *f* belli præses Tritonia virgo, *f Precatio.*
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.

Armatur Turnus, & comparatur cum equo exultante. A R G.

Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus:
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro.

Tem-

Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce;
Exultatque animis, & spe jam præcipit hostem:
a Comparatio. Qualis *a* ubi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in pastus, armentaque tendit equarum,
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.

ARG. *Occurrit Camilla Turno, grate se excipiunt, promittit virgo virilem virtutem, & mœnia belli dividit, sed illa aliter disponit Turnus.*

b Decorum. Obvia *b* cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit, quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. tum talia fatur:
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
Audeo, & Æneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serva.
Turnus ad hæc oculos horrenda in virgine fixus,
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quasve referre parem? sed nunc (est omnia quando
Iste animus supra) mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem, missique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmisit, quærerent campos: ipse ardua montis
Per deserta jugo properans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite silvæ,
Ut bivias armato obsidam milite fauces.
c Consilium. Tu *c* Tyrrhenum equitem collatis excipe signis:
Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburtique manus: ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Messapum in prælia dictis
Hortatur, sociosque duces, & pergit in hostem.

ARG. *Describitur locus, per quem transiturus Æneas, & ubi contra illum dispositæ a Turno insidiæ.*

Est curvo anfractu vallis, accommoda fraudi,
Armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
Urget utrimque latus, tenuis qua semita ducit,
Angustæque ferunt fauces, aditusque maligni.
Hanc super in speculis, summoque in vertice montis
Planities ignota jacet, tutique receptus;
Seu dextra, lævaque velis occurrere pugnæ;
Sive instare jugis, & grandia volvere saxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum,

Arri-

Arripuitque locum, & silvis insedit iniquis.

ARG.

Orditur Diana Camillæ historiam, volens aperire, unde sibi sacra esset ea virgo; incipitque a fuga patris Metabi e Regno cum infante filia.

Pars V.

Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis, sacraque caterva,
Compellabat, & has tristis Latonia voces
Ore dabat. Graditur *a* bellum ad crudele Camilla,
O Virgo, & nostris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias; neque enim novus iste Dianæ
Venit *b* amor, subitaque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno, viresque superbas,
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillæ, *c* mutilata parte, Camillam.

a *De ortu & educatione Camillæ.*
b *Causa cur amavit Diana Camillam.*
c *Al. mutata.*

ARG.

Fugientem patrem hostes insequuntur, ille in fuga cum ad amnem tumentem imbribus pervenisset, natam inclusam subere, & hastæ illigatam jacit in ulteriorem ripam, Dianæ illam devovens.

Ipse sinu præ se portans juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce fugæ medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis: tantus se nubibus imber
Ruperat. ille innare parans infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. omnia secum
Versanti subito vix hæc sententia sedit.
Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis, & robore cocto,
Huic natam, libro, & silvestri subere clausam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastę,
Quam dextra ingenti librans ita ad ęthera fatur:
Alma tibi hanc nemorum cultrix Latonia virgo
Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit: accipe testor
Diva tuam, quę nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit. sonuere undę, rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.

ARG.

Mox pater se fluvio committit, nec se urbibus credit, arvum agit in montibus, Camillam nutrit equino lacte, quæ jam tum a pueritia venationi assuevit.

At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor

Gra-

Gramineo donum Triviæ de cespite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere: neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum & solus exegit montibus ævum.
Hic natam in dumis, interque horrentia lustra
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
a Habitus virilis. Institerat, *a* jaculo palmas oneravit acuto,
Spiculaque ex humero parvæ suspendit, & arcum:
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torsit:
Et fundam tereti circum caput egit habena,
Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.

ARG. *Egressa Camilla pueritiæ annos virginitatem colit, dolet Diana bello illo perituram, datque Opi sagittam, quæ conficiat interemptorem tantæ virginis. Descendit Opis ad locum belli.*

b Hypotyposis. Multæ *b* illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: sola contenta Diana
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
c Fata. Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum:
Verum age, quandoquidem *c* fatis urgetur acerbis,
Labere nympha polo, finesque invise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetra deprome sagittam.
Hac, quicunque sacrum violarit vulnere corpus,
Tros, Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube cava miserandæ corpus, & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cœli demissa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

ARG. *Accedunt jam Trojani, & Rutuli congressuri, describitur apparatus armorum, & animorum furor.*

Pars VI. At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis,
d Bonum omen. Compositi numero in turmas. fremit *d* æquore toto
Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis
Huc obversus, & huc: tum late ferreus hastis
e Historica descriptio. Horret *e* ager, campique armis sublimibus ardent.
Necnon Messapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ
Adversi campo apparent, hastasque reductis
Protendunt longe dextris, & spicula vibrant:

Ad-

Adventusque virum, fremitusque ardescit equorum.

Primus prælii impetus, tela crebra, Tyrrheni & Acontei congressus, & hujus mors: belli reciprocatio, & hæc comparata cum maritima. ARG.

Jamque intra jactum teli progressus uterque
Substiterat: subito erumpunt clamore, frementes
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra, nivis ritu: cœlumque obtexitur umbra.
Continuo adversis Tyrrhenus, & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis: primique ruinam
Dant sonitu ingenti; *a* præfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. excussus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam dispergit in auras.
Extemplo *b* turbatæ acies, versique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt:
Troes agunt, princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis,
Qualis *c* ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras; scopulosque superjacit undam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, litusque vado labente relinquit.

a *Al. perfracta.*
b *Hypotyposis.*
c *Alludit ad Euripum.*

Fuga repetitur: tertio sistitur omni copiarum mole: cædes asperrima: Remuli, Iolæ, Herminii clades. ARG.

Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos:
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in prælia totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vir:
Tum vero & gemitus morientum, & sanguine in alto
Armaque, corporaque, & permisti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus *d* Remuli (quando ipsum horrebat adire)
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura,
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolam,
Ingentemque animis, ingentem corpore, & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri, nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolorem.
Funditur ater ubique cruor: dant *e* funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.

d *Hypotyposis.*
e *Al. vulnera.*

Ca-

ARG. *Camillæ inter duces reliquos exultantia, arma, & pugnandi modus, ejus comites, & comparatio sumpta ab Amazonibus.*

a Camilla Amazon.

At medias inter cædes exultat Amazon,
Unum exerta latus pugnæ, pharetrata *a* Camilla:
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat:
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem,
Aureus ex humeris sonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu,

b Romana nomina.

At circum lectæ comites, *b* Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeja securi,
Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit pacisque bonas, bellique ministras.

c A Tanai ad Thermodoontem transtulerunt sedes suas ex Scythia in Thraciam.

Quales Threiciæ cum flumina *c* Thermodoontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis,
Seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu,
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.

ARG. *Interficit variis mortibus duces plurimos, horum aliquos Poeta speciali narratione ab aliis discriminat.*

Quem telo primum, quem postremum aspera virgo,
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?

d Al. Eunæum.

d Eumenium Clytio primum patre, cujus apertum
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.
Tum Lyrin, Pagasumque super: quorum alter habenas
Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites, pariterque ruunt. his addit Amastrum
Hippotaden: sequiturque incumbens eminus hasta,
Tereaq;, Harpalycumq;, & Demophoonta, Chrominique
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. procul Ornitus armis
Ignotis, & equo venator Japyge fertur;
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput, ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi, cum dentibus albis:

e Sparus, rusticum telum.

Agrestisque manus armat *e* sparus: ipse catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice supra est.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verso)
Trajicit, & super hæc inimico pectore fatur:
Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
Advenit, qui vestra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leve patrum

f Al. manibus.

Manibus hoc referes, *f* telo cecidisse Camillæ.

Per-

Pergit in factis Camillæ recenſendis: occiduntur Butes & Orſilochus: narratur Auni dolus. A R G.

Protinus Orſilochum, & Buten, duo maxima Teucrum
Corpora, ſed Buten adverſum cuſpide figit
Loricam, galeamque inter, qua colla ſedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto.
Orſilochum fugiens, magnumque agitata per orbem
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perque arma viro, perque oſſa ſecurim
Altior inſurgens oranti, *a* & multa precanti *a Ellipſis.*
Congeminat vulnus, calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitoque adſpectu territus hæſit
Appenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugna
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere cernit,
Conſilio verſare dolos ingreſſus, & aſtu,
Incipit hæc: Quid tam egregium, ſi fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri:
Jam noſces, ventoſa ferat cui gloria *b* laudem. b *Al. fraudem.*
Dixit: at illa furens, acrique *c* accenſa dolore c *Al. incenſa.*
Tradit equum comiti, paribuſque aſſiſtit in armis
Enſe pedes nudo, puraque interrita parma.
At juvenis, viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
Haud mora, converſiſque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.

Camilla pedes fugientem equo Aunum conſequitur, & mactat ad ſatietatem: adhibetur comparatio accipitris eviſcerantis columbam. A R G.

Vane *d* Ligur, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequidquam patrias tentaſti lubricus artes, d *Ligurum perfidia.*
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu, frenisque adverſa prehenſis
Congreditur, pœnaſque inimico a ſanguine ſumit.
Quam *e* facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam, e *Comparatio.*
Comprenſamque tenet, pedibuſque eviſcerat uncis:
Tum cruor, & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.

Res Æneæ perditas Tarchon reficit, Tyrrhenos ſuos ad bellum acuens contra Camillam, utiturque ad illos ſermone, qui totus ad pudorem. A R G.

At non hæc nullis hominum ſator, atque deorum
Obſervans oculis, ſummo ſedet altus Olympo:

Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia sæva
Suscitat, & stimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes, cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans, reficitque in prælia pulsos.
a A turpi. Quis metus *a* o numquam dolituri, o semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
b A circumstantiis. Fœmina *b* palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrum? quidve hæc *c* geritis tela irrita dextris?
c Al. gerimus. At non in *d* venerem segnes, nocturnaque bella:
d Luxus. Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, & plenæ pocula mensæ.
Hic amor, hoc studium, dum sacra secundus haruspex
Nunciet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.

ARG. *Verba exemplo firmat, nam in hostes incurrit, Venulum equo abripit: quod facinus, ut egregium, illustri comparatione exornatur aquilæ rapientis draconem, lacerantisq; in aere.*

e Elegans Hypotyposis. Hæc effatus, *e* equum in medios moriturus & ipse
Concitat, & Venulo adversum se turbidus infert;
Direptumque ab equo dextra complectitur hostem;
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor; cunctique Latini
Convertere oculos. volat igneus æquore Tarchon
Arma, virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua vulnus lethale ferat. contra ille repugnans
f Comparatio. Sustinet a jugulo dextram, & vim viribus exit,
Utque *f* volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisque horret squamis, & sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus urget adunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis:
Haud aliter præda Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. ducis exemplum, eventumque secuti
Mæonidæ incurrunt.

ARG. *Aruntis dolus in Camillam, Chlorei armati venustissima descriptio, Camillæ cæca & incauta cupiditas.*

g Aruns Camillæ occisor. tum fatis debitus *g* Aruns
Velocem jaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, &, quæ sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat.
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas,
h Al. abitus. Hos aditus, jamque hos *h* aditus, omnemq; pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus hastam.
For-

Forte [a] sacer Cybele Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis, auroque inserta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus, & ostro
Spicula torquebat Lycia Cortynia cornu:
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassida: tum croceam chlamydemque, sinusq; crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma
Troja, captivo sive ut se ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur, totumque incensa per agmen
Fœmineo prædæ, & spoliorum ardebat amore:
Telum ex insidiis cum tandem, tempore capto,
[b] Conjicit, & superos Aruns sic voce precatur.

a Al. fatus Cybele.

b Al. concitat.

Preces Aruntis ad Apollinem, quibus petit cædem virginis, & reditum in patriam: cædem annuit Phœbus, reditum abnuit. ARG.

Summe deum, & sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur, & medium, freti pietate, per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna,
Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis
Omnipotens, non [c] exuvias, pulsæve trophæum
Virginis, aut spolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferant: hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit; partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit, inque Notos vocem vertere procellæ.

c Ex Homer. Iliados lib. 16.

Camilla cæditur, Aruns arripit fugam, hanc Poeta explicat comparatione lupi abdentis se in silvas post audax facinus. ARG.

Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertere animos acres, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa nec auræ,
Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli;
Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suscipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia, [d] mistoque metu: nec jam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.

d Affectus.

a Comparatio. Ac, *a* velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montes sese avius abdidit altos
Occiso pastore lupus, magnove juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, silvasque petivit.
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns:
Contentusque fuga mediis se immiscuit armis.

ARG. *Camilla moriens Accam ad Turnum mittit, fessis ut rebus medeatur, quibus datis mandatis vita deseritur.*

Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exsanguis: labuntur frigida letho
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans Accam ex æqualibus unam
Alloquitur: fida ante alias quæ sola Camillæ,
Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
b Solicitudo morientis Camillæ pro republica. Hactenus, *b* Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum:
Effuge, & hæc Turno mandata novissima perfer;
Succedat pugnæ, Trojanosque arceat urbe:
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
c Conflictatio animæ. Ad terram non sponte fluens: tum frigida *c* toto
Paulatim exsolvit se corpore; lentaque colla,
Et captum letho posuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

ARG. *Aeneæ acies acrius incumbit, Camilla victa. Opis Dianæ famula, quæ pugnas spectaverat, dolet cecidisse virginem, promittitque ultionem. Describitur sepulcrum Dercenni Regis.*

Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: dejecta crudescit pugna Camilla.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenique duces, Evandrique Arcades alæ.
At Triviæ custos jamdudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas:
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces.
Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello.
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina relinquit
d Al. numine. Extrema jam in morte, neq; hoc sine nomine *d* lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam, quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. fuit ingens monte sub alto

Re-

Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.

Opis arcum contendit, Aruntem interficit, redit in cœlum. A R G.

Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,
Cur, *a* inquit, diversus abis? huc dirige gressum,
Huc periture veni, capias ut digna Camillæ
Præmia. tu ne etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & aurata volucrem Threissa *b* sagittam
Deprompsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longe, donec curvata coirent
Inter se capita, & manibus jam tangeret æquis
Læva aciem ferri, dextra, nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem, aurasque sonantes
Audiit una Aruns, hæsitque in corpore ferrum.
Illum expirantem socii, atque extrema gementem,
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt.
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.

a *Dicta per indignationem.*

b *Gestus sagittantium.*

Fit fuga Latinorum, Trojanorum impressio, & passim cædes misera, quam magnis affectibus explicat Poeta. A R G.

Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Disjectique duces, desolatique manipli
Tuta petunt, & equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros, lethumque ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus:
Quadrupedumque *c* putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, & e speculis percussæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli sidera tollunt.
Qui *d* cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super misto premit agmine turba,
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas: pars claudere portas,
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturque miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Exclusi ante oculos, lacrymantumque ora parentum
Pars in præcipites fossas, urgente ruina,
Volvitur: immissis pars cæca, & concita frenis
Arietat in portas, & duros obice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres,
(Monstrat amor *e* verus patriæ) ut videre Camillam,

c *Æmulatus est hic naturã.*

d *Cædes Latinorum.*

e *Al. versus.*

Tela manu trepidæ jaciunt, ac robore duro
Stipitibus ferrum, sudibusque imitantur obustis,
a Al. ardent. Præcipites, primæq; mori pro mœnibus a audent.

A R G. *Audit ab Acca Turnus suorum cladem, insidias deserit, ad urbem tendit, Æneas post illum, daturque libro exitus.*

Interea Turnum in silvis sævissimus implet
Nuncius, & juveni ingentem fert Acca tumultum;
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse; metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam sæva Jovis sic numina poscunt)
b *Insidiæ impediuntur.* Deserit b obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat,
Cum pater Æneas, saltus ingressus apertos,
Exuperatque jugum, silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
At simul Æneas fumantes pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit,
Et sævum Ænean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum, flatusque audivit equorum:
Continuoque ineant pugnas, & prælia tentent,
Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, & mœnia vallant.

Finis Libri Decimi primi Æneidos.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

Liber Decimus Secundus.

ARGUMENTUM.

Conjiciunt Latini culpam in Turnum rei male gestæ, ille ardet & furit, poscitque ab Rege singulare certamen cum Ænea, resistitque monitis tam Regis, quam Amatæ; at visa tum temporis Lavinia ardentius furit, mittitque ad Æneam Idmonem, qui nuntiet singularem congressum, itque ad domum, ubi armatur: idem Æneas facit. Interponitur Juno monens Juturnam, ut fratris saluti consulat. Procedunt ad fœdus, quod ante singulare certamen solet feriri, inde Latinus & Turnus, hinc Æneas & Ascanius; jurant Reges; mactantur hostiæ, Juturna dolos nectit pro fratre, turbantur omnia. Primus Tolumnius hastam jacit in Trojanos, principium pugnæ. Ab hoc initio sævitum deinde in bello acriter commistis phalangibus, fugit in urbem Latinus, & tolluntur raptim, quæ parata ad sacra. In ipso statim initio Æneas vulneratur, cedit acie, Turnus animos capit, volitat, proterit, necat multos mortalium. Laboratur interim in curando Ænea, sed nihil ars proficit, & tamen divina Veneris ope saluti redditur, reditque ad bellum. Latini cæduntur, & fugiunt, sed ille uni intendit Turno, quem cum non possit servante Juturna assequi, obvios quosque trucidat, ut etiam seorsim Tur-

nus, donec integræ acies commiscentur. Adhibetur nova ineundi belli deliberatio, jubente Ænea, ut urbs diruatur, quæ multipliciter oppugnatur. In hoc rerum articulo Amata sibi exitium suspendio facit, quæ calamitas mirum in modum omnia turbat: hanc ab nuntio Turnus accipit, ac statim decernit cum Ænea congredi: illum vocat ad singulare certamen, audit & adest Æneas: incipitur congressus conjectis hastis, dein cominus nudatis gladiis: sed frangitur Turni gladius, & hæret Æneæ hasta: arma uterque recuperat divina ope, redeuntque ad certamen. Hoc dum geritur, Jupiter Junonem hortatur, desinat a favenua Turni: paret illa, tantum petens, ut Latii nomen, Albæ, & Romæ perpetuum in Italia sit, abolito Trojanorum: annuit Jupiter, ac læta discedit Juno. Hoc facto, ut inde quoque Juturnam depellat, Jupiter unam e Furiis mittit conversam in noctuam: agnoscit Juturna diram volucrem, ac proinde Jovis voluntatem, disceditque ab acie. Redeunt statim Æneas & Turnus ad certamen, in quo Turnus vincitur, atque ejus morte clauditur illustrissimum opus Æneidos.

ARGUMENTUM.

Conjiciunt Latini culpam in Turnum rei male gestæ, ille ardet, & furit, ut solet percussus leo, poscitque ab Rege singulare certamen cum Ænea.

Pars I.

Urnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis, ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos. *a* Pœnorum qualis in arvis

a Turnus leoni comparatur.

Saucius ille gravi vennantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo; gaudetque comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento:

Haud

Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit.
Nulla mora in Turno, nihil est, quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ, nec, quæ pepigere, recusent.
Congredior. fer sacra pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra sub tartara mittam
Desertorem Asiæ: (sedeant, spectentque Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.

ARG.

Oratio Latini ad Turnum, qua monet, ut opes consideret, quas habet præter Regnum: nuptias, quas habere potest præter Laviniam: Deorum, & hominum oracula, quæ jubent illam dari externo: clades, in quas conjecta est Italia: periculum vitæ, quod de novo imminet: eventus, qui varii in bello sunt: senectutem patris, qui tunc erat Ardeæ.

Olli sedato respondit corde Latinus:
O *a* præstans animi juvenis, quantum ipse feroci — a *Oratio Latini.*
Virtute *b* exuperas, tanto me impensius æquum est — b *Captatio benevolentiæ.*
Consulere, atque omnes metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu: necnon aurumque, animusque Latino est.
Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris,
Nec genus indecores: sine me hæc haud mollia *c* fatu
Sublatis aperire dolis, simul hæc animo hauri. — c *Fatum.*
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat: idque omnes Divique hominesque canebant:
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Conjugis & mœstæ lacrymis, vincla omnia rupi,
Promissam eripui genero, atque arma impia sumpsi.
Ex illo qui me casus, quæ Turne sequantur
Bella, vides: quantos primus patiare labores.
Bis *d* magna victi pugna, vix urbe tuemur — d *Ab incommodis.*
Spes Italas: recalent nostro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si Turno extincto socios sum accire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia? ad mortem si te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam, & connubia nostra petentem
Respice res bello varias: miserere *e* parentis — e *Pathos.*
Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longe
Dividit. ———

ARG.

Resistit violentissime Latino Turnus cum despicatu senis, cum laude sua, cum contumelia Æneæ.

——— Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur, exuperat magis, ægrescitque medendo.

Ut

a *Al. incipit.* Ut primum fari potuit, sic *a* institit ore.
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
Deponas, lethumque sinas pro laude pacisci.
b *Generositas.* Et *b* nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœminea tegat, & vanis sese occulat umbris.

A R G. *Amata Turnum obtestatur, ne cum Trojanis pugnet, nam eo extincto, in quo Regiæ totius fulcrum, ipsa quoque habitura est vitæ exitum.*

At regina nova pugnæ conterrita sorte
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat.
Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatæ
Tangit honos animum: spes tu nunc una senectæ:
Tu requies miseræ: decus, imperiumque Latini
Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit:
Unum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui te cunque manent isto certamine casus;
Et me Turne manent, simul hæc invisa relinquam
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.

A R G. *Visa tum temporis Lavinia (cujus pulchritudo ex occasione describitur) ardorem Turni acrius incendit, qui Amatæ lacrymas verbis castigat, & ad Æneam mittit Idmona nuntiaturum singularem congressum.*

Accepit vocem lacrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem
c *Comparatio formæ, & pulchritudinis.* Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo *c* veluti violaverit ostro
Si quis ebur, vel mista rubent ubi lilia multa
Alba rosa: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus,
Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam.
Ne quæso, ne me lacrymis, neve omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater, neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: cum primum crastina cœlo
Puniceis invecta rotis aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos, Teucrum arma quiescant,
Et Rutulum, nostro dirimatur sanguine bellum:
Illo quæratur conjux Lavinia campo.

A R G. *Relinquit Turnus Regiam, itque ad ædes suas, ubi post adductos, paratosque ab aurigis ad prælium equos, ipse armatur lorica, ense, clypeo, hasta.*

Hæc

Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,
Pilumno quos ipsa decus dedit *a* Orithyia,
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigæ, manibusque lacessunt
Pectora plausa cavis; & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc *b* auro squallentem, alboque orichalco
Circundat loricam humeris: simul aptat habendo
Ensemque, clypeumque, & rubræ cornua cristæ;
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, & stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium, quassatque trementem
Vociferans: Nunc o nunquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest, te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revulsam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.

a Orithyia filia Erethei, Boreæ uxor.

b Quod auri splendorem, æris duritiem habet.

ARG. *Turni parantis se ad prælium inanes furiæ, Æneæ in idem incumbentis militaris ardor.*

His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.
Mugitus *c* veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis sævus in armis
Æneas acuit Martem, & se suscitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum socios, mœstique metum solatur Iuli,
Fata docens, regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.

c Comparatio.

ARG. *Orto die fit dimensio campi ad certamen, afferuntur sacra, procedunt Rutuli, & Trojani ad spectaculum cum armis: qui non his apti spectant e locis urbis editis.*

Postera vix summos spargebat lumine montes
Orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant.
Campum *d* ad certamen magnæ sub mœnibus urbis
Dimensi Rutulique viri, Teucrique parabant:
In medioque focos, & Diis communibus aras
Gramineas, alii fontemque ignemque ferebant
Velati lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidum: pilataque plenis
Agmina se fundunt portis: hinc Trojus omnis,

d Singulorum certamen.

Thyr-

Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis,
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet: nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant, ostroque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, & vulgus inermum,
Invalidique senes turres, & tecta domorum
Obsedere: alii portis sublimibus astant.

ARG. *Juno pro Turno solicita adit hujus sororem Juturnam, hortans, rem ut fratris tueatur, congerens argumenta, quæ potest validiora.*

Pars II.

At Juno ex summo (qui nunc Albanus habetur,
Tum neq; nomen erat, neq; honos, aut gloria monti)
Prospiciens tumulo, campum spectabat, & ambas
Laurentum, Troumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est affata sororem
Diva deam, stagnis quæ, fluminibusque sonoris
Præsidet: hunc illi rex ætheris altus honorem
Jupiter erepta pro virginitate sacravit.
Nympha decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis a ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile,
Prætulerim, cœlique libens in parte locarim.
Disce tuum, ne me incuses, Juturna, dolorem.
Qua visa est fortuna pati, Parcæque sinebant
Cedere res Latio, Turnum, & tua mœnia texi.
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis;
Parcarumque dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum.
Tu pro germano, si quid præsentius audes,
Perge, decet; forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, cum lacrymas oculis Juturna profudit,
Terque, quaterque manu pectus percussit honestum.
Non lacrymis hoc tempus, ait, Saturnia Juno:
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti.
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus:
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis.

a *Benevolentia a commemoratione beneficiorum.*

ARG. *Ex castris suis Latinus, & Turnus; ex suis Æneas, & Ascanius procedunt ad fœdus feriendum: fit solemnis hostiarum probatio.*

Interea reges (ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,

Solis avi specimen bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro:
Hinc pater Æneas Romanæ stirpis origo,
Sydereo flagrans clypeo, & cœlestibus armis,
Et juxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ)
Procedunt *a* castris, puraque in veste sacerdos
Setigeræ fœtum suis, intonsamque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina solem
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

a *Ex Hom. Ilia. lib. 3.*

ARG.

Juramentum Æneæ, quo, post invocata Numina, affirmat, se, si victus fuerit ab Turno in singulari certamine, discessurum ad Evandrum; sin victor, daturum tantum sacra, & Imperium fore penes Latinum.

Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
Est nunc sol testis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno
Jam melior, jam diva precor, tuque inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques:
Fontesque, fluviosque voco: quæque ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo sunt numina ponto:
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit *b* Evandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iulus agris: nec post arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacessent.
Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,
Ut potius reor, & potius dii numine firment:
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deosque dabo: socer arma Latinus habeto,
Imperium solemne socer: mihi mœnia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.

b *Lex pacis.*

ARG.

Æneæ dictum in jurando Latinus sequitur, promittens æternam fore deinde pacem.

Sic prior Æneas, sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens cœlum, tenditque ad sydera dextram.
Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sydera juro,
Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque deum infernam, & *c* duri sacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit:
Tango aras, mediosque ignes, & numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cunque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet; non si tellurem effundat in undas

c *Al. divi.*

Di-

a Ex Hom. Ilia. lib. 1.

Diluvio *a* miscens, cœlumve in tartara solvat.
Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta, nec umbras:
Cum semel in sylvis imo de stirpe recisum
Matre caret, posuitque comas, & brachia ferro,
Olim arbos: nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.

ARG. *Mactatio hostiarum, Rutulorum favor in Turnum, & in illum commiseratio, Juturnæ sororis dolus.*

Talibus inter se firmabant fœdera dictis
Conspectu in medio procerum: tum rite sacratas
In flammam jugulant pecudes, & viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario misceri pectora motu.
Tum magis ut propius cernunt non viribus æquis,
Adjuvat *b* incessu tacito progressus, & aram
Suppliciter venerans, demisso lumine, Turnus,
Tabentesque *c* genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda,
In medias acies formam assimulata Camerti,
Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis:
In medias dat sese acies haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur.

b Al. ingressu.

c Al. pubentes.

ARG. *Juturnæ oratio pro fratre ad Rutulos, horum in animis commutatio.*

d Dissuadet fœdus ab inhonesto.

Non *d* pudet o Rutuli cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus æqui
Non sumus? en omnes & Troes, & Arcades hic sunt,
Fatalisque manus, infensa Etruria Turno:
Vix hostem alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, vivusque per ora feretur:
Nos patria amissa dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis:
Jam magis atque magis serpitque per agmina murmur.
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini,
Qui sibi jam requiem pugnæ, rebusque salutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdusque precantur
Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.

ARG. *Firmat Juturna orationem suam divino monstro. Nã cum cycnum rapuisset aquila, & in hanc, ut in communem hostem sese reliquæ volucres concitavissent, donec prædam*

dam projecit, Tolumnius ita rem interpretatus est, ut Rutulis maximos animos addiderit pro Turno, qui cycnus, contra Æneam, qui aquila.

His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat signum cœlo: quo non præstantius *a* ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namque *b* volans rubra fulvus Jovis ales in æthra
Littoreas agitabat aves, turbamque sonantem
Agminis aligeri: subito cum lapsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali: cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam [mirabile visu]
Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, & ipso
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi.
Accipio, agnoscoque deos: meme duce ferrum
Accipite o *c* Rutuli: quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, & littora nostra
Vi populat: petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. vos unanimi densate catervas,
Et Regem vobis pugna defendite raptum.

a *Al. præstantius.*
b *Augurium.*
c *Al. miseri.*

ARG. *Torquet hastam Tolumnius in Trojanos, principium pugnæ: interficit unum e novem fratribus: hi ad vindictam inflammantur. Ab hoc initio sævitum deinde in bello acriter commissis phalangibus: fugit in urbem Latinus, & tolluntur raptim, quæ parata ad sacra.*

Pars III.

Dixit, & adversos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, & auras
Certa secat: simul hoc simul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gilippo:
Horum unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
Balteus, & laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem, & fulgentibus armis,
Transadigit costas, fulvaque extendit *d* arena.
At fratres animosa phalanx, accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus: pars missile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt, quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus inundant
Troes, Agyllinique, & pictis Arcades armis:
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.

d *Al. effundit.*

Di-

Diripuere aras. it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber,
Crateraſque, focosque ferunt: fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fœdere divos.
Infrænant alii currus, aut corpora saltu
Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.

A R G. *Messapus interficit Auleſten, Chorinæus Trojanus Ebuſum, Alſus paſtor Rutulus Podalirium Trojanum.*

Messapus regem, regisque insigne gerentem
Tyrrhenum Auleſtem, avidus confundere fœdus
Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis a tergo involvitur aris
In caput, inque humeros: at fervidus advolat hasta
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur.
Hoc habet, hæc melior magnis data victima Divis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Chorinęus ab ara
Corripit: & venienti Ebuso, plagamque ferenti
Occupat os flammis, illi ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit; super ipse secutus
Cæsariem lęva turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens, terræ applicat ipsum,
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaque acie per tela ruentem
Ense sequens nudo super imminet: ille securi
Adversi frontem mediam mentumque reducta
a Disjicit, & sparso late rigat arma cruore. *a Al. diffidit.*
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus, in ęternam clauduntur lumina noctem.

A R G. *Æneas pugnas vetat, ut cui soli ex lege fœderis concurrendum cum ſolo Turno: quæ dum loquitur, vulneratur, ignorato auctore vulneris.*

At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat.
Quo ruitis? Quæve iſta repens discordia surgit?
O cohibete iras: ictum jam fœdus, & omnes
Compositæ leges: mihi jus concurrere soli,
Me sinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro stridens alis allapsa sagitta est:
Incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta,
Quis tantam Rutulis laudem casusve, Deusve
Attulerit: pressa est insignis gloria facti:
Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam.

Ce-

Cedit acie Æneas, Turnus animos capit, volitat, proterit, necat multos mortalium, comparatur cum Marte fremebundo. ARG.

Turnus *a* ut Æneam cedentem ex agmine vidit, *a Turni virtus*
Turbatosque duces: subita spe fervidus ardet, *absente Ænea.*
Poscit equos, atque arma simul; saltuque superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas:
Multa virum volitans dat fortia corpora letho:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis *b* apud gelidi cum flumina concitus Hebri *b Comparatio.*
Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes,
Bella movens, immittit equos: illi æquore aperto
Ante notos, zephyrumque volant. gemit ultima pulsu
Thraca pedum, circumque atræ formidinis ora,
Iræque, insidiæque dei comitatus aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes sudore quatit (miserabile) cæsis
Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mistaque cruor calcatur arena.

Enumerat viros duodecim, quos variis mortibus unus interfecit Turnus, jam eminus, jam cominus. ARG.

Jamque neci Steneliumque dedit, Thamyrimq;, Polumque,
Hunc congressus, & hunc, illum eminus, eminus ambos
Imbrasidas, Glaucum atque Ladem: quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis;
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara *c* Dolonis, *c De Dolone vide Homer. illud lib. 10.*
Nomine avum referens, animo, manibusque parentem.
Qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus,
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Affecit pretio, nec equis aspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus *d* conspexit aperto, *d Al. perstexit.*
Ante levi jaculo longum per inane secutus,
Sistit equos bijugos, & curru desilit, atque
Semianimi, *e* lapsoque supervenit: & pede collo
Impresso, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo, atque hæc insuper addit.
En agros, & quam bello Trojane petisti,
Hesperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic mœnia condunt.
Huic comitem Buten conjecta cuspide mittit,
Chloreaque, Sabarimque, Daretaque, Tersilochumque,
Et sternacis equi lapsum cervice Thymœten.

ARG. *De Phegeo post duodecim illos interfectos sermo uberior, præmissa prius comparatione, qua Turni virtus illustratur.*

Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere, fugam dant nubila cœlo.
Sic Turno, quacunque viam secat, agmina cedunt,
Conversæque ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem
Objecit sese ad currum, & spumantia frænis
a Al. contorsit. Ora citatorum dextra *a* detorsit equorum:
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo objecto conversus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quem rota præcipitem, & procursu concitus axis
Impulit, effuditque solo; Turnusque secutus
Imam inter galeam summi thoracis & oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenæ.

ARG. *Æneas accepto vulnere it in castra, adhibetur ejus animi magnitudo, & Iapigis medici elogia.*

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Ænean Mnestheus, & fidus Achates,
b Al. puer. Ascaniusque *b* comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus.
Sævit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit;
Ense secent lato vulnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Jasides, acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera lætus Apollo
Augurium, Citharamque dabat, celeresque sagittas.
Ille ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.

ARG. *Laboratur in curando Ænea, sed nihil opis in medicina.*

Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Æneas, magno juvenum, & mœrentis Iuli
Concursu, lacrymisque immobilis: ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
c Æneæ medetur. Multa manu *c* medica, Phœbique potentibus herbis
Nequicquam trepidat, nequicquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum,

Nul-

Nulla viam fortuna regit: nihil auctor Apollo
Subvenit: & sævus campis magis, ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est: jam pulvere cœlum
Stare vident: subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt mediis: it tristis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, & duro sub Marte cadentum.

A R G.

Adest laboranti nato Venus cum divina ope, nam Dictamno medicatur aquam, qua fotum vulnus est, ac statim ille saluti redditus.

Hic Venus indigno nati concussa dolore
a Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus obscuro faciem circumdata nimbo
Detulit: hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans, spargitque salubris
Ambrosiæ succos, & odoriferam Panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longævus Iapis
Ignorans, subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis.
Jamque *b* secuta manum nullo cogente sagitta
Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro, quid statis? Iapis
Conclamat, primusque animos accendit in hostes.
Non hæc humanis opibus, non arte magistra
Proveniunt, neque te Ænea mea dextera servat:
Major agit deus, atque opera ad majora remittit.

a *Al. Ipsa manu, Et Dictæa.*

b *Deorum auxilium.*

A R G.

Armatur Æneas, deosculatur Ascanium, rapitur ad bellum alacer, terrentur Latini.

Ille avidus pugnæ suras incluserat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque coruscat.
Postquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo est,
Ascanium fusis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur.
Disce *c* puer virtutem ex me, verumque laborem,
Fortunam ex aliis: nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito mox, cum matura adoleverit ætas,
Sis memor, & te animo repetentem exempla tuorum
Et pater Æneas, & *d* avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit: portis sese extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Anteus, Mnestheusque ruunt, omnisque relictis
Turba fluit castris: tum cæco pulvere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.

c *Paternum exemplum.*

d *Hortatio a virtute avunculi.*

a Al. agmine. Vidit ab adverso venientes *a* aggere Turnus,
Videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor: prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovitque sonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.

ARG. *Æneæ impetus cum tempestate comparatur, describitur Latinorum cædes & fuga.*

b Impetus Æneæ, per comparationem. Qualis *b* ubi ad terras abrupto sydere nimbus
It mare per medium, miseris heu præscia longe
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragemque satis: ruet omnia late:
Ante volant, sonitumque ferunt ad littora venti.
Talis in adversos ductor Rhœteius hostes
Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
Agglomerant: ferit ense gravem Tymbræus Osirim,
Archetium Mnestheus: Epulonem obtruncat Achates:
Ufentemque Gyas: cadit ipse Tolumnius augur,
c Malum consilium consultori pessimum. Primus *c* in adversos telum qui torserat hostes.
Tollitur in cœlum clamor, versique vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros:
d Al. aversos, Ipse neque *d* adversos dignatur sternere morti,
e Al. equo. Nec pede congressos, *e* nec equo, nec tela ferentes
Insequitur, solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans: solum in certamina poscit.

ARG. *Juturnæ diligentia in servando Turno, comparatur cum hirundine.*

Hoc concussa metu mentem Juturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, & longe lapsum temone relinquit.
Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas
Cuncta gerens, vocemque, & corpus, & arma Metisci,
f Comparatio. Nigra *f* velut magnas domini cum divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas:
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat. Similis medios Juturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Jamque hic germanum, jamque hic ostendit ovantem,
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.

ARG. *Æneas qui intendens Turno alios non curat, sed Messapi telo irritatus in omnes sævit absque discrimine.*

Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes,
Vestigatque virum, & disjecta per agmina magna
Voce vocat: quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum:

Aver-

Aversos toties currus Juturna retorsit.
Heu quid agat? vario nequicquam fluctuat æstu,
Diversæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, uti læva duo forte gerebat
Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, & se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero assurgunt iræ, insidiisque subactus,
Diversos ubi sensit equos, currumque referri,
Multa Jovem, & læsi testatus fœderis aras,
Jam tandem invadit medios: & Marte secundo
Terribilis sævam nullo discrimine cædem
Suscitat, irarumque omnes effundit habenas.

Turni, & Æneæ virtus in trucidandis hostibus, quos quisque obvios habuit. A R G.

Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes
Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu
Jupiter æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa *a* moratus — *a Al. moratem.*
Excipit in latus, & qua fata celerrima, crudo
Transadigit costas, & crates pectoris ense.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem
Congressus pedes, hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit, curruque abscissa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille *b* Talon, Tanainque neci, fortemque Cethegum, — *b Agelasius.*
Tres uno congressu, & mœstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ.
Hic fratres Lycia missos, & Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequicquam bella Menœten
Arcada, piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus, nec nota potentum
Munera, conductaque pater tellure serebat.

Comparatio utriusque ducis ab ignibus, ab amnibus obvia omnia devastantibus, depopulantibus. Æneas Murranum interficit, Turnus Ilum. A R G.

Ac *c* velut immissi diversis partibus ignes — *c Impetus Æneæ ac Turni per comparationem.*
Arentem in silvam, & virgulta sonantia lauro:
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter. Non segnius ambo
Æneas Turnusque ruunt per prælia: nunc, nunc

Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora, nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic atavos, & avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo, atque ingentis turbine saxi
Excutit, effunditque solo, hunc lora, & juga subter
Provolvere rotæ, crebro super ungula pulsu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Ilo, animisque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet.
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.

ARG. *Gloriosa Turni, atque Æneæ, & nova facinora: integra aciei utriusque concursatio.*

Dextera nec tua te Grajum fortissime Creteu
Eripuit Turno: nec Dii texere Cupencum
Ænea veniente sui: dedit obvia ferro
Pectora, nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes videre Æole campi
Oppetere, & late terram consternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ, domus alta sub Ida,
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
Totæ adeo conversæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ, Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equum domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcadis alæ:
Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
Nec *a* mora, nec requies, vasto certamine tendunt.

a Atrox prælium.

ARG. *Nova & subita belli ineundi deliberatio ex aspirante Venere, ex æstuante Ænea: hic scilicet suos hortatur, ut tant contra urbem Latini, relicto palante hoste.*

Pars IV.

Hic mentem Æneæ genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocyus, & subita turbaret clade Latinos.
Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum
Huc, atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit majoris imago:
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Serestum
Ductores, tumulumque capit: quo cætera Teucrum
Concurrit legio; nec scuta, aut spicula densi
Deponunt. celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis esto dictis mora, Jupiter hac stat;
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie causam belli, regna ipsa Latini,
Ni frænum accipere, & victi parere fatentur,

Eruam

Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet *a* expectem libeat dum prælia Turno — a *Ironia.*
Nostra pati? rursusque velit concurrere victus?
Hoc caput, o cives, hæc belli summa nefandi.
Ferte *b* faces propere, fœdusque reposcite flammis. — b *Adhortatio.*

Paret Æneæ acies tota, fit convolatio in urbem, & cædes variæ, atque oppugnationis forma multiplex: auditur inter reliquos clamores Æneæ obtestatio: turbantur cives, ad quam turbationem explicandam adhibetur commoda comparatio. — ARG.

Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, densaque ad muros mole feruntur.
Scalæ improviso, subitusque apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant.
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Æneas, magnaque incusat voce Latinum;
Testaturque Deos, iterum se ad prælia cogi:
Bis jam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia cives.
Urbem alii reserare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in mœnia Regem.
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Inclusas *c* ut cum latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro. — c *Comparatio ab apibus.*
Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras:
Volvitur ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus saxa sonant: vacuas it fumus ad auras.

Complet calamitates atrox Amatæ exitium, quæ vitam suspendio finit: fit ingens planctus ab Lavinia, Latino, cæteris. — ARG.

Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
d Incendi muros, ignes ad tecta volare: — d *Al. incessi.*
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum, & subito mentem turbata dolore,
Se causam clamat, crimenque caputque malorum:
Multaque per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et *e* nodum informis lethi trabe nectit ab alta. — e *Regina laqueo sibi vitam finit.*
Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines,
Et roseas laniata genas: tum cætera circum
Turba furit, resonant late plangoribus ædes,

Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes. it scissa veste Latinus
Conjugis attonitus fatis, urbisque ruina,
Caniciem immundo perfusam pulvere turpans.
Multaque se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Æneam, generumque asciverit ultro.

ARG.

Fit transitus ad Turnum jam bello fatigatum, & clamore urbis commotum ac fatiscentem: confirmat illum soror Juturna, acuitque ad parem cum Trojanis belli gloriam.

Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos jam segnior, atque
Jam minus, atque minus successu lætus equorum.
Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commistum clamorem, arrectasque impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
Atque huic in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currumque, & equos, & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: hac Turne sequamur
Trojugenas, qua prima viam victoria pandit:
a Ab opportunitate. Sunt alii, *a* qui tecta manu defendere possunt.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miscet,
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc.

ARG.

Proponit Turnus sorori argumenta, quibus egregium ducat mori in bello.

O soror, & dudum agnovi, cum prima per artem
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti.
Et nunc nequicquam fallis Dea. Sed quis Olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores?
b Pathos. An fratris *b* miseri lethum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam spondet fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
Murranum, quo non superat mihi carior alter,
c Ratiocinatio Oppetere *c* ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
Aspiceret: Teucri potiuntur corpore, & armis.
Excindine domos (id rebus defuit unum)
d Confirmat se. Perpetiar? *d* dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit?
e Invocat Manes, Usque adeone mori miserum est? vos o mihi *e* Manes
Este boni, quoniam Superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpæ
Descendam, magnorum haud unquam indignus avorum.

Di-

Discit certo Turnus ab nuntio cladem urbis, quam prius conjectura didicerat. A R G.

Vix ea fatus erat, medios volat *a* ecce per hostes — *a Hypotyposis.*
Vectus equo spumante Sages, adversa sagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum.
Turne, in te suprema salus, miserere tuorum,
Fulminat Æneas armis, summasque minatur
Dejecturum arces Italum, excidioque daturum: — *b Amplificatio a crudelitate hostium.*
Jamque *b* faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt. mussat Rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea Regina, tui fidissima, dextra
Occidit *c* ipsa sua, lucemque exterrita fugit. — *c Pathos.*
Soli pro portis Messapus, & acer Atinas
Sustentant acies, circum hos utrinque phalanges
Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas?

Stupet Turnus ad auditum nuntium, tacet, æstuat, pudescit, luget, insanit. Ut ad se redit, & ignem videt, decernit cum Ænea congredi, curru desilit, sororem relinquit, ruit per media agmina. A R G.

Obstupuit *d* varia confusus imagine rerum — *d Mens perturbata in Turno.*
Turnus, & obtutu tacito stetit: æstuat ingens
Imo in corde pudor, mistoque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Ut primum discussæ umbræ, & lux reddita menti est,
Ardentes oculorum orbes ad mœnia torsit
Turbidus, eque rotis magnam prospexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus, quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontesque *e* instraverat altos. — *e Al. extraxerat.*
Jam, jam fata, soror, superant, absiste morari:
Quo Deus, & quo dura vocat fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Æneæ: stat, quicquid acerbi est,
Morte pati, neque me indecorem germana videbis
Amplius: hunc, oro, sine me furere ante furorem.
Dixit: & e curru saltum dedit ocyus arvis,
Perque hostes, per tela ruit, mœstamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.

Comparatio ruentis Turni, & ejus ad suos verba. A R G.

Ac *f* veluti montis saxum de vertice præceps — *f Comparatio.*
Cum ruit avulsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas:
Fertur in abruptum magno mons improbus *g* actu, — *g Al. ictu.*

Exul-

Exultatque solo, sylvas, armenta, virosque
a *Adaptatio.* Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic *a* urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridentque hastilibus auræ.
Significatque manu, & magno simul incipit ore.
Parcite jam Rutuli, & vos tela inhibete Latini.
Quæcunque est fortuna, mea est: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedere.

ARG. *Deserit muros Æneas, ut Turno occurrat: adhibetur comparatio: abstinent a bello reliqui.*

Pars V. At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deserit & muros, & summas deserit arces,
Præcipitatque moras omnes, opera omnia rumpit,
b *Comparatio.* Lætitia exultans, horrendumque intonat armis.
Quantus *b* Athos, aut quantus Eryx, aut ipse coruscis
Cum fremit ilicibus, quantus gaudetque nivali
Vertice se attollens pater Apenninus ad auras.
Jam vero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Convertere oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros.
Armaque deposuere humeris: stupet ipse Latinus,
Ingentes genitos diversis partibus orbis
c *Al. decernere.* Inter se coiisse viros, *c* & cernere ferro.

ARG. *Æneæ & Turni congressus, prius eminus conjectis hastis, dein cominus nudatis gladiis. Comparatio a pugna taurorum.*

Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clypeis, atque ære sonoro.
Dat gemitum tellus, tum crebros ensibus ictus
Congeminant. fors, & virtus miscentur in unum.
d *Monomachia taurorum.* Ac *d* velut ingenti Sila, summove Taburno,
Cum duo conversis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri.
Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ,
e *Al. imperet &* Quis pecori *e* imperitet, quem tota armenta sequantur.
Illi inter sese multa vi vulnera miscent,
Cornuaque obnixi infigunt, & sanguine largo
Colla armosque lavant, gemitu nemus omne remugit.
f *Al. non.* *f* Haud aliter Tros Æneas, & Daunius heros
Concurrunt clypeis, ingens fragor æthera complet.

ARG. *Jovis lances. Ictus, quo Turnus Æneam ferit: gladii ejus fractio, & fractionis ratio.*

g *Ex Hom. Ili. lib. 22.* Jupiter *g* ipse duas æquato examine lances
Su-

Sustinet, & fata imponit diversa duorum,
Quem damnet labor, & quo vergat pondere lethum.
Emicat *a* hic impune potens, & corpore toto *a Ex Homer.*
Alte sublatum consurgit Turnus in ensem, *Ilia. lib. 3.*
Et ferit: exclamant Troes, trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies, at perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat: fugit ocyor Euro,
Ut capulum ignotum, dextramque aspexit inermem.
Fama est, præcipitem cum prima in prælia junctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci,
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: postquam arma Dei ad Vulcania ventum est,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Dissiluit: fulva resplendent fragmina arena.

Fuga Turni, Æneæ insecutio, comparatio sumpta a cane insequente cervum. ARG.

Ergo amens diversa fuga petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim densa Teucri inclusere corona:
Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas (quanquam *b* tardante sagitta *b Al. tardata,*
Interdum genua impediunt, cursumque recusant) *quippe genua.*
Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget.
Inclusum *c* veluti si quando in flumine nactus *c Comparatio.*
Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ,
Venator cursu canis, & latratibus instat.
Ille autem insidiis, & ripa territus alta
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians: jamjamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor, ripæque lacusque
Responsant circa, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
Æneas mortem contra, præsensque minatur
Exitium, si quisquam adeat: terretque trementes
Excisurum urbem minitans, & saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc, illuc: nec enim levia, aut ludicra petuntur
Præmia, sed Turni de vita & sanguine certant.

Recuperant amissa arma Æneas & Turnus, & redeunt ad certamen. ARG.

Forte sacer Fauni foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona solebant

Lau-

Laurenti Divo, & votas suspendere vestes.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Æneæ stabat, huc impetus illam
Detulerat, fixam & lenta radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu
a Turni preces ad Faunum. Non poterat. tum vero amens formidine *a* Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit, tuque optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit, opemque Dei non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Æneas: dum nititur acer, & instat,
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit; fratrique ensem Dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes armis, animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hasta,
Assistunt contra certamine Martis anheli.

ARG. *Pars VI.* *Jupiter Junonem hortatur desinat a faventia Turni.*

b Jupiter ad Junonem. Junonem *b* interea Rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem.
Quæ jam finis erit conjux? quid denique restat?
Indigetem Æneam scis ipsa, & scire fateris
Deberi cœlo, fatisque ad sydera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere Divum?
Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vicem crescere victis?
Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris.
Nec te tantus edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est: terris agitare, vel undis
Trojanos potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere Hymenæos,
Ulterius tentare veto. sic Jupiter orsus,
Sic Dea submisso contra Saturnia vultu.

ARG. *Paret Juno, petitque, ut Latii nomen, Albæ, & Romæ perpetuum in Italia sit, abolito Trojanorum.*

c Juno ad Jovem. Ista quidem quia nota mihi tua *c* magna voluntas,
Jupiter, & Turnum, & terras invita reliqui.
Nec tu me aeria solam nunc sede videres
Digna, indigna pati: sed flammis cincta sub ipsa
Starem acie, traheremque inimica in prælia Teucros:

Ju-

Juturnam misero (fateor) succurrere fratri
Suasi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.
Adjuro Stygii caput implacabile fontis,
Una superstitio Superis quæ reddita Divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio *a* obtestor, pro majestate tuorum.
Cum jam connubiis pacem felicibus (esto)
Component, cum jam leges & fœdera jungent,
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari,
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium, sint Albani per sæcula Reges,
Sit Romana potens Itala virtute propago.
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troja.

a *Petitio de non commutandis nominibus.*

Annuit Jupiter Junoni, laudat genus Romanum, læta discedit Juno. ARG.

Olli subridens hominum, rerumque repertor,
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus.
Verum *b* age, & inceptum frustra submitte furorem.
Do quod vis, & me victusque, volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium, moresque tenebunt,
Utque est, nomen erit: *c* commisti corpore tantum
Subsident Teucri: morem, ritusque sacrorum
Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc *d* genus Ausonio mistum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire Deos pietate videbis.
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorsit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.

b *Concessio.*
c *Al. commixto.*
d *Romani imperii majestas.*

Placata Junone, vult aliter Jupiter Juturnam depellere ab favendo fratri: itaque unam Dirarum (quibus ministris Jupiter utitur ad mortalium perniciem) ad Turnum mittit, quæ, versa in noctuam, miserum terret. ARG.

Pars VII.

His actis, aliud genitor secum ipse volutat,
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ Pestes, cognomine *e* diræ,
Quas, & Tartaream Nox intempesta Megæram,
Uno, eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium, sævique in limine Regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris,
Si quando lethum horrificum, morbosque Deum Rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celebrem demittit ab æthere summo

e *Dira ex nocte.*

Ju-

Jupiter, inque omen Juturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
a Comparatio. Non *a* secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive Cydon, telum immedicabile, torsit,
Stridens, & celeres incognita transilit umbras.
Talis se sata nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni,
Alitis in parvæ subito collecta figuram,
Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras.
Hanc versa in faciem, Turni se Pestis ad ora
Fertque refertque sonans, clypeumque everberat alis.
b Turnus consussus timore. Illi *b* membra novus solvit formidine torpor,
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.

ARG. *Agnoscit Juturna volucrem, queritur infelicitatem fratris & suam, ab acie discedit.*

At procul ut Diræ stridorem agnovit, & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis.
c Querela Juturnæ. Quid *c* nunc te tua Turne potest germana juvare?
Aut quid jam miseræ superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possim me opponere monstro?
Jamjam linquo acies, ne me terrete timentem
Obscœnæ volucres: alarum verbera nosco,
Lethalemque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis: hæc pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, & misero fratri comes ire per umbras,
Immortalis ego: haud quicquam mihi dulce meorum
Te sine frater erit. o quæ satis ima dehiscat
Terra mihi? manesque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.

ARG. *Aeneas interim Turno cum telo imminet, illumque voce increpitat: hic ingens saxum, agri veterem limitem, in Aeneam torquet; qui tamen lapis defecit ante ictum.*

Æneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, & sævo sic pectore fatur.
d Æneas ad Turnum. Quæ *d* nunc deinde mora est? aut quod jam Turne retractas?
Non cursu, sævis certandum est cominus armis.
Verte omnes tete in facies, & contrahe quicquid
Sive animis, sive arte vales: opta ardua pennis
e Turnus Æneæ. Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
Ille caput quassans: Non *e* me tua fervida terrent
Dicta

Dicta ferox: dii me terrent, & Jupiter hostis.
Nec plura effatus: saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo qui forte jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem
Altior insurgens, & cursu concitus Heros,
Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemve manu, saxumque immane moventem:
Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus
Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.

Comparatio ad explicandum Turni metum.

ARG.

Ac *a* velut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus: non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox, nec verba sequuntur.
Sic Turno (quacunque viam virtute petivit)
Successum Dea dira negat: tum pectore sensus
Vertuntur varii: Rutulos aspectat, & urbem:
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit.
Nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt, aurigamque sororem.

a *Comparatio verissima de somnio.*

Torquet Æneas hastam in Turnum, hic ictus in terram cadit, congemunt Rutuli ad prostratum ducem.

ARG.

Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. Murali *b* concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus; volat atri turbinis instar,
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Loricæ, & clypei extremos septemplicis orbes
Per medium stridens transit femur: incidit *c* ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, & vocem late nemora alta remittunt.

b *Comparatio.*

c *Turnus occiditur.*

Preces victi Turni ad Æneam victorem.

ARG.

Ille humilis, supplexque oculos, dextramq; precantem
Protendens: equidem merui, nec deprecor, inquit,
Utere sorte tua: miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro: fuit & tibi talis
Anchises genitor, Dauni miserere senectæ.
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,

Redde

Redde meis: vicisti, & victum tendere palmas
Ausonii videre, tua est Lavinia conjux.
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas volvens oculos, dextramque repressit.

R G. *Mors Turni veluti in Pallantis victimam: quo nobili obitu clauditur illustrissimum opus Aeneidos.*

Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo
Cœperat, infelix humero cum apparuit alto
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille oculis postquam sævi monumenta doloris,
Exuviasque hausit, furiis accensus, & ira
Terribilis: Tu ne hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus: ast illi solvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

FINIS.

EXERCITATIONES RHETORICÆ

in præcipuas

P. VIRGILII MARONIS

ORATIONES,

Quæ in Æneidum libris leguntur.

QUIBUS ADDITI TRES INDICES,

Descriptionum Alter, Alter Comparationum sive similitudinum, Tertius Dictorum memorabilium, quæ in toto Virgilio animadversione digna visa sunt.

PATAVII, M. DCC. XXI.

Ex Typographia Seminarii.

EXERCITATIONES RHETORICÆ IN P. VIRGILII ÆNEIDOS

Orationes præcipuas.

Ex Æneidos Lib. I.

ORATIO I.

Junonis iratæ, quod Æneas classe Italiam peteret.
Motus *Ira*, & *Pudor*. Mores *mulieris superbæ*.
Loci communes *a Comparatione minorum*, *& a Consequentibus*.

Mene incœpto) Cum secum ipsa loquatur, nullum adhibet *Exordium*, statimque aperit id, quo maxime angebatur; vinci Deam a mortali homine, unde oritur *Ira*, *ex Arist. lib. 2. c. 2. tex. 10.*

Mene) Quidam Commentatores in his verbis Ironiam agnoscunt; falluntur tamen, nam ipsa Interrogatio negat, cum affirmare videtur.

Quippe) *Objectio*, cui respondet *a Comparatione Minorum*:
Turpe est Junoni id non posse facere, quod Pallas fecit;
Sed Pallas potuit exurere Classem Græcorum;
Ergo turpe est Junoni idem non posse præstare in Trojanos.

Pallasne) *Assumptio*, quæ illustratur pulcherrima *Hypotyposi*, Ajacis fulmine pereuntis ob violatam in templo Palladis Cassandram.

Ast ego) *Complexio*, ostenditque se in plurimis dignitate Palladem superare, cum tamen unam gentem perdere non possit, illa multas perdiderit. Hinc *Pudor ex Arist. l. 2. c. 6. t. 68.*

Et quisquam) *Pudoris* argumentum ex loco citato, & per *Epichirema* ita arguit *a Consequentibus*:
Cavendum est mihi, ne divinos honores in terris amittam;
Sed amittam, si nequeam Trojanos perdere;
Ergo eos quoquo modo perdere debeo.

ORATIO II.

Junonis ad Æolum, ut in Trojanorum Classem Ventos emitteret.
Motus *Gratia*. Mores *Supplicis*.
Loci communes *ab Adjunctis*.

Partes sunt duæ, *Exordium*, & *Contentio*.

Æole) Ut sibi in *Exordio* benevolentiam concilicet, Æoli in fluctus auctoritatem extollit, qui eos & sedare, & concitare possit.

Gens inimica) *Contentio* hoc videt constare Argumento:
Potes, & debes hanc mihi rem gratam facere;
Ergo facies.

 Quod

Quod possit, patet ex imperio, quod illi Jupiter in fluctus dederat; quod debeat, ostendit *ab Adjunctis*, victam enim gentem, & Junoni inimicam debebat & ipse odio habere.

Incute) *Complexio Enthymematis*, & ipsa *Petitio*.

Sunt mihi) Ut promptius Junoni petenti pareat, exponitur, quod inde Beneficium consecuturus sit, nuptias Dejopejæ; & illud Beneficium amplificat pariter *ab Adjunctis*, quod pulcherrima Nympharum esset, & nunquam ab illius thalamo discessura, tandem a spe futuræ prolis; *Arist. l. 2. c. 7. t. 80.* Æolus breviter respondet, se in omnibus debere Junoni obtemperare, cui quæcumque haberet, accepta omnia referebat.

ORATIO III.

ÆNeæ ad Socios post tempestatem, ne despondérent animos.
Motus *Confidentia*. Mores *Viri Constantis*.
Loci communes *ab Antecedentibus*, & *a Causis*.

O Socii) Socios vocat ad captandam Benevolentiam, quorum ipse Dux erat; facit autem *Confidentes ab Antecedentibus* malis, hoc *Syllogismo*:

Ii non debent frangi malis, qui multo pejora tulerunt;
Sed nos mala jam passi sumus multo pejora;
Ergo his frangi non debemus.

Neque enim) *Propositio* simul, & *Assumptio*, *ex Arist. lib. 2. cap. 5. tex. 57.*

Revocate) *Complexio*.

Forsan &) Dulcis enim est memoria malorum præteritorum, ex *Arist. l. 1. c. 11. t. 189.*

Per varios) Solatur deinde oblata spe futuri in Italia Regni: argumentum est *a Causa finali*; tali pacto:

Ea mala fortiter toleranda sunt, quæ nos ad felicitatem perducunt;
Sed per hæc mala ad summas felicitates tendimus;
Ergo ea fortiter perferre debemus.

Assumptionem confirmat ex Deorum promissis, ut confidant fore, quæ pollicebatur, juxta *Arist. lib. & cap. citatis, tex. 60.*

ORATIO IV.

VEneris ad Jovem pro Trojanis.
Metus *Misericordia*. Mores *fœminæ supplicis, & pro filio solicitæ*.
Loci communes *a Causis*, & *ab Exemplo*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, & *Epilogus*.

O qui res) *Exorditur* a summa in Cœlum, terrasque Jovis potestate, quod ei maxime conciliare benevolentiam poterat.

Quid meus) In primis igitur a remotione Causæ, hac ratione:

Qui innocens est, non debet extrema pati;
Æneas, & Trojani innocentes sunt;
Ergo non debent extrema pati, quod in Italiam tendant, ex *Arist. l. 2. c. 8. t. 53.*

Cer-

Certe hinc) Deinde urget a promissis ipsius Jovis.
Servare debes, quod promisisti;
Sed promisisti ex Trojanorum sanguine fore Romanos rerum Dominos;
Ergo id debes & nunc tueri.
In utroque Argumento illustratur *Assumptio cum Complexione*.

Hoc equidem) *Misericordiam* movet, quod eo etiam tempore Trojani perpetuis malis premantur, cum eos respirare oporteba; loco citato, *tex.* 89.

Antenor) Tandem *exemplo* utitur Antenoris, quod mire amplificat per αὔξησιν: evasit enim Græcos, evasit itineris pericula, extruxit urbem, & pace fruitur.

Nos tua] Alterum *Comparationis* membrum; nam miserabile erat, Æneam Deæ filium, & Cœlo destinatum ob unius Junonis iram non posse eo pervenire, quo pervenerat Antenor.

Hic pietatis) Epilogus, quo duo repetit, & se filiam esse Jovis, & promissam a Jove Italiam Trojanis; utrumque autem maxime valebat, ne sineret Jupiter Æneam cum sociis ad extrema perduci.

ORATIO V.

Ilionei ad Didonem, ut in Punico litore suas reficere naves tuto possent Trojani.

Motus *Misericordiæ*. Mores *Viri gravis*.
Loci communes *a Caussis*, & *ab Effectis*.

Quatuor sunt partes, *Exordium*, *Narratio*, *Contentio*, & *Conclusio*.

O Regina) In *Exordio* laudat quidem Didonis felicitatem, & æquitatem ad captandam *benevolentiam*, sed maxime *Misericordiam* movet, tum ex parte ipsius Reginæ, cui novam urbem, & superbas gentes regenti similia accidere poterant; *ex Arist. l.* 2. *c.* 8. *t.* 84. tum ex parte Trojanorum, quos miseros, pios, & innocentes exhibet, *loco citato*, *t.* 92.

Est locus) *Narratio*, & exponit eleganter non modo quo tenderent, sed etiam qua forte ad Africæ litora pervenerint.

Quod genus) In *Contentione* petit, ne sibi, suisque vis inferatur, tali usus argumento *ab honesto*:
Non debetis quempiam prohibere hospitio litoris, & arenæ;
Sed nos nihil aliud petimus, quam in litore posse tuto consistere;
Ergo id negare nobis non debetis.

Si genus) *Propositionem*, quam supra amplificavit ex ipsa rei atrocitate, confirmat hic a timore divinæ ultionis.

Rex erat) Deinde sic arguit a suimet Regis virtutibus:
Regem justitia, & armis insignem injuria afficere non debes;
Talis est Rex noster Aeneas;
Ergo eum injuria afficere non debes, nosmet violando.
Quo justior) *Assumptio*.

Non metus) *Propositionem* probat *ab Effectis*; si enim vixerit, vim vi repellet, & beneficium majori gratia rependet.

Sunt & Siculis) *Prolepsis*, qua occurrit tacitæ objectioni; etiamsi

jam perierit Æneas, fore tamen compensandum beneficium a Trojano Aceste, qui regnabat in Sicilia.

Quassatam) *Conclusio*, ut liceat Trojanis suam reparare Classem, & vel Italiam vivo Ænea, vel Siciliam petere eo jam mortuo.

ORATIO VI.

Qua Dido respondet Ilioneo, & Trojanis.
Motus *Amor*. Mores *humanissimi Principis*.
Loci communes *a Causis*.

Solvite) Afflictos Trojanorum animos benigno responso statim erigit, & bene sperare jubet; deinde purgat objecta *a Causis*.

In urbe nova, & quæ multos habeat inimicos, vigilantia, & custodia opus est;
Talis est Carthago;
Ergo vigilantia, & præsidiis eam tueri debeo.

Quis genus) *Benevolentiam* sibi Trojanorum conciliat duplici, eaque diversa ratione, tum cum laudat ipsos Trojanos, tum etiam cum suos Pœnos moderatos, & humanos facit; *ex Arist. lib. 2. c. 4. t. 25. & 29.*

Seu vos) Universa, quæ postulaverant, benigne concedit, & pollicetur; præterea suam quoque Urbem ipsis offert, de Aenea alioquin solicita.

ORATIO VII.

Æneæ ad Didonem in gratiarum actionem.
Motus *Amor*, & *Gratia*. Mores *Viri grati*.
Loci communes *ab Adjunctis*.

Coram) Sic nempe exordiri solent, qui solicite quæsiti a suis ex improviso superveniunt.

O sola) Ad augendam in se *benevolentiam* Didonis, amplificat beneficium, *ab Adjunctis*: *ex Arist. l. 2. c. 4. t. 29.*

Illud est maximum beneficium, cum quis solus maxime egenis dat id, quo majus nihil dari potest;
Tu sola nobis omnium egentibus das id, quo nihil dari majus potest;
Ergo maximum tuum est beneficium.

Propositionem habet *Arist. l. 2. c. 7. t. 80.* & *Assumptio* egregie amplificatur.

Non opis est) Exaggerat rursus beneficium a rependendæ Gratiæ difficultate, Deosque, illud ut compensent, precatur.

Quæ te) Convertit orationem ad ipsius Didonis laudes, seque gratum fore semper, & ubique pollicetur.

Quæcumque vocant terræ) Hoc est, ad quascumque terras vocant me fata.

ORATIO VIII.

Qua Dido Aeneæ respondet, eumque laudat.
Motus *Misericordia*. Mores *Sapientis Matronæ*.

Loci

Loci communes *a Causis*, *& ab Adjunctis*.

Partes sunt tres, *Exordium*, *Contentio*, *& Conclusio*.

Quis te) *In exordio* benevolum sibi facit Aeneam, cujus calamitates, & sortem dolet.

Tunc ille) Aeneam laudat duplici ex capite, ex nobilitate Parentum, & Patriæ, *juxta Arist. l. 1. c. 5. t. 14.* Prima igitur laus ducitur *a Causis*, tali ratione:

Ille nobilis, quem Dea genuit Viro clarissimo;
Te Venus genuit Anchisæ:
Ergo es nobilissimus.

Altera laus respectu Patriæ argumentum *ab Adjunctis* continetur:

Illi sunt nobiles, quos hostes etiam laudant;
Sed Teucer hostis Trojanorum Trojanos laudabat;
Ergo Trojani maxime nobiles.

Atque equidem) Ex qua occasione Teucer Salaminius Sidonem venerit, ut rem probabilem faciat.

Ipse hostis) *Assumptio*.

Quare agite) *Conclusio*, qua in Regiam domum Trojanos invitat & rationem assignat, cur eorum misereatur; *Arist. l. 2. c. 8. t. 86.*

ORATIO IX.

Veneris ad Cupidinem, ut in gratiam Trojanorum Ascanii formam indueret.

Motus *Gratia*. Mores *Matris de filio solicitæ*.

Loci communes nulli sunt.

Partes tres, *Exordium*, *Narratio*, *& Petitio auxilii*.

Nate) Conciliat in *Exordio* sibi Cupidinem laudans illius potentiam, & genus, quippe Jovis filium, seque illi suppliciter commendans.

Frater ut) Narrat, quantis Aeneam periculis odium Junonis objecerit, esse nunc in Didonis, Pœnorumque potestate, quibus Sanctissimum foret Junonis Numen, & nullam aliam esse evadendi viam, nisi Dido amore Aeneæ accendatur.

Qua facere) Petit igitur, ut ipse Cupido assumat formam Ascanii, & inter amplexus ignem; & venenum Reginæ inspiret.

EX ÆNEIDOS LIB. II.

ORATIO X.

Qua Sinon Priamo, & Trojanis falsa multa enarrat de semetipso, Græcorum discessu, & Equo Palladio.

Motus *Misericordia*. Mores *Viri callidi*, *& dolosi*.

Loci communes *a Causis*.

Cuncta equidem) Tota hæc Oratio dolos Sinonis continet, & artificiosa quædam narratio est; *exorditur* tamen professus se vera dicere, unde sibi benevolos, docilesque Trojanos faciat; *Arist. l. 3. c. 14. t. 104.*

Fando aliquid) Primo exponit, qua de causa odio ipse fuerit Græcis, & maxime Ulyssi, quod nimirum socius, & consanguineus esset

Palamedis; hinc movet *Misericordiam*, quippe indignus ea fortuna; *Arist. lib. 2. c. 8. t. 92.*

Sed quid ego) Interruptio admodum artificiosa, ut se innuat infelicissimum, deque occasionem Trojanis sciscitandi, quæ ipse enarrare maxime optabat, & eo ipso mortem deprecatur, quod ea jucunda futura esset Græcis; *ex Arist. lib. 1. c. 6. t. 78.*

Sæpe fugam) Interrogatus prosequitur *narrationem*, & falsam causam affert, cur Græci ex agro Trojano discesserint, seque dolo Ulyssis hostiam Palladi ex oraculo Phœbi devoverint.

Jamque dies) Qua ratione mortem evaserit, exponit, & quanta inde timeat, tandem ad clementiam Priami confugit; omnia ad *Misericordiam* valent; *ex Arist. loco supra citato.*

Vos æterni) Postquam a Priamo vitam, & libertatem consecutus est, pergit referre, cur Græci Equum illum extruxerint; & imprimis ad avertendam proditionis notam, se ira *a Causis* excusat per duplicem Apostrophen & ad Deos, & ad Trojam:

Amici iis, qui bene, inimici iis, qui male de nobis merentur, esse debemus;

Sed Græci mortem mihi intentarunt, Trojani vitam dedere;

Ergo iis inimicus, his benevolus esse debeo.

Omnis spes) Ex ipso Poeta omnia patent, quæcumque de Equo illo Palladio Sinon dolose effingit.

ORATIO XI.

PRiami in Pyrrhum, qui Politen ante ora Patris occiderat.

Motus *Verecundia*. Mores *dolentis Patris*.

Loci communes *ab Adjunctis*, *&* *a Dissimili*.

At tibi) Proponit atrocitatem facinoris, quod Pyrrhus admiserat, Deosque ominatur ultores sceleris.

Qui nati) Amplificatione utitur *ab Adjunctis*, hoc modo:

Immanissimum est filium ante ora Patris necare;

Tu Filium meum coram me interfecisti;

Ergo rem admisisti immanissimam.

At non ille) *A dissimili* exemplo Achillis Patris idem confirmat, qui supplici Priamo corpus Hectoris libens restituerat; ad *Verecundiam* excitandam hoc affertur, *ex Arist. l. 2. c. 6. t. 66.*

ORATIO XII.

VEneris ad Æneam, ne in Patriæ excidio frustra & ipse periret.

Motus *Lenitas*, *&* *Confidentia*. Mores *Solicitæ Matris*.

Loci communes *a Causis*.

Partes sunt tres, *Exordium*, *Contentio*, *&* *Conclusio*.

Nate, quis) *In Exordio* Æneam increpat, quod ira, & furore percitus suorum oblitus fuisset, qui in extremo vitæ discrimine constituti erant.

Non tibi) Æneæ iram lenire videtur *a Causis*, *juxta Arist. lib. 2. c. 3. t. 25.* *tali pacto*:

Non

Non Helena, sed dii Trojam evertunt;
Ergo non Helenæ irasci, sed Deorum voluntati debes acquiescere.

Antecedens probat per figuram *hypotyposin*, notatque quasi digito Neptunum, Junonem, Palladem, & Jovem Trojæ eversores.

Eripe nate) Fugam suadet, novamque Patriam pollicetur, ut *Confidentem* faciat, *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 60.*

ORATIO XIII.

ANchisæ ad Æneam post eversam Patriam vivere recusantis.
Motus *Misericordia*. Mores *Senis omnia desperantis*.
Loci communes *a Dissimili*, *a Causis*, *ab Antecedentibus*.

Vos o) Arguit *a dissimili*, sibi fugere turpe esse Patria excisa:
Post Patriæ excidium Juvenes fuga decet;
Sed ego jam ad extremam senectam perveni;
Ergo me dedecet fuga, Patria eversa.

Assumptionem omittit, & solam *Propositionem* attingit.

Me si) *A Causis* idem contendit, tali ratione:
Dii, si me incolumem esse voluissent, Patriam servassent;
Sed Patriam non servarunt;
Ergo neque me incolumem esse voluerunt.

Satis una) *Complexio* utriusque argumenti.

Sic o) Hortatur, ut se jam moriturum alloquantur, movetque *Misericordiam*, dum sibi loco beneficii futuram mortem affirmat, & facilem, hoc est tolerabilem jacturam sepulchri; *Arist. l. 2. c. 8. t. 83.*

Jampridem) Ultimo sic pariter *a Causis* ratiocinatur:
Invisus Diis indignus est vita;
Sed ego Diis jampridem invisus sum;
Ergo vita indignus.

Ex quo me) *Assumptionem* probat *ab Antecedentibus*; cum enim gloriaretur, se cum Venere rem habuisse, eum Jupiter fulmine contigerat, unde colligit, ex eo tempore se odio fuisse superis.

ORATIO XIV.

ÆNeæ ad Patrem vivere sine Patre Anchise recusantis.
Motus *Timor*. Mores *Viri pii, & intrepidi*.

Mene) Affirmat, se, & reliquos omnes perituros, si Pater Anchises pereat; Pyrrhum memorat, qui Politen ante ora Priami, Priamum ante aras necaverat, quasi eadem mox patraturum: Matrem accusat, quod his cruciatibus filium reservasset; & iterum arma petit mortis cupidus, at non sine gloria, & vindicta; *Arist. l. 2. c. 5. t. 41. 48. 50.*

ORATIO XV.

CReusæ ad Æneam, ut jacturam conjugis spe futurorum bonorum solaretur.
Motus *Benevolentia*. Mores *amantis Uxoris*.
Loci communes *a Causis*, *& ab Effectis*.

Quid

norum, quæ ipse, & Posteri consecuturi erant, hoc pacto:

Alacriter perferenda mala, ex quibus multa nobis bona provenient;
Sed multa tibi, tuisque bona inde pollicemur;
Ergo hæc alacriter perferas.

Assumptionem exponunt, & quo majorem fidem obtineant, se quoque laborum, periculorùmque participes memorant; *lib. 2. cap. 5. t. 60.*

Tu mœnia) In iis verbis latet aliud argumentum *a Causis:*

Magnos magna decent;
Sed tui Nepotes magni futuri sunt;
Ergo eos magna Urbs decet, non hæc parva, quam ædificas.

Mutandæ sedes) Narrant, quomodo, & qua de causa Oraculum Apollinis interpretandum sit de Italia, non autem de Creta.

Surge age) *Concludunt* hortantes nuntiare hæc Patri Anchisæ, & juxta Jovis decretum Italiam petere.

ORATIO XVIII.

CElenus Harpyiæ in Trojanos, qui sibi, suisque armentis vim intulerant.

Motus *Ira*. Mores *læsæ mulieris*.
Loci communes *a Causis*.

Bellum etiam) Increpat Trojanos, quasi bellum inferrent Harpyiis eo, quod earum armenta violassent; argumentum est *a Causis:*

Impium est, vos arma nobis inferre pro ablatis armentis;
Sed hoc agitis;
Ergo rem maxime iniquam admittitis.

Argumenti vis in eo consistit, quod Trojani arma in Harpyias tulerant, ut defenderent dapes, quas sibi ex ablatis armentis paraverant; *hinc Ira*, *l. 2. c. 2. t. 11.*

Accipite ergo) Quasi in ultionem prædicit, non prius aditum in Italiæ portus Trojanos habituros, quam mensas ipsas edere ob nimiam famem cogantur, in pœnam cęsi armenti.

ORATIO XIX.

ANdromachæ ad Aeneam suosmet casus lugentis:

Motus *Misericordia*. Mores *Castæ*, *&* *prudentis Matronæ*.
Loci communes *a Comparatione minorum*.

Tria facit, servitium deplorat, narrat suas cum Heleno nuptias, & Aeneam interrogat.

O felix) Per Comparationem Polyxenæ ita suosmet casus lamentatur;

Mea sors multo acerbior, quam Polyxenæ;
Sed & illa misere periit;
Ergo mea sors acerbissima; *l. 2. c. 8. t. 84. & 89.*

O felix) *Assumptio*, *& Propositio* etiam attingitur.

Quæ sortitus) *Propositionis* approbatio; nam Polyxena neque sortem, neque captivitatem passa est; ego sortita dominum Pyrrhum eidem filium enixa sum, qui Molossus dictus est.

Qui

Qui deinde) Narrat, quare Pyrrhus Andromacham dederit Conjugem Heleno, quomodo ille perierit, & quæ regnum adepti innovaverint.

Sed tibi) Tertio multa petit, causam adventus, de Ascanio an vivat, an recordetur Creusæ Matris, & quos spiritus gerat.

ORATIO XX.

HEleni ad Aeneam vaticinantis de ipsius adventu in Italiam.
Motus *Spei*, & *Timor*. Mores *Viri Sapientis*.
Loci communes *a Causis*, & *ab Enumeratione*.
Tres sunt partes, *Exordium*, *Narratio*, & *Conclusio*.

Nate Dea) *In Exordio* sibi *attentionem* parat, pollicitus, se ea dicturum, quæ maxime Aeneam juvent; *l. 3. c. 14. t.* 104. Deinde *Confidentiam* excitat, Deorum voluntatem attingens, *l. 2. c. 5. t.* 60.

Principio Italiam) Exponit, quam varii, & multi futuri sint Aeneæ errores, priusquam in Italiam perveniat; additque signum suis albæ.

Has autem terras) Hortatur, ne in eam Italiæ partem descendat, quæ Græciæ proxima, magna deinde Græcia dicta est; sic *a Causis*:
Trojani vitare debent loca pollutа;
Sed ex Urbes omnes vitiis Græcorum pollutæ sunt;
Ergo eas Vos Trojani vitare debetis.

Assumptionem probat ab ipsarum Urbium *enumeratione*.

Quin ubi) Admonet, quibus ceremoniis ipse, & illius Posteri sacrificare debeant, velato nimirum capire.

Ast ubi) Suadet tutius esse circumnavigare Insulam, & longius iter tenere, quam compendio, & per fretum Scyllam inter, & Charybdim transitum admodum periculosum tentare; *l. 2. c. 5. t.* 52.

Præterea] Placandam esse ait Junonem in Sicilia, adeundam Sybillam Cumæam, docetque quo modo sibi Oraculum referri petat; non foliis scilicet, ut solebat, sed voce.

Hæc sunt) Tandem concludit Narrationem suam excusans per *Occupationem*, cur cætera non edisserat, & Aeneam inflammat ad gloriam.

ORATIO XXI.

QUa Aeneas ex Epiro discedens Helenum, & Andromacham alloquitur.
Motus *Gratia*. Mores *Viri amici*, *& grati*.
Loci communes *a Comparatione minorum*, *ab Adjunctis*, *& a Causis*.

Vivite) Hospitum felicitatem prædicat per suæmet miseræ sortis *Comparationem*:
Nobis multum erroris, atque itineris adhuc superest;
Ergo Vos felices, qui fata vestra jam explevistis.

Effigiem Xanthi) Idem arguit *ab Adjunctis*, tali ratione:
Felix est, qui sibi suam Patriam reparare potest;
Vos novam Trojam, novumque Xanthum vobis fecistis:
Ergo

Ergo plane felices estis.

Quibus præterea læta, & meliora ominatur. *l.* 2. *c.* 7. *t.* 80.

Si quando) Memorem se futurum accepti beneficii profitetur, ubi in Italia constiterit, simulque Romanorum potentiam designat. Rei convenientiam probat argumento ducto *a Causa efficiente*:

Una gens debent esse ii, quibus est idem auctor, & parens;
Sed Epiro, & Italiæ idem erit auctor, & parens Dardanus;
Ergo merito una, & eadem gens erimus. *Arist. loco citato*.

ORATIO XXII.

Achæmenidis cujusdam ex sociis Ulyssis ad Trojanos, ut salvus fieret.

Motus *Misericordia*. Mores *Viri supplicis*, *&* *miseri*.

Per sidera) Ut ad *Misericordiam* Trojanos flectat, tam miseram, & acerbam suam ait esse sortem, ut in quascunque potius terras abduci velit, quam in ea regione morari, imo & mortem pati, si hanc pœnam in ipsum, quippe hominem Græcum, Trojani statuerint; *Arist. l.* 2. *c.* 8. *t.* 89.

ORATIO XXIII.

Achæmenidis ejusdem immanitatem Polyphemi, & Cyclopum referentis.

Motus *Timor*, *&* *Misericordia*. Mores *Viri miseri*.

Tria facit, suam narrat historiam, immanitatem Polyphemi describit, & ad fugam Trojanos hortatur.

Sum patria) Se socium Ulyssis fatetur, excusat suscepta in Trojanos arma ob paupertatem, cumque iniquiore se nunc fortuna uti dicit, quam cum pauper vivebat, *Misericordiam* movet, *ex Arist. l.* 2. *cap.* 8. *tex.* 89 tandem refert, quomodo immemores socii eum in antro Cyclopum deseruerint.

Domus sanie) Secundo Polyphemi describit immanitatem elegantissime per figuram *hypotyposin*, quamque de eo ultionem sumpserit Ulysses.

Sed fugite) In tertia parte hortatur Trojanos ad fugam, & recenset quam ipse infelicem vitam egerit per tres menses timore Polyphemi, & Cyclopum; *Arist. l.* 2. *c.* 5. *t.* 52.

Satis est) Concludit id repetens, quod in superiori Oratione dixerat.

EX ÆNEIDOS LIB. IV.

ORATIO XXIV.

Qua Dido Sorori Annæ novum suum in Æneam amorem patefacit.

Motus *Amor*. Mores *mulieris pudicæ*, *&* *amantis*.

Loci communes *ab Effectis*, *&* *a Contrariis*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Narratio*, *&* *Conclusio*.

Anna soror) In *exordio* se turbatam fatetur, adeoque auxilii indigen-

gentem; laudat Æneam, ut illi *Amorem* etiam Sororis conciliet, *idque juxta Arist. lib. 2. cap. 4. tex. 25.*

Credo equidem) Quod Æneæ maximæ laudi erat, divinam ejus originem memorat; probatque *ab Effectis*:

Viri fortes a Diis habent originem;
Sed Æneas in tot bellis, ac periculis se fortiter semper gessit;
Ergo revera a Diis habet originem.

Degeneres) *Propositionis* approbatio *a Contrariis*.

Heu quibus) *Assumptio*.

Si mihi) *Narrat*, & ingenue fatetur Sorori, se amore captam Æneæ, & illud unum obstare, ne amori succumbat, quod post Sichæi mortem statuisset nullo unquam tempore ad secundas nuptias transire.

Sed mihi) *Conclusio*, qua multa sibi imprecatur ad animi constantiam ostentandam, si pudorem violet, fidemque Sichæo conjugi datam.

ORATIO XXV.

Quæ Didoni persuadet Anna soror, ut Æneæ se in matrimonium colloces.

Motus *Timor*. Mores *amicæ mulieris*, *& cautæ*.

Loci communes *ab Effectis*, *a Dissimili*, *& a Causis*.

Dividitur in tres partes, *Exordium*, *Contentionem*, *& Conclusionem*.

O luce) *Exordium* breve est, & elegantem habet *Benevolentiæ* significationem.

Solane) Hortatur igitur, ut se dedat Æneæ, argumento *ab Effectis*, quod tamen generice tantum concludit:

Dulce est & liberos alere, & indulgere Veneri;
Sed neutrum habere potes sine conjugio;
Ergo illud respuere non debes.

Id cinerem) Sed quia duo objicere poterat, fidem Sichæo datam, & negatas tot aliis Principibus nuptias; hic primo ex objectis respondet negans, id esse curæ mortuis.

Esto) Alterum illud solvit argumento *a Dissimili*, tali ratione:

Multos & Tyri, & in Lybia abnuisti Maritos, quod eos non amares;
Hunc tu amas;
Ergo æque eum recusare virum non debes.

Placidone) *Assumptio*.

Nec venit) Iterum conjugium suadet *a Causis*:

Qui multos timet, multa sibi parare debet præsidia;
Tu multos times;
Ergo tibi parare debes conjugis præsidium, quod firmissimum omnium est.

Assumptionem amplificat *ab enumeratione* eorum omnium, quorum Dido timere poterat insidias; *Arist. l. 2. c. 5. t. 41.*

Diis equidem) A conjecturis bonis idem contendit, & argumentum est *ab Effectis*.

Ex hoc conjugio maxima tibi, tuoque regno gloria continget;
Ergo illud respuere non debes.

Tu

Tu modo) *Conclusio*, qua persuadet Didoni, sacris rite peractis ad inspiciendam Deorum voluntatem, varias deinde moræ causas prætendere, ut interea ipse quoque Æneas ad hoc optandum conjugium pertrahatur.

ORATIO XXVI.

Qua Juno, & Venus colloquuntur inter se de conjugio Didonis, & Æneæ.

Motus *Indignatio*. Mores *æmulantium mulierum*.

Loci communes nulli sunt.

Egregiam vero) Irridet cum maxima *indignatione* Juno Veneris conatus, quod cum filio Cupidine ad unius fœminæ victoriam aspiraret; *ex Arist. l. 2. c. 9. t. 93.* Innuit deinde intelligere se, quid Venus suspicata fuerit, additque consilium de jungendis per connubium populis, quod facile ostendit ob amorem Didonis, & gloriosum Trojanis futurum.

Quis talia) Respondet dolose Venus, se oblatam conditionem accipere, modo id Jupiter, & fata sinant.

Mecum erit) Juno tandem subdit, hoc sibi curæ futurum, aperitque, qua ratione conjugium illud firmari velit.

ORATIO XXVII.

Jarbæ Regis ad Jovem irati ob dedecus sibi a Didone illatum.

Motus *Indignatio*. Mores *Viri injuste læsi*.

Loci communes *ab Effectis*, *&* *ab Adjunctis*.

Duæ sunt partes, *Exordium*, *&* *Contentio*.

Jupiter) *Exordium*, quo exprobrat Jovi suam, suæque Gentis religionem, cui tamen ipse minime favebat; seu potius nullum hic est *Exordium*, & hoc etiam spectat ad subsequens argumentum.

Aspicis hæc?) Impie contendit nullum esse Jovis numen, quod Cœlum, terramque regat, & sic arguit *ab Effectis*:

Si quod esset Jovis numen, humana juste regeret;
Sed mala benemeritis, bona malemerentibus dantur;
Ergo nullum est Jovis numen, & cæt.

Jupiter) spectat ad primam partem *Assumptionis*.

Aspicis hæc?) *Complexio*, impiumque dictum dubitatione lenitur.

Fœmina) Alteram *Assumptionis* partem ita probat *ab Adjunctis*.

Ingrata, & vilis fœmina Dido est, semivir Æneas;
Sed hi felices vivunt, & optato, mihique negato Conjugio potiuntur;
Ergo malemerentibus bona dantur, benemeritis denegata.

Illa omnia valent ad *Indignationem*, qui locus expresse habetur apud *Arist. l. 2. c. 9. tex. 100.*

Nos munera) Repetere videtur primam partem Assumptionis.

ORATIO XXVIII.

Jovis ad Mercurium, ut suo nomine discessum ex Africa Æneæ indiceret.

Mo-

Motus *Pudor*, & *Timor*. Mores *sapientis Principis*.

Loci communes *a Repugnantibus*, & *a Causis*.

Vade age) Ire Mercurium jubet in Africam Legatum ad Æneam, suaque illi mandata perferre.

Non illum) Increpat mollem, quam in Africa degebat, vitam, argumento usus *a Repugnantibus*:

Multa mihi de Ænea praeclara promisit Venus;
Ergo non debet illicitis amoribus operam dare.

Italiam enim, & Romanum imperium pollicebatur, qua spe bis ait a Venere servatum Æneam, semel cum Diomede, iterum cum Achille pugnantem: hic locus valet ad *Verecundiam*, *ex Arist. l. 2. c. 6. t. 65.*

Si nulla) Secundo arguit *a Causis conglobatis*, hortaturque, ut quam primum ex Africa solvat, oblata spe maximae gloriae, & imperii, Regiae conjugis, terraeque Italae, & ne quid periculi subeat Carthagine, cum ea urbs sub Junonis inimicissimae Deae tutela foret; *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 44.*

ORATIO XXIX.

Didonis ad Æneam, ne se deserta velit ex Africa discedere.

Motus *Misericordia*. Mores *Supplicis Mulieris*.

Loci communes *a Causis*, *ab Adjunctis*, *a Comparatione*, & *ab Effectis*.

Dissimulare) Nullo utitur *Exordio*, quippe irata, & amoris furore percita, statimque objicit fugam, & perfidiam.

Nec te) Repentinum igitur hunc discessum multis rationibus deprecatur, & imprimis quidem *a Causis*, tali pacto:

Nec amorem, & fidem datam violare, nec mortem Didonis pati debes;
Sed haec omnia erunt, si hinc discedas;
Ergo hinc discedere non debes. *Arist. l. 2. c. 8. t. 89.*

Quin etiam) Secundo sic *ab Adjunctis*:

Stultum est hyberno tempore vela dare;
Nunc hybernum est tempus;
Ergo ne discedas, justam causam habes.

Quid si non) Confirmat idem argumentum *a Comparatione majorum*:

Si Trojam peteres, hinc enavigare non deberes, hoc tempore;
Ergo multo minus, cum tibi sit iter ad terras ignotas.

Mene fugis?) Vehementi utitur *Deprecatione*, & ea omnia commemorat, quae commovere Æneam, & flectere utrumque poterant.

Te propter) Enumerat incommoda, quae vel jam passa erat propter Aeneam, vel pati oportebat, ubi ille discessisset, ad excitandam *Misericordiam*, *ex Arist. loco citato, tex. 92.* Argumentum sic se habet *ab Effectis*:

Pati non debeo, me a Getulis, & Tyriis in ultimum discrimen adduci;
Sed ab iis mihi certissima imminent pericula, si tu me deseris;
Ergo deserere non debes.

Te propter) *Propositionis* approbatio *a Causis*, quod ipse Aeneas illius odii causa sit.

Quid moror?) *Assumptio*, innuitque simul sibi in animo esse hostiles impetus voluntaria morte prævenire.

Saltem si qua] Suum habendæ ex Ænea prolis desiderium aperit, ut saltem per aliquod tempus secum maneat, quod illius voti compos fieret.

ORATIO XXX.

Qua conatur Æneas justam sui discessus causam probare Didoni.

Motus *Lenitas*. Mores *Viri Prudentis*.

Loci communes *a Causis*, *& a Comparatione*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *& Peroratio*.

Ego te) Ad conciliandam *benevolentiam* Didonis affirmat, se nunquam immemorem futurum beneficiorum, quæ acceperat Carthagine: & sic statim in *Exordio* diluit sibi objectum crimen ingrati.

Pro re) Negat pariter, quod exprobraverat Dido: & tacitam fugam se cogitasse, & quæsivisse Reginæ conjugium.

Me si fata] *A Causis* defendit suum ex Africa discessum, ut necessarium:

Non possum non ire, quo me Dii, & fata vocant;
Sed vocant in Italiam;
Ergo non possum illuc non ire.

Me si fata) *Assumptionis* approbatio; nisi enim fata me in Italiam ire cogerent, sponte mea potius Trojam rursus ædificarem.

Si te Carthaginis) Se vero minime reprehendendum esse probat, quod in Italiam tendat, sic *a Pari*:

Æque tibi ignota erat Africa, ac mihi Italia;
Sed tu Phœnissa in Africa Urbem struere voluisti;
Ergo & ego Trojanus possum in Italia urbem ædificare.

Me patris) Tres iterum *Causas* affert sui discessus, objectam sibi sæpe noctu admonentis, ac terrentis Patris imaginem, memoriam Ascanii, & jussa Jovis sibi per Mercurium delata.

Desine) *Peroratio*, qua conatur iratam lenire eo maxime nomine, quod non sponte sua id agat, sed cogentibus Diis; unde *lenitas* oritur, *ex Arist. lib. 2. cap. 3. tex. 15.*

ORATIO XXXI.

Didonis iratæ in Æneam.

Motus *Ira*. Mores *furentis amore mulieris*.

Loci communes *ab Effectis*.

Nec tibi) *Propositio* universalis, qua furens Dido immanitatem Æneæ insectatur, negans in eo humani quidquam inesse, probatque *ab Effectis*:

Qui siccis oculis fletum amantis, precesque negligit, inhumanus est;
Hoc fecit mecum Æneas;
Ergo nihil habet humani. *Arist. lib. 2. c. 2. t. 12.*

Nam quid) *Assumptio*; concluditque argumentum Deos ipsos incusans,

cusans, qui contra jus, & æquum his immanissimis hominibus præsto essent.

Nusquam tuta] Altera *propositio*, qua infidum, & ingratum Æneam nominat, & hoc pariter *ab Effectis* confirmat:

Qui benemerentem lædit, infidus est, & ingratus;
Lædit me Æneas de ipso optime meritam;
Ergo infidus est, & ingratus.

Ejectum) *Assumptio*, qua collata beneficia mirifice amplificat, nam contra injuria manifesta erat; *hinc Ira*, *ex Arist. loco citato*.

Nunc augur) Excusationem, qua usus fuerat Æneas, refutat. 1 per Ironiam, illa enim dici debuerant, non autem cum jam discessū pararet, 2. negans id esse curæ superis. Quod porro impium dictum furenti ex nimio amore mulieri optime convenit.

Neque te] Profitetur, se nolle precibus eum amplius retinere, aut ab eo dicta in sui defensionem refellere, vertitque se ad imprecationes.

ORATIO XXXII.

Didonis ad Annam, ut Æneæ persuadeat suum ex Africa discessum per aliquod tempus differre.

Motus *Misericordia*. Mores *deprecartis mulieris*.
Loci communes *a Causis*, & *a Comparatione*.
Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, & *Conclusio*.

Anna vides) Ut Soror promptius, celeriusque mandata exequatur, exponit Dido in *Exordio*, quam omnia Trojanis in promptu sint ad navigandum.

Hunc ego) Se dignam exhibet *Misericordia*, suam prædicans in hoc tolerando infortunio constantiam, ex *Arist. l. 2, c. 8 t. 92.* idque sic ostendit *a Comparatione majorum*:

Ante etiam timui hoc infortunium, nec tamen conterrita sum;
Ergo etiam constanter perferre potero.

Miseræ hoc) Precatur Annam, quam idoneam huic muneri probat, ut se ad Æneam conferat ultimas illi Sororis preces allatura, jubetque hoc uti argumento *a Causis*:

Rem exiguam denegare non debemus supplici minime de nobis male merito;
Sed ego nunquam male merui de Ænea, remque exiguam peto;
Ergo id mihi denegare non debet.

Non ego) *Assumptionis* approbatio quoad primam partem *a remotione Causarum*.

Non jam) Altera pars *assumptionis*; additque *Causam finalem*, cur petat per breve tempus differri discessum.

Extremam hanc) *Concludit* maximam gratiam pollicita sorori, si hac in re sibi diligenter indulgeat.

ORATIO XXXIII.

Didonis ad Annam sororem, voluntariam jam tum mortem cogitantis.

Motus

Motus *Spes*. Mores *astutæ*, *& dolosæ mulieris*.
Loci communes *ab Effectis*, & *a Causis*.

Inveni) Exorditur ab *attentione*, se sui amoris remedium invenisse præfata, quod & per se magnum erat, & Sorori gratissimum; *l.* 3. *c.* 14. *t.* 104.

Oceani finem) Sacerdotem Hesperidum ex Æthiopia se reperisse ait, quæ promittat aut Æneam amantem reddere, aut Didonem ab amoris æstu liberare, remque facit probabilem *ab Effectis*:

Hoc præstare poterit, si fluminum, & siderum cursus sistere potest;
Sed hæc illa potest perficere;
Ergo & illud.

Sistere aquam) *Assumptio*, & argumentum urgetur *Comparatione*; hinc *Spes* boni exitus, *l.* 2. *c.* 5. *t.* 55.

Testor] Quod magica arte utatur, excusationem adhibet *a Causis*;
Excusatione dignum, quod fit ex necessitate;
Non sponte, sed ex necessitate ad magicas artes confugio;
Ergo excusatione digna sum.

Tu secreta) Præscribit, quid Anna interea agere debeat, & causam probabilem fingit, cur ea fieri Sacerdos mandaverit.

ORATIO XXXIV.

QUa Dido multa secum reputans, tandem mortem præeligit:
Motus *Verecundia*. Mores *mulieris omnia desperantis*.
Loci communes *a Repugnantibus*, *a Causis*, *a Comparatione*.

En quid agam?) Secum ipsa reputat, quod sibi tandem consilium capiendum sit; contenditque primum *a Repugnantibus*, non esse tentandos veteres Procos.

Numidarum conjugium sæpe dedignata sum:
Ergo illud nunc supplex ambire non debeo; *Arist. l.* 2. *c.* 6. *t.* 65.

Iliacas) Ne Trojanis quidem se sociam adjungere putat esse opportunum, quod sic ostendit *a Causis*;
Turpe, & periculosum est ingratis, & perjuris adhærere;
Trojani ingrati sunt, & perjuri;
Ergo iis adhærere turpe, & periculosum est.

Quid tum?) Idem confutat hoc dilemmate:
Aut sola sequar Trojanos, aut cum Tyriis;
Neque sola debeo, neque possum cum Tyriis;
Ergo nullo modo.

Sola fuga) Solam enim irridebunt, quippe qui de me putant egregium se reportasse triumphum.

An Tyriis) Neque cum Tyriis, idque probat *a Comparatione*, tali pacto:
In discrimine vitæ constitutos vix Tyro revelli;
Ergo Carthagine, ubi pace fruuntur, nullo modo divellam.

Quin morere) Concludit igitur necessariam esse mortem, cujus & Soror infelici consilio, & ipsa sibi, fide, & pudicitia violata, causa extiterit; hæc autem ad *Verecundiam* pertinent, *ex Arist. l.* 2. *c.* 6. *t.* 67.

ORATIO XXXV.

Didonis furiis agitatæ, ubi jam solvisse Trojanos animadvertit.
Motus *Odium*. Mores *bacchantis mulieris*.
Loci communes nulli sunt.

Proh Jupiter!) Furoris plena est hæc oratio, & vehementis indignationis, & ubique concitatissimis figuris scatet. Jubet hic suos naves ascendere, & arma parare, ac flammas, ne impune Trojani abeant.

Quid loquor?) Deinde intelligens hæc modo frustra tentari, se ipsâ accusat, quod tunc pœnas de Ænea non sumpserit, cum poterat: nec ancipitem belli fortunam timere poterat, cum utcumque mori decrevisset.

Sol qui) Deos precatur, ut si eripi Trojanis Italiam fata non sinunt, at multæ saltem calamitates Æneam circumveniant, donec immaturo fato pereat, & maneat insepultus.

Tum Vos) Tandem Tyrios hortatur, ut Reginæ injurias ulturi perpetuis odiis Gentem illam prosequantur. Ubi ad inimicitias Romanos inter, & Carthaginenses, & ad expeditionem Annibalis allusisse videtur Poeta.

ORATIO XXXVI.

Didonis, priusquam se ferro transfigeret.
Motus *Misericordia*, & *Indignatio*. Mores *miserrimæ mulieris*.

Dulces) Per *Apostrophen* ad lectum conjugalem, & arma Æneæ *Misericordia* maxime excitatur, *ex Arist. l. 2. c. 8. t. 92.*

Vixi) Ait se iam satis vixisse, neque morituram ingloriam post ultum Coniugem, & præclaram Urbem extructam, eo solo nomine miseram, quod Troiani Carthaginem appulerint.

Moriemur) Dubitat parumper, an sic inulta mori debeat, demum se gladio transfigit, & cum *indignatione* acerbissima Æneam invitat, ut hostis suo tanto supplicio gaudeat, ac triumphet; *l. 2. c. 9. t. 93.*

EX ÆNEIDOS LIB. V.

ORATIO XXXVII.

Æneæ ad Troianos de Sacris Anchisæ Patri celebrandis.
Motus *Benevolentia*. Mores amantis *Filii*.
Loci communes *ab Adiunctis*, & *a Comparatione*.
Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, & *Conclusio*.

Dardanidæ) Laudat imprimis Troianos, quippe qui a Dardano Jovis filio originem trahebant; qua ratione sibi eos benevolos facit.

Annuus) *Ab Adjunctis* temporis & loci hortatur Troianos ad Sacra patri Anchisæ celebranda, & sic videtur ratiocinari:

Nunc Sacra celebranda sunt Patri, si tempus & locus faveant:
Sed tempus, & locus nunc nobis favent;
Ergo nunc Sacra celebranda sunt patri Anchisæ.

Annuus)

Annus) De tempore manifestum est, anno iam plane elapso, ex quo Anchises in Sicilia vita excesserat.

Hunc ego) Loci opportunitatem amplificat *a Comparatione*:
Inter barbaros, & hostes hæc solemnia agerem:
Ergo multo magis agam inter amicos, & affines.

Hinc oritur *Benevolentia* in Æneam, *ex Arist. l. 2. c. 4. t. 33.*

Ergo agite) *Complexio* superioris argumenti, & ex his pietatis officiis bona sibi, suisque ominatur.

Bina boum) Refert munera, quæ in hæc sacra conferebat Acestes; simulque quatuor ludorum genera a se instruenda recenset.

Cuncti) *Conclusio*, qua & spe præmiorum Troianos inflammat, & promptos hilaresque ludis adesse iubet.

ORATIO XXXVIII.

QUa Mnestheus suos hortatur, ut omni conatu ad palmam aspirent.

Motus *Verecundiæ*. Mores *generosi Ducis*.
Loci communes *ab Antecedentibus*, & *a Causis*.

Nunc nunc) Hectoris fuisse Socios ait, & a se ex multis delectos ut fortissimos, quo magis eos pudeat in certamine superari: locus expresse habetur apud *Arist. l. 2. c. 6. t. 68.*

Nunc illas) Deinde sic arguit *ab Antecedentibus*.
Tales esse in hoc certamine debetis, quales in multis periculis fuistis;
Sed in multis maris periculis fortiter vos gessistis:
Ergo similiter & in hoc certamine.

Non jam) Ultimo argumentatur *a turpi*:
Turpe est in certamine postremum locum tenere:
Sed illud peto, ne postremi omnium simus;
Ergo id totis viribus prohibere debetis.

Maxime ad *Verecundiam* id valet, *ex Arist. loco citato, tex. 66.*

ORATIO XXXIX.

IRidis ad Troianas mulieres ut classem comburerent.

Motus *Misericordiæ*. Mores *dolentis mulieris*.
Loci communes *a Comparatione*, & *ab Adjunctis*:

Duæ sunt partes: miserias amplificat: & ad classem comburendam hortatur.

O miseræ) Prima pars tali argumento continetur *a Comparatione*:
Miseræ, quas Græci in excidio Patriæ necarunt;
Sed vos illis estis multo inferiores:
Ergo omnium miserrimæ.

Septima] *Assumptio*, quæ in superioribus habetur, comprobatur hic *ab enumeratione* malorum, quæ per septem annos passæ fuerant:
Post Troiæ excidium nullas illæ calamitates passæ sunt;
Sed vos innumeras alias, & novæ imminent;
Ergo illis estis multo miseriores.

Assumptio iterum eleganter exponitur; qui locus plurimum ad *Misericordiam* valet, *ex Arist. l. 2. c. 8. t. 89.*

Hic Erycis) Tum commemoratione miseriarum: tum loci opportunitate ad condendam Urbem, consilium, quod erat datura, confirmat, & in hac secunda parte tali utitur argumento *ab Adjunctis*:

Novam Trojam nobis condere debemus:

Sed hic in Sicilia eam condere maxime opportunum est,

Ergo hic in Sicilia condere eam debemus.

Hic Erycis) *Assumptionis* approbatio.

Nullane) *Propositio*, eaque urgetur vehementi *Interrogatione*.

Quin agite) Sic deinde videtur subsumere:

Sed nunquam novam in Sicilia Trojam habebimus, nisi naves comburamus:

Ergo statim comburendæ sunt naves.

Nam mihi) Consilium ut approbent, Cassandræ utitur auctoritate, quam per *Prosopopæiam* loquentem sibi per somnum inducit; ut celeriter exequantur, ex proximis aris divinam voluntatem interpretatur.

ORATIO XL.

ANchisæ ad Æneam, ut, quibusdam in Sicilia relictis, quod robur sociorum erat, secum in Italiam duceret.

Motus *Confidentia*. Mores *Viri Sapientis*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, & *Conclusio*.

Nate mihi) *Exordium* habet luculentam suæ in filium benevolentiæ significationem; additque, se Jovis imperio in terras descendisse, quo magis *confidentem* faceret, *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 60.*

Consiliis pare) Jubet relinqui in Sicilia senes, & debiles, ut Nautes suadebat, & reliquos deferri in Italiam, lectos, fortes viros, quo facilius ex invictis Latii gentibus victoriam reportaret.

Ditis tamen) Ut in Infernum prius Sibylla duce descendat ad Patris congressum admonet: & ad id inflammat tum loci amœnitate, tum spe cognoscendi suorum fata, urbisque a se condendæ magnitudinem.

Jamque vale) *concludit* inde discedens, quod jam dies appropinquaret.

ORATIO XLI.

VEneris ad Neptunum pro Trojanis.

Motus *Misericordia*, & *Ira*. Mores *Solicitæ de filio Matris*.

Loci communes *a causis*, & *ab Effectis*.

Partes sunt tres, *Exordium*, *Contentio*, & *Epilogus*.

Junonis) Exorditur *a causis*, cur petat a Neptuno auxilium, tali pacto:

Qui ab infensissimo hoste timet exitium, a quolibet debet auxilia petere;

Sed a Junone ultimum exitium intentatur Trojanis;

Ergo a quolibet auxilium sibi ipsi petere debent.

Exordium ante continet *Assumptionem*.

Non media) Eamdem *Assumptionem* probat in *Contentione ab Effectis*; 1. quod non contenta excidio Trojæ, illius etiam cineres insequatur, idque immortalis odii signum est, *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 18.*

2. quod

2. quod ad Africæ litora invito Neptuno, adeoque in ejus contemptum ingentem excitaverit tempestarem: idque valet ad *Iram*: *l. 2. c. 2. t. 9.* 3. quod Mulieres Trojanas ad comburendam classem impulerit: & ex his omnibus oritur *Misericordia*, *l. 2. c. 8. t. 89.*

Quod superest) *Conclusio* petitionem continet, ut faveat Trojanis Italiam classe perennibus, cujus æquitatem ostendit, cum illud idem Jupiter & fata concederent.

ORATIO XLII.

NEptuni ad Venerem.

Motus *Amor*. Mores *Viri Benemeriti*.

Loci comunes *a Causis*, & *ab Effectis*.

Fas omne est] Auxilium a se jure Venerem petere sic probat *a Causis*:

Qui alicunde originem ducit, ibi & potestatis aliquid habere debet;

Tu e mari originem trahis.

Ergo jure in eo tibi aliqua debetur potestas.

Merui quoque] Amamus enim eos, quibus beneficia contulimus; ostendirque suam in Æneam benevolentiam *ex effectis*, *juxta Arist. l. 2. cap. 4. t. 23.* mirifice vero amplificat *ab Adjunctis* servatum a se Æneam, cum ad Trojam adversus Achillem pugnaret.

Nunc quoque) Et imposterum idem se præstiturum pollicetur, donec Italiam attingat, uno in mari submerso, & Palinurum designat.

EX LIB. VI. ÆNEIDOS.

ORATIO XLIII.

QUa Æneas Phœbum, Deos, & Sibyllam precatur, ut sibi in Latio consistere liceat.

Motus *Gratia*, & *Lenitas*. Mores *Viri supplicis*.

Phœbe graves] Primo igitur Phœbum precatur, cujus *benevolentiam* sibi conciliat a commemoratione beneficiorum, quæ illi accepta referebat, aptissima usus amplificatione; *ex Arist. l. 2. c. 7. t. 80.*

Vos quoque] Secundo Deos Trojæ inimicos, eosque lenes facit innuens, satis jam pœnarum datum a Trojanis, *lib. 2. c. 3. t. 18.*

Tuque o) Tertio Sibyllam ipsam, seque non ingratum fore pollicetur, cujus Libros magno cum honore certis Viris custodiendos daturus erat.

Foliis tantum) Petit ultimo, ne foliis incerta sibi responsa daret; sed voce caneret, quod Deus juberet.

ORATIO XLIV.

ÆNeæ ad Sibyllam, ut sibi ad Inferos dux esset.

Motus *Misericordia*. Mores *Viri magnanimi*.

Loci communes *ab Antecedentibus*, *a Comparatione*, & *a Causis*.

Duæ sunt partes, *Exordium*, & *Contentio*.

Non ulla) In *Exordio* captat *benevolentiam*, cum se prudentem, & constantem virum exhibeat, qui pericula omnia & prævidere, & non timere potuerit.

Unum oro) Petit, ut sibi liceat Patrem in Elysiis alloqui, usus argumento *ab antecedentibus meritis*, seu potius *a Causis*, tali pacto:

Non est nobis deneganda gratia, quam meremur;
Sed ego, & Pater hanc gratiam meremur;
Ergo non est nobis deneganda.

Assumptio nititur tum filii in Patrem pietate, tum etiam Patris in perferendis incommodis ultra vires ætatis tolerantia: simulque movet *Misericordiam*, *ex Arist. l. 2. c. 8. t. 88.*

Quin ut te) Sic deinde *a Causa finali*:

Filius Patris voluntati obsequi debet;
Sed Pater ipse jussit, me in inferos descendere;
Ergo parere debeo.

Potes namque) Ostendit rem esse facilem, tum ex parte Sibyllæ, quæ lucis Avernis præsideat, tum ex parte sui, argumento *a Pari*:

Quamplures alii descendere ad Inferos potuere;
Ergo id ne mihi quidem denegabitur.

Utitur *Exemplis* conglobatis, per *Inductionem*, confirmatque ex eo, quod ipse æque ac Orpheus, Pollux, Theseus, & Hercules, a Diis originem duceret.

ORATIO XLV.

Sibyllæ ad Æneam de descensu ad Elysios.
Motus *Timor*. Mores *Sapientis mulieris*.
Loci communes *a Contrariis*, & *a Causis*.

Partes sunt quatuor, *Exordium*, *Contentio*, *Narratio*, & *Conclusio*.

Sate sanguine) *Exorditur* a laudibus Æneæ; cumque ille se Deorum progeniem supra dixerit, talem & Sibylla fatetur.

Facilis) Rem, quam petebat, difficilem ait esse, & arguit *a Contrariis*, nam quo facilior ad Avernum descensus, eo difficilior futurus erat reditus.

Pauci) Difficultatem rursus probat ab eventu:

Illud est difficile, quod pauci, iique summi Viri consequi potuere;
Sed pauci, iique summi Viri tum genere, tum virtute redire ex Inferis potuere;
Ergo difficillimum.

Tenent media) Tandem idem contendit *a Causis*, breviterque exponit, quæ forent impedimento, Sylvæ, & Cocytus fluvius; *l. 2. c. 5. t. 40. & 48.*

Quod si] *Narratio*, qua ratione id tentari deberet, si nempe & aureum ramum inveniat, & Misenum unum ex Sociis rite sepeliat.

Sic demum) *Conclusio*.

ORATIO XLVI.

Palinuri ad Æneam prope Stygiam paludem.
Motus *Misericordia*. Mores *hominis miseri*.

Loci

Loci communes *a Comparatione*.

Duæ sunt partes, *Narratio*, & *Petitio*.

Neque te) Negat Palinurus falso de se quippiam vaticinatum Apollinem, quod questus fuerat Æneas; nam in mare delapsus nando in Italiam pervenerat, & ibi eum latrones interfecerant: movetque *Misericordiam*, *ex Arist. lib. 2. c. 8. t. 92.*

Quod te) Petit ab Ænea, ut vel suum corpus diligenter quæsitum sepeliat, vel secum utcumque ad alteram ripam ducat: utrumque ait esse non difficile, alterum indicans portus Velinos, ubi Cadaver erat, alterum per Syllogismum *a Comparatione majorum*:

Difficilius est lacum Stygium tranare viventi, quam insepulto;
Sed tu vivens tranare potes;
Ergo & me tecum ducere poteris, quamvis insepultum.

EX ÆNEIDOS LIB. VII.

ORATIO XLVII.

Latini Regis ad Trojanorum Legatos.

Motus *Benevolentiæ*. Mores *humanissimi Principis*.

Dicite) Trojanorum *amorem* sibi conciliat eo nomine, quod ostendit eorum se & genus, & gloriam optime noscere: unde *Amor*, cum ex contrario *Ira* proficiscatur, *ex Arist. l. 2. c. 2. t. 12.*

Quid petitis?) Rogat quid petant, & quo fato in Latium pervenerint, oblato sponte hospitio gentis, quam sola Lex naturæ continebat, ex veteri Saturni instituto; ex quo iterum *Benevolentia*, *l. 2. c. 4. t. 25.*

Atque equidem) Tertio inde *amoris* argumentum elicit, quod Dardanus ipse Italus fuerit, ex Etruria in Asiam profectus.

ORATIO XLVIII.

Ilionei ad Latinum Regem amicitiam, & hospitium petentis.

Motus *Misericordiæ*. Mores *Viri supplicis*.

Loci communes *ab Antecedentibus*, *&* *Consequentibus*.

Partes sunt quatuor, *Exordium*, *Narratio*, *Contentio*, *&* *Conclusio*.

Rex, genus) *Exordium* in laudem Latini sumptum ex nobilitate generis.

Nec fluctibus) *Narrat* sponte, & consilio venisse in Italiam Trojanos, maximo regno vi pulsos; *l. 2. c. 8. t. 91.* seque missos ad eum Legatos ab Ænea; qui æque ac Dardanus a Jove genus trahebat.

Quanta per) Ut se *Misericordia* dignos exhibeant, mire amplificat Ilioneus bellum, quod Trojanos inter, & Græcos exarserat, *loco citato, t. 81.*

Diluvio ex illo) Petit in *Contentione* locum exiguum condendę Urbi, utque communi Cœli illius spiritu frui liceret; & cum per se adeo modesta petitio ad persuadendum valet, tum ipse utitur argumento *a Consequentibus*:

Nos

Eos recusare hospites non debes, qui tibi & gloriæ, & utilitati futuri sunt;
Sed nos tibi & gloriæ erimus, & utilitati.
Ergo nos recusare hospites non debes.

Fata per) Deinde *ab Antecedentibus* arguit:
Multi nos Populi sibi adjungere Socios voluere;
Ergo Tu societatem nostram repudiare non debes.

Ne temne) *Prolepsi* occurrit, docetque, Trojanos non ex timore pacem petere, quod æque ad bellum parati sint.

Sed nos fata) Alteri *prolepsi* satisfacit, cur Latium cæteris regionibus prætulerint; quia nimirum fata, Diique hoc voluerant, id autem confirmat ex Apollinis oraculo.

Dat tibi) *Conclusio* habet munerum oblationem.

ORATIO XLIX.

Junonis iratæ, quod Trojani tuto in Italia Urbem conderent.
Motus *Ira*, & *Pudor*. Mores *Læsæ mulieris*.
Loci communes *ab Adjunctis*, *a Causis*, & *a Comparatione*.

Heu stirpem) Exorditur ab execratione gentis, cui erat infensa, suamque sortem dolet, quod eam delere non potuerit, argumento sumpto *ab Adjunctis*, tali pacto:
Turpe mihi est, non potuisse delere Trojæ incensæ reliquias;
Sed hi reliquiæ sunt incensæ, captæque Patriæ;
Ergo turpe est mihi eos delere non potuisse.

Propositio nititur *Arist. l. 2. c. 6. t. 65. Assumptio* amplificatur *a* circumstantiis, quæ videbantur Trojanis exitum allaturæ.

At credo) Secundo argumentatur *a Causis*.
Me omnia tentante ne Italiam attingerent; Italiam tenent;
Ergo id mihi multo magis turpe.

Mars perdere) Tertio *a Comparatione minorum*:
Turpe est mihi præstare non potuisse, quod levioribus de causis fecerunt minores Dii;
Sed Mars Lapithas, Diana Calydonios levioribus de causis perdere potuere;
Ergo mihi Jovis conjugi turpe, non potuisse idem facere in Trojanos. *Arist. loco citato, t. 66.*

Vincor) Se victam ab Æneа queritur, quod eum vincere non potuerit; maximum *Iræ* argumentum; *lib. 2. cap. 2. t. 10.*

Quod si) Concludit tentandos esse inferorum animos, ut differantur saltem per aliquod tempus regnum, & nuptiæ Æneæ, minaturque multam populorum stragem, & futuram Pronubam Bellonam æque, ac fuerat in matrimonio Paridis, & Helenæ.

ORATIO L.

Junonis ad Alecto, ut pacem turbaret, Trojanos inter, & Latinos compositam.
Motus *Amor*. Mores *supplicis mulieris*.
Loci communes *a Causis*, & *a comparatione*.

Nunc

Hanc mihi) Hortatur, ut pacta inter duos populos connubia, & pacem perturbet, utiturque argumento *a Causis*:

Pati non debes famam, & honorem meum infringi;
Sed infringitur, si hæc fiant connubia;
Ergo pacta connubia impedire debes.

Tu potes) Rem facilem ostendit *a comparatione majorum*:

Tu potes perficere, quæ multo majora sunt;
Ergo & hoc, si volueris.

Antecedens probatur *ab Enumeratione* eorum, quæ facili negotio præstare Alecto poterat, conciliatque sibi illius *benevolentiam*, cujus summam laudat in rebus humanis potestatem; *Arist. l. 2. c. 4. t. 29.*

Fæcundum) *Conclusio*.

ORATIO LI.

AMatæ Reginæ ad Latinum, ne Filiam Æneæ in matrimonium daret.

Motus *Misericordia*. Mores *matris de filia solicitæ*.
Loci communes *ab Adjunctis*, *a Comparatione*, *a Causis*.

Exulibusne) Sic igitur arguit *ab Adjunctis*:

Regis filia non est danda in matrimonium exuli, & prædoni;
Sed Æneas exul, & prædo est, qui eam hinc deinde asportabit;
Ergo ne dederis illi filiam in matrimonium.

An non sic) *Assumptionis* approbatio *a Pari*, ab exemplo scilicet Paridis; nota est omnibus historia.

Quid tua) Secundo *a Causis*:

Servanda est fides data maxime Consanguineo;
Sed Turno nobis Consanguineo fidem dedimus;
Ergo servare eam debemus.

Si gener) Occurrit *Prolepsi* de externo Genero quærendo juxta Fauni oraculum, probatque, Turnum externum esse, tum quia extra imperium Latini Regis natus erat, tum quia illius majores ex Græcia venerant.

ORATIO LII.

QUa Alecto sumpta cujusdam imagine, quæ Junonis sacerdos erat, Turnum ad arma extimulat.

Motus *Indignatio*. Mores *benevolentis mulieris*.
Loci communes *a Repugnantibus*.

Partes sunt quatuor, *Exordium*, *Narratio*, *Contentio*, *& Peroratio*.

Turne) *Exordium*, quo nimiam Turni tolerantiam castigat, qui præmia suis laboribus debita pateretur dari extero; hinc *Indignationem* movet, *Arist. lib. 2. cap. 9. tex. 93.*

Rex tibi) *Narratio* plena indignationis:

I nunc) Injuriam amplificat *a Repugnantibus*:

Iniquum est lædi ab eo, quem tu contra potentissimos hostes defenderis;
Sed tu Latinos contra Tyrrhenos hostes toties defendisti;
Ergo te ab iis lædi iniquissimum est.

Hæc

Hæc adeo) Deorum auctoritate a se dicta confirmat, quo magis etiam faciat *Confidentem*; *lib. 2. c. 5. t. 60.*

Quare age) *Peroratio*, qua hortatur ad arma capienda, & ulciscendam injuriam tum contra Trojanos, tum, si obstiterit, contra ipsum Regem Latinum.

EX ÆNEIDOS LIB. VIII.

ORATIO LIII.

Dei Tiberini ad Æneam, ne in tantis periculis desponderet animum.

Motus *Confidentiæ*. Mores *Viri amici*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Narratio*, *& Adhortatio*.

O sate) In *Exordio* primum laudat Æneam a genere, quodque Trojam in Latium transportaverit juxta Deorum decretum.

Hic tibi) Bene deinde sperare jubet, signumque dat suis albæ triginta enixæ fœtus, cujus præterea interpretationem addit, ne vana prædicere videretur: *ex Arist. lib. 2. c. 5. t. 60.*

Nunc qua) *Narrat*, ubi Arcas Evander Urbem condiderit, & ab eo docet petenda esse auxilia, quippe Latinis infensissimo; seque futurum illi ducem itineris profitetur.

Surge age) *Hortatur* itaque, ut sacrificiis Junoni rite peractis, quamprimum ad Euandrum proficiscatur, & se Deum Tiberinum esse dicit, quo majorem Æneas fidem dictis haberet.

ORATIO LIV.

Æneæ ab Euandro opem, & fœdus petentis.

Motus *Amor*. Mores *Viri supplicis*, *& magnanimi*.

Loci communes *a Causis*, *& a Consequentibus*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *& Conclusio*.

Optime) Ducitur *Exordium* ab Euandri laudibus, cui ex omnibus Græcis se submittat Æneas: *ex Arist. l. 2. c. 4. t. 25.* Multas deinde causas affert, cur Atridis affinem non timeat; fata, oracula, cognationem, utriusque virtutem, *loco citato*, *t. 29. 30. 34.*

Dardanus) *A Causis* pariter, sicut *Exordium*, sic primum ducitur *Contentionis* argumentum, tali pacto:

Ii Populi conjungi fœdere, & amicitia debent, qui sanguine conjuncti sunt;

Sed nos sanguine conjuncti sumus;

Ergo amicitia, & fœdere conjungi etiam debemus.

Assumptio probatur, quia Dardanus ex Jove, & Electra Atlantis filia, Mercurius Pater Euandri ex Jove, & Maja Atlantis itidem filia geniti fuerant.

His fretus) Ostendit, se hac de causa Euandro maxime confidere, adeoque suam in eum *benevolentiam* attestatur, *tex. 35.*

Gens

Gens eadem) Aliud argumentum *amoris*, illi enim inter se sunt amici, quibus iidem sunt inimici, *t.* 24. Postea sic arguit *a Consequentibus*;
Prohibere debes, ne tui hostes universa Italia potiantur;
Sed universa Italia potientur, si nos hinc pellant:
Ergo hoc maxime prohibere debes.
Accipe) *Conclusio*.

ORATIO LV.

EUandri ad Æneam.
Plena est hæc oratio amoris, & benevolentiæ in Æneam, quem se libenter accipere hospitem dicit, tum propter illius fortitudinem, tum propter amicitiam, quæ sibi cum Anchise intercesserat. Hunc se vidisse ait in Arcadia, & muneribus amplis ab eo donatum, proindeque æquum censet & cum Ænea filio inire fœdus. Interea novos Socios sacris admiscet, & ad convivium solemne jubet accedere.

ORATIO LVI.

VEneris Æneæ arma petentis a Vulcano conjuge.
Motus *Amor*. Mores *blandientis Uxoris*.
Loci communes *a Contrariis*, *a Comparatione*, *& ab Adjunctis*.
Dum bello) Non utitur *Exordio*, cum ipsæ conjugalis tori blanditiæ viri *benevolentiam* satis conciliarent; sed statim *a Contrariis* arguit:
Pro servanda Troja a te arma non petivi, cum fata negarent;
Sed nunc fata volunt, consistere in Italia Æneam;
Ergo jure nunc a te arma peto, ne Italia pellatur Æneas.
Dum bello) *Propositio*, causas tamen affert, cur & ad Trojam petere arma debuisset suis Trojanis.
Nunc Jovis) *Assumptio*.
Ergo) *Complexio*, laudatque supplex Viri numen, ut sibi *benevolum* reddat. *ex Arist. lib.* 2. *c.* 4 *t.* 29. Præclarus etiam locus est *a Contrariis collatis*, ut habetur in præceptis.
Te filia) Alterum argumentum est *a Comparatione minorum*:
Non minus apud te valere preces debent Conjugis, quam Thetidis;
Sed Thetis a te imperravit arma Filio;
Ergo multo magis ego tua Conjux.
Aspice, qui) Tertio *ab Adjunctis*, necessitas enim urgebat, cum multi populi acerrimis odiis in Trojanos insurgerent.

ORATIO LVII.

VUlcani ad Venerem.
Castigat Venerem, quippe diffidentem, cum tot argumentis apud amantem virum uteretur; ostendit autem quam accurate sit ei hac in re obsequuturus, professus idem se facturum fuisse ad Trojam invito etiam Jove, si Venus jussisset, quanto nunc magis faventibus fatis?

ORATIO LVIII.

QUa Euander narrat Æneæ, quæ illi auxilia præsto sint.
Motus *Confidentia*. Mores *Viri ingenui*.
Loci communes *ab Adjunctis*, *& a Causis*.
Partes sunt duæ, *Exordium*, *& Narratio*.

Maxime) *Exordium* sumptum a laudibus Æneæ.

Nobis ad belli) Suas dicit exiguas esse vires pro belli magnitudine, quod ingruebat, probatque *ab Adjunctis*.

Illius exiguæ sunt vires, qui inter angustos terminos undique ab hostibus premitur;
Sed mei regni angusti sunt termini, & undique a Thuscis, & Rutulis premor;
Ergo exiguæ mihi sunt vires.

Sed tibi) Narrat, Hetruscos defecisse a Mezentio, & *Causam* affert immanem illius sævitiam, quam fuse describit; eos tamen Aruspicis responso quietos teneri, Externum iis ducem designantis, ubi egregia adest *Prosopopœia*; cumque ipse senio confectus, Pallas filius ex Sabella, hoc est Itala matre genitus Duces eorum esse nequeant, Æneam hortatur, ut iis fortiter præesse velit.

Hunc tibi) Tandem exponit, quibus cum copiis Pallantem filium ad bellum missurus sit; ut his omnibus *Confidentiam* moveat, *juxta Arist. lib. 2. cap. 5. tex. 56.*

ORATIO LIX.

EUandri ad Filium Pallantem proficiscentem ad bellum.
Motus *Æmulatio*. Mores *solliciti Patris*.

O mihi) Quæ juvenis, & armatus fecerat, eo consilio amplificat, ut Patris exemplo filius excitetur ad res præclaras agendas; *Arist. lib. 2. c. 11. tex. 114.*

At vos o) Deos precatur, ut, si in eo bello perire debeat Pallas, sibi statim mori liceat; vivere, si victorem redeuntem visurus erat in Patriam.

EX ÆNEIDOS LIB. IX.

ORATIO LX.

CYbeles ad Jovem, ne Trojanorum naves perire unquam pateretur.
Motus *Amor*. Mores *Reginæ de sua auctoritate sollicitæ*.
Loci communes *a Causis*.
Duæ sunt partes, *Exordium*; *& Contentio*.

Da nate) *Exordium* sumitur *a Benevolentia*, quid enim filius supplici Matri negaret?

Pinea sylva) *Petitio* ipsa hoc uno argumento continetur *a Causis*:

In-

Intereſt meæ famæ, naves ex arboribus mihi ſacris confectas non perire;
Sed naves Trojanorum factæ ſunt ex arboribus mihi ſacris;
Ergo meæ famæ intereſt, eas naves nunquam perire.

Aſſumptionem fuſe exponit, qua ratione arbores illæ ſumptæ fuerint ex luco ſibi in Ida monte ſacro; ultimo & *Propoſitionem* attingit.

ORATIO LXI.

Jovis ad Cybelem.
Motus *Indignatio*. Mores *Jove digni*.
Loci communes *a Contrariis*, *&* *a Cauſis*.

Tres ſunt partes. *Exordium*, *Contentio*, *&* *Concluſio*.

O genitrix) Exordium modeſtam habet Matris reprehenſionem, quod rem peteret, quæ fieri nequiret; & *Propoſitionis* locum habere poteſt.

Mortaline) Probat igitur *a Contrariis* id fieri non poſſe:
Quod mortale eſt, non poteſt fieri immortale, & nemo certus eſſe in periculis incertis;
Sed hæ naves ſunt mortales, & pericula, in quibus futurus eſt Æneas, incerta;
Ergo neque illæ immortales, neque Aeneas in iis periculis certus erit.

Mortaline) Latet hic *Aſſumptionis* approbatio quoad primam partem, ſumpta *a Cauſa Efficiente*, *Ariſt. l. 2. c. 9. t. 93.*

Imo ubi) Pollicetur tandem in *Concluſione* futurum, ut in Nymphas convertantur, ſimul ac Aeneam in Italiam tranſportaſſent.

ORATIO LXII.

Turni ad ſuos, ne miraculo Navium terrerentur.
Motus *Confidentia*, *&* *Ira*. Mores *Viri audacis*.
Loci communes *a Conſequentibus*, *a Cauſis*, *a Comparatione*.

Trojanos) Contendit monſtrum illud navium, quæ in Nymphas converſæ fuerant, adverſum eſſe Trojanis, ſic *a Conſequentibus Effectis*;
Iis eſt hoc monſtrum adverſum, quibus adimit ſpem ſalutis;
Sed Trojanis ſpem ſalutis adimit;
Ergo iis eſt adverſum.

Aſſumptionem probat hoc *dilemmate*:
Aut mari, aut terra ex noſtris manibus evadent;
Sed neque mari, neque terra;
Ergo nullo modo ſalvi nunc eſſe poſſunt.

Ergo maria) Prima pars hujus *Aſſumptionis*.

Terra autem) Secunda pars; ſimulque ſuos *Confidentes* facit, referens copiarum multitudinem, quas ſecum ipſe duceret; *l. 2. c. 5. t. 56.*

Nil me) Occurrit *Prolepſi* de fatis Trojanorum, eaque interpretatur, quaſi dicant, venturos in Italiam Trojanos, non Italia potituros.

Sunt

Sunt & mea) Eventum confirmat *a Causis* :

Qui alienam conjugem rapiunt morte sunt digni ;
Trojani meam mihi conjugem eripiunt ;
Ergo morte sunt digni .

Atridarum exemplo, & raptu Helenæ confirmat *Propositionem*, quod *Iræ* præcipuum erat argumentum ; *ex Arist. l. 2. c. 2. t. 11.*

Sed periisse) Ad *Prolepsin*, quasi pœnarum satis jam Trojani dederint, Patria semel eversa, respondet eodem modo :

Qui semel peccavit, semel puniri debet ;
Sed Trojani non cessant peccare ;
Ergo & puniri iterum debent .

Quibus hæc) Trojanos ut timidos deridet , qui egredi castris non auderent ; neque tamen tutos intra castra fore ostendit *a Comparatione* :

Mœnia a Diis extructa defendere Trojanos non potuerunt ;
Ergo multo minus Castra hominum opus .

An non) *Antecedens* .

Sed Vos o) Suos ad strenue pugnandum hortatur , non clam, & dolo , ut Græci , sed ea , quæ decebat Italos , virtute ; sicque exemplo sui *Confidentiam* movet ; *loco citato t. 61.*

Nunc adeo) Jubet in alterum diem castrorum oppugnationem differri, & quod superesset lucis curandis corporibus insumi.

ORATIO LXIII.

Nisi ad Euryalum noctu e castris sortiri cogitantis.

Motus *Confidentia* . Mores *Viri Fortis* .
Loci communes *ab Adjunctis* .
Duæ sunt partes , *Exordium* , & *Narratio* .

Dii ne hunc) A rei magnitudine *Attentionem* parat , *Arist. l. 3. c. 14. t. 104.*

Deos autem sibi auctores tanti consilii esse innuit , sapienter tamen per *dubitationem* ; unde *Confidentia* , *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 60.*

Aut pugnam) *Narrat* ; quid sibi jamdiu sit in animo , penetrare in hostium castra , & de suorum periculo certiorem Aeneam facere ; rem sic *ab Adjunctis* facilem ostendit :

Facile est fallere hostes incautos , vini , somnique plenos ;
Tales sunt Rutuli ;
Ergo facile mihi erit eos fallere .

ORATIO LXIV.

Euryali ad Nisum .

Nisum rogat , ut se quoque in partem tantæ laudis accipiat ; ne rejiciatur , memorat nutritum se inter belli pericula non timuisse summas tam longi erroris difficultates, & habere animum honoris multo magis , quam vitæ cupidum .

ORA-

ORATIO LXV.

NIsi rursus ad Euryalum.
Motus *Timor*. Mores *Viri amantis*.
Loci communes *a Causis*.

Equidem] Se primum excusat, quod solus sortiri velit, negatque juratus, se de virtute Euryali ullo modo dubitare; sic autem arguit:

Te non debes in certum vitæ discrimen conjicere;
Sed in hac re certum imminet vitæ discrimen;
Ergo illud vitare debes.

Sed si quis] *Assumptio*; *Arist. l. 2. c. 5. t. 41.*

Te superesse] *Propositio*, quam eleganter amplificat *a Causis conglobatis*: omnia per se satis patent.

ORATIO LXVI.

QUa Mater Euryali filii mortem, fatumque deplorat.
Motus *Misericordia*. Mores *mæstissimæ Parentis*.
Loci communes *ab Adjunctis*.

Hunc ego] Ex eo primum excitat *Misericordiam*, quod maximum dolorem percipiat, unde gaudium speraverat; *Arist. l. 2. c. 8. t. 89.*

Nec te sub] Deinde *ab Adjunctis*, quia neque affari antea poterat, neque adesse morienti, & avulsa crudeliter membra jacebant insepulta; *vide Arist. loco citato*.

Figite me] Vitæ demum pertæsa mortem optat, eamque unam solatio sibi esse affirmat, quo nihil miserabilius esse poterat.

ORATIO LXVII.

NUmani Remoli Troianos irridentis.
Motus *Verecundia*. Mores *superbi hominis*.
Loci communes *a Contrariis*, *& a Comparatione*.
Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *& Conclusio*.

Non pudet] Trojanis turpem exprobrat metum cum temeritate conjunctum, quod alienas Conjuges rapiant, neque se tamen nisi mœnibus, & castris defendere possint; unde *Verecundia ex Arist. l. 2. c. 6. t. 65.*

Quis Deus] Temere ausos ait in Italiam venire, probatque *a Comparatione*:

Non potuistis resistere Atridis, & doloso Ulyssi;
Ergo multo minus Italis vera virtute præditis.

Confirmatur *Complexio* ex argumento, quod statim sequitur.

Deorum a stirpe] Utitur enim comparatione *Contrariorum*, ad probandam eamdem illam *Propositionem*, tali pacto:

Timidi, & inertes homines non possunt fortissimis resistere;
Trojani timidi, & inertes sunt, fortissimi Itali;
Ergo Trojani non poterunt Italis resistere.

Utramque *Assumptionis* partem a Studiis utriusque gentis, & *ab Effe-*

ab Effectis amplificat; quibus Pudorem excitat, *Arist. loco citato*.

O veræ] *Conclusio*, qua per irrisionem jubet Trojanos arma deponere, ac mollem Tympanis cantum dare.

EX ÆNEIDOS LIB. X.

ORATIO LXVIII.

JOvis ad Deos de bellis Italiæ.

Motus *Ira*. Mores *Summi Jovis*.

Cælicolæ] Deos reprehendit, quod nova Teucros inter, & Italos bellorum semina fererent, contra suum decretum; qua de causa *iratum* se præbet, *ex Arist. l.* 2. *c.* 2. *t.* 10.

Adveniet] Futurum ait tempus, quo Pœni multa inferant Italiæ mala, Duce nimirum Annibale; interea odia, & arma ponere hortatur.

ORATIO LXIX.

VEneris ad Jovem in Deorum Concilio.

Motus *Indignatio*, *&* *Misericordia*. Mores *Supplicis*.

Loci communes *ab Adjunctis*, *ab Enumeratione*, *a Comparatione*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *&* *Peroratio*.

O pater] *Exordio* captat *benevolentiam*, tum a persona Jovis, cujus extollit potentiam, tum a seipsa; *ex Arist. l.* 2. *c.* 4. *t.* 34.

Cernis ut] Infelicem Troianorum sortem deplorat, quam sic amplificat *ab Adjunctis*:

Infelice ii sunt, qui ne intra fossas quidem, & mœnia tuti sunt;
Talis est Trojanorum conditio;
Ergo infelices revera sunt.

Æneas] Idem exaggerat ab absentia Aeneæ, qui unus tueri poterat obsessos Trojanos; omnia ad *Misericordiam* valent, *tex.* 89.

Muris iterum] *Indignationem* movet ex eo, quod iterum Diomedes arma in Trojanos ferre cogitabat, qui seipsam immortale Numen sauciare quondam ausus fuerat: *ex Arist. l.* 2. *c.* 9. *t.* 93. *Ironia* latet pulcherrima.

Si fine] *A Causis* rei indignitatem ostendit:

Impium est obstare fatis;
Sed fata dant Italiam Trojanis;
Ergo impium est pellere Italia Trojanos.

Junonem hic acerbe perstringit, & exponit *Assumptionem a Contrariis*.

Quid repetam] *Enumerat* nunc calamitates omnes, quas Trojanis Junonis ira paraverat, contra Deorum voluntatem.

Nil super] Petit ultimo, ut, si perire cæteri debeant, Ascanium saltem alicubi servare incolumem sibi liceat; hinc *Misericordia*, *&* in Junonem *indignatio*.

Quid

Quid pessim] *Peroratio*, qua suæ gentis, & ipsius maxime Ascanii infortunium queritur, qui cum quiete vivere defuncti tot calamitatibus aliquando deberent, nunc multo pejora pati cogebantur, sic utitur argumento *a Comparatione*:

Gravissima passi sunt ad Trojam;
Sed hæc multo acerbiora sunt;
Ergo omnium mortalium infelicissimi.

Rogat enim priora potius rursus pati, quam hæc extrema.

ORATIO LXX.

Junonis in Concilio Deorum contra Venerem.

Motus *Indignatio*. Mores *iratæ mulieris*.
Loci communes *a Caussis*, *a Comparatione*, *& ab Effectis*.
Duæ sunt partes, *Exordium*, *& Confutatio*.

Quid me alto] *Exordium* sumitur *a causa dicendi*:

Nihil dicerem, nisi me Venus provocaret;
Sed me Venus provocat;
Ergo illi respondere debeo.

Æneam] Multa objecerat Junoni Venus, 1. quod bellum ipsa excitasset Trojanos inter, & Latinos; 2. quod nascentem Trojam evertere tentaret; 3. quod Turno, & Rutulis faveret; 4. quod Trojani excidii ipsa causa fuisset. Primum illud confutat *a Caussis*, tali ratione:

Qui ad arma Reges, & Populos solicitat, is est causa belli;
Sed Æneas Evandrum, & Tuscos ad arma solicitat;
Ergo ille est causa belli.

Italiam petiit] Explicat *Assumptionem*; an, inquit, sicut Cassandræ furiis impulsus in Italiam venit Æneas, sic me hortante Puerum castris præfecit, ad Evandrum, & Tuscos ipse profectus; cum hæc belli causa sint.

Indignum est] Secundum diluit *a Comparatione*:

Magis est indignum Turnum pelli patria terra, quam Æneam externum Latio;
Ergo illud multo minus, quam hoc ferendum.

Antecedens præterea probatur ab Avo, & Matre Turni, qui æque nobiles erant, ac Venus, & Anchises.

Quid face] Deinde idem argumentum sic prosequitur:

Qui aliis gravissima mala intulerunt, merito eadem patiuntur;
Sed Troiani Latinis gravissima mala intulerunt;
Ergo merito nunc eadem ipsi patiuntur.

Et præclare amplificatur *Assumptio*; *Arist. l. 2. c. 9.*

Tu potes] Tertium pariter refutat *a Pari*:

Non magis tibi licet favere Troianis, quam mihi Rutulis;
Sed tibi semper licuit favere tuis;
Ergo mihi etiam meis Rutulis.

Assumptio approbata *ab Effectis*.

Æneas ignarus] Duo illa irridet, quæ Venus attigerat, Æneæ scilicet absentiam, & sibi multa superesse loca, in quibus Troianos tueri possit.

Nosne tibi] Ad ultimum respondet argumento *a Caussis* deducto:

Helenæ raptus Trojæ excidium peperit;
At non Juno, sed Venus furtum illud suasit;
Ergo non Juno, sed Venus excidii causa Trojanis fuit.

ORATIO LXXI.

PAllantis ad suos fugientes.
Motus *Verecundiæ*. Mores *strenui Ducis*.
Loci communes *a Causis, & ab Adjunctis*.

Quo fugitis) Ut milites suos, quos ad captandam *Benevolentiam* socios vocat, fugientes in acie retineat, ea omnia memorat, ex quibus oriri poterat *Verecundia*, *juxta Arist. l. 2. c. 6. t. 65. & 68.*

Numina nulla] Argumento deinde *a Causis* utitur:
Dii timendi sunt, non homines;
Sed contra homines pugnamus, non contra Deos;
Ergo ab iis in fugam verti nobis turpe est. *Arist. loc. cit.*

Ecce maris) Ultimo sic *ab Adjunctis*:
Ibi fortiter pugnandum, ubi nullus fugæ locus est;
Sed nullus nobis fugæ locus est, neque terra, neque mari;
Ergo fortiter pugnare debemus.

Assumptio probatur, quia cum mare haberent a tergo, non erat quo fugientes pelago appellerent.

ORATIO LXXII.

JUnonis ad Jovem pro Turno.
Motus *Misericordiæ*. Mores *blandientis Conjugis*.
Duæ sunt partes, *Exordium*, & *Contentio*.

Quid o] In *Exordio* & queritur, quod se mœstam Jupiter etiam irrideat, & causam affert honestam, cur cedat Trojanis.

Si mihi quæ] Turni mortem deprecatur triplici ex capite; primo quidem, quod hoc Juno Conjux petat; secundo, quod ab Jove genus ducat; tertio, quod de illius Numine optime meritus esset; *Arist. l. 2. c. 8. t. 90.*

ORATIO LXXIII.

TUrni, dum procul a pugna Junonis dolo ferretur.
Motus *Pudor*. Mores *Viri de sua fama soliciti*.
Duæ sunt partes, *Querela*, & *Imprecatio*.

Omnipotens] Queritur, tales a se pœnas Jovem expetere; fugam enim morte ipsa longe acerbiorem putabat.

Quo feror?] Hoc unico versu quatuor circumstantiæ continentur, propter quas fuga turpis erat: 1 ad domesticos lares fugiens redibat. 2. Suos relinquens in maximo vitæ discrimine; 3. ab hostibus in fugam turpiter versus; 4. non solum inglorius, sed & infamis. Cætera, quæ subsequuntur, secundam circumstantiam attingunt.

Quid agam?] Mortem sibi, & naufragium imprecatur; tanta erat *Verecundiæ* vis, *ex Arist. l. 2. c. 6. t. 65. & 68.*

ORA-

ORATIO LXXIV.

MEzentii Lausi filii mortem deplorantis.
Motus *Misericordia*. Mores *mæstissimi Parentis*.
Tantane] Dolet suam sibi chariorem vitam fuisse, quam filii.
Heu nunc] Infortunium hoc suum amplificat *a Comparatione minorum*, nam exilium, cæterasque calamitates parvi antea fecerat.
Idem ego] Se dicit suis criminibus innocenti filio regnum primum, deinde vitam eripuisse; hinc *Misericordia*, *ex Arist. l. 2. c. 8. t. 92.*

EX ÆNEIDOS LIB. XI.

ORATIO LXXV.

ÆNeæ ad suos Milites post pugnam.
Motus *Confidentia*. Mores *Victoris Ducis*.
Maxima res] Ostendit Mezentii spolia a se interfecti, ut ad cætera *Confidentes* suos faciat; non enim timendi hostes, cum, qui fortissimus inter eos erat, cecidisset, *Arist. l. 2. c. 5. t. 57.*
Nunc iter] Urbis oppugnationem edicit; jubetque interea sepeliri mortuos, & Pallantem ad Patrem deferri.

ORATIO LXXVI.

ÆNeæ extinctum Pallantem lugentis.
Motus *Misericordia*. Mores *Viri benevoli*.
Loci communes *ab Adjunctis*.
Te ne, inquit,] Pallantis fatum ita deplorat *ab Adjunctis*:
Miserum est, tunc perire, cum ex victoria præmia multa exspectantur;
Sed Pallas victor multa præmia sperare poterat;
Ergo miserrime hoc tempore periit.
Valet hoc ad excitandam *Misericordiam*, *juxta Arist. l. 2. c. 8. t. 89.*
Non hæc] Illa ex persona Pallantis: quæ sequuntur, ex persona Patris eumdem affectum movent; *loc. cit.*
At non] Fortiter occubuisse Juvenem dicit, quod Euandro solatio esse poterat; seque, & Ascanium magno spoliatos præsidio, ut ad se, suosque magis, quam ad cæteros pertinere hunc luctum ostendat.

ORATIO LXXVII.

EUandri Patris, dum filium extinctum intuetur.
Motus *Misericordia*. Mores *Constantis Viri*.
Loci communes *a Comparatione*, *& ab Adjunctis*.
Non hæc] Dolet, frustra se & salutaria Pallanti monita dedisse, quæ ille ferox nimium non servaverit, & Diis vota pro filii salute fecisse.

Taque o] Suimet luctus magnitudinem amplificat *a Comparatione*:
Ille miserrimus, cujus pejor est conditio, quam mortuorum;
Sed mea conditio pejor est, quam mortuæ uxoris;
Ergo mortalium ego miserrimus.

Nec vos] Profitetur, se juncta cum Trojanis fœdera non idcirco reprehendere; quinimo superesse multa, quibus levari dolor possit, & sic arguit:
Illud funus minorem luctum affert, quod multum habet gloriæ;
Sed mors Pallantis maximam illi attulit gloriam;
Ergo, &c.

Assumptio probatur *ab Adjunctis*, quod multis hostium cæsis, cum Turno, qui major erat ætate, congressus, dum Teucros in Latium duceret, gloriose perierit, triumphali proinde a suis sepulchro donatus.

Sed infelix] Trojanos redire jubet ad Aeneam, eumque hortari, ne filii manes inultos patiatur.

ORATIO LXXVIII.

Diomedis ad Latinorum Legatos de bello contra Trojanos.
Motus *Timor*. Mores *prudentis Principis*.
Loci communes *ab Effectis*, *&* *a Comparatione*.
Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *&* *Conclusio*.

O fortunatæ] Latinos in *Exordio* laudat ad captandam *Benevolentiam*.

Quæ vos] Bellum cum Trojanis dissuadet *ab Effectis*:
Bellum illud vitare debetis, quod certam vobis perniciem allaturum est;
Sed bellum cum Teucris certam vobis perniciem afferet;
Ergo vitare illud debetis.

Quicumque] *Assumptionem* probat, memorans, quæ, & quanta passi fuerint Græcorum Duces post eversum Ilium; suasque præcipue calamitates amplificat ob sauciatam Venerem.

Munera, quæ] Legatos hortatur, ut quæ ad se munera detulissent; ad Æneam potius deferrent, pacis impetrandæ gratia; eumque laudat *a Comparatione*:
Hector fortissimus fuit Trojanorum;
Sed Æneas est Hectori par;
Ergo hic non minus timendus.

Quem præterea cum fortitudine parem, cum pietate superiorem facit, omnia valent ad incutiendum *Timorem*, *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 48. & 52.*

Coeant] *Conclusio*, qua Diomedes Latinos ad pacem hortatur, bellumque omnino dissuadet.

ORATIO LXXIX.

Latini Regis ad suos de componenda pace cum Trojanis.
Motus *Timor*. Mores *providi Principis*.
Loci communes *ab Adjunctis*, *&* *ab Antecedentibus*.
Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *&* *Conclusio*.

Ante equidem] *Exordium* ducitur *ab Adjunctis* temporis, se enim incre-

increpat, quod Patres ad deliberandum convocaverit tempore importuno.

Bellum] Sic deinde *ab Adjunctis* personarum bellum dissuadet:

Cum Viris invictis, & a Diis genus ducentibus non est bellum gerendum;

Tales sunt Trojani;

Ergo cum iis bellum gerere non debemus.

Assumptio expresse habetur, quæ pendet *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 41.*

Spem si quam] Cum nulla jam in Diomede spes esse possit, ne ipsis quidem seu Rutulis, seu Latinis fidendum esse ostendit *ab Antecedentibus*:

Qui semel victus est, facile iterum vincetur;

Sed nos semel a Trojanis victi fuimus;

Ergo iterum facili negotio ab iisdem vincemur.

Comprobat autem *Assumptionem* ex eo, quod totis viribus, & singulari virtute a Latinis pugnatum sit; *ex Arist. loc. cit. tex. 52.*

Nunc adeo] Exponit ultimo, quibus conditionibus censeat jungendum esse fœdus cum Trojanis; omnia patent de agro, de navibus, de Legatis.

Consulite] *In Conclusione* hortatur Patres, ut rebus in manifesto periculo constitutis consulant, & liberas dicant sententias.

ORATIO LXXX.

DRancis in Latinorum Concilio pro Pace.

Motus *Odium*. Mores *Viri ingenui*.

Loci communes *ab Effectis*.

Partes tres sunt, *Exordium*, *Contentio*, & *Peroratio*.

Rem nulli] *Exordio benevolentia* Regis conciliatur; ait enim universum Populum cum eo sentire: simulque *odio* dignus perhibetur Turnus, cuius timore cæteri vera loqui non auderent; *Arist. l. 2. c. 4. t. 26.*

Cujus ob] Turnum itaque aperte insectatur argumento *ab Effectis*:

Ille odio dignus, qui tot Civibus, & illustribus Viris perniciem attulit;

Sec Turnus tot Civibus, & fortibus Viris causa fuit mortis;

Ergo odio dignus.

Fugæ fidens] *Assumptionem* urget, quod, cum Turnus certissimis alios obiiceret periculis, se ipse turpi fuga servaverat; *Arist. loc. cit. tex. 35.*

Unum etiam] Præter cæteras pacis conditiones, quas Rex memoraverat, censet etiam Drances dandam Æneæ in matrimonium Laviniam; & invidiosa obtestatione Turnum precatur, ut Latino Populo tandem parceret, quasi nimirum Rex ipse foret, non Latinus.

Pone animos] *Peroratio*, qua Turno vel pacem offert, vel singulare cum Ænea certamen, & argumento utitur *ab honesto*.

Non ulla) In *Exordio* captat *benevolentiam*, cum se prudentem, & constantem virum exhibeat, qui pericula omnia & prævidere, & non timere potuerit.

Unum oro) Petit, ut sibi liceat Patrem in Elysiis alloqui, usus argumento *ab antecedentibus meritis*, seu potius *a Causis*, tali pacto:

Non est nobis deneganda gratia, quam meremur;
Sed ego, & Pater hanc gratiam meremur;
Ergo non est nobis deneganda.

Assumptio nititur tum filii in Patrem pietate, tum etiam Patris in perferendis incommodis ultra vires ætatis tolerantia: simulque movet *Misericordiam*, *ex Arist. l. 2. c. 8. t. 85.*

Quin ut te) Sic deinde *a Causa finali*:

Filius Patris voluntati obsequi debet;
Sed Pater ipse jussit, me in inferos descendere;
Ergo parere debeo.

Potes namque) Ostendit rem esse facilem, tum ex parte Sibyllæ, quæ lucis Avernis præsideat, tum ex parte sui, argumento *a Pari*:

Quamplures alii descendere ad Inferos potuere;
Ergo id ne mihi quidem denegabitur.

Utitur *Exemplis* conglobatis, per *Inductionem*, confirmatque ex eo, quod ipse æque ac Orpheus, Pollux, Theseus, & Hercules, a Diis originem duceret.

ORATIO XLV.

Sibyllæ ad Æneam de descensu ad Elysios.
Motus *Timor*. Mores *Sapientis mulieris*.
Loci communes *a Contrariis*, & *a Causis*.

Partes sunt quatuor, *Exordium*, *Contentio*, *Narratio*, & *Conclusio*.

Sate sanguine) *Exorditur* a laudibus Æneæ; cumque ille se Deorum progeniem supra dixerit, talem & Sibylla fatetur.

Facilis) Rem, quam petebat, difficilem ait esse, & arguit *a Contrariis*, nam quo facilior ad Avernum descensus, eo difficilior futurus erat reditus.

Pauci) Difficultatem rursus probat ab eventu:

Illud est difficile, quod pauci, iique summi Viri consequi potuere;
Sed pauci, iique summi Viri tum genere, tum virtute redire ex Inferis potuere;
Ergo difficillimum.

Tenent media) Tandem idem contendit *a Causis*, breviterque exponit, quæ forent impedimento, Sylvæ, & Cocytus fluvius; *l. 2. c. 5. t. 40. & 48.*

Quod si] *Narratio*, qua ratione id tentari deberet, si nempe & aureum ramum inveniat, & Misenum unum ex Sociis rite sepeliat.

Sic demum) *Conclusio*.

ORATIO XLVI.

PAlinuri ad Æneam prope Stygiam paludem.
Motus *Misericordia*. Mores *hominis miseri*.

Loci

Loci communes *a Comparatione*.

Duæ sunt partes, *Narratio*, & *Petitio*.

Neque te) Negat Palinurus falso de se quippiam vaticinatum Apollinem, quod questus fuerat Æneas; nam in mare delapsus nando in Italiam pervenerat, & ibi eum latrones interfecerant: movetque *Misericordiam*, *ex Arist. lib. 2. c 8. t. 92.*

Quod te) Petit ab Ænea, ut vel suum corpus diligenter quæsitum sepeliat, vel secum utcumque ad alteram ripam ducat: utrumque ait esse non difficile, alterum indicans portus Velinos, ubi Cadaver erat, alterum per Syllogismum *a Comparatione majorum*:

Difficilius est lacum Stygium tranare viventi, quam insepulto;
Sed tu vivens tranare potes;
Ergo & me tecum ducere poteris, quamvis insepultum.

EX ÆNEIDOS LIB. VII.

ORATIO XLVII.

Latini Regis ad Trojanorum Legatos.

Motus *Benevolentia*. Mores *humanissimi Principis*.

1. *Dicite*) Trojanorum *amorem* sibi conciliat eo nomine, quod ostendit eorum se & genus, & gloriam optime noscere: unde *Amor*, cum ex contrario *Ira* proficiscatur, *ex Arist. l. 2. c. 2. t. 12.*

Quid petitis?) Rogat quid petant, & quo fato in Latium pervenerint, oblato sponte hospitio gentis, quam sola Lex naturæ continebat, ex veteri Saturni instituto; ex quo iterum *Benevolentia*, *l. 2. c. 4. t. 25.*

Atque equidem) Tertio inde *amoris* argumentum elicit, quod Dardanus ipse Italus fuerit, ex Etruria in Asiam profectus.

ORATIO XLVIII.

Ilionei ad Latinum Regem amicitiam, & hospitium petentis.

Motus *Misericordia*. Mores *Viri supplicis*.

Loci communes *ab Antecedentibus*, *&* *Consequentibus*.

Partes sunt quatuor, *Exordium*, *Narratio*, *Contentio*, *&* *Conclusio*.

Rex, genus) *Exordium* in laudem Latini sumptum ex nobilitate generis.

Nec fluctibus) *Narrat* sponte, & consilio venisse in Italiam Trojanos, maximo regno vi pulsos; *l. 2. c. 8. t. 91.* seque missos ad eum Legatos ab Ænea; qui æque ac Dardanus a Jove genus trahebat.

Quanta per) Ut se *Misericordia* dignos exhibeant, mire amplificat Ilioneus bellum, quod Trojanos inter, & Græcos exarserat, *loco citato, t. 81.*

Diluvio ex illo) Petit in *Contentione* locum exiguum condendę Urbi, utque communi Cœli illius spiritu frui liceret; & cum per se adeo modesta petitio ad persuadendum valet, tum ipse utitur argumento *a Consequentibus*:

Eos

Eos recusare hospites non debes, qui tibi & gloriæ, & utilitati futuri sunt;
Sed nos tibi & gloriæ erimus, & utilitati.
Ergo nos recusare hospites non debes.

Fata per) Deinde *ab Antecedentibus* arguit:
Multi nos Populi sibi adjungere Socios voluere;
Ergo Tu societatem nostram repudiare non debes.

Ne temne) *Prolepsi* occurrit, docetque, Trojanos non ex timore pacem petere, quod æque ad bellum parati sint.

Sed nos fata) Alteri *prolepsi* satisfacit, cur Latium cæteris regionibus prætulerint; quia nimirum fata, Diique hoc voluerant, id autem confirmat ex Apollinis oraculo.

Dat tibi) *Conclusio* habet munerum oblationem.

ORATIO XLIX.

Junonis iratæ, quod Trojani tutó in Italia Urbem conderent.
Motus *Ira*, *&* *Pudor*. Mores *Læsæ mulieris*.
Loci communes *ab Adjunctis*, *a Causis*, *& a Comparatione*.

Heu stirpem) Exorditur ab execratione gentis, cui erat infensa, suamque sortem dolet, quod eam delere non potuerit, argumento sumpto *ab Adjunctis*, tali pacto:
Turpe mihi est, non potuisse delere Trojæ incensæ reliquias;
Sed hi reliquiæ sunt incensæ, captæque Patriæ;
Ergo turpe est mihi eos delere non potuisse.

Propositio nititur *Arist. l. 2. c. 6. t. 65.* *Assumptio* amplificatur a circumstantiis, quæ videbantur Trojanis exitium allaturæ.

At credo) Secundo argumentatur *a Causis*.
Me omnia tentante ne Italiam attingerent; Italiam tenent;
Ergo id mihi multo magis turpe.

Mars perdere) Tertio *a Comparatione minorum*:
Turpe est mihi præstare non potuisse, quod levioribus de causis fecerunt minores Dii;
Sed Mars Lapithas, Diana Calydonios levioribus de causis perdere potuere;
Ergo mihi Jovis conjugi turpe, non potuisse idem facere in Trojanos. *Arist. loco citato, t. 66.*

Vincor) Se victam ab Æneа queritur, quod eum vincere non potuerit; maximum *Iræ* argumentum; *lib. 2. cap. 2. t. 19.*

Quod si) Concludit tentandos esse inferorum animos, ut differantur saltem per aliquod tempus regnum, & nuptiæ Æneæ, minaturque multam populorum stragem, & futuram Pronubam Bellonam æque, ac fuerat in matrimonio Paridis, & Helenæ.

ORATIO L.

Junonis ad Alecto, ut pacem turbaret, Trojanos inter, & Latinos compositam.
Motus *Amor*. Mores *supplicis mulieris*.
Loci communes *a Causis*, *& a comparatione*.

Hunc

Hanc mihi) Hortatur, ut pacta inter duos populos connubia, & pacem perturbet, utiturque argumento *a Causis*:

Pati non debes famam, & honorem meum infringi;
Sed infringitur, si hæc fiant connubia;
Ergo pacta connubia impedire debes.

Tu potes) Rem facilem ostendit *a comparatione majorum*:

Tu potes perficere, quæ multo majora sunt;
Ergo & hoc, si volueris.

Antecedens probatur *ab Enumeratione* eorum, quæ facili negotio præstare Alecto poterat, conciliatque sibi illius *benevolentiam*, cujus summam laudat in rebus humanis potestatem; *Arist. l. 2. c. 4. t. 29.*

Fœcundum) *Conclusio*.

ORATIO LI.

Amatæ Reginæ ad Latinum, ne Filiam Æneæ in matrimonium datet.

Motus *Misericordia*. Mores *matris de filia solicitæ*.

Loci communes *ab Adjunctis*, *a Comparatione*, *a Causis*.

Exulibusne) Sic igitur arguit *ab Adjunctis*:

Regis filia non est danda in matrimonium exuli, & prædoni;
Sed Æneas exul, & prædo est, qui eam hinc deinde asportabit;
Ergo ne dederis illi filiam in matrimonium.

An non sic) *Assumptionis* approbatio *a Pari*, ab exemplo scilicet Paridis; nota est omnibus historia.

Quid tua) Secundo *a Causis*:

Servanda est fides data maxime Consanguineo;
Sed Turno nobis Consanguineo fidem dedimus;
Ergo servare eam debemus.

Si gener) Occurrit *Prolepsi* de externo Genero quærendo juxta Fauni oraculum, probatque, Turnum exterum esse, tum quia extra imperium Latini Regis natus erat, tum quia illius majores ex Græcia venerant.

ORATIO LII.

Qua Alecto sumpta cujusdam imagine, quæ Junonis sacerdos erat, Turnum ad arma extimulat.

Motus *Indignatio*. Mores *benevolentis mulieris*.

Loci communes *a Repugnantibus*.

Partes sunt quatuor, *Exordium*, *Narratio*, *Contentio*, *& Peroratio*.

Turne) *Exordium*, quo nimiam Turni tolerantiam castigat, qui præmia suis laboribus debita pateretur dari extero; hinc *Indignationem* movet, *Arist. lib. 2. cap. 9. tex. 93.*

Rex tibi) *Narratio* plena indignationis.

I nunc) Injuriam amplificat *a Repugnantibus*:

Iniquum est lædi ab eo, quem tu contra potentissimos hostes defenderis;
Sed tu Latinos contra Tyrrhenos hostes toties defendisti;
Ergo te ab iis lædi iniquissimum est.

Hæc

Hæc adeo) Deorum auctoritate a se dicta confirmat, quo magis etiam faciat *Confidentem* : *lib. 2. c. 5. t. 60.*

Quare age) *Peroratio*, qua hortatur ad arma capienda, & ulciscendam injuriam tum contra Trojanos, tum, si obstiterit, contra ipsum Regem Latinum.

EX ÆNEIDOS LIB. VIII.

ORATIO LIII.

DEi Tiberini ad Æneam, ne in tantis periculis despenderet animum.

Motus *Confidentia*. Mores *Viri amici*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Narratio*, *& Adhortatio*.

O sate) In *Exordio* primum laudat Æneam a genere, quodque Trojam in Latium transportaverit juxta Deorum decretum.

Hic tibi) Bene deinde sperare jubet, signumque dat suis albæ triginta enixæ fœtus, cujus præterea interpretationem addit, ne vana prædicere videretur: *ex Arist. lib. 2. c. 5. t. 60.*

Nunc qua) *Narrat*, ubi Arcas Evander Urbem condiderit, & ab eo docet petenda esse auxilia, quippe Latinis infensissimo; seque futurum illi ducem itineris profitetur.

Surge age) *Hortatur* itaque, ut sacrificiis Junoni rite peractis, quamprimum ad Euandrum proficiscatur, & se Deum Tiberinum esse dicit, quo majorem Æneas fidem dictis haberet.

ORATIO LIV.

ÆNeæ ab Euandro opem, & fœdus petentis.

Motus *Amor*. Mores *Viri supplicis*, *& magnanimi*.

Loci communes *a Causis*, *& a Consequentibus*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *& Conclusio*.

Optime) Ducitur *Exordium* ab Euandri laudibus, cui ex omnibus Græcis se submittat Æneas: *ex Arist. l. 2. c. 4. t. 25.* Multas deinde causas affert, cur Atridis affinem non timeat; fata, oracula, cognationem, utriusque virtutem, *loco citato*, *t. 29. 30. 34.*

Dardanus) *A Causis* pariter, sicut *Exordium*, sic primum ducitur *Contentionis* argumentum, tali pacto:

Ii Populi conjungi fœdere, & amicitia debent, qui sanguine conjuncti sunt;
Sed nos sanguine conjuncti sumus;
Ergo amicitia, & fœdere conjungi etiam debemus.

Assumptio probatur, quia Dardanus ex Jove, & Electra Atlantis filia, Mercurius Pater Euandri ex Jove, & Maja Atlantis itidem filia geniti fuerant.

His fretus) Ostendit, se hac de causa Euandro maxime confidere, adeoque suam in eum *benevolentiam* attestatur, *tex. 31.*

Gens eadem) Aliud argumentum *amoris*, illi enim inter se sunt amici, quibus iidem sunt inimici, *v.* 24. Postea sic arguit *a Consequentibus*;

Prohibere debes, ne tui hostes universa Italia potiantur;
Sed universa Italia potientur, si nos hinc pellant;
Ergo hoc maxime prohibere debes.

Accipe) *Conclusio.*

ORATIO LV.

EUandri ad Æneam.

Plena est hæc oratio amoris, & benevolentiæ in Æneam, quem se libenter accipere hospitem dicit, tum propter illius fortitudinem, tum propter amicitiam, quæ sibi cum Anchise intercesserat. Hunc se vidisse ait in Arcadia, & muneribus amplis ab eo donatum, proindeque æquum censet & cum Ænea filio inire fœdus. Interea novos Socios sacris admiscet, & ad convivium solemne jubet accedere.

ORATIO LVI.

VEneris Æneæ arma petentis a Vulcano conjuge.

Motus *Amor*. Mores *blandientis Uxoris*.

Loci communes *a Contrariis*, *a Comparatione*, *& ab Adjunctis*.

Dum bello) Non utitur *Exordio*, cum ipsæ conjugalis tori blanditiæ viri *benevolentiam* satis conciliarent; sed statim *a Contrariis* arguit:

Pro servanda Troja a te arma non petivi, cum fata negarent;
Sed nunc fata volunt, consistere in Italia Æneam;
Ergo jure nunc a te arma peto, ne Italia pellatur Æneas.

Dum bello) *Propositio*, causas tamen affert, cur & ad Trojam petere arma debuisset suis Trojanis.

Nunc Jovis) *Assumptio*.

Ergo) *Complexio*, laudatque supplex Viri numen, ut sibi *benevolum* reddat. *ex Arist. lib.* 2. *c.* 4. *t.* 29. Præclarus etiam locus est *a Contrariis collatis*, ut habetur in præceptis.

Te filia) Alterum argumentum est *a Comparatione minorum*:

Non minus apud te valere preces debent Conjugis, quam Thetidis;
Sed Thetis a te impetravit arma Filio;
Ergo multo magis ego tua Conjux.

Aspice, qui) Tertio *ab Adjunctis*, necessitas enim urgebat, cum multi populi acerrimis odiis in Trojanos insurgerent.

ORATIO LVII.

VUlcani ad Venerem.

Castigat Venerem, quippe diffidentem, cum tot argumentis apud amantem virum uteretur; ostendit autem quam accurate sit ei hac in re obsequuturus, professus idem se facturum fuisse ad Trojam invito etiam Jove, si Venus jussisset, quanto nunc magis faventibus fatis?

ORATIO LVIII.

QUa Euander narrat Æneæ, quæ illi auxilia præsto sint.
Motus *Confidentia*. Mores *Viri ingenui*.
Loci communes *ab Adjunctis*, *& a Causis*.
Partes sunt duæ, *Exordium*, *& Narratio*.

Maxime) *Exordium* sumptum a laudibus Æneæ.

Nobis ad belli) Suas dicit exiguas esse vires pro belli magnitudine, quod ingruebat, probatque *ab Adjunctis*.

Illius exiguæ sunt vires, qui inter angustos terminos undique ab hostibus premitur;
Sed mei regni angusti sunt termini, & undique a Thuscis, & Rutulis premor;
Ergo exiguæ mihi sunt vires.

Sed tibi) Narrat, Hetruscos defecisse a Mezentio, & *Causam* affert immanem illius sævitiam, quam fuse describit; eos tamen Aruspicis responso quietos teneri, Externum iis ducem designantis, ubi egregia adest *Prosopopæia*; cumque ipse senio confectus, Pallas filius ex Sabella, hoc est Itala matre genitus Duces eorum esse nequeant, Æneam hortatur, ut iis fortiter præesse velit.

Hunc tibi) Tandem exponit, quibus cum copiis Pallantem filium ad bellum missurus sit; ut his omnibus *Confidentiam* moveat, *juxta Arist. lib. 2. cap. 5. tex. 56.*

ORATIO LIX.

EUandri ad Filium Pallantem proficiscentem ad bellum.
Motus *Æmulatio*. Mores *sollicitiPatris*.

O mihi) Quæ juvenis, & armatus fecerat, eo consilio amplificat, ut Patris exemplo filius excitetur ad res præclaras agendas; *Arist. lib. 2. c. 11. tex. 114.*

At vos o) Deos precatur, ut, si in eo bello perire debeat Pallas, sibi statim mori liceat; vivere, si victorem redeuntem visurus erat in Patriam.

EX ÆNEIDOS LIB. IX.

ORATIO LX.

CYbeles ad Jovem, ne Trojanorum naves perire unquam pateretur.
Motus *Amor*. Mores *Reginæ de sua auctoritate sollicitæ*.
Loci communes *a Causis*.
Duæ sunt partes, *Exordium*; *& Contentio*.

Da nate) *Exordium* sumitur *a Benevolentia*, quid enim filius supplici Matri negaret?

Pinea sylva) *Petitio* ipsa hoc uno argumento continetur *a Causis*:

In-

Intereſt meæ famæ, naves ex arboribus mihi ſacris confectas non perire;
Sed naves Trojanorum factæ ſunt ex arboribus mihi ſacris;
Ergo meæ famæ intereſt, eas naves nunquam perire.

Aſſumptionem fuſe exponit, qua ratione arbores illæ ſumptæ fuerint ex luco ſibi in Ida monte ſacro; ultimo & *Propoſitionem* attingit.

ORATIO LXI.

JOvis ad Cybelem.
Motus *Indignatio*, Mores *Jove digni*.
Loci communes *a Contrariis*, *& a Cauſis*.

Tres ſunt partes. *Exordium*, *Contentio*, *& Concluſio*.

O genitrix) *Exordium* modeſtam habet Matris reprehenſionem, quod rem peteret, quæ fieri nequiret; & *Propoſitionis* locum habere poteſt.

Mortaline) Probat igitur *a Contrariis* id fieri non poſſe:

Quod mortale eſt, non poteſt fieri immortale, & nemo certus eſſe in periculis incertis;
Sed hæ naves ſunt mortales, & pericula, in quibus futurus eſt Æneas, incerta;
Ergo neque illæ immortales, neque Aeneas in iis periculis certus erit.

Mortaline) Latet hic *Aſſumptionis* approbatio quoad primam partem, ſumpta *a Cauſa Efficiente*, *Ariſt. l. 2. c. 9. t. 93.*

Imo ubi) Pollicetur tandem in *Concluſione* futurum, ut in Nymphas convertantur, ſimul ac Aeneam in Italiam tranſportaſſent.

ORATIO LXII.

TUrni ad ſuos, ne miraculo Navium terrerentur.
Motus *Confidentia*, *& Ira*. Mores *Viri audacis*.
Loci communes *a Conſequentibus*, *a Cauſis*, *a Comparatione*.

Trojanos) Contendit monſtrum illud navium, quæ in Nymphas converſæ fuerant, adverſum eſſe Trojanis, ſic *a Conſequentibus Effectis*:

Iis eſt hoc monſtrum adverſum, quibus adimit ſpem ſalutis;
Sed Trojanis ſpem ſalutis adimit;
Ergo iis eſt adverſum.

Aſſumptionem probat hoc *dilemmate*:

Aut mari, aut terra ex noſtris manibus evadent;
Sed neque mari, neque terra;
Ergo nullo modo ſalvi nunc eſſe poſſunt.

Ergo maria) Prima pars hujus *Aſſumptionis*.

Terra autem) Secunda pars; ſimulque ſuos *Confidentes* facit, referens copiarum multitudinem, quas ſecum ipſe duceret: *l. 2. c. 5. t. 56.*

Nil me) Occurrit *Prolepſi* de fatis Trojanorum, eaque interpretatur, quaſi dicant, venturos in Italiam Trojanos, non Italia potituros.

Sunt & mea) Eventum confirmat *a Causis:*

Qui alienam conjugem rapiunt morte sunt digni;
Trojani meam mihi conjugem eripiunt;
Ergo morte sunt digni.

Attidarum exemplo, & raptu Helenæ confirmat *Propositionem*, quod *Iræ* præcipuum erat argumentum; *ex Arist. l. 2. c. 2. t. 11.*

Sed periisse) Ad *Prolepsin*, quasi pœnarum satis jam Trojani dederint, Patria semel eversa, respondet eodem modo:

Qui semel peccavit, semel puniri debet;
Sed Trojani non cessant peccare;
Ergo & puniri iterum debent.

Quibus hæc) Trojanos ut timidos deridet, qui egredi castris non auderent; neque tamen tutos intra castra fore ostendit *a Comparatione:*

Mœnia a Diis extructa defendere Trojanos non potuerunt;
Ergo multo minus Castra hominum opus.

An non) *Antecedens*.

Sed Vos o) Suos ad strenue pugnandum hortatur, non clam, & dolo, ut Græci, sed ea, quæ decebat Italos, virtute; sicque exemplo sui *Confidentiam* movet; *loco citato t. 61.*

Nunc adeo) Jubet in alterum diem castrorum oppugnationem differri, & quod supererat lucis curandis corporibus insumi.

ORATIO LXIII.

Nisi ad Euryalum noctu e castris fortiri cogitantis.

Motus *Confidentia*. Mores *Viri Fortis*.

Loci communes *ab Adjunctis*.

Duæ sunt partes, *Exordium*, & *Narratio*.

Dii ne hunc) A rei magnitudine *Attentionem* parat, *Arist. l. 3. c. 14. t. 104.*

Deos autem sibi auctores tanti consilii esse innuit, sapienter tamen per *dubitationem*; unde *Confidentia*, *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 60.*

Aut pugnam) *Narrat*; quid sibi jamdiu sit in animo, penetrare in hostium castra, & de suorum periculo certiorem Aeneam facere; rem sic *ab Adjunctis* facilem ostendit:

Facile est fallere hostes incautos, vini, somnique plenos;
Tales sunt Rutuli;
Ergo facile mihi erit eos fallere.

ORATIO LXIV.

Euryali ad Nisum.

Nisum rogat, ut se quoque in partem tantæ laudis accipiat; ne rejiciatur, memorat nutritum se inter belli pericula non timuisse summas tam longi erroris difficultates, & habere animum honoris multo magis, quam vitæ cupidum.

ORATIO LXV.

Nisi rursus ad Euryalum.

Motus *Timor*. Mores *Viri amantis*.

Loci communes *a Causis*.

Equidem] Se primum excusat, quod solus sortiri velit, negatque juratus, se de virtute Euryali ullo modo dubitare; sic autem arguit:

Te non debes in certum vitæ discrimen conjicere;
Sed in hac re certum imminet vitæ discrimen;
Ergo illud vitare debes.

Sed si quis] *Assumptio*; *Arist. l.* 2. *c.* 5. *t.* 41.

Te superesse] *Propositio*, quam eleganter amplificat *a Causis conglobatis*: omnia per se satis patent.

ORATIO LXVI.

Qua Mater Euryali filii mortem, fatumque deplorat.

Motus *Misericordia*. Mores *mœstissimæ Parentis*.

Loci communes *ab Adjunctis*.

Hunc ego] Ex eo primum excitat *Misericordiam*, quod maximum dolorem percipiat, unde gaudium speraverat; *Arist. l.* 2. *c.* 8. *t.* 89.

Nec te sub] Deinde *ab Adjunctis*, quia neque affari antea potuerat, neque adesse morienti, & avulsa crudeliter membra jacebant insepulta; *vide Arist. loco citato*.

Figite me] Vitæ demum pertæsa mortem optat, eamque unam solatio sibi esse affirmat, quo nihil miserabilius esse poterat.

ORATIO LXVII.

Numani Remoli Troianos irridentis.

Motus *Verecundia*. Mores *superbi hominis*.

Loci communes *a Contrariis*, *&* *a Comparatione*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *&* *Conclusio*.

Non pudet]. Trojanis turpem exprobrat metum cum temeritate conjunctum, quod alienas Conjuges rapiant, neque se tamen nisi mœnibus, & castris defendere possint; unde *Verecundia ex Arist. l.* 2. *c.* 6. *t.* 65.

Quis Deus] Temere ausos ait in Italiam venire, probatque *a Comparatione*:

Non potuistis resistere Atridis, & doloso Ulyssi;
Ergo multo minus Italis vera virtute præditis.

Confirmatur *Complexio* ex argumento, quod statim sequitur.

Deorum a stirpe] Utitur enim comparatione *Contrariorum*, ad probandam eamdem illam *Propositionem*, tali pacto:

Timidi, & inertes homines non possunt fortissimis resistere;
Trojani timidi, & inertes sunt, fortissimi Itali;
Ergo Trojani non poterunt Italis resistere.

Utramque *Assumptionis* partem a Studiis utriusque gentis, & *ab Affe-*

ab Effectis amplificat; quibus Pudorem excitat, *Arist. loco citato*.

O veræ] *Conclusio*, qua per irrisionem jubet Trojanos arma deponere, ac mollem Tympanis cantum dare.

EX ÆNEIDOS LIB. X.

ORATIO LXVIII.

JOvis ad Deos de bellis Italiæ.

Motus *Ira*. Mores *Summi Jovis*.

Cælicolæ] Deos reprehendit, quod nova Teucros inter, & Italos bellorum semina fererent, contra suum decretum; qua de causa *iratum* se præbet, *ex Arist. l. 2. c. 2. t. 10.*

Adveniet] Futurum ait tempus, quo Pœni multa inferant Italiæ mala, Duce nimirum Annibale; interea odia, & arma ponere hortatur.

ORATIO LXIX.

VEneris ad Jovem in Deorum Concilio.

Motus *Indignatio*, *&* *Misericordia*. Mores *Supplicis*.

Loci communes *ab Adjunctis*, *ab Enumeratione*, *a Comparatione*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *&* *Peroratio*.

O pater] *Exordio* captat *benevolentiam*, tum a persona Jovis, cujus extollit potentiam, tum a seipsa; *ex Arist. l. 2. c. 4. t. 34.*

Cernis ut] Infelicem Troianorum sortem deplorat, quam sic amplificat *ab Adjunctis*:

Infelice ii sunt, qui ne intra fossas quidem, & mœnia tuti sunt;

Talis est Trojanorum conditio:

Ergo infelices revera sunt.

Æneas] Idem exaggerat ab absentia Aeneæ, qui unus tueri poterat obsessos Trojanos; omnia ad *Misericordiam* valent, *tex. 89.*

Muris iterum] *Indignationem* movet ex eo, quod iterum Diomedes arma in Trojanos ferre cogitabat, qui seipsam immortale Numen sauciare quondam ausus fuerat: *ex Arist. l. 2. c. 9. t. 93. Ironia* latet pulcherrima.

Si sine] *A Causis* rei indignitatem ostendit:

Impium est obstare fatis;

Sed fata dant Italiam Trojanis;

Ergo impium est pellere Italia Trojanos.

Junonem hic acerbe perstringit, & exponit *Assumptionem a Contrariis*.

Quid repetam] *Enumerat* nunc calamitates omnes, quas Trojanis Junonis ira paraverat, contra Deorum voluntatem.

Nil super] Petit ultimo, ut, si perire cæteri debeant, Ascanium saltem alicubi servare incolumem sibi liceat; hinc *Misericordia*, *&* in Junonem *indignatio*.

Quid

Quid pestem] *Peroratio*, qua suæ gentis, & ipsius maxime Ascanii infortunium queritur, qui cum quiete vivere defuncti tot calamitatibus aliquando deberent, nunc multo pejora pati cogebantur, sic utitur argumento *a Comparatione*:
Gravissima passi sunt ad Trojam;
Sed hæc multo acerbiora sunt;
Ergo omnium mortalium infelicissimi.
Rogat enim priora potius rursus pati, quam hæc extrema.

ORATIO LXX.

JUnonis in Concilio Deorum contra Venerem.
Motus *Indignatio*. Mores *iratæ mulieris*.
Loci communes *a Causis*, *a Comparatione*, *&* *ab Effectis*.
Duæ sunt partes, *Exordium*, *&* *Confutatio*.
Quid me alto] *Exordium* sumitur *a causa dicendi*:
Nihil dicerem, nisi me Venus provocaret;
Sed me Venus provocat;
Ergo illi respondere debeo.
Æneam] Multa objecerat Junoni Venus, 1. quod bellum ipsa excitasset Trojanos inter, & Latinos; 2. quod nascentem Trojam evertere tentaret; 3. quod Turno, & Rutulis faveret; 4. quod Trojani excidii ipsa causa fuisset. Primum illud confutat *a Causis*, tali ratione:
Qui ad arma Reges, & Populos solicitat, is est causa belli;
Sed Æneas Evandrum, & Tuscos ad arma solicitat;
Ergo ille est causa belli.
Italiam petiit] Explicat *Assumptionem*; an, inquit, sicut Cassandræ furiis impulsus in Italiam venit Æneas, sic me hortante Puerum castris præfecit, ad Evandrum, & Tuscos ipse profectus; cum hæc belli causa sint
Indignum est] Secundum diluit *a Comparatione*:
Magis est indignum Turnum pelli patria terra, quam Æneam externum Latio;
Ergo illud multo minus, quam hoc ferendum.
Antecedens præterea probatur ab Avo, & Matre Turni, qui æque nobiles erant, ac Venus, & Anchises.
Quid face] Deinde idem argumentum sic prosequitur:
Qui aliis gravissima mala intulerunt, merito eadem patiuntur;
Sed Troiani Latinis gravissima mala intulerunt;
Ergo merito nunc eadem ipsi patiuntur.
Et præclare amplificatur *Assumptio*; *Arist. l. 2. c. 9.*
Tu potes] Tertium pariter refutat *a Pari*:
Non magis tibi licet favere Troianis, quam mihi Rutulis;
Sed tibi semper licuit favere tuis;
Ergo mihi etiam meis Rutulis.
Assumptio approbata *ab Effectis*.
Æneas ignarus] Duo illa irridet, quæ Venus attigerat, Æneæ scilicet absentiam, & sibi multa superesse loca, in quibus Troianos tueri possit.
Nosne tibi] Ad ultimum respondet argumento *a Causis* deducto:

Helenæ raptus Trojæ excidium peperit;
At non Juno, sed Venus furtum illud suasit;
Ergo non Juno, sed Venus excidii causa Trojanis fuit.

ORATIO LXXI.

PAllantis ad suos fugientes.
Motus *Verecundia*. Mores *strenui Ducis*.
Loci communes *a Causis*, *& ab Adjunctis*.

Quo fugitis) Ut milites suos, quos ad captandam *Benevolentiam* socios vocat, fugientes in acie retineat, ea omnia memorat, ex quibus oriri poterat *Verecundia*, *juxta Arist. l. 2. c. 6. t. 65. & 68.*

Numina nulla] Argumento deinde *a Causis* utitur:
Dii timendi sunt, non homines;
Sed contra homines pugnamus, non contra Deos;
Ergo ab iis in fugam verti nobis turpe est. *Arist. loc. cit.*

Ecce maris) Ultimo sic *ab Adjunctis*:
Ibi fortiter pugnandum, ubi nullus fugæ locus est;
Sed nullus nobis fugæ locus est, neque terra, neque mari;
Ergo fortiter pugnare debemus.

Assumptio probatur, quia cum mare haberent a tergo, non erat quo fugientes pelago appellerent.

ORATIO LXXII.

JUnonis ad Jovem pro Turno.
Motus *Misericordia*. Mores *blandientis Conjugis*.
Duæ sunt partes, *Exordium*, & *Contentio*.

Quid o] In *Exordio* & queritur, quod se mœstam Jupiter etiam irrideat, & causam affert honestam, cur cedat Trojanis.

Si mihi quæ] Turni mortem deprecatur triplici ex capite; primo quidem, quod hoc Juno Conjux petat; secundo, quod ab Jove genus ducat; tertio, quod de illius Numine optime meritus esset; *Arist. l. 2. c. 8. t. 90.*

ORATIO LXXIII.

TUrni, dum procul a pugna Junonis dolo ferretur.
Motus *Pudor*. Mores *Viri de sua fama soliciti*.
Duæ sunt partes, *Querela*, *& Imprecatio*.

Omnipotens] Queritur, tales a se pœnas Jovem expetere; fugam enim morte ipsa longe acerbiorem putabat.

Quo feror?] Hoc unico versu quatuor circumstantiæ continentur, propter quas fuga turpis erat: 1 ad domesticos lares fugiens redibat. 2. Suos relinquens in maximo vitæ discrimine; 3. ab hostibus in fugam turpiter versus; 4. non solum inglorius, sed & infamis. Cætera, quæ subsequuntur, secundam circumstantiam attingunt.

Quid agam?] Mortem sibi, & naufragium imprecatur; tanta erat *Verecundiæ* vis, *ex Arist. l. 2. c. 6. t. 65. & 68.*

ORA-

ORATIO LXXIV.

MEzentii Lausi filii mortem deplorantis.
Motus *Misericordia*. Mores *mæstissimi Parentis*.
Tantane] Dolet suam sibi chariorem vitam fuisse, quam filii.
Heu nunc] Infortunium hoc suum amplificat *a Comparatione minorum*, nam exilium, cæterasque calamitates parvi antea fecerat.
Idem ego] Se dicit suis criminibus innocenti filio regnum primum, deinde vitam eripuisse; hinc *Misericordia*, *ex Arist. l. 2. c. 8. t. 92*.

EX ÆNEIDOS LIB. XI.

ORATIO LXXV.

ÆNeæ ad suos Milites post pugnam.
Motus *Confidentia*. Mores *Victoris Ducis*.
Maxima res] Ostendit Mezentii spolia a se interfecti, ut ad cætera *Confidentes* suos faciat; non enim timendi hostes, cum, qui fortissimus inter eos erat, cecidisset, *Arist. l. 2. c. 5. t. 57*.
Nunc iter] Urbis oppugnationem edicit; jubetque interea sepeliri mortuos, & Pallantem ad Patrem deferri.

ORATIO LXXVI.

ÆNeæ extinctum Pallantem lugentis.
Motus *Misericordia*. Mores *Viri benevoli*.
Loci communes *ab Adjunctis*.
Te ne, inquit,] Pallantis fatum ita deplorat *ab Adjunctis*:
Miserum est, tunc perire, cum ex victoria præmia multa exspectantur;
Sed Pallas victor multa præmia sperare poterat;
Ergo miserrime hoc tempore periit.
Valet hoc ad excitandam *Misericordiam*, *juxta Arist. l. 2. c. 8. t. 89*.
Non hæc] Illa ex persona Pallantis: quæ sequuntur, ex persona Patris eumdem affectum movent; *loc. cit.*
At non] Fortiter occubuisse Juvenem dicit, quod Euandro solatio esse poterat; seque, & Ascanium magno spoliatos præsidio, ut ad se, suosque magis, quam ad cæteros pertinere hunc luctum ostendat.

ORATIO LXXVII.

EUandri Patris, dum filium extinctum intuetur.
Motus *Misericordia*. Mores *Constantis Viri*.
Loci communes *a Comparatione*, *&* *ab Adjunctis*.
Non hæc] Dolet, frustra se & salutaria Pallanti monita dedisse, quæ ille ferox nimium non servaverit, & Diis vota pro filii salute fecisse.

increpat, quod Patres ad deliberandum convocaverit tempore importuno.

Bellum] Sic deinde *ab Adjunctis* personarum bellum dissuadet:

Cum Viris invictis, & a Diis genus ducentibus non est bellum gerendum;

Tales sunt Trojani;

Ergo cum iis bellum gerere non debemus.

Assumptio expresse habetur, quæ pendet *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 41.*

Spem si quam] Cum nulla jam in Diomede spes esse possit, ne ipsis quidem seu Rutulis, seu Latinis fidendum esse ostendit *ab Antecedentibus*:

Qui semel victus est, facile iterum vincetur;

Sed nos semel a Trojanis victi fuimus;

Ergo iterum facili negotio ab iisdem vincemur.

Comprobat autem *Assumptionem* ex eo, quod totis viribus, & singulari virtute a Latinis pugnatum sit; *ex Arist. loc. cit. tex. 52.*

Nunc adeo] Exponit ultimo, quibus conditionibus censeat jungendum esse fœdus cum Trojanis; omnia patent de agro, de navibus, de Legatis.

Consulite] *In Conclusione* hortatur Patres, ut rebus in manifesto periculo constitutis consulant, & liberas dicant sententias.

ORATIO LXXX.

DRancis in Latinorum Concilio pro Pace.

Motus *Odium*. Mores *Viri ingenui*.

Loci communes *ab Effectis*.

Partes tres sunt, *Exordium*, *Contentio*, *&* *Peroratio*.

Rem nulli] *Exordio benevolentia* Regis conciliatur; ait enim universum Populum cum eo sentire: simulque *odio* dignus perhibetur Turnus, cuius timore cæteri vera loqui non auderent; *Arist. l. 2. c. 4. t. 26.*

Cujus ob] Turnum itaque aperte insectatur argumento *ab Effectis*:

Ille odio dignus, qui tot Civibus, & illustribus Viris perniciem attulit;

Sec Turnus tot Civibus, & fortibus Viris causa fuit mortis;

Ergo odio dignus.

Fugæ fidens] *Assumptionem* urget, quod, cum Turnus certissimis alios obiiceret periculis, se ipse turpi fuga servaverat; *Arist. loc. cit. tex. 35.*

Unum etiam] Præter cæteras pacis conditiones, quas Rex memoraverat, censet etiam Drances dandam Æneæ in matrimonium Laviniam; & invidiosa obtestatione Turnum precatur, ut Latino Populo tandem parceret, quasi nimirum Rex ipse foret, non Latinus.

Pone animos] *Peroratio*, qua Turno vel pacem offert, vel singulare cum Ænea certamen, & argumento utitur *ab honesto*.

ORATIO LXXXI.

TUrni contra Drancem pro bello.

Motus *Indignatio*, *& Confidentia*. Mores *Viri militaris*.

Loci communes *ab Adjunctis*, *& a Repugnantibus*.

Dividit Orationem in duas partes; primum Dranci respondet, deinde Latino.

Larga quidem] In Drancis vanam eloquentiam invehitur, *ab Adjunctis*:

Dum urgent hostes, frustra dicendo tempus teritur;
Sed nunc hostes urgent;
Ergo frustra dicendo tempus teritur.

Subdit hoc Drancem idcirco tuto facere, quod mœnibus adhuc hostes arceantur, nec cœpta sit Urbis oppugnatio.

Meque timoris] Increpat præterea, quod homo timidus, & ignavus timiditatis arguat Virum fortem, ac strenuum; sic *ab absurdo*:

Indignum est, fortem virum ab ignavo timidum vocari;
Tu ignavus, ego fortis Vir sum;
Ergo indignum est, me a te vocari timidum.

Hortatur enim Drancem, ut in re præsenti periculum faciat, uter eorum timidus dicendus sit; adeoque *Assumptio* movet *Indignationem*; *l. 2. c. 9.*

Pulsus ego] Crimen fugæ diluit *a Repugnantibus*:

Ille pulsus non fugit ex acie, qui multos hostes, eosque fortissimos interfecit;
Sed ego plures ex hostibus, eosque fortissimos interfeci;
Ergo non fugi pulsus ex acie.

Nulla salus] Drancis vanam Eloquentiam eam esse contendit, quæ Troianæ gentis bis victæ potentiam extollat, Latinæ deprimat; idque ut sublato timore, *Confidentes* suos faciat; *l. 2. c. 5. t. 42.*

Nunc] *Ironia*, quæ pertinet ad superiora.

Vel cum se] Drancem arguit malignitatis, qui se mortem timere simulet, ut in invidiam Turnum vocet; respondet autem *ab incongruo*.

Nunc ad te] Altera pars Orationis, qua Latino Regi respondet, & adhuc spei multum superesse in armis docet, *ab Adjunctis*:

Bene sperare possumus, si multos milites, & socios adhuc habemus, & ipsi etiam hostes magnam cladem acceperunt;
Sed ita res se habet;
Ergo bene sperare possumus de exitu belli.

Præmissa admodum artificiosa *Concessione*, probat *Assumptionem*, ex qua oritur *Confidentia*, *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 56.* quod *a Causis* præterea confirmat, ab incerto nimirum bellorum exitu.

Quod si me] Singulare cum Ænea certamen, quod Drances obtulerat, non respuit, seque ad utramque fortem paratum ostendit; qua ratione tum Regem, tum reliquos Patres sibi *benevolos* reddit.

ORA-

ORATIO LXXXII.

Qua Tyrrhenus Tarchon suos fugientes increpat.
Motus *Verecundia*. Mores *strenui Ducis*.
Loci communes *a Causis*, *& ab Effectis*.

Quis metus) Tarchon milites suos increpat, ut ignavos; adeoque *Verecundiam* movet, *ex Arist. l. 2. c. 6. t. 65.*

Femina) Idem exaggerat *a Causis*:
Turpe est Viros a fœmina in fugam verti;
Sed fœmina est, quæ vos vertit in fugam;
Ergo id est vobis turpissimum. Idem ibidem.

At non in) Increpatoriam Orationem concludit argumento *ab Effectis*:
Illi sunt imbelles, qui strenui in thalamis, & conviviis sunt, timidi in acie;
Vos tales estis;
Ergo maxime imbelles.

EX ÆNEIDOS LIB. XII.

ORATIO LXXXIII.

Latini Regis ad Turnum singulare cum Ænea certamen poscentem.
Motus *Benevolentia*. Mores *Sapientis Principis*.
Loci communes *a Causis*, *ab Effectis*, *& a Consequentibus*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *& Peroratio*.

O præstans) *Exordium* mores exhibet tum ferocis Juvenis, tum cordati senis, *juxta Arist. lib. 2. c. 12. & 13.*

Sunt tibi) Quoad Turnum pugnam dissuadet *a remotione Causarum*:
Pugnam petis, ut meam filiam, regnumque consequaris;
Sed neque filia, neque regnum adeo tibi cordi esse debent;
Ergo his de causis periculosæ pugnæ te committere non debes.

Probat *Assumptionem*, quia & aliam æque nobilem Sponsam quærere sibi poterat, & Regis filius, & hæres erat; multaque præterea ipse promittit ad conciliandam *Benevolentiam*, *ex Arist. l. 2. c. 4. t. 25.*

Me natam) Quoad se rem hoc argumento pertractat, *a Causis*:
Id non possum efficere, quod fata prohibent;
Sed vetant fata, dari in matrimonium Italo, adeoque tibi Laviniam;
Ergo tibi Laviniam in matrimonium dare non possum.

Ex illo qui) *Assumptionis* approbatio *ab Effectis*.

Quo referor) Cum igitur ex fati necessitate Sponsa Æneam, adeoque certa mors Turnum maneret, negat Latinus se id pati velle, & affert argumentum *a Consequentibus*:
Ex tua morte maxima mihi apud omnes Italos infamia consequetur;
Ergo debeo id omnino prohibere.

Natam

Natam &) *Antecedens* probatur *ab Adjunctis*.

Respice res) *Peroratio* constat affectibus ab incerto bellorum exitu, & senio Patris Dauni.

ORATIO LXXXIV.

QUæ Juturna assumpta Camertis persona ad violandum fœdus Rutulos hortatur.

Motus *Pudor*, *& Confidentia*. Mores *Viri benevoli*.

Loci communes *ab Adjunctis*; *& a Consequentibus*.

Non pudet) Rutulos timiditatis arguit; *unde Verecundia*, *lib. 2. c. 6. tex. 65.*

Numero ne) Deinde *ab Adjunctis* sic arguit:

Qui numero superiores sunt, & pugna superiores erunt;
Nos hostibus numero superiores sumus;
Ergo & pugna superiores erimus. *Arist. lib. 2. cap. 5. t. 56.*

Ille quidem) Eorum conditionem pejorem futuram esse ait, quam Turni pereuntis, idque probat *a Consequentibus*:

Turpe nobis est Teucros habere Dominos;
Sed cogemur Teucris parere, Turno interfecto;
Hoc igitur prohibere utcumque debemus.

ORATIO LXXXV.

TUrni ad Sororem Metisco Aurigæ assimilatam.

Motus *Pudor*. Mores *Viri de sua fama soliciti*.

Loci communes *a Causis*.

O soror) Agnoscit Sororem, eamque unam esse, quæ fœdera turbaverit, seque procul a pugna pertraxerit.

Sed quis) Increpat, quod in terram minime opportuno tempore descenderit; argumentum ducitur *a Causis*:

Non decebat videre te mortem fratris;
Sed e Cœlo venisti, ut mortem fratris videres:
Ergo huc importuno tempore venisti.

Nam quid ago?) *Causas* assignat, cur mori velit, ne post suorum funera ipse superstit, ne Urbs ipsa oppugnetur, ne vera de Turno dixisse Drances videatur; ex quibus omnibus Turno *Pudor*, *l. 2. c. 6. tex. 65.*

Usque adeo) Mortem longe optabiliorem esse ait, quam hanc patri infamiam.

Vos o mihi) per *Apostrophen* ad Inferos suam illis animam commendat, seque non inglorium, neque suis indignum avis moriturum esse affirmat; quod unum ipsi solatio esse poterat.

ORATIO LXXXVI.

QUæ Sages Turnum ad opem Urbi ferendam extimulat.

Motus *Pudor*. Mores *adversa nuntiantis*.

Omnia breviter Turno exponit; oppugnationem Urbis, Latinorum Regisque ipsius angustias, Amatæ Reginæ mortem, suorum periculum.

lum. Ex his *Verecundiam* in Turno excitari necesse erat, ut habetur *lib. 2. c. 6.* & hoc videbatur esse satis, ut Juvenis ad auxilium suis ferendum evolaret de suimet ipsius fama solicitus.

ORATIO LXXXVII.

JOvis ad Junonem, ut cessaret aliquando Trojanos odisse.
Motus *Indignatio*. Mores *Jove digni*.
Loci communes *a Contrariis*, *& ab Enumeratione partium*.
Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *& Conclusio*.
Quæ jam) *Exordium* concitatum, & quod iratum Jovem decebat.
Indigetem) Junonem reprehendit, quod ipsa hortante Juturna fratri ensem reddiderit, ducto argumento *a Contrariis*:
Immortalis vulnerari non debet, & victus vincere;
Æneas immortalis est, Turnus jam victus;
Ergo huic vires addi, illi vulnus intentari non debebat.
Hinc *Indignatio*, *ex Arist. l. 2. c. 9. t. 95.*
Desine jam) Hortatur, ut aliquando quiescat, tali Syllogismo:
Qui frustra in inimicum omnia tentavit, quiescere tandem debet;
Sed tu omnia in Trojanos frustra tentasti;
Ergo quiescere aliquando debes.
Assumptio patet *ab Enumeratione* malorum, quorum Juno causa fuerat Trojanis, postquam e litore Trojæ solverant.
Ulterius) *Conclusio*.

ORATIO LXXXVIII.

JUnonis ad Jovem pro Latino Populo.
Motus *Amor*. Mores *obsequentis Uxoris*.
Loci communes *ab Effectis*.
Ista quidem) Negat se post perspectam voluntatem Jovis quapiam in re Rutulos, ac Turnum juvisse; utitur autem argumento *ab Effectis*:
Si faverem Rutulis, in acie nunc starem;
Sed hic extra aciem inter nubes quieta constiti;
Ergo Rutulis, Turnoque non faveo.
Juturnam) Fatetur se suasisse Juturnæ, ut fratri opem ferret, non tamen, ut jam pene victo ensem redderet, quod objecerat Jupiter.
Illud te) Illud tandem petit a Jove, cum ne fata quidem id prohiberent, ne juncto fœdere Latini dicerentur Trojani, ipsaque tellus nomen a Victore populo acciperet, ut fieri plerumque solebat.

FINIS.

DESCRIPTIONES
VIRGILIANÆ
ORDINE ALFHABETICO DISTRIBUTÆ.

Primus numerus librum, alter paginam monstrat.

B. Bucolicorum. G. Georgicorum.
Æ. Æneidos opera signant.

*Asteriscus * Descriptiones occasione comparationis adductas distinguit; quo facilius quisque eas dignoscere valeat appositas.*

A

* Apri

B

C

D

E

mari

Ha-

H

I

L

O

P

Pro-

T

V

V

FINIS.

COMPARATIONES, ET SIMILITUDINES,

Quibus Virgilius quibusdam quasi gemmis præclarissima Bucolicorum, Georgicorum, & Æneidos opera distinxit: in Alphabeticam seriem digestæ.

Additis *Homeri*, *Apollonii*, cæterorumque locis, quæ eruditissimus Poeta partim imitando adumbravit, partim æmulando felicius expressit.

Annotationibus item eruditis, quibus operæ pretium visum est, locis appositis.

A

Cies instructa cum ordine, quo vires disponendæ sunt, confertur G. 2. 48.

Accipitri Columbam evisceranti Camilla Aunum ad satietatem mactans assimilatur Æ. 11. 353.

Ægeonis seu Briarei hyperbolica comparatio adducta ad Æneæ in pugna ardorem exprimendum Æ. 10. 325.

Amazonum pugnandi consuetudo ad amnem Thermodoonta cum ratione bellandi Camillæ comparatur Æ. 11. 352.

Amor, quo Menalcas Amyntam prosequitur, humori salicis, & hujusmodi æquatur Buc. p. 2.

Apollinis Delum invisentis cum Ænea venatum procedente collatio, quæ habetur apud Apollon. 1. Argon. Volens autem Virgilius Æneæ speciem non paulo augustiorem humana facere, Apollini comparat maxime ob habitum Pharetræ. Æ. 4. 175.

Apri jam desperati, & in certam mortem irruentis comparatione Helenoris in medios hostes sese injicientis audacia exprimitur. Desumpta est hæc comparatio ex *Homer. Il.* 129. De simili Lucanus.

Si subeant venabula pectus,
Per ferrum tanti securus vulneris exit Æ. 9. 303.

Apro ferocienti *Mezentius* furens, & fremens æquatur, *ex Hom. Il.* 11. Æ. 10. 325.

Apum trepidatio, dum fumo a Pastoribus e cavernis petrarum per expugnationis speciem exturbantur, comparationis vice adducta ad explicandam *Civium Latinorum* perturbationem ex nova, & subita Urbis oppugnatione Æ. 12. 375.

Apum

B

C

ORATIO LXXXI.

Turni contra Drancem pro bello.
Motus *Indignatio*, *& Confidentia*. Mores *Viri militaris*.
Loci communes *ab Adjunctis*, *& a Repugnantibus*.

Dividit Orationem in duas partes; primum Dranci respondet, deinde Latino.

Larga quidem] In Drancis vanam eloquentiam invehitur, *ab Adjunctis*:

Dum urgent hostes, frustra dicendo tempus teritur;
Sed nunc hostes urgent;
Ergo frustra dicendo tempus teritur.

Subdit hoc Drancem idcirco tuto facere, quod mœnibus adhuc hostes arceantur, nec cœpta sit Urbis oppugnatio.

Meque timoris] Increpat præterea, quod homo timidus, & ignavus timiditatis arguat Virum fortem, ac strenuum; sic *ab absurdo*:

Indignum est, fortem virum ab ignavo timidum vocari;
Tu ignavus, ego fortis Vir sum;
Ergo indignum est, me a te vocari timidum.

Hortatur enim Drancem, ut in re præsenti periculum faciat, uter eorum timidus dicendus sit; adeoque *Assumptio* movet *Indignationem*; *l. 2. c. 9.*

Pulsus ego?] Crimen fugæ diluit *a Repugnantibus*:

Ille pulsus non fugit ex acie, qui multos hostes, eosque fortissimos interfecit;
Sed ego plures ex hostibus, eosque fortissimos interfeci;
Ergo non fugi pulsus ex acie.

Nulla salus] Drancis vanam Eloquentiam eam esse contendit, quæ Troianæ gentis bis victæ potentiam extollat, Latinæ deprimat; idque ut sublato timore, *Confidentes* suos faciat; *l. 2. c. 5. t. 42.*

Nunc] *Ironia*, quæ pertinet ad superiora.

Vel cum se] Drancem arguit malignitatis, qui se mortem timere simulet, ut in invidiam Turnum vocet; respondet autem *ab incongruo*.

Nunc ad te] Altera pars Orationis, qua Latino Regi respondet, & adhuc spei multum superesse in armis docet, *ab Adjunctis*:

Bene sperare possumus, si multos milites, & socios adhuc habemus, & ipsi etiam hostes magnam cladem acceperunt;
Sed ita res se habet;
Ergo bene sperare possumus de exitu belli.

Præmissa admodum artificiosa *Concessione*, probat *Assumptionem*, ex qua oritur *Confidentia*, *ex Arist. l. 2. c. 5. t. 56.* quod *a Causis* præterea confirmat, ab incerto nimirum bellorum exitu.

Quod si me] Singulare cum Ænea certamen, quod Drances obtulerat, non respuit, seque ad utramque fortem paratum ostendit; qua ratione tum Regem, tum reliquos Patres sibi *benevolos* reddit.

ORA-

ORATIO LXXXII.

Qua Tyrrhenus Tarchon suos fugientes increpat.
Motus *Verecundia*. Mores *strenui Ducis*.
Loci communes *a Caussis*, *& ab Effectis*.

Quis metus) Tarchon milites suos increpat, ut ignavos; adeoque *Verecundiam* movet, *ex Arist. l. 2. c. 6. t. 65.*

Fœmina) Idem exaggerat *a Caussis*:

Turpe est Viros a fœmina in fugam verti;
Sed fœmina est, quæ vos vertit in fugam;
Ergo id est vobis turpissimum. Idem ibidem.

At non in) Increpatoriam Orationem concludit argumento *ab Effectis*:

Illi sunt imbelles, qui strenui in thalamis, & conviviis sunt, timidi in acie;
Vos tales estis;
Ergo maxime imbelles.

EX ÆNEIDOS LIB. XII.

ORATIO LXXXIII.

Latini Regis ad Turnum singulare cum Ænea certamen poscentem.
Motus *Benevolentia*. Mores *Sapientis Principis*.
Loci communes *a Caussis*, *ab Effectis*, *& a Consequentibus*.

Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *& Peroratio*.

O præstans) *Exordium* mores exhibet tum ferocis Juvenis, tum cordati senis, *juxta Arist. lib. 2. c. 12. & 13.*

Sunt tibi) Quoad Turnum pugnam dissuadet *a remotione Caussarum*:

Pugnam petis, ut meam filiam, regnumque consequaris;
Sed neque filia, neque regnum adeo tibi cordi esse debent;
Ergo his de caussis periculosæ pugnæ te committere non debes.

Probat *Assumptionem*, quia & aliam æque nobilem Sponsam quærere sibi poterat, & Regis filius, & hæres erat; multaque præterea ipse promittit ad conciliandam *Benevolentiam*, *ex Arist. l. 2. c. 4. t. 25.*

Me natam) Quoad se rem hoc argumento pertractat, *a Caussis*:

Id non possum efficere, quod fata prohibent;
Sed vetant fata, dari in matrimonium Italo, adeoque tibi Laviniam;
Ergo tibi Laviniam in matrimonium dare non possum.

Ex illo qui) *Assumptionis* approbatio *ab Effectis*.

Quo referor) Cum igitur ex fati necessitate Sponsa Æneam, adeoque certa mors Turnum maneret, negat Latinus se id pati velle, & affert argumentum *a Consequentibus*:

Ex tua morte maxima mihi apud omnes Italos infamia consequetur;
Ergo debeo id omnino prohibere.

Natam

Natam &) *Antecedens* probatur *ab Adjunctis*.

Respice res) *Peroratio* constat affectibus ab incerto bellorum exitu, & senio Patris Dauni.

ORATIO LXXXIV.

QUa Juturna assumpta Camertis persona ad violandum fœdus Rutulos hortatur.

Motus *Pudor*, & *Confidentia*. Mores *Viri benevoli*.

Loci communes *ab Adjunctis*; & *a Consequentibus*.

Non pudet) Rutulos timiditatis arguit; *unde Verecundia*, *lib. 2. c. 6. tex. 65.*

Numero ne) Deinde *ab Adjunctis* sic arguit:

Qui numero superiores sunt, & pugna superiores erunt;
Nos hostibus numero superiores sumus;
Ergo & pugna superiores erimus. *Arist. lib. 2. cap. 5. t. 56.*

Ille quidem) Eorum conditionem pejorem futuram esse ait, quam Turni pereuntis, idque probat *a Consequentibus*:

Turpe nobis est Teucros habere Dominos;
Sed cogemur Teucris parere, Turno interfecto;
Hoc igitur prohibere utcumque debemus.

ORATIO LXXXV.

TUrni ad Sorotem Metisco Aurigæ assimilatam.

Motus *Pudor*. Mores *Viri de sua fama soliciti*.

Loci communes *a Causis*.

O soror) Agnoscit Sororem, eamque unam esse, quæ fœdera turbaverit, seque procul a pugna perrraxerit.

Sed quis) Increpat, quod in terram minime opportuno tempore descenderit; argumentum ducitur *a Causis*:

Non decebat videre te mortem fratris;
Sed e Cœlo venisti, ut mortem fratris videres:
Ergo huc importuno tempore venisti.

Nam quid ago?) *Causas* assignat, cur mori velit, ne post suorum funera ipse superfit, ne Urbs ipsa oppugnetur, ne vera de Turno dixisse Drances videatur; ex quibus omnibus Turno *Pudor*, *l. 2. c. 6. tex. 65.*

Usque adeo) Mortem longe optabiliorem esse ait, quam hanc pati infamiam.

Vos o mihi) per *Apostrophen* ad Inferos suam illis animam commendat, seque non inglorium, neque suis indignum avis moriturum esse affirmat; quod unum ipsi solatio esse poterat.

ORATIO LXXXVI.

QUa Sages Turnum ad opem Urbi ferendam extimulat.

Motus *Pudor*. Mores *adversa nuntiantis*.

Omnia breviter Turno exponit; oppugnationem Urbis, Latinorum Regisque ipsius angustias, Amatæ Reginæ mortem, suorum periculum.

ium. Ex his *Verecundiam* in Turno excitari necesse erat, ut habetur *lib. 2. c. 6.* & hoc videbatur esse satis, ut Juvenis ad auxilium suis ferendum evolaret de suimet ipsius fama solicitus.

ORATIO LXXXVII.

JOvis ad Junonem, ut cessaret aliquando Trojanos odisse.
Motus *Indignatio*. Mores *Jove digni*.
Loci communes *a Contrariis*, *& ab Enumeratione partium*.
Tres sunt partes, *Exordium*, *Contentio*, *& Conclusio*.
Quæ jam) *Exordium* concitatum, & quod iratum Jovem decebat.
Indigetem) Junonem reprehendit, quod ipsa hortante Juturna fratri ensem reddiderit, ducto argumento *a Contrariis*:
Immortalis vulnerari non debet, & victus vincere;
Æneas immortalis est, Turnus jam victus;
Ergo huic vires addi, illi vulnus intentari non debebat.
Hinc *Indignatio*, *ex Arist. l. 2. c. 9. t. 95.*
Desine jam) Hortatur, ut aliquando quiescat, tali Syllogismo:
Qui frustra in inimicum omnia tentavit, quiescere tandem debet;
Sed tu omnia in Trojanos frustra tentasti;
Ergo quiescere aliquando debes.
Assumptio patet *ab Enumeratione* malorum, quorum Juno causa fuerat Trojanis, postquam e litore Trojæ solverant.
Ulterius) *Conclusio*.

ORATIO LXXXVIII.

JUnonis ad Jovem pro Latino Populo.
Motus *Amor*. Mores *obsequentis Uxoris*.
Loci communes *ab Effectis*.
Ista quidem) Negat se post perspectam voluntatem Jovis quapiam in re Rutulos, ac Turnum juvisse; utitur autem argumento *ab Effectis*:
Si faverem Rutulis, in acie nunc starem;
Sed hic extra aciem inter nubes quieta constiti;
Ergo Rutulis, Turnoque non faveo.
Juturnam) Fatetur se suasisse Juturnæ, ut fratri opem ferret, non tamen, ut jam pene victo ensem redderet, quod objecerat Jupiter.
Illud te) Illud tandem petit a Jove, cum ne fata quidem id prohiberent, ne juncto fœdere Latini dicerentur Trojani, ipsaque tellus nomen a Victore populo acciperet, ut fieri plerumque solebat.

FINIS.

DESCRIPTIONES VIRGILIANÆ

ORDINE ALPHABETICO DISTRIBUTÆ.

Primus numerus librum, alter paginam monstrat.

B. Bucolicorum. G. Georgicorum. Æ. Æneidos opera signant.

*Asteriscus * Descriptiones occasione comparationis adductas distinguit; quo facilius quisque eas dignoscere valeat appositas.*

A

* Apri

B

C

Citri-

D

E

mari

Ha-

O

P

T

V

V

FINIS.

COMPARATIONES, ET SIMILITUDINES,

Quibus Virgilius quibusdam quasi gemmis præclarissima Bucolicorum, Georgicorum, & Æneidos opera distinxit: in Alphabeticam seriem digestæ.

Additis *Homeri*, *Apollonii*, cæterorumque locis, quæ eruditissimus Poeta partim imitando adumbravit, partim æmulando felicius expressit.

Annotationibus item eruditis, quibus operæ pretium visum est, locis appositis.

A

ACies instructa cum ordine, quo vires disponendæ sunt, confertur G. 2. 48.

Accipitri Columbam evisceranti Camilla Aunum ad satietatem mactans assimilatur Æ. 11. 353.

Ægeonis seu Briarei hyperbolica comparatio adducta ad Æneæ in pugna ardorem exprimendum Æ. 10. 325.

Amazonum pugnandi consuetudo ad amnem Thermodoonta cum ratione bellandi Camillæ comparatur Æ. 11. 352.

Amor, quo Menalcas Amyntam prosequitur, humori salicis, & hujusmodi æquatur Buç. p. 2.

Apollinis Delum invisentis cum Ænea venatum procedente collatio, quæ habetur apud Apollon. 1. Argon. Volens autem Virgilius Æneæ speciem non paulo augustiorem humana facere, Apollini comparat maxime ob habitum Pharetræ. Æ. 4. 175.

Apri jam desperati, & in certam mortem irruentis comparatione Helenoris in medios hostes sese injicientis audacia exprimitur. Desumpta est hæc comparatio ex *Homer. Il.* 129. De simili Lucanus.

Si subeant venabula pectus,
Per ferrum tanti securus vulneris exit Æ. 9. 303.

Apro ferocienti *Mezentius* furens, & fremens æquatur, *ex Hom. Il.* 11. Æ. 10. 329.

Apum trepidatio, dum fumo a Pastoribus e cavernis petrarum per expugnationis speciem exturbantur, comparationis vice adducta ad explicandam *Civium Latinorum* perturbationem ex nova, & subita Urbis oppugnatione Æ. 12. 375.

Apum

Apum sedulo ad opus suum incumbentium collatione, *Tyriorum* solertia in ædificanda Carthagine illustratur *ex Hom. Il. 15.* Æ. 1. 102.
Apum in flores devolantium ad æstivam mellificationem similitudine *Umbrarum* densa circa amnem lethæum volantium frequentia ob oculos ponitur Æ. 6. 236.
Aquæ fomento lignorum ahenis bullientibus subjectorum crepitantis vix se alveo ollæ continentis collatio adducitur ad æstuantem ira *Turnum* oculis subjiciendum: estque comparatio hæc apud *Hom. Il. 21.* Macrob. autem recenset hunc locum inter eos, in quibus Virgilius Homerum superasse videtur Æ. 7. 255.
Aquilonis Homerica comparatione ferocia & cursus *equi* decoratur G. 3. 72.
Aquilæ Leporem, Cycnumve rapienti *Turnus* Lycum arripiens comparatur, *ex Hom. Il.* 294. Æ. 9. 301.
Arcus cælestis similitudine pulchritudo *anguis* ex tumulo Anchisæ, dum sacra peraguntur, prodeuntis ostenditur Æ. 5. 195.
Argento, ac *Pario lapidi* auro decorato *Æneæ* pulchritudo assimilatur Æ. 1. 116.
Avibus gregatim sub tempus hyemale tepidius cœlum petentibus multitudo animarum ad Cocyti stagna transmeanda confluentium comparatur; *ex Hom. Il. l. 6.* Æ. 6. 226.
Avium diversarum concentus per comparationem adducitur, ut diversius *Latinorum* in partes discedentium fremitus in Concilio auribus subjiciatur Æ. 11. 347.
Aurigæ equos flagello urgentis hypotyposi cursus effusus *navium* explicatur Æ. 5. 197.
Austri sylvis immurmurantis; *maris*, undis refluentibus, stridentis; *ignis* in fornacibus æstuantis, tribus congestis collationibus, languentium morbo *apum* murmur, & gemitus exprimitur G. 4. 96.

B

Boreæ nubila dissipantis hyperbolica similitudine *Turni* ferocia attollitur Æ. 12. 370.
Briareo Æneas comparatur Æ. 10. 325.

C

Canis cervum insequentis collatione, *ex Apollon. Argon.* translata fuga *Turni*, & *Æneæ* insecutio depingitur Æ. 12. 379.
Centauris Catillus & frater ad bellum properantes comparantur, *ex Hom. Il.* 56. Æ. 7. 260.
Cervæ a Venatore percussæ *Dido* amore furens assimilatur; desumitur collatio hæc *ex Il. Hom.* 122. Æ. 4. 172.
Circi Romani exemplo *cursus navalis* illustratur ad imitationem *Homeri Il.* 256. juxta Macrob. l. 5. Sat. c. 11. & Scal. l. 5. Poetarum c. 3. Æ. 5. 197.
Columbæ natura, volatusque ratione *Mnesthei* primo post superatum Sergestum in navali cursu velocitas, deinde æquabilis cursus ad prætervehendos Gyan, & Cloanthum amplificatur. Colum-

barum enim volatus initio vehemens, & impetuosus, processu levis & æquabilis redditur Æ. 5. 199.

Columbis urgente tempestate se densantibus assimilantur *Hecuba, & filiæ*, Pyrrho instante, aram tenentes Æ. 2. 138.

Cometæ sagitta ab Aceste contorta, & in ignem conversa comparatur, sumpta collatione a natura quorundam Syderum, quæ quamvis cœlo fixa hæreant, tamen alimento tracti humoris igneam viam reddunt, de quibus Ovidius: *Quæ si non cecidere, possunt cecidisse videri*. Æ. 5. 207.

Cometarum, & Syrii Stellæ ardori *arma* Æneæ comparantur Æ. 9. 318.

Cybele Deorum Mater per comparationem inducitur ad commendandam *Romæ* felicitatem Æ. 6. 238.

Cyclopum assidua sedulitas adducitur ad *Apum* diligentiam illustrandam. G. 4. 87.

Cycnorum a pastu clangori plausus, ac fremitus *militum* Messapum regem canentium assimilatur, *ex Hom. Il. β. notante Macrob. Sat. l. 5. c. 8.* Æ. 7. 261.

Cymbis saburra se onerantibus, cum fluctibus jactantur, *Apes* lapillos, cum ventus ingruit, arripientes æquantur G. 4. 88.

D

D*Elphinum*, & *Trojanorum Ludicra* inter se conferuntur erudita, atque ad rem accommodata collatione. Animalia enim hujusmodi sunt homini amicissima, & musica symphonia apprime delectantur, adeo ut navibus aliquando exsultantia alludentiaque sese offerant, teste Plin. l. 9. c. 8. Æ. 5. 209.

Dianæ pulchritudo cum *Didonis* forma confertur, ad exemplum *Homeri, qui Nausicaæ formam Dianæ comparavit Odyss. 51.* Æ. 1. 114.

E

E*Boris* ostro ἐλέφαντα φοίνικι seu carneo violati collatione *Laviniæ* pulchritudo exprimitur. *Ex Hom. Il. l. 4.* Æ. 12. 362.

Equo exultanti armatus *Turnus* æquatur. Homerica hæc collatio est ab Ennio primo translata, deinde a Virgilio in hunc locum assumpta: Ennii versus sunt sequentes.

Et tum sicut equus, qui de præsepibus actus
Vincla suis magnis animis abrupit, & inde
Fert sese campi per cærula, lætaque prata,
Celso pectore sæpe jubam quassat simul altam,
Spiritus ex anima calida spumas agit albas.

Quanto vero Virgilius lepidius & splendidius eadem carmina expresserit non crassi judicii lector potest videre ex libro Æ. 11. 548.

Equorum in curuli certamine procurrentium impetu clades universi Orbis bellorum tumultibus concussi per comparationem augetur G. 1. 50.

Fœmi-

F

G

H

Igni-

I

IGnibus & amnibus obvia omnia devastantibus ac depopulantibus *Turni*, & *Æneæ* Ducum præclarissimorum impetus assimilatur. Æ. 12. 373.

Imago seu *Umbra* Anchisæ *vento* & *somno* levitate comparatur; cum frustra eam Æneas amplecti conaretur. *Quod sumptum est ex Hom. Odyss. 96. Ubi Ulysses Matris umbram amplecti cupiens simili modo frustratur.* Æ. 6. 236

Imbri effuso, & *sagittæ intortæ* comparantur *Apes* ex mortuo Bove, quo reparantur, erumpentes. G. 4. 91.

Imbris collatione ardor *pugnæ* inter Trojanos, & Rutulos declaratur, * *ex Hom. Il.* 104.

Incendii æstivo tempore flantibus ventis excitati exemplo, *Virtus Arcadum* in pugna illustratur. *Quidpiam simile est apud Arist. Meteor. l. 1. c. 4.* Æ. 10. 321.

Incendii similitudo adducitur in Georgicis ad probandum *Oleastrum* vitibus non inserendum; *ex Hom. Il. B. desumpta.* G. 2. 59.

Inferorum immensæ profunditati, & voragini hyperbolice & tragice *Speluncæ*, quam Cacus Monstrum incolebat, squallidus horror comparatur: *ex Hom. Il. 220. sumpto exemplo.* Æ. 8. 275

Iridis comparatione *Serpentis*, qui e tumulo Anchisæ, dum sacra fierent, prodiit, descriptio ob oculos ponitur. Æ. 5. 195

Itineris, quod fit in Sylvis sub luna subjectis nubibus partim intercepta, partim Sylvarum opacitate occupata, comparatione *Inferorũ* caligo oculis subjicitur. Æ. 6. 225.

L

LAbyrintho, Troja, equestre certamen, quam Ascanius peregit comparatur *, *ex Hom. Il. 143. & ex Argon. Catulli desumpta videtur Comparatio. Porro Labyrinthus in Creta, ut notum est, erat a Dædalo instructus, portentosissimum, ac maxime stupendum opus, itinerum anfractibus, atque ambagibus occursus, recursusque inexplicabiles continens, crebris foribus ad fallendos exitus, & ad redeundum semper in eosdẽ errores. Theseus autem devicto Minotauro saltationem instituit ad speciem Labyrinthi erroribus flexuosi: unde mirum non sit, Poetam Ludũ Trojanũ apposita labyrinthi collatione descripsisse.* Æ. 5.259

Leonis in pecus grassantis similitudine *Nisi* ferocitas in hostes desævientis declaratur. * *Homerus eadem utitur comparatione de Diomed. Thracas somno oppressos cædente, Il. 10.* Æ. 9. 297.

Leoni multitudine presso, nec terga præbenti ob pudorem vel iram, nec in venatores impetum facienti ob inæqualitatem virium *Turnus* æquatur, cum nec præ animi generositate fugam arriperet, nec hostium tela solus sustinere posset. *Ex Hom. Il. 17.* Æ. 9. 323.

Leoni ad prædam advolanti *Turnus* ardore pugnæ ferociens rursus comparatur, *ex Hom. Il. 16.* Æ. 9. 325

Leoni perculso furor & ardor *Turni*, conjicientibus in ipsum Latinis culpam rei male gestæ, assimilatur; *ex Hom. Il. 5.* ubi Diomedes

medes saucio itidem Leoni comparatur. Æ. 12. 360.

Leonis ad prædam advolantis altera collatione, *Mezentii* in hostes confertos irruentis virtus amplificatur, *ex Hom. l. 3. Il. sumpto exemplo, quod etiam annotavit Macrob. Sat. l. 5. c. 10.* Æ. 10. 329.

Lunæ novæ leviter per nubes sublucentis imagine exponitur, qualis assistenti Æneæ visa fuerit *Didonis* Phœnissæ *umbra* in inferis. Æ. 6. 230.

Lupi, quem improba ventris rabies exigit, ad caulas ovium aditum frustra quærentis emphatica, & energiæ plena comparatione *Turni* Trojanos mœnibus tutos frustra oppugnantis impotentes affectus clarissime ob oculos ponuntur.

Luporum, quos aut propria, aut catulorum vesana fames exstimulat, rabies cum furore *Trojanorum*, quos Oratio Æneæ ad certam necem per tela, per hostes subeundam accenderat, confertur, *ex Hom. Il.* 176. Æ. 2. 134.

Lupi Agnum rapientis similitudine *Turnus* Lycum abripiens amplificatur, *ex Hom. Il.12. & 22.* Æ. 9. 303.

Lupi abdentis se in Sylvas post audax facinus collatio adhibetur ad explicandam fugam *Aruntis*, Camilla illustri fœmina occisa: *ex Il. Hom.* 170. Æ. 11. 356.

Lusciniæ abreptos pullos deflenti *Orpheus* Eurydicem sublatam deplorans confertur: collatio videtur *ex Hom. Odyss. τ* desumpta. G. 4. 96.

M

MAris sensim intumescentis imagine *tumultus* Trojanorum, & Rusticorum concurrentium explicatur. Æ. 7. 257

Maris reciprocus æstus, quod statis fluit horis ac defluit, currit atque recurrit, adducitur *ad vices ac simulacrum* fugientium ac refugientium in pugnæ congressu oculis proponendum. Æ. 11. 551.

Maris sensim intumescentis comparatione, quomodo *tumultus inter Trojanos, & Pastores Tyrrhi*, cujus cervum Troes occiderant, creverit, ostenditur, *exemplo Hom. Il. δ.* At Macrobius contendit non satis Homeri majestatem Virgilium in hoc assecutum esse; quod, qui me acutius vident, perspiciant. Æ. 7. 257.

Martis ad Hebrum belligerantis, & fremebundi descriptione *Turni* audacia volitantis, proterentis, necantis plurimos, Ænea ex acie absente, amplificatur. Æ. 12. 369.

Matris Deorum tacito, quod recordatione numerosissimæ, atque amplissimæ prolis concipit, gaudio, per comparationem perelegantem *Urbis Romanæ felicitas* pervenusse amplificatur; *qua similitudine poeta forte voluit inferre, Duces Romanos heroas illustres futuros, & propter beneficia, & pietatem in patriam, tandem in divorum numerum relatum iri.* Æ. 6. 238.

Mergi & Mercurii volatus conferuntur. * *Mergo Virgilius Mercurium comparat, Homerum imitatus, qui eundem Laro seu Fulicæ similem facit Odyss. 5. avi scilicet rapaci, piscesque venanti; respiciens, opinor, ad furacem illius naturam, quippe qui furum Deus nuncupetur; noster autem Poeta Mergo comparat nullos sectanti quidē pisces, sed super aquā volanti, tantum ut volatus celeritatem amplificet.* Æ. 4. 178.

Molis

P

Pastoris soliciti in recensendis ovibus pecoribusque, vespere adventante, exemplo, *Protei* cura in custodiendis Phocis meridionantibus exprimitur, *ex Hom. Odyss.* 4. G. 4. 94.

Penthei Thebanorum regis Echionis filii, qui ob contempta Bacchi sacrificia in summum furorem actus fuit, & a Bacchidibus Matre, & Matertera discerptus, collatione, *Didonis* furor stimulis conscientiæ ad mortem accelerandam adactæ comparatur: *cujus comparationis pars sumpta est ex Bacchis Euripidis, ubi Baccho evocanti Pentheus respondet, duos se Soles, binas Thebas, urbemque septifaucem videre se videri.* Æ. 4. 184.

Pinus ad terram cadentis similitudine *Entelli* in certamine concidentis casus exprimitur; *ad imitationem Hom. ut in Il.* 181. *apparet: est enim illi hoc peculiare, ut maximarum arborum ruinis fortium virorum casus æquiparet.* Æ. 5. 205.

Q

Quercubus Pandarus, & *Bitias* fratres comparantur, *Homerica collatione desumpta ex Iliad.* 10. *ubi Polypostes, & Leoteus Portarum defensores Quercubus comparantur.* Æ. 3. 167.

Quercubus, quæ sublimes in aera se extollunt, & *Cyparissis Cyclopum* vastitas æquatur. Æ. 3. 167.

Quercus ad flatus ventorum immotæ collatione *Æneæ* ad fletus Didonis, & Sororis Annæ haud commoti constantia explicatur. *Ex Il. Hom.* 131. *Virgilius Quercum veterem appellat, quippe quæ centum, & amplius annos crescat, totidemque senio conficiatur: ut igitur obfirmatam animi constantiam in Ænea, & quibus machinis tentatus ipse non cessarit, subjiciat oculis, aptissimam collationem ab ipsa ducit, quam Ventus septentrionalis sua violentia sternere conatus, quod nimis altis radicibus hæreat, frustra laborat.* Æ. 4. 183.

Qui numerum *vitium* nosse cupit, ei similis ostenditur, qui *arenarum*, aut *fluctuum* seriem dignoscere velit: *ex Il. Hom.* 27. *& Odyss.* 1. 5. G. 2. 54.

R

Roma cum *Cupresso* bucolice confertur. B. 1. 3.

Reciprocationi maritimæ *bellica* assimilatur, *ex Hom. Il.* 4. *& ex Apol.* 4. *Argonaut.* Æ. 11. 351.

Ruinæ Arboris similitudine Trojanorum *excidium* amplificatur. Æ. 2. 152.

Rupis seu scopuli circumlatrantes undas eludentis descriptione *Latini Regis* constantia in resistendo Turni consiliis, & Latinorum augetur. Æ. 2. 142.

Ex Hom. Il. lib. 16. Æ. 7. 258.

Sagit-

Torrenti, & *Turbini* Æneas in hostes desæviens assimilatur. Æ. 10. 326.
Turbini, sive *Trocho*, *ut quidam*, quod pueri in plano solo scutica circumagere solent, *Amatæ* insanientis species comparatur. Æ. 7. 233
Desumpta videtur comparatio *ex Hom. Il.* ξ. De hoc Tibul. lib. 1. el. 5.
Namque agor ut per plana citus sola verbere *turbo*,
Quem celer assidua versat ab arte puer.
Theocr. quoque in Pharmaceutria. χ' ὡς κινεῖται ὁ ῥόμβος ὁ χάλκεος.

V

Ventorum conflictus confertur cum congressu *Græcorum*, & *Trojanorum*, *ex Hom. Il.* 9. Æ. 1. 136.
Ventorum conflictus altera comparatione pugna *Trojanorum cum Clanso*, *Aleso*, *& Messapo* explicatur, *ex Hom. Il.* 16. Æ. 10. 320.
Viatoris ambulando defessi simulacro, *apum*, quæ bello victæ decedunt, *notæ* delineantur. G. 4. 85.
Viatori, qui ignarus colubrum in via pressit, *Androgeos* Trojanis, quos Græcos opinabatur, obvius, ac ab iis recedens comparatur, *Hom. l. 16. amplificat a simili.* Æ. 2. 135.
Visci brumalis colori species *aurei rami*, quem ductu Columbarum Æneas invenit, assimilatur. Æ. 6. 223.
Visci nomine Poeta fruticem intelligit, qui ex turdorum potissimum fæce super arbores delapsa, & a Sole cum humiditate fervefacta, nascitur. Unde est, quod innuit Virgilius: *Quid non sua seminat arbos? Vide Plin. l. 16. c. 44.*
Violæ decerptæ color cum defuncto *Pallante* confertur. Æ. 11. 337.
Vitis, *uvæ*, *Taurorum*, *segetum* rusticæ collationes ad decora *Daphnis* explicanda excogitatæ. Buc. 17.
Umbræ, & *somno* similis dicitur *Junonis* inanis *forma*, quæ Æneam referebat. Æ. 10. 327.
Volatus Columbæ, cursus Mnesthei, & sociorum, Sergesto naufragante, explicatur. Æ. 4. 199.

FINIS

DICTA

DICTA MEMORABILIA,

E T

SENTENTIÆ OMNES,

Quibus MARO opus suum distinxit atque adornavit.

Ad Studiosorum commodiorem usum collectæ, & Alphabetica methodo dispositæ.

Numerus primus librum, alter paginam tertius versum ostendit.

A

Ætas	OMnia fert *ætas*, animum quoque.	B. E. 9. 31. 51.
Agricolæ	O Fortunatos nimium, si sua bona norint *Agricolæ!*	G. 2. 62. 458.
Amans	Quis fallere possit *amantem?*	Æ. 4. 179. 206.
Amor	Quis enim modus adsit *amori?*	B:E. 2. 8. 68.
Et	Omnia vincit *amor*.	B.E. 10. 34. 69.
rursus	Improbe *amor* quid non mortalia pectora cogis?	Æ. 4. 182. 412.
Item	Heu Vatum ignaræ mentes! quid vota furentem? Quid delubra juvant? est *mollis flamma* medullas Interea, & tacitum vivit sub pectore vulnus.	Æ. 4. 172. 65.
Et	Nunc scio quid sit *amor*: duris in cotibus illum Ismarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes, Nec nostri generis Puerum, nec sanguinis edunt.	Ecl. 8. 27. 43.
Demum	Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque	

Et ge-

	Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres.	
	In furias ignemque ruunt; *amor* omnibus idem.	G. 3. 73. 242.
Postremo	Durus *amor* crudeli tabe peredit.	Æ. 6. 229. 442.
Anxietas	*Animum* nunc huc celerem, nunc *dividit* illuc,	
	In partesque *rapit* varias, perque omnia *versat*	Æ. 4. 179. 285.
Anguis	Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,	
	Frigidus o Pueri, fugite hinc, latet *anguis* in herba.	E. 3. 11. 92.
Arbusta	Non omnes arbusta juvant, humilesque myricæ.	E. 4. 13. 2.
A teneris labori assuescendum	Viamque insiste domandi,	
	Dum faciles animi juvenum, dum *mobilis* ætas.	G. 3. 7. 164.
Audacia	Tu ne cede malis, sed contra *audentior* ito,	
	Quam tua te fortuna sinet.	Æ. 6. 221. 91.
Et	Audentes fortuna iuvat.	Æ. 10. 318. 284.
Auri cupido	Quid non mortalia pectora cogis	
	Auri sacra Fames?	Æ. 3. 150. 156.

C

Carmina	C*Armina* vel cœlo possunt deducere lunam.	
	Carminibus Circe socios mutavit Ulyssi:	
	Frigidus in Pratis *cantando* rumpitur Anguis.	E. 9. 28. 69.
Casus	Attulit ipse viris optatum casus honorem.	Æ. 5. 198. 201.
Causa	Felix qui rerum potuit cognoscere *causas*:	G. 2. 63. 490.
Color	Nimium ne crede colori:	
	Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.	E. 2. 6. 17.
Conscientia	Furiarum maxima iuxta	
	Accubat.	Æ. 6. 233. 605.
Consuetudo	Adeo in teneris consuescere multum est!	G. 2. 58. 272.
Cordis affectus	*Æstuat ingens*	
	Imo in corde *pudor*, mistoque *insania luctu*.	
	Et furiis agitatus *amor*, & conscia *virtus*.	Æ. 10. 333. 870.
Cornix	Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice *cornix*.	E. 1. 2. 18.

E *Caris*

Cura	*Curis* (scilicet Jupiter) acuens mortalia corda.	G.	1.	40.	123.
Et	*Curæ* non ipsa in morte relinquunt.	Æ.	6.	229.	444.

D

Decus	EGregio *decus* enitet ore.	Æ.	4.	175.	150.
Deus	*Deus nobis hæc otia* fecit.	Ec.	1.	p.	2.
Et	Ponunt feroci Pœni Corda volente *Deo*.	Æ.	1.	168.	306.
Deo ne resistas	*Cede Deo*.	Æ.	5.	205.	467.
Et	Heu nihil invitis fas quemquam fidere *Divis*.	Æ.	2.	135.	402.
Dies labuntur	Optima quæque *dies* miseris mortalibus ævi Prima *fugit*: subeunt morbi, tristisque senectus, Et labor, & duræ rapit inclementia mortis; Semper erunt quarum mutari corpora mavis.	G.	3.	68.	66.
Discordia	Sæpe duobus Regibus incessit magno *discordia* motu.	G.	4.	83.	66.
Diuturnum quid homini?	Res si qua diu mortalibus ulla est.	Æ.	10.	332.	861.

E

Exemplum Paternum Æneas ad Filium	* DIsce puer virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex aliis: nunc te mea dextera bello Defensum dabit; & magna inter præmia ducet. Tu *facito* mox cum matura adoleverit ætas, Sis *memor*, & te animo *repetentem* exempla tuorum, Et Pater Æneas, & avunculus *excitet* Hector.	Æ.	12.	371.	435.
Experientia	Experto credite.	Æ.	11.	342.	284.

F

Fœmina	VArium, & mutabile semper *Fœmina*.	Æ.	4.	186.	569.
Fames	Collecta fatigat edendi Ex longo *rabies*.	Æ.	9.	290.	64.
Fames Auri	Quid non mortalia pectora cogis *Auri* sacra *fames*?	Æ.	3.	150.	56.
Fata	Desine fata Deum flecti sperare precando.	Æ.	6.	228.	376.

Item

Item	Manent immota tuorum *Fata* tibi.	Æ. 1. 107. 261.
Rursus	*Fata* viam invenient.	Æ. 10. 314. 113.
Favor	Tutatur *favor* Euryalum, lacrymæque decoræ, Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.	Æ. 5. 202. 343.
Fides	Nusquam tuta *fides*.	Æ. 4. 181. 373.
Fortuna	Superat quoniam *fortuna*, sequamur, Quoque vocat vertamus iter.	Æ. 5. 193. 22.
Item	Audentes *fortuna* iuvat.	Æ. 10. 318. 284.
Furor	*Furor* iraque mentem Præcipitant,	Æ. 2. 133. 316.
Furor ex amore	Heu vatum ignaræ mentes! Quid vota *furentem*? Quid delubra iuvant? Est *mollis flamma* medullas Interea, & tacitum vivit sub pectore *vulnus*.	Æ. 4. 172. 65

H

Hostis	Timeo *Danaos* & dona ferentes.	Æ. 2. 125. 49.
Item	Dolus an virtus, quis in *hoste* requirat?	Æ. 2. 135. 390.

I

Inferi	Facilis descensus *Averni*. Noctes atque dies patet atri Janua *ditis*. Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras Hoc opus, hic labor.	Æ. 6. 234. 620.
Ira	Tantæ ne animis cœlestibus *iræ*?	Æ. 1.
Et	Vim suscitat *ira*. Tum pudor incendit vires, & conscia virtus.	Æ. 5. 205. 454.
Rursus	Telum *ira* facit.	Æ. 6. 256. 508.
Item	Ignescunt *iræ*, & duris dolor ossibus ardet.	Æ. 9. 290. 66.
Itali	Durum a stirpe genus.	Æ. 9. 303. 603.
Jupiter	Ab *Jove* principium Musæ, *Jovis* omnia plena.	Ecl. 3. 10. 60.
Justitia	Discite *Justitiam* moniti, & non temnere Divos.	Æ. 6. 234. 620.

L

Labor	LAbor omnia vincit Improbus, & duris urgens in rebus egestas:	G. 1. 40. 145.
Item	Omnibus est labor impendendus.	G. 2. 53. 61.
rursus	Præcipuum jam inde a teneris impende laborem.	G. 3. 69. 74.
Labor in re tenui	In tenui labor, ac tenuis non gloria, si quem Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.	G. 4. 83. 6.

M

Manes	QUisque suos patimur *manes*.	Æ. 6. 237. 743.
Memoria calamitatum	Forsan & hæc olim meminisse juvabit.	Æ. 1. 105. 207.
E contra est illud	Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit.	Æ. 2. 124. 12.
Memores	Et bene apud memores veteris stat gratia facti.	Æ. 4. 185. 539.
Mens humana	Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ, Et servare modum rebus sublata secundis.	Æ. 10. 324. 501.
Mori in armis	Pulchrumque mori succurrit in armis.	Æ. 2. 133. 317.

N

Negligentia	VIdi lecta diu, & multo spectata labore, Degenerare tamen, ni vis humana quotannis Maxima quæque manu legeret: sic omnia fatis In pejus ruere, & retro sublapsa referri.	G. 1. 42. 197.
Natura omnia degenerant	Grandia sæpe quibus mandavimus *hordea* sulcis, Infelix *lolium*, & steriles dominantur *avenæ*. Pro molli *viola*, pro purpureo *Narcisso*, *Carduus*, & spinis surgit *paliurus* acutis.	B. E. 5. 17. 38.

O

Occasio amplectenda.	FIeret vento mora ne qua ferenti. Æ. 3. 161. 473.

Non

Omnes	Non omnia possumus omnes.	B. B. 8. 27. 64.
Et	Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.	G. 2. 54. 109.
Orator	Regit dictis animos, & pectora mulcet.	Æ. 1. 104. 157.

P

Pœnitentia sera	Qui sibi lethum Insontes peperere manu; lucemque perosi Projecere animas, quam vellent æthere in alto Nunc & pauperiem, & duros perferre labores! Fata obstant.	Æ. 6. 229. 434.
	Sic volvere *parcæ*	Æ. 1. 100. 25.
Parcæ	*Durate*, & vosmet rebus servate secundis	Æ. 1. 105. 211.
Patientia *Item*	Quo fata trahunt, retrahuntque sequamur, Quidquid erit, superanda omnis fortuna *ferendo* est.	Æ. 5. 212. 710.
Principis officium	Qui fœdere certo Et *premere*, & laxas sciret *dare* jussus habenas.	Æ. 1. 101. 67.
	Fato *prudentia* major.	G. 1. 47. 416.
Prudentia Item	Non ignara (*Dido*) mali miseris succurrere disco.	Æ. 1. 117. 634.

R

Roma	Hæc tantum alias inter caput extulit urbes, Quantum lenta solent inter viburna cupressi.	Ecl. 1. 3. 25.
Item	Illa inclyta *Roma* Imperium terris, animos æquabit olympo.	Æ. 6. 238. 781.
Rura	Laudato ingentia rura, Exiguum colito.	G. 2. 71. 412

S

Scelera & Scelerum Pœna innumerabiles	Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum, Ferrea vox, omnes *scelerum* comprendere formas, Omnia *pœnarum* percurrere nomina possem.	Æ. 6. 234. 625.
Senectutis damna	Gelidus tardante senecta Sanguis hebet; frigentque effœta in corpore vires.	Æ. 5. 204. 395.

Sol

Sol	*Solem* quis dicere falsum Audeat?	G. 1. 48. 463.
sors	Sors omnia versat.	B. 30.
Somnus existentis in vitæ periculo	Potes sub hoc casu ducere somnos?	Æ. 4. 186.
Spes	*Spes* addita suscitat iras.	Æ. 10. 418. 263.
Superbia	Non ea vis animo, nec tanta *superbia victis*.	Æ. 1. 114. 533.

T

Temperantia	Non ulla magis vires industria firmat, Quam Veneris, & cæci stimulos avertere amoris.	G. 3. 71. 209.
Tempus	Fugit irreparabile *tempus*.	G. 3. 74.
Timor	Degeneres animos *timor* arguit.	Æ. 4. 171. 12.
Item	Pedibus *timor* addidit alas.	Æ. 8. 272. 224.

V

Veneratio Deorum	In primis venerare Deos.	G. 1. 46. 338.
Vetustas	Tantum ævi longinqua valet mutare *vetustas*.	Æ. 3. 160. 415.
Victor, & *Victus*	Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ? Nonne vides?	G. 3. 69. 102.
Victi	Una salus *victis* nullam sperare salutem.	Æ. 2. 134.
Item	Quondam etiam *victis* redit in præcordia virtus.	Ibid.
Vinci ab insigni Victore gloriosum.	Hoc tamen infelix miseram solabere mortem. Æneæ magni dextra cadis. (*Sunt verba Æneæ ad Lausum a se interemptum.*	Æ. 10. 332. 830.
Virtus	(*De Turno*) Quacumque viam virtute petivit.	Æ. 12. 383. 913.
Virtus constans	*Rumpuntur* nescia vinci *Pectora*.	Æ. 12. 374. 527.
Vis	Fit via vi.	Æ. 2. 138. 494.
Vita brevis: *Gloria perennis virtute comparatur*	Stat sua cuique dies, *breve* & irreparabile tempus Omnibus est *vitæ*: sed *famam* extendere factis Hoc *virtutis* opus.	
Vitium	Alitur *vitium*, vivitque tegendo.	G. 3. 78. 454.
Vulgus.	Scinditur incertum studia in contraria vulgus.	Æ. 2. 124. 39.

FINIS.

